

KÖZTES-EURÓPA

Társadalomtudományi folyóirat

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei

2015/1-2. szám

VII. évf./1-2. szám No17-18

SZEGED
2016

KÖZTES-EURÓPA

Társadalomtudományi folyóirat

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei

Főszerkesztő:

Prof. Dr. Gulyás László – Szegedi Tudományegyetem

Szerkesztő

Dr. habil. Keczer Gabriella – Szegedi Tudományegyetem

Szerkesztő bizottság

Dr. PhD Csüllög Gábor – Eötvös Lóránd Tudományegyetem

Dr. habil. Császár Zsuzsanna – Pécsi Tudományegyetem

Dr. habil. Kókai Sándor – Nyiregyházi Főiskola

Dr. PhD Suba János – Hadtörténeti Intézet és Múzeum

Dr. habil. Tefner Zoltán – Budapesti Corvinus Egyetem

Felelős kiadó:

Egyesület Közép-Európa Kutatására

6727 Szeged Löwy Sándor utca 37.

Elnök: Dr. habil. Gulyás László PhD, PhD

e-mail: gulyas1@t-online.hu

Technikai szerkesztő:

Rafai Gábor

Nyomda:

s-Paw Kereskedelmi és Szolgáltató Bt.

6794 Üllés, Mező Imre út 7.

ISSN: 2064-437X

Szeged, 2016

TARTALOMJEGYZÉK

NO17-ES SZÁM

FIUME ROVAT

Pelles Márton: A magyar-horvát tengeri gőzhajózási Rt forgalma Fiumében 1893-1913 között 5

REGIONÁLIS TUDOMÁNY ROVAT

Lábas István–Darabos Éva: Magyar felsőoktatás számokban – nemzetközi összehasonlítás. . 16

Nagy Tünde Orsolya: Az Észak-Alföldi régió hátrányos gazdasági helyzetének főbb okai,
megújuló energiaforrások hasznosítása, mint lehetséges kitörési pont 26

Darabos Éva: A turizmus-vendéglátás gazdasági és pénzügyi vetületei Magyarországon
és az európai országokban 40

Farkas Marcell-Császár Zsuzsanna-Pap Norbert: A felsőoktatási innováció, mint a
regionális gazdaság potenciális motorja Pécs példáján 57

Horeczki Réka: Az urbanizáció kibontakozása a Kárpát-medencében. 74

GAZDASÁGTÖRTÉNET ROVAT

Deák István: A magyar közjegyzőség fejlődése 82

NO18-AS SZÁM

POLITIKAI FÖLDRAJZ ROVAT

Suba János: A magyar-jugoszláv hármashatárpont kijelölése 1922-1925 93

GAZDASÁGTÖRTÉNET ÉS GAZDASÁGELMÉLET ROVAT

Barancsuk János: A kapitalizmus, mint akarat és képzet 108

Deák István: A szakmai (közjegyzői) felelősségbiztosítás néhány kérdéséről. 119

REGIONÁLIS TUDOMÁNY ROVAT

Haffner Tamás- Schaub Anita: Az energiahatékonyság fokozásának és megújuló
energiaforrások használatának támogatási lehetőségei 130

KÖZLEKEDÉSFÖLDRAJZ ROVAT

Szabó Lajos: A mellékvonali probléma. Van kiút? 146

FIUME ROVAT

Pelles Márton: Üzleti és nemzeti érdekek harca a dualizmus idején. Az Osztrák Lloyd
Társaság tengeri kereskedelme Fiumében (1871–1913) 153

AGRÁRGAZDASÁG ROVAT

Szombathy Zoltán: Vajdaság agrárgazdaságának helyzete és jövőbeli kilátásai 164

Tömöri Gergő: Az élelmiszerfogyasztás és az egészségügyi kiadások kapcsolatának
regionális összehasonlítása 172

Privóczi Zoltán–Borbély Csaba–Bodnár Károly Lajos: Fiatal gazdák magyarországi
megítélésének összehasonlító elemzése. 182

Horváth Adrienn: A zöld logisztika, ezen belül is a zöld beszerzés szerepe és jelentősége
a termelő vállalatok életében 191

A MAGYAR-HORVÁT TENGERI GŐZHAJÓZÁSI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG FORGALMA FIUMÉBAN 1893-1913 KÖZÖTT

*THE OPERATIONS OF THE HUNGARIAN – CROAT MARITIME
STEAMSHIP LTD. IN FIUME BETWEEN 1893-1913*

PELLES MÁRTON végzős

Alkalmazott közgazdaságtan szakos (alapképzés) hallgató
Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar

ABSTRACT

In my paper I will display you the story of the foundation and operation of an important trading company, the Hungarian-Croat Maritime Steamship Ltd. between 1893 and 1913. This company was the one which linked Fiume (and so Hungary) with the Adriatic Sea's and the western Greek shores' ports. In my research I analyse those codified support contracts (1891–1914) between the company and the Hungarian government, in which they specified to which piers and the number of routes the company has to be in contact with. In accordance with the above, on the grounds of the available statistical data I analyse the company's shipping trade, passenger traffic and goods trade in Fiume and I compare these date with the steamshipping trade I calculated for the twenty-three years from the foundation of the company until World War I. My expactations are from my research that it helps to enlight an important feature of Hungarian external trade.

Bevezetés

A 19. század végi magyar gazdaságpolitika amellett, hogy kiépítette Európa egyik legmodernebb kikötőjét Fiumében, és a várost vasúton összekötötte az ország belső területeivel, nagy gondot fordított arra is, hogy hajózási vállalatokkal beindítsa az áru- és személyforgalmat a Földközi-tenger és a világ óceánjainak kikötői között. Jelen dolgozatomban azt a kérdést boncolgatom, hogy a Magyar-Horvát Rt. mekkora forgalmat generált az Adriai-tengeren és mekkorát a fiumei kikötő összforgalmához viszonyítva, különös tekintettel a még fel nem dolgozott 1906-1913 közötti esztendőkbén. Forrásaim elsősorban magyar és olasz nyelvű szakirodalom, törvények és statisztikai kiadványok voltak.

1. A vállalat története

Amagyarállamkétfélemódonigyekezettgőzhajózási vállalatokatállítani amagyar kereskedelmi érdekek szolgálatába. Egyfelől az államilag támogatott társaságokat, melyek törvénybe foglalt évenkénti segély fejében hajójáratokat vállaltak a megszabott célkikötőkbe. Másfelől azokat a szabadhajózó vállalatokat, melyek a fiumei forgalom fellendítéséért igénybe vehettek hajóépítési- vagy fuvardíj támogatásokat.

Természetesen egy állami segélyezésű vállalat végezhetett szabadhajózást is a törvényi járatain felül. Az Adriai-tenger áru-, személy- és postaforgalmát 1836-os megalakulása óta főként állami támogatással a trieszti Osztrák-Magyar Lloyd társaság bonyolította, mellyel az állam tízévente megújította a szerződést¹. Azonban 1888-ban a magyar fél az akkoriban keletkezett forrástöbblete valamint egyéb okok miatt kihagyta a Fiume és dalmát partvidék közötti járatokat a Lloyd szerződéséből, hogy azokat magyar érdekű vállalatokra bízassa². Ennek megfelelően a fiumei Sverljuga és Társai vállalat látta el a Fiume-Metkovich, a Fiume-Ragusa, a Fiume-Pola és a Fiume-Veglia közötti rendszeres forgalmat, míg a zenggi Krajac és Társa vállalat a Fiume-Zengg-Zára vonalat és lényegében az összes kisebb adriai kikötő közötti forgalmat bonyolította le³. Fontos megemlítenünk, hogy ekkor már létezett egy megállapodás a magyar kormány és Schwarcz Lipót zágrábi vállalkozó között Fiume és Velence közötti rendes gőzhajójáratok fenntartásáról.

1891-ben mindhárom vállalat szerződését felülvizsgálta a magyar állam. A Schwarcz-féle vállalatét újrakötötték évi 35 000 Ft támogatással korlátlan időre Velence, illetve Ancona célkikötőkkel, a másik két vállalatot pedig május 2-án Magyar-Horvát Tengerhajózási Rt. néven egyesítették. A szerződést tíz évre kötötték, az első öt évre 105 000 Ft, a második öt évre pedig 110 000 Ft támogatással az addig meglévő járatokat pedig kiegészítették Buccari és Brazza kikötőivel, illetve 1896-tól Cattaroval. 1901-ben a meglévő két vállalat egyesült Magyar-Horvát Tengeri Gőzhajózási Rt. néven⁴. Az új vállalat így ellátta az Adriai-tenger keleti és nyugati partja közti személy- és áruforgalmat is (1. táblázat).

Ez a táblázat csak az Adria keleti partjának viszonyait taglalja, a nyugatira heti 2-2 járatot határoztak meg Fiume és Velence között. Ezen felül a nyári időszakban, mely március 15-től október 31-ig tartott, további heti 1-1 járatot iktattak be, valamint ha szükségesnek látszott további heti 1-1 járat még indítható volt. Hasonló kondíciókkal közlekedett heti 2-2 alkalommal a Fiume-Ancona járat. Itt a nyári időszakban 1-1 járat volt még indítható azzal a kikötéssel, hogy az így létesülő három járatpár közül 1-1 mindig nappal kellett, hogy közlekedjen. Mindkét

1 A korszakról lásd Gulyás László (2009): Reformkori kísérletek a gazdaság fejlesztésére. In: Gulyás László (szerk.): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 31-44. old.

2 V.ö. az 1878. évi XXVII. tc-et az 1888. évi XXI. tc-el

3 Gonda 1906

4 1901. évi X. tc. és XI. tc.

vonalon, ha szükségesnek látszott, a vállalat köteles volt a személyforgalmon kívül önálló áruforgalmi gőzhajójáratokat is biztosítani.

1. táblázat: A vállalat kelet-adriai járatai 1901–1913 között

Table 1: The company's routes in the eastern Adriatic from 1901 to 1913

időköz	járatszám	járatípus	hova (és onnan vissza)	időköz	járatszám	járatípus	hova (és onnan vissza)
10 csomó sebességű járatok				12,5 csomó sebességű járatok			
heti	1-1	-	Metkovich	heti	2-2	gyors	Cattaro
április 1 - szeptember 30. napi 1-1		gyors	Cirkvenica	heti	2-2	gyors	Gravosa
heti	1-1	gyors	Lussinpiccolo	8 csomó sebességű járatok			
heti	1-1	gyors	Pola	kéthetenként 1-1	áru		Cattaro és Obotti
9 csomó sebességű járatok				márc. 1 - okt. 31-ig napi 2-2, egyébként 1-1			
heti	1-1	áru	Cattaro			-	Buccari
heti	1-1	-	Brazza			-	Veglia
heti	1-1	-	Zengg és Zára	heti	3-3	-	Lovrana
heti	1-1	-	Lussingrande és Zára	napi	2-2	-	Lussinpiccolo
heti	1-1	-	Pago	heti	1-1	áru	Pola
napi	1-1	-	Zengg és Zára	heti	2-2	áru	Triest
napi	1-1	-	Novi	heti	2-2	-	

Forrás: az 1901. évi X. tc. alapján saját szerkesztés

A megállapodást 15 évre, 1916. december 31-ig kötötték, amelynek keretében évi 430 000 K-val a keleti, és évi 160 000 K-val a nyugati parthajózást támogatták. A törvények továbbá előírták, hogy a vállalat köteles volt fejlesztenie a hajóparkját egyre gyorsabb és egyre jobb minőségű gőzösökre. A 10.§ értelmében a díjszabást a magyar kereskedelmi miniszter jóváhagyásával tehetette közzé vállalat és annak összhangban kellett lennie a mindenkor „magyar kereskedelmi érdekekkel”. Alkalmazottait tekintve a vállalatnak ahol lehetett, a magyar jelentkezőket kellett előnyben részesítenie. Ezt ki is szolgálta a Nautica, mely ellátta a vállalatot mind tengerészekkel, mind hajóhadnagyokkal vagy kapitányokkal, de a vállalatnak lehetőség szerint még a kísérszemélyzetet és gépészeket is magyar nemzeti-ségükből kellett összeválogatnia. A vállalatnak át kellett vennie a postai szolgáltatásokat a térségből kivonult Lloydtól. Ez azt jelentette, hogy a vállalat köteles volt a postát elszállítani vagy magyar kikötőből, vagy magyar kikötőbe, és nem volt szabad elszállítania idegen kikötőből idegen kikötőbe. A késések elkerülése végett megállapították, hogy az eseti bírság maximum 800 K lehetett (a velencei és anconai járatoknál maximum 1000 K), amely a fiumei adóhivatalnál letétbe helyezett 60 000 K biztosítékból volt levonandó, vagy a következő havi segély részletéből. A vállalat székhelye Fiume volt, de ügynökségeket kellett felállítania a rendszeres járatokkal érintett kikötőkben és egy főügynökséget Budapesten. Az igazgatóság kétharmadának magyarnak kellett lennie csakúgy, mint az elnöknek. Két tanácstagot pedig egyenesen a kereskedelmi miniszter delegálhatott, továbbá kirendelhetett egy ellenőrző biztost is, aki jogosult volt a vállalatot érintő összes ügyet és dokumentumot megvizsgálni. Az ő fizetését, mely havi 2400 K volt, a vállalatnak kellett fizetnie.

A szerződést lejárta előtt, 1914 tavaszán újrakötötték 1929. június 30-ig tartó hatállyal, és évi 2 775 000 K segéllyel (2. táblázat). A törvény értelmében a hajók rakterét a Fiuméből induló járatokon csak fiumei vagy magyar árukkal volt szabad feltölteni. Érdekesség, hogy a 12.§ értelmében a hajók neveit a Ker. Minisztériummal közösen lehetett csak meghatározni az új hajóknál. A törvény rendelkezett az osztalékfizetésről is, melynek felső korlátja 360 000 K volt, oly módon, hogy az esetleges ezen felüli osztalék összegével megegyező összeget a saját hajóépítési alapjába kellett a vállalatnak fizetnie. A megállapodásban rögzítették a teendőket háború esetére is, így hadiállapot kihirdetésétől a szerződéses járatok nem járhat- tak, és a hajóknak azonnal vissza kellett térniük a fiumei anyakikötőbe és hadászati célokat kellett ellátniuk, továbbá a vállalatnak 800 tonna szenet kellett tartalékként háború esetére Fiumében tárolnia.

2. táblázat: Az 1914-es szerződés hajózási járatai
Table 2: Shipping routes of the 1914 contract

tételszám	időköz	járatszám	járat típus	hova (és onnan vissza)	tételszám	időköz	járatszám	járat típus	hova (és onnan vissza)
16 csomó sebességű járatok					10 csomó sebességű járatok				
4	heti	4-4	gyors	Cattaro	5	heti	2-2	gyors	a 4-es tétel hosszabbítása Gravosa és Valona között
14 csomó sebességű járatok					6	heti	2-2	-	Cattaro
36	márc. 1 - szept. 30-ig heti 2-2 nappal	-	-	Velence	7	heti	1-1	-	Ragusa (Gravosa)
13 csomó sebességű járatok					8	heti	1-1	-	Lagosta és Vallegrande
38	heti	1-1 nappal közlekedő	-	Ancona	10	heti	2-2	-	Metkovich
12,5 csomó sebességű járatok					11	heti	1-1	-	Gelsa
35	márc. 1 - szept. 30-ig heti 6-6,	-	-	Velence	12	heti	1-1	-	Lussingrande és Zára
39	márc. 1 - szept. 30-ig heti 3-3,	-	-	Ancona	13	heti	2-2	-	Zengg és Zára
12 csomó sebességű járatok					18	napi	1-1	-	Zengg
16	heti	1-1	gyors	Arbe	19	márc. 1 - okt. 31-ig napi 2-	-	-	Novi
17	márc. 1 - szept. 30-ig heti 1-1	-	-	Cirkvenica és Arbe	23	napi	1-1	-	Veglia
27	heti	2-2	gyors	Lussinpiccolo	24	napi	1-1	-	Lovrana
29	heti	1-1	gyors	Polá	25	napi	1-1	-	Moschenizze
11 csomó sebességű járatok					26	heti	6-6	-	Cherso
1	heti	1-1	-	Patras	28	heti	3-3	-	Lussinpiccolo
9	heti	1-1	gyors	Metkovich	30	heti	2-2	-	Polá
14	heti	3-3	-	Obravazzo	31	heti	2-2	-	Rovigno
32	heti	1-1	gyors	Trieszt	33	heti	1-1	-	Trieszt
10,5 csomó sebességű járatok					9 csomó sebességű járatok				
20	kizárólag 1. osztályú, napi 1-1	-	-	Cirkvenica és Novi	15	márc. 1 - szept. 30-ig heti	-	-	Pago
					22	márc. 1 - szept. 30-ig napi 3-3, egyébként 2-2	-	-	Buccari
21	márc. 1 - okt. 31-ig 1. oszt., napi 1-1	-	-	Cirkvenica és Novi	34	heti	1-1	-	Trieszt (vámkülföldi)
					37	heti	1-1	-	Ravenna
8 csomó sebességű járatok									
2		kétheti	-	1-1			-	-	Obotti
3		kétheti	-	1-1			-	-	az 1-es tétel hosszabbítása Obottiból

Forrás: az 1914. évi XXI. tc. alapján saját szerkesztés

Azonban a táblázatban feltüntetett járatok csak alig fél évig működhettek ebben a formában, hiszen 1914 nyarán kitört a háború, és a Magyar-Horvát Rt-nek át kellett adnia hajói egy részét hadi célokra, ám ekkor még folyt a személy- és áru-szállítás a térségben. Azt csak az olaszok 1915-ös ellenséges hadbalépése függesztette fel. A vállalat hajói a novigradi, illetve a fiumei kikötőben ugyan átvészelték a háborút, ám maga a vállalat addigi működési formájában nem.

2. A vállalat hajóállománya és flumei forgalma

A Magyar-Horvát Rt. mivel több régebbi vállalkozás fúziójaként jött létre, hajóállományában is tükrözte ezt a különbözőséget. Az alábbi 3. számú táblázat foglalja össze a vállalat kezelésében levő hajókat. A vállalat megalakulásakor 1891-ben 11 db gőzessel rendelkezett, ez a szám 1893-ban 16 db, 1903-ban 28 db, 1913-ban pedig már 46 db volt. Nettó tonnatartalmat tekintve 1893-ban 1967 NRT, 1903-ban 4633 NRT és 1913 már 9058 NRT állt a vállalat rendelkezésére a szállításhoz⁵. Az előbbieken már említett Schwarcz Lipót-féle vállalat ugyanakkor 1893-ban 1 gőzessel és 288 NRT-val, 1900-ban pedig 3 hajóval és 1021 NRT-val rendelkezett. Ha megfigyeljük a hajók szállítási kapacitásait, láthatjuk, hogy alapvetően kisebb méretű hajók álltak a vállalat tulajdonában, amely logikus, hiszen az Adriai partok közötti kisparthajózásban alapvetően minél sűrűbb járatokat kellett a vállalatnak fenntartania.

3. táblázat: A Magyar-Horvát Rt. hajóállománya 1891–1913 között
Table 3: The Hungarian-Croat Ltd. 's fleet between 1891 and 1913

épités éve	neve	BRT	eredeti tulajdonos	M-H Rt. tulajdonában	épités éve	neve	BRT	eredeti tulajdonos	M-H Rt. tulajdonában	épités éve	neve	BRT	eredeti tulajdonos	M-H Rt. tulajdonában	épités éve	neve	BRT	eredeti tulajdonos	M-H Rt. tulajdonában
1872	Hrvat 1	109	Krajac	1902	1891	Croatia	558	M-H Rt.	1919	1900	Bakar	119	M-H Rt.	1920	1908	Brassó	498	M-H Rt.	1921
1872	Sibyl	55	Sverljuga	1896	1892	Budapest	400	M-H Rt.	1919	1900	Hegedus Sándor	928	Schwarz	1919	1908	Laka	204	M-H Rt.	1921
	Vinodol				1892	Hungaria 1	558	M-H Rt.	1910	1900	Siraly	125	M-H Rt.	1921	1908	Novi	274	M-H Rt.	1921
	exVinodol				1892	Zagreb	537	M-H Rt.	1917	1902	Abbazia 2	142	M-H Rt.	1921	1908	Pozsony	396	M-H Rt.	1916
1875	ac	54	Krajac	1894	1893	Stephanie	95	M-H Rt.	1906	1902	Gödöllő	782	M-H Rt.	1921	1908	Szamos	138	M-H Rt.	1921
1876	Senj 1	132	Sverljuga	1901	1893	Villám	854	Schwarz	1921	1902	Hrvat 2	180	M-H Rt.	1921	1908	Tihany	204	M-H Rt.	1917
1876	Sokol	70	M-H Rt.	1913	1894	Zvonimir	61	M-H Rt.	1897	1902	Magyar	180	M-H Rt.	1921	1908	Vértes	550	M-H Rt.	1921
1883	Venezia	317	Schwarz	1921	1895	Cirkvenica	193	M-H Rt.	1921	1904	Istriano	157	M-H Rt.	1921	1911	Valona	346	M-H Rt.	1918
1884	Abbazia 1	69	Sverljuga	1901	1895	Volosca	129	M-H Rt.	1913	1904	Salona	936	M-H Rt.	1919	1912	Almádi	216	M-H Rt.	1921
1884	Nehaj	135	Krajac	1921	1896	Daniel Ernő	714	Schwarz	1921	1904	Skodra	249	M-H Rt.	1921	1912	Füred	216	M-H Rt.	1921
1885	Ika	110	Sverljuga	1897	1896	Liburnia	178	M-H Rt.	1921	1905	Lovrana	147	M-H Rt.	1921	1912	Kupa	790	M-H Rt.	1915
1886	Dalmazia	268	Sverljuga	1921	1896	Pannonia	779	M-H Rt.	1921	1905	Táttra	232	M-H Rt.	1921	1913	Drava 2	199	M-H Rt.	1921
1888	Fiume	369	Sverljuga	1921	1897	Duna	281	M-H Rt.	1921	1906	Stefania	146	M-H Rt.	1921	1913	Knin	284	M-H Rt.	1921
1889	Velebit	186	Krajac	1921	1898	Drava 1	159	M-H Rt.	1911	1907	Maros	545	M-H Rt.	1921	1913	Sparta	982	M-H Rt.	1921
1890	Pola	186	Sverljuga	1921	1898	Sava	159	M-H Rt.	1920	1907	Senj 2	274	M-H Rt.	1921	1913	Visegrad	1243	M-H Rt.	1921

Forrás: Hajóregiszter 2014 alapján saját szerkesztés

A flumei hajóforgalom elemzésénél figyelmet kell fordítanunk arra, hogy a Magyar-Horvát Rt. és a Schwarcz-féle vállalat az 1900-as évek elején egyesült csak, így különbséget kell az azt megelőző években tennünk a forgalmi statisztikák között. Adatok 1896-tól 1913-ig állnak rendelkezésünkre. Az 1. számú diagramon ábrázoltam a vállalatok halmozott forgalmát a hajók számában és NRT tartalmában⁶. Jelzem, hogy az ábrán a Fiuméba érkezett és onnan elindult járatokat összegezve tüntettem fel. Ez lehet, hogy kicsit elrugaszkodik a valóságtól, hiszen amelyik hajó érkezett a kikötőbe, az onnan el is indult és fordítva, de hogy lássuk a volument és a dinamikát az évek múlásával, úgy vélem, hogy ezen adatok összegzése sokkal jobban megfelel az elemzésre.

- 5 A nettó regisztertonna vagy NRT a hajó tiszta szállítóterét, azaz térfogatát számszerűsíti, a bruttó regisztertonna érték pedig a hajó egészét.
- 6 Úgy vélem, hogy annak ellenére, hogy 1901-ig két külön vállalatról beszélünk szabad egy ábrán feltüntetni a hajóforgalmaikat, hisz a közös jövő így kívánja a prezentálást.

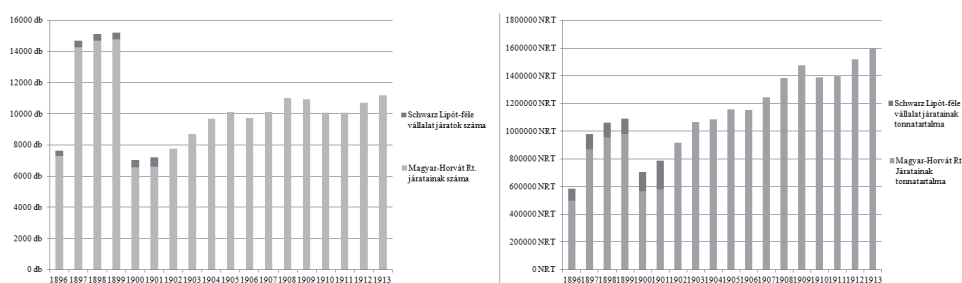

Az ábrát áttekintve látható, hogy ez a vállalat nagyszámú járataival és azok összesített tonnatartalmával jól szolgálta az Adriai-partok forgalmát. Habár az 1900–1901-es években egy erős visszaesés vehető észre, ami elsősorban a járatok számát, másodsorban azok nettó tonnatartalmát érintette, ám erre a szakirodalom nem hoz fel semmilyen külső indokot, így ez a sokkhatás vélhetően az adriai forgalmi viszonyok sajátossága és nem egy gazdaságpolitikai erő befolyása volt. Sőt ez a „válság” csak a Magyar-Horvát Részvénytársaságot sújtotta (az elindult és befutott gőzösök tonnatartalma azonos szinten volt 1897–1901 között, és mindkettő ugyanakkora arányú növekedése és csökkenése mutatkozik meg az összegben), a Schwarcz-féle vállalat ezekben az években is bővíteni tudta forgalmát.

1. ábra: A vizsgált vállalatok fiumei járatainak és NRT tartalmának összegei 1896–1913 között

Figure 1: The analysed companies' routes of Fiume and their NRT contents' sums from 1896 to 1913

Forrás: MSÉ 1896–1913 alapján saját szerkesztés

Eltekintve a megfigyelhető 1897-99-es évekbeli ugrásszerű növekedéstől a hajóforgalomban, vagy a válságtól az 1900-1901-es években, az egész idősort vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a Magyar-Horvát Rt. által bonyolított adriai- és dalmát hajóforgalom jelentős méreteket öltött. Míg az 1896-os évben az összegzett járatok száma 7648 darab volt, addig 1913-ra ez az érték 11 168 db lett, a nettó regisztertonnányi hajóforgalmak pedig 1896-ban 584 660 NRT, 1913-ban 1 660 446 NRT voltak. A kezdő és a záró periódus között ez a járatok számában másfélszeres, a tiszta szállítótérben pedig közel háromszoros emelkedés volt, mely éves növekedési ütemet számolva, a járatoknál 5,33%-os, NRT tartalomban pedig 7,67%-os átlagos növekedést jelentett.

3. Áruforgalom

Világviszonylatban Fiume tengeri áruforgalmának gerincét az jelentette, ha feldolgozatlan nyerstermékeket és gyarmatárúkat importálhatott, majd a fiumei, illetve a hazai ipar által feldolgozott árukat és félkész termékeket expor-

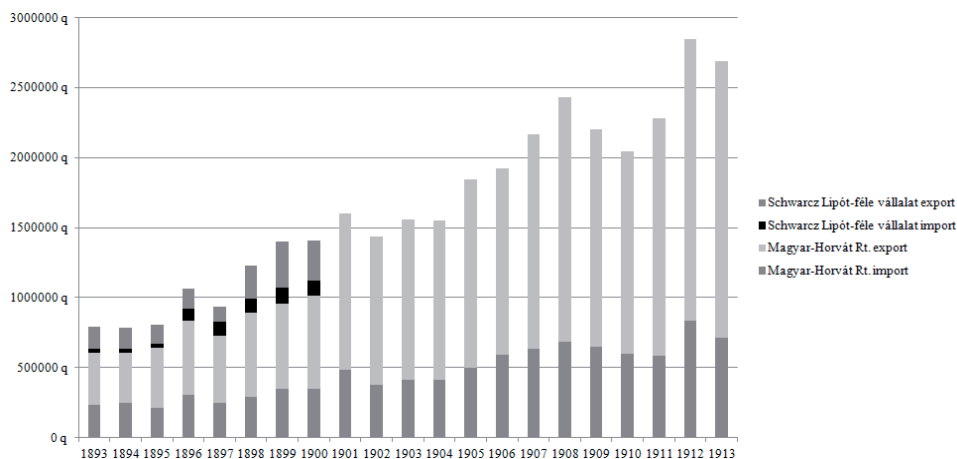

tálhatta. Azonban az Adriai-tenger áruforgalmában – a helyi igényeknek megfelelően – a vállalat inkább egyfajta eszköze volt a partvidékek közti kínálat és kereslet kielégítésének, mintsem a megfogalmazott kereskedelmi érdekek képviselője. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a Magyar-Horvát Rt. szállítási útvonalai szerint vizsgálódva Fiume dalmát viszonylatban megfigyelhető behozatalát főként a Sebenicoból (ma Sibenik) származó barnaszén, illetve a Spalatoból (ma Split) származó bor és cement tette ki, kivitelében pedig a legfontosabb célállomásokat a már említett két kikötő és Metkovich jelentette, amelyekbe liszt és gabona került szállításra. Az észak-olasz kikötőkkel folytatott kereskedelemben Velencéből nyers kender, búza, hántolt rizs, Ancona és Ravenna felől pedig téglá, cserépszindely és homok érkeztek, míg az export tekintetében a legfontosabb áruk a fa, cellulóz, maláta, paraffin, ásványvíz és bab voltak. Törökország európai részéből a főbb behozatali cikkek közé a nyers dohány, a kiviteli cikkek közé pedig a kukorica, a hántolt rizs és a petróleum tartoztak⁷. A vállalat által Fiume központtal szállított áru mennyiségét (métermázsában) a 2. diagramon ábrázoltam.

2. ábra: A vállalat összesített áruforgalma 1893-1913 között

Figure 2: The company's cumulate goods turnover between 1893 and 1913

Forrás: MSÉ 1893–1913 alapján saját szerkesztés

Itt is megfigyelhető, hogy az 1901-es fúzió előtt a velencei és anconai járatok milyen jelentékeny forgalmat bonyolítottak le a Magyar-Horvát Rt. akkori forgalmához viszonyítva. Az egyesülés előtti 1900. évben a Schwarcz-féle behozatal 31,21%-a volt a Magyar-Horvát Részvénytársaságénak, a kivitele pedig 43,27%-a volt úgy, hogy a Magyar-Horvát Rt-nek 23 gőzőse volt, szemben a 3 Schwarcz-féle

7 Fiume forgalma 1908. 16-17.o.

gőzőssel. Egyébiránt az összesített forgalmat tekintve, a későbbi egységes vállalat 1893-ban 790 655 q, 1903-ban 1 560 707 q és 1913-ban 2 689 956 q forgalmat mondhatott magáénak. Ez azt jelenti, hogy a vállalat ez alatt a húsz év alatt megháromszorozta a behozatalát, közel megnégyszerezte a kivitelét és átlagosan 17%-al növelte éves áruforgalmát.

4. Személyforgalom

A fiumei személyszállításban kétféle forgalmat lehetett megkülönböztetni: egyfelől az alapvetően nagyparthajózáshoz és hosszútávú hajózáshoz kapcsolható személyszállítást, (beleértve az amerikai kivándorlást is), másfelől a lokális, alapvetően Adriai-tengerre kiterjedő személyforgalmat. Míg előbbiben a magyar statisztikai adatokkal igazolható nagyparti személyszállítást az Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Rt., a kivándorlást pedig a Cunard Line társaság végezte, addig a helyi közlekedésben a Magyar-Horvát Tengeri Gőzhajózási Rt. volt a legmeghatározóbb szereplő⁸. Azonban itt különbséget kell tennünk a vállalat két korábbi elődjének adatai között, ugyanis míg a Magyar-Horvát Rt. esetében – hasonlóan az export-import kimutatásokhoz – a Fiuméből indult és Fiuméba érkezett utasokról vannak részletes adataink, addig a Fiume-Velence és a Fiume-Ancona járatok vonatkozásában csupán összesített adatok állnak rendelkezésünkre a Velencébe illetve Anconába utazott, és onnan érkezett utasokról. Ezen utóbbi információinkat a 4. számú táblázatban összegeztem a Schwarcz-féle vállalatra vonatkozóan.

4. táblázat: A Schwarcz-féle vállalat személyforgalma 1893–1900 között
Table 4: The Shewarcz company's passenger traffic from 1893 to 1900

Év	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900
Hajók száma	1	2	2	2	3	3	3	3
Velencével	1 444	2 164	2 137	3 724	5 832	7 064	7 890	9 307
Anconával	2 487	4 114	6 701	11 048	12 105	16 503	13 120	10 546

Forrás: MSÉ 1893–1900 alapján saját szerkesztés

Az előbbieken kiemeltem, hogy milyen magas volt ezeken a vonalakon a cég métermázsákban kifejezett áruforgalma a Magyar-Horvát Rt. akkori viszonyaihoz képest. Ez a személyforgalomról már nem mondható el, itt ugyanis – hogy csak a legjobb, 1898-as évet vegyük a Schwarcz-féle vállalat adataiból – az összes forgalom mindössze 5,6%-át tette ki a Magyar-Horvát Rt. összes személyforgalmának. Ugyanakkor a személyforgalom fitnosságát jelzi, hogy törvényi paragrafusok kötelezték a vállalatot árujáratok indítására abban az esetben, ha az egyes kikötőkből elszállítandó árumennyiség akadályozta a személyforgalom szállítását.

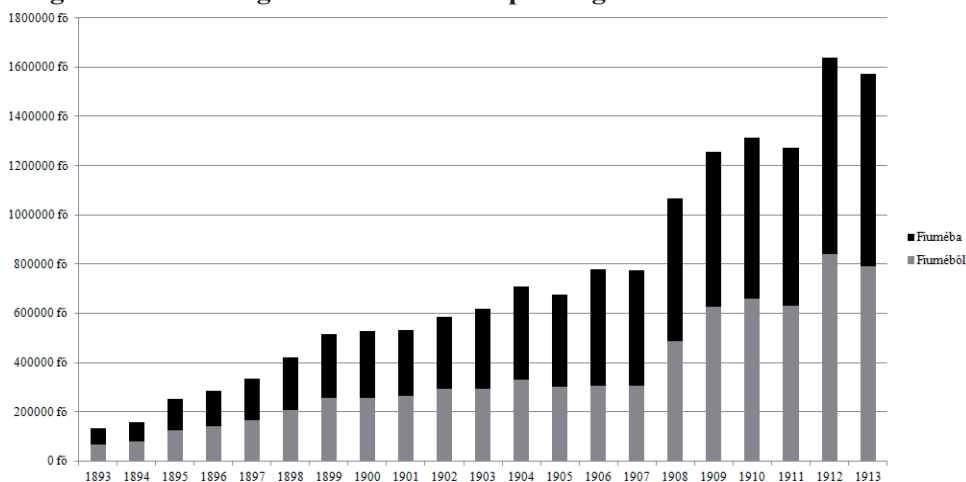
⁸ A statisztikai adatgyűjtés úgy történt, hogy a végállomáson minden járaton összeszedték az utazók jegyeit. Sajnos a kisebb kikötőkben ez gyakran elmaradt, így a statisztikai évkönyvek adatai a valós adatoktól kissé lefelé torzítanak.

A Magyar-Horvát Tengeri Gőzhajózási Részvénytársaság fiumei összegzett személyforgalmát a 3. számú halmozott oszlopdiagram mutatja.

3. ábra: A Magyar-Horvát Rt. fiumei személyforgalma 1893-1913 között
Figure 3: The Hungarian-Croat Ltd.'s passenger traffic from 1893 to 1913

Forrás: MSÉ 1893–1913 alapján saját szerkesztés

A személyszállításban rohamos és folyamatos emelkedés látható mind a Fiuméből, mind a Fiuméba irányuló forgalom tekintetében. Az összforgalom 1893-ban 131 180 fő, 1903-ban 616 960 fő és 1912-ben 1 639 848 fő volt. Ha százalékosan tekintjük, 1894-1913 között az átlagos évi növekedési ütem 14,18% volt, összesen pedig a vállalat fennállása alatt több mint tizenkétszeresére növekedett mind a Fiuméből indult és Fiuméba érkezett személyek száma, ez pedig nagyon jól számszerűsíti azt a hihetetlen nagy fejlődést, amit a vállalat elért az Adriai tenger forgalmában.

Összegzés

Tanulmányomban bemutattam a Magyar-Horvát Rt. megalakulásának és működésének statisztikai adatokkal alátámasztott történetét. Vizsgáltam magát a fiumei kikötőt is, hogy viszonyíthassam a vállalat adatait az egész kikötő forgalmához. Így 1896-1913 között átlagosan az érkezett hajók 75%-át tették ki a vállalat hajói, befutott nettó regisztertonnában pedig 27%-át. Áruforgalmi oldalról meg kell jegyezni, hogy Fiume alapvetően exportkikötőként üzemelt⁹. Ezt pedig az összehasonlításban a Magyar-Horvát Rt. adatai is jól szemléltetik, hiszen 1893–

⁹ Ez az adatok alapján azt jelentette, hogy a fiumei kikötő métermázsányi összforgalmának 1867–1913 közötti behozatalra eső része 40,44%-os volt, a kivitelre eső rész pedig 59,56%-os (MSÉ 1913).

1913 között a vállalat a fiumei import 9,66%-át és az export 17,17%-át bírta. Személyforgalmat tekintve pedig a vállalat kiemelkedő teljesítményével az egész Adriai-tenger legfontosabb hajózási vállalatává nőtte ki magát. Így összességében kijelenthető, hogy a magyar államnak megérte ezt a vállalatot támogatnia és irányítania, mert sikeresen szolgálta ki a magyar kereskedelmi és forgalmi érdekeket a számára kijelölt partvidékek között. Azon túl, hogy Magyarország egyetlen, közvetlenül hozzátartozó kikötője volt Fiume, úgy gondolom, hogy részben a Magyar-Horvát Tengeri Gözhajózási Részvénytársaságnak volt köszönhető az is, hogy a város a 20. század elejére Európa 10. legforgalmasabb kikötőjévé, kedvelt turista célponttá és méltán elismert kereskedelmi központtá vált.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ákos György – Horváth József (2007): Amerre a szél visz, s hullám utat ad. Avagy: magyar tengerészek a világ óceánjain, vitorlák alatt. Budapest. HA-JÓS Bt.
- Bartos Dezső – Bornemissza Félix (1942): Magyarország és a tengerhajózás. Budapest. A Kikötő – Tengerhajózás kiadása.
- Denk Árpád és társai (Batthyány Tivadar, Kemény Ödön, Ossoinack Lajos, Solymásy Endre) (1896): A magyar tengerészet. In: Borovszky Samu – Sziklay János (szerk.): Magyarország Vármegyéi és Városai. Fiume és a magyar-horvát tengerpart. Budapest. Apollo Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadása. 191–218. o.
- Ezer év törvényei: <http://www.1000ev.hu>
- Fest Aladár és társai (Batthyány Tivadar, Holek Sámuel, Kormos Alfréd, Smoquina A. F.) (1896a): Fiume kereskedelme. In: Borovszky Samu – Sziklay János (szerk.): Magyarország Vármegyéi és Városai. Fiume és a magyar-horvát tengerpart. Budapest. Apollo Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadása. 218–261. o.
- Fest Aladár és társai (Holek Sámuel, Kormos Alfréd, Smoquina A. F.) (1896b): Fiume ipara. In: Borovszky Samu – Sziklay János (szerk.): Magyarország Vármegyéi és Városai. Fiume és a magyar-horvát tengerpart. Budapest. Apollo Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadása. 261–275. o.
- Fest Aladár (1933): L'Ungheria e il mare con speciale riguardo a Fiume. In: Berzeviczy A. (szerk.): Corvina, rivista di scienze, lettere ed arti della Società ungherese-italiana Mattia Corvino. Budapest. Società ungherese-italiana Mattia Corvino. 45–88. o.
- Fiume forgalma (1906–1913): Fiume hajó- és áruforgalma 1906–1913. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. Pesti Könyvnyomda-részvénytársaság.
- Frisnyák Zsuzsa (2001): A magyarországi közlekedés krónikája 1750–2000. Budapest. História – MTA Történettudományi Intézete.
- Gonda Béla (1896): A fiumei kikötő. In: Borovszky Samu – Sziklay János (szerk.): Magyarország Vármegyéi és Városai. Fiume és a magyar-horvát tengerpart. Budapest. Apollo Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadása. 181–191. o.
- Gonda Béla (1906): A tengerészet és a fiumei kikötő. Budapest. Pátria irod. vállalat és nyomdai részvénytársaság nyomdájára.
- Gulyás László (2009): Reformkori kísérletek a gazdaság fejlesztésére. In: Gulyás László (szerk.): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 31–44. old.

Hajóregiszter (2014): <http://www.hajoregiszter.hu> Letöltve: 2014. október 21.

Kaposi Zoltán (2002): Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000. Budapest-Pécs. Dialóg Campus Kiadó.

MSÉ (1893–1913): Magyar Statisztikai Évkönyvek. Budapest. Az Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája.

Scott, Eddie (1977): The Terms and Patterns of Hungarian Foreign Trade 1882–1913. In: The Journal of Economic History, 1977. vol. 37. 2. 329–359. o.

MAGYAR FELSŐOKTATÁS SZÁMOKBAN – NEMZETKÖZI ÖSSZEHAISONLÍTÁS

REVIEW THE HUNGARIAN HIGHER EDUCATION – INTERNATIONAL COMPARISON

LÁBAS ISTVÁN PHD hallgató

Debreceni Egyetem – Gazdaságtudományi Kar

DR. DARABOS ÉVA egyetemi docens

Debreceni Egyetem – Gazdaságtudományi Kar

ABSTRACT

The purpose of the research is examining the number of domestic students in higher education by national, regional and international details. Previous to general crisis we could observe „the expansion of higher education” in most countries. After the crisis in the following period we could be witnesses of different progressions, in some countries the number of students in higher education dynamically risen, although elsewhere drastic decrease was happened. The economical development requires more and more highly and gradly qualified professionals, therefore the main point in our research is showing the link between the GDP, number formation of the students and the R&D inputs

During our research we highlight the GDP data of countries with the highest and permanently growing headcount of students. The statement seems to be true, which says that those countries appropriate more (2-3%) to education and R&D, the number of students in higher education is rising, where efficiency of economics is high. At the same time Turkey is an exception, where the GDP's only 0,9% goes to R&D, however the number of students risen from 2,9 to 4,3 million in four years.

1. Bevezetés

A tanulmány a felsőoktatás hallgatói létszámának alakulásával foglalkozik, a nemzetközi összehasonlítás mellett a régiós szintű adatokat mutatja be. Megvizsgálja, hogy az egyes országokba a kutatási és fejlesztési kiadások hogyan változtak, milyen mértékben járultak hozzá a gazdaság növekedéséhez.

A világ fejlődésének, a haladásnak és az innovációnak a kulcsa a magasan képzett munkaerő.¹⁰ Minél magasabb az oktatás színvonala, annál magasabb a szellemi

10 Krenner D. – Horneffer B. (2014): Erhebung zu Karriereverläufen und internationaler Mobilität von Hochqualifizierten. Wirtschaft und Statistik. 52-61 oldal. In: Statisztikai Szemle, 92. évfolyam 5. szám.

fejlődési tendencia is. Több tanulmány is foglalkozott már a végzettség és a GDP közötti összefüggés feltárásával, és mindegyikben arra a következtetésre jutottak, hogy szoros az összefüggés közöttük.¹¹ Abban az esetben, ha egy ország többet fordít a felsőoktatási finanszírozására, fejlettebb gazdasággal rendelkezik, így magasabb az egy főre eső GDP-je is. Azonban fontos az is, hogy az oktatásból kilépő szellemi munkaerő iránt legyen kereslet a munkaerőpiacon – az állam biztosítson munka lehetőséget –, hiszen e nélkül nem mehet végbe gazdasági növekedés.

Az államnak fontos szerepvállalása jelenik meg, így mind az oktatásban és mind a munkahelyteremtésben. A képzett munkaerő minden egyes esetben az aktuális kormányzat által megfogalmazott gazdaság- és társadalompolitikai célok megvalósításában játszik fontos szerepet. A folyamat azonban nem ilyen egyszerű. A megfelelő minőségű képzéshez az államnak közvetlenül hozzá kell járulnia, biztosítania kell az ahhoz szükséges anyagi és nem anyagi eszközöket egyaránt; egy szóval az oktatáshoz a feltételeket meg kell teremteni és fenn kell tartania a jövőbeni sikeresség érdekében.

2. Hallgatói létszám alakulása nemzetközi adatok alapján

Elsőként a hallgatólétszám alakulását vizsgáljuk nemzetközi szinten, majd a magyarországi régiós egységekben. Az 1. sz. táblázat adatai alapján elég változó képet kapunk országonként a felsőoktatásban a hallgatói létszám változásáról, a növekedés és csökkenés mértékéről.

A hallgató létszám növekedése tapasztalható a legnagyobb hallgató létszámmal rendelkező országokban (Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Spanyolország, Törökország és az Egyesült Államok) és néhány alacsonyabb hallgatói létszámú országban is, mint Ausztria, Belgium, Hollandia, Horvátország, Norvégia, Svájc. A létszámnövekedés néhány ezer főtől közel 1,9 millió fős növekedést (USA) is jelenthet. Ugyanakkor 2012-ben az előző évhez képest a legtöbb országban visszaesés figyelhető meg a növekedés tekintetében.

A környező kis országok közül csak Ausztria emelkedik ki; ahol 2009-ről 2010-re a létszámnövekedés mértéke 13,6%-os volt. Majd a növekedési trend folytatódott, közel 3-4% évről évre, ami 4 év alatt 68 ezer fős emelkedést jelent. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy Ausztriában a képzés ingyenes, másrészt a résztvevők „könnyebben” be tudnak kerülni egy-egy képzésbe. Szemeszterenként csak 17 eurót kell a hallgatóknak kifizetniük ún. tanulmányi díj (Studeingebühr) címen, amit nem az oktatás finanszírozására fordítanak, hanem a hallgatók ily módon járulnak hozzá a hallgatói önkormányzat működéséhez.

11 Krenner D. – Horneffer B. (2014): Erhebung zu Karriereverläufen und internationaler Mobilität von Hochqualifizierten. Wirtschaft und Statistik. 52-61 oldal. In: Statisztikai Szemle, 92. évfolyam 5. szám.

Berde Éva (2013): A felsőoktatás lehetséges létszámpályái Magyarországon. Statisztikai Szemle, 91. évfolyam 1. szám.

1. táblázat: Hallgató létszám alakulása a felsőoktatásban 2009-2012 között
Table 1.: Number of students in the higher education between 2009-2012

Ország/ Év	Hallgatók száma (ezer fő)				Változás mértéke (ezer fő) bázis év = 2009	Változás mértéke % előző év=100%		
	2009	2010	2011	2012		2010	2011	2012
Ausztria	308,2	350,2	361,8	376,5	68,3	1,14	1,03	1,04
Belgium	425,2	445,3	462,4	477,7	52,5	1,05	1,04	1,03
Bulgária	274,2	287,1	285,3	285	10,8	1,05	0,99	1,00
Ciprus	31	32,2	32,1	31,8	0,8	1,04	1,00	0,99
Csehország	416,8	437,4	446,2	440,2	23,4	1,05	1,02	0,99
Dánia	234,6	240,5	258,9	275	40,4	1,03	1,08	1,06
Egyesült Királyság	2415,2	2 479,20	2 492,30	2 495,80	80,6	1,03	1,01	1,00
Észtország	68,4	69	69,1	67,6	-0,8	1,01	1,00	0,98
Finnország	296,7	303,6	308,3	308,9	12,2	1,02	1,02	1,00
Franciaország	2 172,9	2 245,1	2 259,4	2 296,3	123,4	1,03	1,01	1,02
Görögország	-	641,8	659,8	663,7	-	-	1,03	1,01
Hollandia	618,5	650,9	780	793,7	175,2	1,05	1,20	1,02
Horvátország	139,1	140,6	154	157,3	18,2	1,01	1,10	1,02
Írország	182,6	194	196,3	192,6	10	1,06	1,01	0,98
Lengyelország	2 150,0	2 148,7	2 080,3	2 007,2	-142,8	1,00	0,97	0,96
Lettország	125,4	112,6	103,9	97	-28,4	0,90	0,92	0,93
Litvánia	210,7	201,4	187,1	175,1	-35,6	0,96	0,93	0,94
Luxemburg	-	-	5,4	6,1	-	-	-	1,13
Magyarország	397,7	389	381,9	380,8	-16,9	0,98	0,98	1,00
Málta	10,4	10,8	11,4	12,2	1,8	1,04	1,06	1,07
Németország	2 438,6	2 555,6	2 763,1	2 939,5	500,9	1,05	1,08	1,06
Olaszország	2 011,7	1 980,4	1 967,6	1 925,9	-85,8	0,98	0,99	0,98
Portugália	373	383,6	396,3	390,3	17,3	1,03	1,03	0,98
Románia	1 098,2	999,5	871,8	705,3	-392,9	0,91	0,87	0,81
Spanyolország	1 800,8	1 879,0	1 950,5	1 965,8	165	1,04	1,04	1,01
Svédország	422,6	455	463,5	453,3	30,7	1,08	1,02	0,98
Szlovákia	235	234,5	226,3	221,2	-13,8	1,00	0,97	0,98
Szlovénia	114,4	114,9	107,1	104	-10,4	1,00	0,93	0,97
Norvégia	219,3	224,7	229,7	238,2	18,9	1,02	1,02	1,04
Svájc	233,5	248,6	257,7	269,6	36,1	1,06	1,04	1,05
Törökország	2 924,3	3 529,3	3 817,1	4 353,5	1429,2	1,21	1,08	1,14
Izrael	342,7	360,4	365,7	-	-	1,05	1,01	-
Japán	3 874,2	3 836,3	3 880,5	3 884,6	10,4	0,99	1,01	1,00
Egyesült Államok	19 102,8	20 427,7	21 016,1	20 994,1	1891,3	1,07	1,03	1,00
Ausztrália	1 199,8	1 276,5	1 324,3	1 364,2	164,4	1,06	1,04	1,03

Forrás: Statadat, 2014.

Azonban ez az ingyenesség csak egy meghatározott ideig áll fenn. Amennyiben az alapképzés alatt kilenc féléven belül a hallgató nem abszolvál egy szakot, abban az esetben fizetőssé válik a képzés. Mesterszakon a „türelmi” idő hét féléven át tart.¹²

Egyértelmű létszámcsökkenés néhány kelet-európai országban (Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia, Szlovénia) és Olaszországban következett be.

A legnagyobb mértékű hallgatói létszámcsökkenések Lettországban, Magyarországon, Olaszországban, Romániában következett be, természetesen a számokban itt jelentős különbségek vannak.

2.1. Magyar felsőoktatás

A magyar felsőoktatás alakulásával kapcsolatban megállapítható, hogy a csökkenést 2009-ig az esti, a levelező, a távoktatásban résztvevők számának visszaesése okozza. 2010-től már a nappali képzésre is kiterjed a csökkenés, ami a felsőoktatást hátrányos helyzetbe kerülését előidéző oktatáspolitikai intézkedések következménye is.¹³

Magyarországon a hallgatói létszám folyamatos csökkenésének okai a következőkben keresendők elsősorban:

- Hazánkban egyre jobban szűkül az államilag támogatott hallgatói létszám férőhely.
- Egyre kevesebb az a család, aki megengedheti magának azt, hogy kifizesse a magas tandíjat.
- Sokan a diákhitelt választották kiútnak, azonban a rendszer egyre jobban felfedte negatív oldalát is, egy későbbi eladósodási folyamatot okoz.
- Csökkenő népességszám, egyben a fiatal korosztály számának csökkenése.
- A levelező- és a távoktatás, illetve szakirányú továbbképzések népszerűségének csökkenése, amiben elsősorban a szabályozás játszik szerepet.
- Elvándorlás, külföldön folytatott tanulmányok.¹⁴

A felsőfokú végzettségűek tartós elvándorlása az adott országot – jelen esetben hazánkat is – teljes mértékben versenyhátrányba hozza. Az elmúlt évek tapasztalatai azt bizonyítják, míg itthon a jelenleg működő felsőoktatási szolgáltatás kitermeli a megfelelően képzett munkaerőt, addig más országok munkaerő piacai „felszívják” őket, s ott fogják a gazdaságot erősíteni.

12 Eduline (2012): Diákok számai cseleztek ki a Hoffmann-féle felsőoktatást. Online: http://eduline.hu/erettségi_felveteli/2012/11/27/Ausztria_tovabbtanulas_nott_a_diakok_szama_DHJSMB

13 Ladányi Andor (2014): Helyzetjelentés az európai felsőoktatásról. Statisztikai Szemle, 92. évfolyam 6. szám.

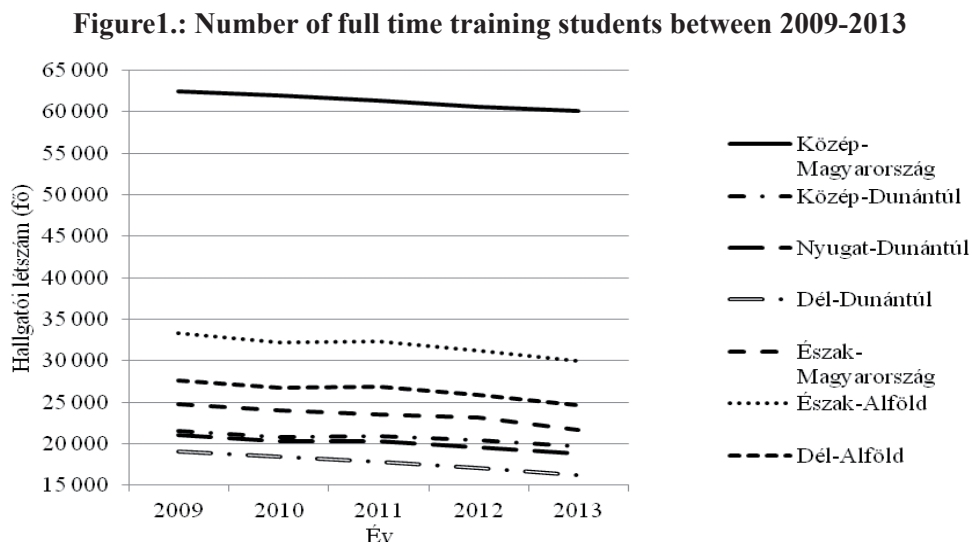
14 Kiderült: felgyorsult a kivándorlás Magyarországról (2013) Online: <http://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/kiderult-felgyorsult-a-kivandorlas-magyarorszagrol-404090>
KSH (2013): Oktatási adatok 2012/2013. Statisztikai tükr. VII. évfolyam. 32 szám

A 1. számú ábra a magyar felsőfokú alap- és mesterképzésben részt vevő nappali tagozatos hallgatók számát tartalmazza állandó lakóhely szerinti csoportosításban 2009-től 2013-ig.

1. ábra. Felsőfokú nappali képzésben részt vevő hallgatók száma 2009-2013 között

Forrás: KSH, 2014 adatai alapján

46 más európai országgal együtt vesz részt a Bolognai folyamat bevezetésében a hazai felsőoktatási szervezet. Lényege abban rejlik; az egyes résztvevő tagországok önként vállalták azt, hogy felsőoktatási rendszereiket összehangolják. Ez a reform folyamat szignifikáns változásokat okozott az európai felsőoktatásban, alapvetően meghatározza a hazai felsőoktatás működését is 1999 óta napjainkig folyamatosan.

A kialakított egységes struktúra három fő irányelvvel rendelkezik, melyek a következők:

- a hasonlóan felépülő többciklusú képzés bevezetése,
- a képzések kölcsönös elismerhetőségét biztosító kreditrendszer megalkotása,
- valamint a felsőoktatási intézmények – és országok – közötti mobilitás elősegítése.

A hazai felsőoktatás rendszere csak 2006-ban állt át az úgynevezett többciklusú képzésre, amelynek 3 ciklusa van; alap-, mester- és doktori képzés. A kialakításra került rendszer elsődleges célja az volt, hogy sokkal rugalmasabb kereteket biztosítson a továbbtanuláshoz és emellett megfelelően egész életen át tartó tanulást elvének. Hazánkban az európai tendenciával ellentétes folyamat indult meg, a felsőfokú alap- és mesterképzésben tanulók száma 2006-ban 380 ezer fő volt, 2009-

ben már 328 ezer fő – annak ellenére, hogy a képzés ingyenes volt –, 2013-ra pedig 282 ezerre csökkent. Először csak a levelező és távoktatásban résztvevők száma, 2009-től már a nappali képzésben is csökkent 222 ezerről 209 ezer főre, ami országosan közel 6,4%-os csökkenést jelent.

Az ország statisztikai területegységeit vizsgálva megállapítható, míg a budapesti és pest megyei egyetemeken csak 4%-os volt a visszaesés, addig a vidéki egyetemeken jóval nagyobb a csökkenés: Dunántúlon 12,7% (Dél-Dunántúlon 17,7%), Észak-Magyarországon 14,3%, Észak-alföldön 10,8% és a Dél-Alföldön 12,1%.

Az 1. számú ábra adatai alapján is láthatjuk, hogy melyek azok a régiók az országban, ahol a csökkenés mértéke a legmagasabb mértékű. Éles kontraszt jelenik meg a közép-magyarországi régió és az ország másik 6 régiójának hallgatói létszámát tekintve. Budapest meghatározó szerepe vitathatatlan. A legkisebb visszaeséssel a közép-magyarországi régióban következett be. Oka a neves egyetemek és főiskolák népszerűségében és a magas oktatási színvonalban, illetve a kereslet és kínálat többé-kevésbé megfelelő arányában keresendő. Tulajdonképpen ez a régió hazánk fő gócpontjaként jelenik meg kereskedelmi, gazdasági, oktatási stb szempontból egyaránt. Ennek megfelelően sokkal több munkalehetőség jelenik meg itt, mint bármelyik más régióban.

2.2. Kutatási- fejlesztési kiadások és a GDP alakulása

Az államnak azért kell a felsőoktatásra költenie, mert az oktatás révén jelentős közhaszon származik.¹⁵ Az állam szempontjából, azonban fontos kérdésként merül fel az, hogy ez a befektetés megtérül-e idővel. Az emberi tőkébe történő beruházás igen költséges és időigényes folyamatként határozható meg, hosszú távon térül meg.

A következőekben a növekvő hallgatói létszámú országok GDP adatait vizsgáljuk 2. táblázat adatai alapján.

2. táblázat. GDP nagysága folyó áron 2009-2013
Table2.: GDP between 2009-2013

adatok: milliárd euró

Ország/Év	2009	2010	2011	2012	2013
Ausztria	286,2	294,2	308,7	317,2	322,6
Egyesült Királyság	1663,6	1816,6	1863,9	2041,5	2017,4
Németország	2456,7	2576,2	2699,1	2749,9	2809,5
Hollandia	617,7	631,5	642,9	640,6	642,9
Spanyolország	1079	1080,9	1075,1	1055,2	1049,2
Törökország	440,4	550,4	555,1	612,4	617,8
Egyesült Államok	10337,5	11287,9	11147,9	12580,3	12625,6

Forrás: KSH adatai alapján

15 Friedman M. (1996): Kapitalizmus és szabadság. Akadémiai kiadó, Budapest

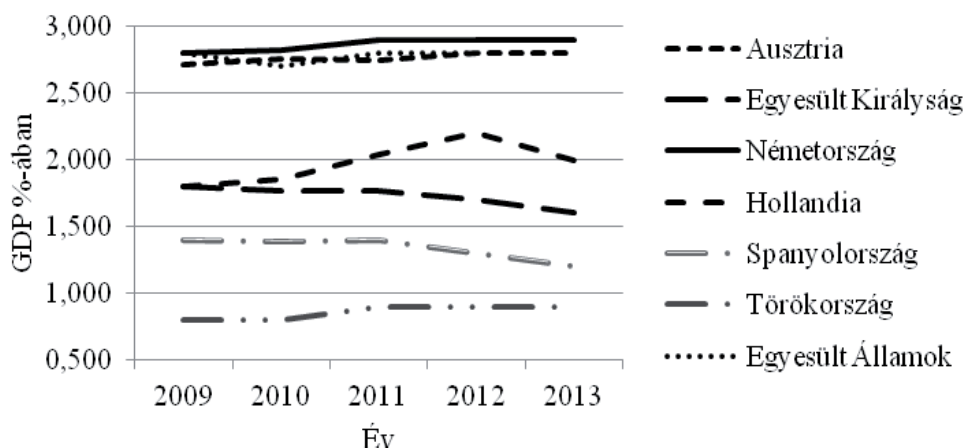

A tanulmány elején azt az állítást vallottuk, hogy a végzettség és a GDP közötti szoros korreláció érvényesül, illetve minél többet „áldoznak” az oktatásra a GDP-ből, annál képzetesebb lesz a szellemi munkaerő. A 2. számú táblázat csak azokat az országokat tartalmazza, ahol rendelkezésre álló adatok alapján érvényesült a növekvő hallgatói létszám kritérium. A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy a megtermelt bruttó hazai termékből, mennyit használnak fel az egyes országok a kutatás-fejlesztés finanszírozása érdekében.

2. ábra. Kutatási, fejlesztési kiadások a GDP%-ában

Figure 2.: Research and Development outputs in the % of the GDP

Forrás: Statadat, 2014.

A 2. ábra adatai alapján látható, hogy 2013-ban Németország fordít a GDP-ből a legtöbbet (2,9%) K+F-re bruttó hazai termékből, szorosan követi ebben Ausztria (2,8%) és az Egyesült Államok (2,8%), az összegek euróban azonban jelentősen eltérnek országonként: a németek 81,5 milliárd, az osztrákok 9,0 milliárd, az amerikaiak pedig 353,5 milliárd eurót fordítanak kutatás-fejlesztésre.

Törökországban a GDP-ből csak 0,9%-ot fordítanak kutatási fejlesztési kiadásokra, azonban a megtermelt GDP 177,4 milliárd euróval nőtt 4 év alatt és a hallgatói létszám is jelentősen, több mint 1,4 millió fővel nőtt. Hollandia és az Egyesült Királyság szerény mértékben, de csökkentette 2012-2013-ban a kiadásait.

A 3. számú táblázatban annak a négy országnak az adatai szerepelnek, ahol a legnagyobb mértékű volt a hallgatói létszám visszaesése a felsőoktatásban. Magyarország majdnem annyit fordít a GDP-ből kutatásra és fejlesztésre, mint Olaszország; átlagosan 1,3%-ot, de euróban lényeges eltérés van, mert ennek összege Magyarországon közel 1,3, Olaszországban 21,0 milliárd eurónak felel meg. Lettország és Románia azonban a GDP-nek csak egy igen kis hányadát fordítja ezen tevékenység támogatására.

3. táblázat: Összes GDP folyó áron 2009-2013
Table 3.: Total GDP between 2009-2013

adatok: milliárd euró

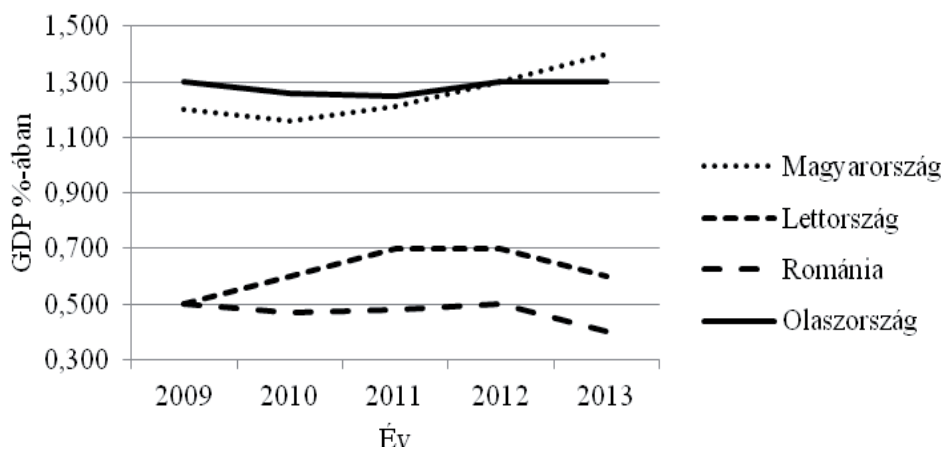
Ország/Év	2009	2010	2011	2012	2013
Magyarország	93,4	97,8	100,4	98,7	100,5
Lettország	18,8	18,0	20,2	22,2	23,3
Románia	120,4	126,7	133,3	133,8	144,3
Olaszország	1573,7	1605,7	1638,9	1628,0	1618,9

Forrás: Eurostat, 2014.

A kutatás-fejlesztési tevékenység az elmúlt évtizedekben egyre közelebb került ahhoz a szemlélethez, hogy olyan jelentős szerepet betöltő eszközként kezeljék, mely gazdasági tevékenységből származó jövedelmet hoz létre több éven keresztül.¹⁶ A szemléletváltás hosszú folyamat eredményeként, fokozatosan ment végbe és ma már a gazdaságpolitikában elfoglalt szerepe nagyon fontos, a statisztika az e területen felhalmozódott tudást, ismeretet mint termelési eszközt tartja számon. Napjainkban egy ország gazdasági fejlődésének egyik fontos mérőszáma a K+F kiadások alakulása.

3. ábra: Kutatási, fejlesztési kiadások a GDP%-ában

Figure 3.: Research and Development outputs in the% of the GDP

Forrás: Statadat 2014. alapján

A gazdaság szereplőinek, a befektetőknek fontos és releváns információt nyújt az is, hogy a K+F kiadásokból milyen mértékben részesülnek az üzleti vállalkozások, kutatóintézetek, illetve a felsőoktatási egységek.

¹⁶ Dienes Ferenc László (2014): A kutatás-fejlesztés új helye a nemzeti számlákban. Statisztikai Szemle, 92 évfolyam 11-12- szám.

A növekvő hallgatói létszámú országok esetében a K+F-ráfordítások kb. 53-70%-a az üzleti szférába, a felsőoktatásba 14-32%-a áramlik. (4. táblázat) Törökországban – ahol jelentősen növekedett a hallgatók száma – a GDP értéke 440,4-ről 617,8 milliárd euróra emelkedett, a kutatás-fejlesztési kiadások aránya a GDP-ből alig változott (0,9%), azonban a felsőoktatásra fordított kiadás 43,9%-kal részesedik.

A csökkenő hallgatói létszámú országok esetében szórtabb a kép. Magyarországon az üzleti vállalkozások több mint kétharmaddal, a felsőoktatás pedig alig 14,4%-kal részesedik a kutatás-fejlesztési kiadásokból. Lettországonban 28,3% illetve 42,7% a megoszlás.

4. táblázat: Kutatási és fejlesztési kiadások megoszlása 2013-ban
Table 4.: Proportion of Research and Development costs in 2013

adatok: %

Ország	Üzleti vállalkozások	Kutatóintézetek	Felsőoktatás
Ausztria	68,8	5,1	25,6
Egyesült Királyság	64,5	7,3	26,3
Németország	67,8	14,7	17,5
Hollandia	57,5	10,7	31,8
Spanyolország	53,2	18,7	27,9
Törökország	45,1	11	43,9
Egyesült Államok	69,8	12,3	13,8
Magyarország	69,4	14,9	14,4
Lettország	28,3	29	42,7
Románia	30,7	49,2	19,7
Olaszország	54	14,9	28,2

Forrás: Statadat 2014. alapján saját készítésű

Összefoglalás

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy Magyarország nem tartozik a gazdasági növekedés, a K+F ráfordítások és a felsőoktatásban résztvevő hallgatók számát tekintve az élvonalba, sőt inkább sereghajtók vagyunk. Ezért az oktatáspolitikának sokkal nagyobb figyelmet kellene fordítani a felsőoktatási felnőttképzésre, mivel az fontos eleme egy ország gazdasági és társadalmi fejlődésének.¹⁷

A Széll Kálmán-terv szerint 2020-ban a 30-34 éves korosztály 30,3 százaléka rendelkezik majd felsőfokú végzettséggel, szemben a 40 százalékos európai uniós elvárásokkal. Berde Éva kutatása alapján megállapítható, igaz a felsőoktatási korú fiatalok számának nagy arányú csökkenésére lehet számítani a következő években, de ez egyben egy ún. történelmi lehetőséget is rejt magában: a diplomások

¹⁷ Polónyi István (2014): A hazai felsőoktatási részdíós képzés néhány felvételi tendenciája és rekrutációs jellemzője. Statisztikai Szemle, 92. évfolyam 10. szám.

arányát anélkül lehetne növelni, hogy a felsőoktatás meglévő kapacitását bővíteni kellene, csak a jelenlegi hallgatói létszámot kellene megőrizni.¹⁸ Természetesen a demográfiai létszámcsökkenésből származó előny ily módon gazdaságilag nem lehet hosszú távú cél.

Magával a társadalmi, gazdasági élet folytonos fejlődésével napjainkban remélhetőleg egyre jobban felértékelődik a felsőfokú oktatási tevékenység mind az országon belüli, mind az országok közötti kapcsolatokban egyaránt. Annak érdekében, hogy kitörjön Magyarország jelenlegi negatív tendenciájából, szükséges lenne egy egész országra kiterjedő stratégiaalkotásra. Népszerűsíteni, fejleszteni kellene a felsőoktatási tanulási lehetőségeket, a továbbtanulás erkölcsi és anyagi elismerését pedig erősíteni. Amennyiben sikerülne a kitörési pontokat megtalálni, úgy kivitelezhető lenne az egyes régiók fejlődésének, versenyképességének növelése. A szakképzett tudás nem hagyná el az országot, itthon gyarapítaná a szellemi tőkét és hozzájárulna a GDP növekedéséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berde Éva (2013): A felsőoktatás lehetséges létszámpályái Magyarországon. Statisztikai Szemle, 91. évfolyam 1. szám.
- EduLine (2012): Diákok százai cseleztek ki a Hoffmann-féle felsőoktatást. Online: http://eduline.hu/erettsegi_felveteli/2012/11/27/Ausztria_tovabbtanulas_nott_a_diakok_szama_DHJSMB
- Dienes Ferenc László (2014): A kutatás-fejlesztés új helye a nemzeti számlákban. Statisztikai Szemle, 92. évfolyam 11-12. szám.
- Friedman M. (1996): Kapitalizmus és szabadság. Akadémiai kiadó, Budapest
- Harsányi G. – Vincze Sz. (2012): A magyar felsőoktatás néhány jellemzője nemzetközi tükrében. Pénzügyi Szemle. LVII. évfolyam. 226-245. oldal
- Krenner D. – Horneffer B. (2014): Erhebung zu Karriereverläufen und internationaler Mobilität von Hochqualifizierten. Wirtschaft und Statistik. 52-61. oldal. In: Statisztikai Szemle, 92. évfolyam 5. szám.
- KSH (2013): Oktatási adatok 2012/2013. Statisztikai tükr. VII. évfolyam. 32. szám
- Ladányi Andor (2014): Helyzetjelentés az európai felsőoktatásról. Statisztikai Szemle, 92. évfolyam 6. szám.
- Polónyi István (2014): A hazai felsőoktatási részüdős képzés néhány felvételi tendenciája és rekrutációs jellemzője. Statisztikai Szemle, 92. évfolyam 10. szám.
- Kidült: felgyorsult a kivándorlás Magyarországról (2013) Online: <http://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/kiderult-felgyorsult-a-kivandorlas-magyarorszagrol-404090>
- <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=de&pcode=tsc00001&plugin=1>
- <http://ec.europa.eu/eurostat/de/web/science-technology-innovation/data/main-tables>

18 Berde Éva (2013): A felsőoktatás lehetséges létszámpályái Magyarországon. Statisztikai Szemle, 91. évfolyam 1. szám.

AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓ HÁTRÁNYOS GAZDASÁGI HELYZETÉNEK FŐBB OKAI, MEGÚJULÓ ENERGIAFORRÁSOK HASZNOSÍTÁSA, MINT LEHETSÉGES KITÖRÉSI PONT

*MAIN REASONS OF ÉSZAK-ALFÖLD REGION'S DISADVANTAGEOUS
SITUATION; UTILIZATION OF RENEWABLE ENERGY SOURCES AS A
POSSIBLE BREAKTHROUGH POINT*

NAGY TÜNDE ORSOLYA PHD hallgató
Tudományos segédmunkatárs, Debreceni Egyetem,
Számviteli és Pénzügyi Intézet

ABSTRACT

The development gaps existing between individual areas of the European Community were not equalized after realization of the four freedoms and the common market either. From the 1960s, the need for harmonizing the regional policies and then the establishment of the communal regional policy have become more and more pronounced. In the European Union resting on the basis of the European Community, it is still a task of strategic importance to get the less developed regions caught up with the more developed areas.

In this treatise, I examine – in relation to regional policy of the EU – the main reasons of the disadvantageous economic situation of Észak-Alföld (Northern Great Plain) region and the possibilities for utilizing the renewable energy sources. This region is a key strategic area with regard to the Hungarian agriculture; in spite of this, it has been one of the most underdeveloped regions for a long time. Most sub-regions of Észak-Alföld region belong to the most disadvantaged ones in terms of territorial development. I particularly examine the following things among the main causes lurking behind the disadvantageous economic situation: the organisational system background of economy, the reasons for inadequate intensity of capital investment from abroad, the low levels of research and development outgoings as well as the transport infrastructure. Following that, I present the region's potentials in utilizing biomass and geothermal energy.

1. Bevezetés

Az áruk, a tőke, a szolgáltatás és a személyek szabad áramlásának megvalósulásával, valamint a közös piac megteremtésével az Európai Közösség egyes térségei-

nek fejlettségbeli különbségei nem egyenlítődték ki. Az 1960-as évek végére vált nyilvánvalóvá, hogy a regionális különbségek leküzdése csak hosszú távú megoldások révén valósulhat meg.

A Közösség határainak bővítésével a tagországok regionális politikáinak összehangolása mellett egyre hangsúlyosabbá vált a közös regionális politika kialakításának szükségessége is. A területi, jövedelmi különbségeket részletesen bemutató Thomson-jelentés szerint a Közösség regionális problémáit a tagállamok egyedi regionális problémáinak összessége adja, ezért azokat közösségi szinten is kezelni szükséges.¹⁹ A regionális politikát az 1987-ben életbe lépő Egységes Európai Okmány emelte jogilag deklaráltan is közösségi szintre. Legfontosabb célként a területek fejlettségi különbségeinek mérséklése fogalmazódott meg, ezáltal erősítve a tagállamok közötti gazdasági és szociális kohéziót.²⁰

1988-ban a regionális politika hatékonyságának növelése érdekében kialakításra került az egységes területi osztályozást lehetővé tevő rendszer, a NUTS (Nomenclature of Territorial Statistical Units). Ezt követően pedig a regionális politikát támogató pénzügyi alapok tevékenységének átláthatósága érdekében megvalósult az Európai Szociális Alap, az Európai Regionális Fejlesztési Alap és az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciális Alap működésének összehangolása, ekkortól ezeket az alapokat együttesen Strukturális Alapoknak nevezik. Az 1993. november 1-jén életbe lépő, Európai Uniót létrehozó Maastrichti Szerződés tovább bővítette a közösségi regionális politika intézményrendszerét a Kohéziós Alap és a Régiók Bizottságának felállításával, valamint a Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz létrehozásával.²¹ 1994-ben újabb finanszírozó szervezet, az Európai Beruházási Alap létrehozása történt meg.

A tanulmány célja kettős, az Észak-alföldi régió gazdasági helyzetének – kiemelve azokat a területeket, amelyek a hátrányos gazdasági helyzet kialakulásában meghatározó szerepet játszanak –, valamint a térség megújuló energiaforrások hasznosításában rejlő lehetőségeinek bemutatása.

2. Az Észak-alföldi régió hátrányos gazdasági helyzetének főbb okai

Hazánkban már jóval az Európai Unióhoz történő csatlakozás előtt kialakításra kerültek a Területfejlesztésről és Területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény és az Országos Területfejlesztési Konceptióról szóló 35/1998. (III.20.) OGY. határozat alapján a NUTS rendszernek megfelelő egységek, megteremtve az EU pénz-

-
- 19 Stelbaczký Tibor (2005): A strukturális politika múltja és jelene. In: Marján Attila (szerk.): Az Európai Unió gazdasága. Minden, amit az EU gazdasági és pénzügyi politikáiról tudni kell. HVG Kiadói Rt. Budapest. 599-622. old.
- 20 Forman Balázs – Endrész Kinga (2001): Az Európai Unió strukturális és előcsatlakozási alapjai. Európai Bizottság Magyarországi Deklarációja. Budapest. 346-348. old.
- 21 Kende Tamás – Szűcs Tamás (2000): Az Európai Unió politikái. Osiris Kiadó. Budapest. 54-55. old.

ügyi forrásra való jogosultságot. Magyarország területén hét NUTS 2-es szintű tervezés-statisztikai régió került létrehozásra. Kiemelendő, hogy az Unió regionális politikájának szempontjából meghatározó ez a szint, a fejlesztési programok kialakítása régiókhoz igazodva történik.

Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét magában foglaló Észak-alföldi régió területe 17 729 km², népessége az ország teljes népességének körülbelül 15%-a, így az ország második legnagyobb és egyben legnépesebb vidéki régiója. A gazdasági szerkezetében az ipar és a szolgáltatás mellett meghatározó a mezőgazdasági tevékenység is. Agrárfejlesztés szempontjából súlyponti stratégiai területet képez, területének több mint 60%-a alkalmas intenzív agrárgazdálkodásra. A térség elmaradottságát jól tükrözi, hogy az alapkarakterét meghatározó mezőgazdaságból származó bruttó hozzáadott érték tendenciaszerű csökkentést mutat országos és regionális szinten egyaránt az utóbbi években.²² Ennek egyik oka lehet, hogy a külföldi piacokhoz való csekélyebb kapcsolódás miatt a még mindig visszafogott belső kereslet negatív hatásai fokozottan érvényesülnek.

1. táblázat: A GDP értéke és megoszlása régiók szerint 2012-ben
Sheet 1: Value and distribution of GDP by regions in 2012

Régió	GDP, M Ft.	Megoszlás, %	Egy lakosra jutó GDP, E Ft.
Közép-Magyarország	13 795 721	48,32	4 681
Nyugat-Dunántúl	2 872 966	10,06	2 917
Közép-Dunántúl	2 740 682	9,60	2 543
Dél-Dunántúl	1 809 695	6,34	1 951
Dél-Alföld	2 521 801	8,83	1 951
Észak-Alföld	2 752 839	9,64	1 841
Észak-Magyarország	2 055 096	7,20	1 720
Ország összesen	28 548 800	100,00	2 878

Forrás: Saját szerkesztésű táblázat a KSH területi, idősoros éves adatai alapján

A területi bontásban rendelkezésre álló egy főre jutó GDP adatok azt mutatják, hogy Magyarország egyes területei eltérő mértékben fejlődnek a rendszerváltás óta. A Közép-magyarországi régió az országos átlagot meghaladóan fejlődik, a vidéki régiók közül Közép-és Nyugat-Dunántúl a legfejlettebb, míg az Észak-alföldi és az Észak-magyarországi régió a fejlettségi sorrend végén áll. Ez a tendencia 2012-ben sem változott, ahogyan azt az 1. táblázat adatai mutatják. A lemaradó régiók, így az Észak-alföldi régió hátránya is fokozatosan növekszik, 2012-ben az egy lakosra jutó GDP az országos átlagnak csupán a 63,9%-át tette ki.

A tanulmány Észak-alföldi régió hátrányos gazdasági helyzetével foglalkozó fejezetének megírásakor az elsődleges forrást a KSH területi bontású, idősoros

²² Baranyi Béla (2008): Regionalizmus Magyarországon. In. Baranyi Béla (szerk.): Észak-Alföld. Dialóg Campus Kiadó. Pécs-Budapest. 219. old.

éves statisztikai adattáblái jelentették.²³ A régiók eltérő gazdasági fejlődésének számos oka lehet, a következőkben a KSH által közölt legfrissebb 2012-2013. évre vonatkozó adatai alapján, öt fejlettséget befolyásoló tényező kerül bemutatásra.

2.1. Az adott területre jellemző szervezeti háttér

Hazánkban a regisztrált vállalkozások száma folyamatosan emelkedik, nagyobb növekedési hullám 2008-ban volt megfigyelhető, melyet a mezőgazdasági östermelők kötelező adószám kiváltása idézett elő. Ennek hatására az Észak-alföldi régióban jelentősen növekedett a regisztrált vállalkozások száma, mivel a lakosság jelentős része östermelőként folytatott mezőgazdasági tevékenységet.

2. táblázat: A profit orientált vállalkozások száma és megoszlása régiók szerint 2013-ban

Sheet 2: Number and distribution of the profit-oriented enterprises by regions in 2013

Régiók	Társas vállalkozások		Társas és önálló vállalkozások	
	Száma, db	Megoszlás, %	Száma, db	Megoszlás, %
Közép-Magyarország	332 561	55,36	569 491	34,17
Nyugat-Dunántúl	42 333	7,05	156 447	9,39
Közép-Dunántúl	48 414	8,06	146 868	8,81
Dél-Dunántúl	37 851	6,30	147 107	8,83
Dél-Alföld	49 802	8,29	239 653	14,38
Észak-Alföld	50 257	8,37	257 682	15,46
Észak-Magyarország	39 195	6,52	144 836	8,69
Külföld	346	0,06	4 318	0,26
Összesen	600 759	100,00	1 666 402	100,00

Forrás: Saját szerkesztésű táblázat a KSH területi, idősoros éves adatai alapján

A 2. táblázat adatai alapján látható, hogy erőteljes koncentráció jellemző a vállalkozások számának megoszlását tekintve. Természetesen a legnagyobb számban az ország középső területein voltak, vannak jelen a vállalkozások. A 2013 év végi adatok alapján a több mint 1 millió 666 ezer profit orientált vállalkozás 34,17%-ának a központi régióban volt a székhelye. A társas vállalkozások tekintetében a koncentráció még erőteljesebb, Közép-Magyarország és a dunántúli területek dominanciája még inkább nyilvánvaló. Ha az ezer főre jutó társas vállalkozások számát tekintjük a dunántúli régiók helyzete még kedvezőbbnek mutatkozik Közép-Magyarország mellett. A társas vállalkozások ilyen fokú jelenléte a fajlagos gazdasági teljesítmény magas szintjét eredményezi. Kiemelendő továbbá, hogy a 250 főnél nagyobb létszámot foglalkoztató szervezetek 70%-a a három legfejlet-

²³ KSH Táblák (STADAT): Idősoros éves, területi adatok.

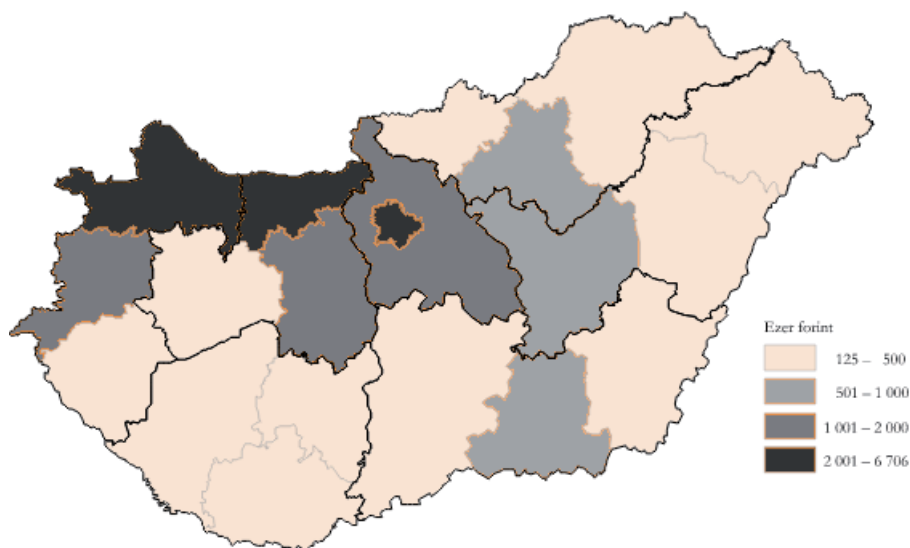
tebb régióban van jelen, Közép-Magyarországon, Nyugat-és Közép-Dunántúlon. A vállalkozások főtevékenységét tekintve minden régióban a szolgáltatási szektor a legmeghatározóbb, a Közép-magyarországi területen 80%-ot meghaladó mértékű. A legtöbb ipari tevékenységet folytató vállalkozás a Közép-magyarországi régió mellett a Dél-alföldi régióban és a Dunántúl középső részén működik. A mezőgazdasági főtevékenységet végző vállalkozások közel 40%-ának a két alföldi régióban van a székhelye.

2.2. A külföldi tőkebefektetés

Az Unióhoz való csatlakozásunk következtében fokozódott a hazánkba áramló tőke mennyisége, azonban ezt a növekedést a válság jelentősen visszafogta. Az egy lakosra jutó külföldi tőke tekintetében az egyes régiók jelentős különbségeket mutatnak (1. ábra), Közép-Magyarországon, Nyugat-és Közép-Dunántúlon a legmagasabb az egy főre jutó külföldi tőke értéke.

1. ábra: Az egy lakosra jutó külföldi működő tőke megoszlása régiók szerint 2012 végén

Figure 1: Distribution of foreign functioning capital per capita by regions at the end of 2012

Forrás: KSH (2015): A gazdasági folyamatok regionális különbségei, 2013. 13. old.

A kevésbé fejlett régiókba érkező tőke értéke lényegesen alacsonyabb, mivel ezeknek a területeknek az adottságai jóval kedvezőtlenebbek, mind gazdasági, mind infrastrukturális mind pedig megfelelő képzettségű munkaerő tekintetében.

2012-ben a területre bontható külföldi tőkeállomány meghaladta a 18 ezer Mrd forintot, amelynek több mint 60%-a közép-magyarországi, 18,6%-a nyugat-dunántúli székhelyű vállalkozásokban működött. Az észak-alföldi vállalkozások részesedése 3,7%-os volt.

2.3. Beruházás

A szervezeti háttér, a külföldi beruházások mellett szintén kiemelendő a beruházási volumen alakulásának hatása az egyes területek gazdasági fejlődésére. 2008-2012 között a válság hatására a beruházások volumene jelentősen csökkent valamennyi régióban, kivéve Nyugat-Dunántúlon, valamint az Észak-Alföldön. 2012-ben a beruházások volumene az Észak-alföldi régióban 10%-kal bővült az előző évhez viszonyítva. A beruházási teljesítmények és a beruházások egy lakosra jutó értéke (3. táblázat) jelentős területi különbségeket mutat 2013-ban is.

A beruházások ágazati megoszlása az egyes térségek gazdaság szerkezeti sajátosságaiból adódóan jelentősen eltérő. Valamennyi régióban magas, ugyanakkor igen különböző részarányt képviseltek az ipar befektetések, melyek több mint fele Közép-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon valósult meg 2013-ban. Ugyanebben az évben a mezőgazdaság fejlesztését szolgáló befektetések több mint 60%-a három régióban, Észak- és Dél-Alföldön, valamint Dél-Dunántúlon valósult meg. Az építőipari befektetések legnagyobb részét Dél-Dunántúlon, a szolgáltató ágazatok fejlesztését célzó befektetések túlnyomó többségét pedig Közép-Magyarország területén valósították meg.²⁴

3. táblázat: A befektetések értéke és megoszlása, az egy lakosra jutó befektetések értéke régiók szerint 2013-ban

Sheet 3: Distribution and value of investments, value of the investments per capita by regions in 2013

Régió	Befektetések		Egy lakosra jutó befektetések
	Összege, M Ft.	Megoszlása, %	Összege, E Ft.
Közép-Magyarország	1 383 016	34,21	467,3
Nyugat-Dunántúl	601 159	14,87	610,4
Közép-Dunántúl	464 249	11,48	433,1
Dél-Dunántúl	259 316	6,41	281,5
Dél-Alföld	465 101	11,50	362,2
Észak-Alföld	541 938	13,40	364,2
Észak-Magyarország	328 421	8,12	277,6
Ország összesen	4 043 200	100,00	399,5

Forrás: Saját szerkesztésű táblázat a KSH területi, idősoros éves adatai alapján

24 KSH (2015): A gazdasági folyamatok regionális különbségei, 2013. 14. old.

2.4. Közlekedési infrastruktúra

A közlekedési infrastruktúra fejlettsége alapvetően befolyásolja adott terület gazdasági helyzetét. Hazánkban a legelterjedtebb közlekedési mód a közúti közlekedés személy és áruszállítás tekintetében egyaránt. Az országos közúthálózat hossza 2013 végén 31 760 km volt, jelentős része (23 160 km) mellékhalózat. A főhalózat útsűrűsége régióként jelentős eltéréseket mutat. Főúthálózatot tekintve a legkedvezőbb értékkel Nyugat-Dunántúl rendelkezik, a gyorsforgalmi úthálózat Közép-Magyarországon a legkiterjedtebb, a teljes hálózat ötöde itt koncentrálódik. A legrövidebb gyorsforgalmi útszakasszal Észak-Alföld rendelkezik. Magyarországon a települések csupán 14%-áról érhető el tíz percen belül autópálya, ezeknek a településeknek több mint negyede Dél-Dunántúlon található. Az alföldi települések kevesebb mint 5%-a fekszik ilyen közelségben valamely autópályához 2012-es adatok alapján.²⁵

Napjainkban a vasút jelentősége mind a személyszállításban, mind pedig az áruszállításban lecsökkent, 2013-ban a vasút az áruszállításnak mindössze 18, a helyközi személyszállításnak 22%-át bonyolította le. A működtetett vasúti pályák hossza ebben az évben 7 017 km volt. A vasútvonalak sűrűsége az országos átlagot Közép-Magyarországon és Nyugat-, illetve Közép-Dunántúlon haladta meg. Magyarország légi közlekedését 2013-ban összesen öt nemzetközi, kereskedelmi repülőtér biztosította. Ezek közül a légi forgalom legnagyobb része a budapesti Liszt Ferenc repülőtéren bonyolódott, utaslétszáma 8,5 millió fő volt.

2.5. Kutatás, fejlesztés

A kutatás-fejlesztésre fordított források mértéke szintén fontos indikátora egy terület fejlettségének, versenyképességének. A kutatási, fejlesztési ráfordítások folyó áron számított értéke az ezredfordulót követően folyamatosan emelkedett, a régiók szerint besorolható összege 2013-ban összesen 414 714,1 M Ft volt. Ennek az összegnek több mint 60%-át a Közép-magyarországi régióban fordították K+F tevékenységre. Ez nem meglepő, hiszen a kutatási, fejlesztési tevékenység területi különbségeinek alakulásában legfontosabb szerepet adott régió innovatív tevékenységet folytató vállalkozásainak száma, valamint a felsőfokú képzés intézményrendszerének kiépítettsége, kutatási tevékenysége játszik. 2013-ban a Közép-magyarországi régióban működött a legnagyobb létszámú kutatóhelyek több mint 50%-a (4. táblázat). Az Észak-alföldi régióban a kutató-fejlesztő helyek 9,58%-a működött, a foglalkoztatottak számított létszáma pedig 2 624 fő volt.

²⁵ KSH (2013): A gazdasági folyamatok regionális különbségei, 2012. 19. old.

4. táblázat: A kutató-fejlesztő helyek számának, számított létszámának megoszlása régióként 2013-ban

Sheet 4: Distribution of number of researching-developing places and distribution of the calculated headcount of these ones by regions in 2013

Régió	Kutató-fejlesztő helyek		Kutató-fejlesztő helyek számított létszáma	
	Száma, db	Megoszlása, %	Fő	Megoszlása, %
Közép-Magyarország	1 583	50,11	23 468	61,5
Nyugat-Dunántúl	252	7,98	1 958	5,1
Közép-Dunántúl	204	6,46	2 988	7,8
Dél-Dunántúl	207	6,55	1 779	4,7
Dél-Alföld	397	12,57	3 666	9,6
Észak-Alföld	301	9,58	2 624	6,9
Észak-Magyarország	215	6,81	1 680	4,4
Ország összesen	3 159	100,00	38163	100,0

Forrás: Saját szerkesztésű táblázat a KSH területi statisztikai adatai alapján

Nyugat-Dunántúlon a vállalkozói, Közép-Dunántúlon a külföldi források bővülése jelentősen élénkítette a K+F tevékenységet. Emellett jelentős vállalkozói forrásbővülés történt az Észak-alföldi régióban is Debrecen nagy múltú kutatási bázisai, vállalkozói fejlesztései révén.

3. A megújuló energiaforrások szerepe

Az Észak-alföldi régió hazánk egyik leghátrányosabb helyzetű régiója, kihívásokkal küszködik a gazdasági fellendüléshez szükséges valamennyi feltétel megteremtésének tekintetében, így tökevonzó képessége is rendkívül alacsony. A térségre jellemző alacsonyabb bérek és a jelentős szubvenciók nem elég vonzóak a vállalatok számára. Kaderják Péter már a '90-es évek közepén felhívta a figyelmet arra, hogy a működőtőke-beáramlás és a munkaerő bére között pozitív korreláció van, azaz a működőtőke nem azon országrészbe áramlik, ahol alacsony a munkabér színvonala.²⁶ Hazánk elmaradott térségeibe érkező külföldi vállalkozások jelentős része úgynevezett ipari transzplantátumként van jelen, semmilyen kapcsolatot nem kíván kiépíteni a magyar gazdasággal. Ezt az ideiglenességet jelképezi, hogy a működési területeteket, az üzemcsarnokokat, még a munkaerőt is az esetek többségében bérlik, így kedvezőbb feltételek esetén rövid időn belül képesek másik országba áttelepülni.²⁷ A régió versenyképességének fokozása érdekében szükséges az innovációs

26 Kaderják Péter (1996): A hazai közvetlen külföldi befektetéseket meghatározó tényezőkről-egy kvantitatív elemzés. Közgazdasági szemle. 43. évf. 12. sz. 1075. old.

27 Ivitz Mihály – Katona Klára – Schlett András (2004): Vonzó-e Magyarország a külföldi működőtőke számára? In. Botos Katalin (szerk.): Pénzügyek a globalizációban. JATEPress. Szeged. 70. old.

beruházások, humán erőforrás és más, nem anyagi termelési tényezők fejlesztésének fokozott támogatása. Olyan feltételeket kell teremteni az Észak-alföldi régióban, melyek vonzóak olyan nagyvállalatok számára, melyek nem csak összeszerelő üzemként kívánnak működni, hanem szerteágazó kapcsolatok kialakítására törekednek a vállalatokkal, így a magyar gazdaság motorjává válhatnak.

2004 óta számos fejlesztési program valósult meg, valósul meg folyamatosan a régióban. 2004-2006 között a Nemzeti Fejlesztési Terv részeként kidolgozásra került Regionális Fejlesztési Operatív Program keretében rendelkezésre álló források 77,6%-a jutott a négy legfejletlenebb régióba. 23,41 Mrd Ft, azaz az összes forrás 21,9%-a az Észak-alföldi régióba került.²⁸ 2007-2013 között az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében számos ágazati operatív program mellett 7 regionális operatív program is megvalósult. Az Észak-alföldi Operatív Program célja a régió komplex fejlesztése volt az értékekre, sajátosságokra építve. A régióba a program keretében közel 1 Mrd Euró összegű Uniós forrás áramlott.

Az új, 2014-2020 közötti periódusban rendelkezésre álló uniós támogatások folyósítása várhatóan tíz operatív programhoz kötődően történik, amiken keresztül az Észak-alföldi régió további, a gazdasági felzárkózását segítő értékes forrásokhoz juthat, jóllehet ez nem elsődleges célja ennek a periódusnak. A Széchenyi 2020 keretében megvalósuló operatív programok hozzájárulhatnak a régió közlekedési infrastruktúrájának, a humán tőkéjének fejlesztéséhez. Javulhat a foglalkoztatottsági helyzet, új munkahelyek teremtésének támogatása és az elhelyezkedni akarók képességeinek fejlesztése révén. További célkitűzés az ország innovációs képességeinek és kapacitásainak fejlesztése is. A Vidékfejlesztési Program által biztosított források pedig segíthetik a régió arculatát leginkább meghatározó mezőgazdaság versenyképesebbé válását. Megteremtődhet a lehetősége annak, hogy a gazdaságilag egyik legelmaradottabb Észak-alföldi régióra jellemző „leszakadási” folyamat befejeződjön, a régió megindulhasson a felemelkedés lassú és rögzös útján.

3.1. Megújuló energiát hasznosító erőművek Magyarországon

Az ország területén működő megújuló energiaforrást, hulladékot használó, vegyesen szén-biomassza tüzelésű villamosenergiát előállító erőművek teljes kapacitása 853,77 MW volt 2013-ban. Az 1. diagram jól szemlélteti a szél-erőművek és a szén-biomassza, tisztán biomassza alapon termelő erőművek dominanciáját. Az első helyen 328, 93 MW kapacitással a szél-erőművek állnak, ez az érték a teljes kapacitás 38,53%-át jelenti. A vegyesen szén- és biomasszát elégető erőművek aránya 21,44%, a tisztán biomassza tüzelésű erőműveké pedig 16,65%.

Ebben a régióban (5. táblázat) a víz-erőművek, valamint a biomassza, biogáz alapon termelő erőművek rendelkeznek a legnagyobb kapacitással, jóllehet ezek a kapacitásértékek az országos kapacitásoknak csak alacsony százalékát adják.

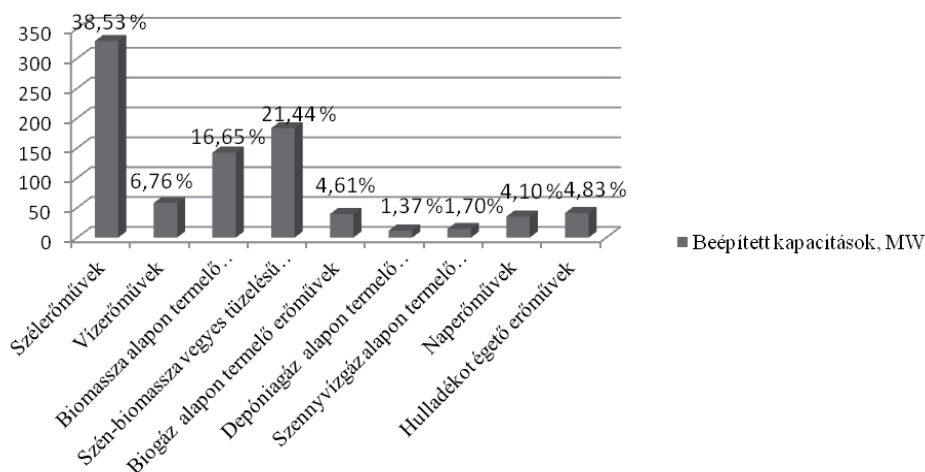
²⁸ Területi Tervezési és Értékelési igazgatóság (2009): Az I. Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív Program indikátorrendszerének áttekintő elemzése. 35. old.

1. diagram: A megújuló energiát felhasználó erőművek kapacitásainak megoszlása Magyarországon 2013-ban

Diagram 1: Distribution of capacity of power plants using renewable energy in Hungary in 2013

Forrás: Saját készítésű ábra MEKH (2014) alapján

5. táblázat: Az Észak-alföldi régióra jutó kapacitások erőmű-típusonként és az országos kapacitás százalékában

Sheet 5: Capacities allocated to Észak-Alföld region by power plant types and percentage of the country-wide capacity

Erőműtípus	MW	%
Szélerőművek	3,00	0,91
Vízerőművek	13,06	22,62
Biomassza alapon termelő erőművek	23,40	16,46
Szén-biomassza vegyes tüzelésű erőművek	0,00	0,00
Biogáz alapon termelő erőművek	10,16	25,82
Depóniagáz alapon termelő erőművek	2,17	18,50
Szennyvízgáz alapon termelő erőművek	1,79	12,31
Naperőművek	0,27	0,77
Hulladékot égető erőművek	0,00	0,00

Forrás: Saját készítésű táblázat MEKH (2014) alapján

Tiszalökön 12,9 MW-os, Öcsödön 0,16 MW-os beépített kapacitású vízerőmű működik, együttesen az országos teljesítmény 22,62%-át adva a MEKH által közölt 2013. év végi adatok alapján. A biomasszával történő villamosenergia és hő előállítás is jelentős ebben a régióban. Szakolyban és Martfűn működnek tisztán biomasszát hasznosító erőművek. Szakolyban erdészeti, faipari, mezőgazda-

sági hulladékot, Martfűn pedig napraforgóhéjat használnak az erőművek fűtésére. A biomassza tüzelésű erőművek mellett a régióban 11 biogáz tüzelésű erőmű is működik, együttes 10,16 MW-os kapacitásuk az ország területén működő összes biogáz tüzelésű erőmű kapacitásának több mint 25%-át teszi ki. A Nyírbátorban és a Kenderesen működik a régió két legnagyobb kapacitású biogáz erőműve.²⁹

3.2. A biomassza és geotermikus energia hasznosítása

Az Észak-alföldi régió az adottságainál fogva biomassza, valamint geotermikus energia hasznosítás területén van a legkedvezőbb helyzetben. A mezőgazdaságból származó bruttó hozzáadott érték a megújuló hasznosításával növelhető, a mezőgazdaság a jelentős energiafogyasztása mellett energiaellátóvá is válhatna, így teremtve új bevételi forrást az ágazatnak.

A biomassza elsődleges forrását a növények képezik, ide tartoznak a szántóföldi növények, erdők, rétek, legelők, vizek növényei. A következő, másodlagos csoportba az állati eredetű biomassza tartozik, beleértve az állattenyésztés valamennyi fő- és melléktermékét, a keletkező hulladékokat. Harmadlagos biomassza-ként a biológiai anyagokat hasznosító ipari termékek, melléktermékek, hulladékok jönnek számításba a települések szerves hulladékaival együtt.³⁰ A biomassza tehát alapvetően 5 nemzetgazdasági ágból származhat, növénytermesztés, állattenyésztés, erdőgazdaság, élelmiszeripar és a kommunális szféra.

Hazánk teljes biomassza készlete hozzávetőleg 350-360 millió tonna, ebből 105-110 millió tonna évente felhasználásra kerül és újraképződik. Az évente képződő növényi biomassza bruttó energiatartalma 1185 PJ, amely jelentősen felülmúlja hazánk primer energiaszükségletét. A növénytermesztés és az erdőgazdálkodás szerepe rendkívül fontos, a ráfordítások, befektetett eszközök és az emberi munka közvetett energiaértékét figyelembe véve a befektetett összes energia legalább 4-5-szeresét képes előállítani ez a két ágazat.³¹

Az Észak-alföldi régióra jellemző gazdasági szerkezetben a mezőgazdasági tevékenység a mai napig meghatározó, azon belül is különösen a növénytermesztés. Az energetikai célú hasznosítás tekintetében megállapítható, hogy a növénytermesztésben és az erdőszetben keletkező melléktermékek teljes mennyisége átalakítható valamilyen formájú energiává, de egyre inkább elterjedőben van a speciálisan energetikai célú főtermékek előállítása is. Az erdőszeti biomassza hasznosítás tekintetében a régió adottságai nem a legkedvezőbbek, az erdőterületek közigazgatási területekből elfoglalt aránya ebben a régióban a legrosszabb,

29 MEKH (2014): Beszámoló a megújuló alapú villamosenergia-termelés, valamint a kötelező átvételi rendszer 2013. évi alakulásáról. 39. old.

30 Láng István (2009): A biomassza hasznosítása: villamos energia, hőenergia, hajtóanyag. In: (szerk.): Megújuló energiák. Sprinter Kiadói Csoport. Budapest. 14-15. old.

31 Bai Attila (2002): A biomassza jelentősége. In: Bai Attila (szerk.): A biomassza felhasználása. Szaktudás Kiadó Ház. Budapest. 26. old.

11% körüli az országos 19%-os átlaggal szemben.³² Egyedül Szabolcs-Szatmár Bereg megyében haladja meg az erdősültség az országos átlagot. A kommunális és ipari hulladékok használata szintén lehetővé teszi többlet energia előállítását. Az állati melléktermékek szilárd biomasszaként való alkalmazása viszont nem hatékony, szükséges a biogázzá való alakítás. Nem az energetikai célú felhasználásuk az elsődleges, sokkal inkább a talajerő-gazdálkodásban betöltött szerepük jelentős.

A biomassza, mint energiaforrás közvetlenül, tüzeléssel és közvetve hasznosítható. Többféle eljárással állítható elő hőenergia és villamosenergia, illetve motorhajtóanyag. Közvetve, kémiai átalakítás után folyékony üzemanyagként, növényi olajok észterezésével biodízelként, anaerob fermentálás után biogázként hasznosítható. Többfunkciós energiahasznosítás gazdasági tevékenység végzéséhez kapcsolódóan csak magasabb biomassza potenciál esetében célszerű. Ekkor az energia hasznosulása kétirányú, egyrészt villamosenergia, másrészt hőenergia előállítása történik. Az élelmiszeriparban jelentősen csökkenthetőek a költségek ilyen technológiával, mivel a keletkező hőt a fűtési szezonon kívül is felhasználják.

A ki nem használt földterületek jól hasznosíthatók energiaerdők telepítésére, vagy energianövények termesztésére. Ilyen módon a térségben csökkenhetne a munkanélküliség is. A biomassza adta lehetőségeket maximálisan kihasználva a primer energiafelhasználás mintegy negyedét lehetne ilyen formában előállítani.

Biomassza hasznosítás mellett a geotermikus energia alkalmazása, – szűkebb értelemben a felszín alatti víz hőjének energiája – is növelheti az agrárgazdasági termékek versenyképességét a gyártáshoz kapcsolódó energiaköltségek csökkentésén keresztül. Hazánkban a hőenergiát szolgáltató termálvizek tervszerű kutatása az 1960-as években indult meg, 1979-re már összesen 385 termálkút üzemelt, 19 200 m³/h-s vízhozammal.³³ Magyarország területének körülbelül 40%-a alkalmas termálvíz feltárására, azonban a kitermelhető mennyiségre vonatkozóan a szakirodalomban eltérő adatok találhatók.

A földhő alkalmazásának nagy előnye néhány más megújuló energiaforrással szemben, hogy a meteorológiai körülményektől függetlenül bármikor rendelkezésre áll. A Kárpát-medence alatti vékony kéregnek és a mélytörések jelenlétének köszönhetően fokozott hőáramlás jellemző, főként az alföldi területeken kedvező a termálvizek feltárásának lehetősége. A felszíni hőáram hazánkban 90-100 mW/m², ami majdnem kétszerese a többi Európai országra jellemző értéknek. A magas hőáram érték magas geotermikus gradiens értékkel párosul (15-22 m/K), mely segítségével becsülhető a megfelelő hőmérsékletű termálvíz eléréséhez szükséges fűrés mélysége. Az Alföldön már 1800 m-es mélységből 80-100 °C-os hőmérsékletű víz hozható a felszínre.³⁴

32 Statisztikai tükör (2013): Az erdőgazdálkodás jellemzői. 7. évfolyam. 95. sz. 1. old.

33 Katz Károly – Neményi Miklós (1998): Megújuló energiaforrások. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó. Budapest. 54. old.

34 Molnár Béla (1984): A Föld és az élet fejlődése. Nemzeti Tankönyvkiadó. Szeged. 351. old.

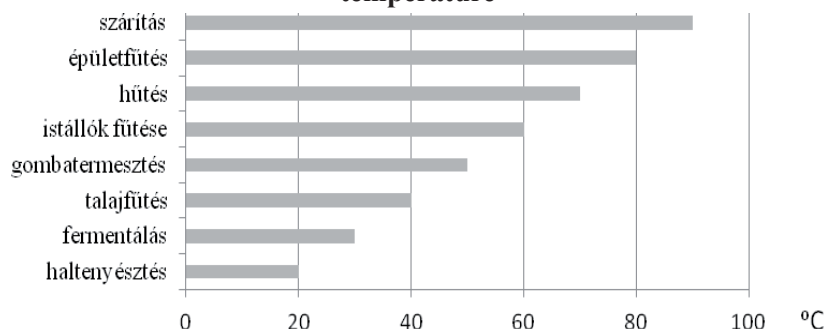

A geotermikus energia hasznosítása a kitermelés helyén történhet, a hasznosítási lehetőség a feltörő termálvíz hőmérsékletétől függ. Az agrárgazdasági célú hasznosításhoz a legtöbb esetben elegendő alacsonyabb hőmérsékletű termálvíz, ami az alföldi területeken könnyen, viszonylag alacsony költségek mellett kitermelhető. Haltenyésztéshez, fermentáláshoz, talajfűtéshez például körülbelül 40 °C-os termálvíz is elegendő.

2. diagram: A termálvíz hasznosítási lehetőségei a hőmérséklet függvényében

Diagram 2: Potentials for utilizing thermal water according to the temperature

Forrás: Saját szerkesztésű diagram (Líndal, 1973) alapján

A hazai termálvizet legnagyobb mértékben, 60%-ot meghaladón növényházak, fóliasátrak fűtésére használják, ezzel a fűtési technológiával a gázfűtés költségének akár az 50%-a is megtakarítható. Ipari tevékenységekhez, például étolajgyártáshoz, gyógyszergyártáshoz természetesen jóval 100 °C feletti termálvízre van szükség. 120 °C feletti hőmérséklet, kellő hozam és nyomás esetén lehetőség van a termálvíz villamosenergia-termelésre történő hasznosítására is.³⁵

Összegzés

Az Európai Unió regionális politikájának legfontosabb célja, hogy mérsékelje a tagállamai között fennálló fejlettségbeli különbséget. Ennek érdekében jelentős pénzügyi forrást biztosít az érintett tagállamok számára. Magyarország gazdaságilag az Unió legkevésbé fejlett államai közé tartozik, így kiemelt mértékben részesül ezekből a forrásokból. Hazánk azonban nem mutat egységes képet gazdasági fejlettség tekintetében. A tanulmány rámutatott arra, hogy hazánk hét régiója közül az Észak-alföldi régió az egyik leghátrányosabb helyzetű terület. Az egy lakosra jutó GDP értéke jelentősen elmarad az országos átlagtól.

A régióra jellemző „leszakadási” folyamat megállításához kiemelt fontosságú az uniós források hosszú távú gazdasági fejlődést szolgáló felhasználása. A meg-

³⁵ Mádlné Dr. Szönyi Judit (2008): A geotermikus energiahasznosítás nemzetközi és hazai helyzete, jövőbeni lehetőségei Magyarországon. MTA. Budapest. 62-64. old.

valósuló beruházások jelentős részének az régió tökevonzó képességének fokozását kell szolgálnia. A vállalatok számára olyan környezetet kell teremteni, hogy lehetővé váljon nemzetközileg is versenyképes termékek és szolgáltatások előállítása, különösen a régió alapkarakterét meghatározó mezőgazdasági ágazatra vonatkozóan. A versenyképesség megteremtésének egyik eszköze lehet a megújuló energiaforrások – elsődlegesen biomassza, valamint termálvíz – minél szélesebb körű hasznosítása, ezáltal a mezőgazdaság a nagymértékű energiafelhasználása mellett energiatermelővé válhatna, kiegészítő forrásokat teremtve az amúgy is forráshiányos ágazatnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bai Attila (2002): A biomassza jelentősége. In. Bai Attila (szerk.): A biomassza felhasználása. Szaktudás Kiadó Ház. Budapest. 26. old.
- Baranyi Béla (2008): Regionalizmus Magyarországon. In. Baranyi Béla (szerk.): Észak-Alföld. Dialóg Campus Kiadó. Pécs-Budapest. 219. old.
- Forman Balázs – Endrész Kinga (2001): Az Európai Unió strukturális és előcsatlakozási alapjai. Európai Bizottság Magyarországi Deklarációja. Budapest. 346-348. old.
- Ivitz Mihály – Katona Klára – Schlett András (2004): Vonzó-e Magyarország a külföldi működőtőke számára? In. Botos Katalin (szerk.): Pénzügyek a globalizációban. JATEPress. Szeged. 70. old.
- Katz Károly – Neményi Miklós (1998): Megújuló energiaforrások. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó. Budapest. 54. old.
- Kaderják Péter (1996): A hazai közvetlen külföldi befektetéseket meghatározó tényezőkről-egy kvantitatív elemzés. Közgazdasági szemle. 43. évf. 12. sz. 1075. old.
- Kende Tamás – Szűcs Tamás (2000): Az Európai Unió politikái. Osiris Kiadó. Budapest. 54-55. old.
- KSH Táblák (STADAT): Idősoros éves, területi adatok.
- KSH (2013): A gazdasági folyamatok regionális különbségei, 2012. 19. old.
- KSH (2015): A gazdasági folyamatok regionális különbségei, 2013. 9-24. old.
- Láng István (2009): A biomassza hasznosítása: villamos energia, hőenergia, hajtóanyag. In. (szerk.): Megújuló energiák. Sprinter Kiadói Csoport. Budapest. 14-15. old.
- Líndal B. (1973): Industrial and other applications of geothermal energy. In. H. Christopher H. Armstead (szerk.): Geothermal energy. Unesco. Paris. 146. old.
- Mádlné Dr. Szőnyi Judit (2008): A geotermikus energiahasznosítás nemzetközi és hazai helyzete, jövőbeni lehetőségei Magyarországon. MTA. Budapest. 62-64. old.
- MEKH (2014): Beszámoló a megújuló alapú villamosenergia-termelés, valamint a kötelező átvételi rendszer 2013. évi alakulásáról. 30-51. old.
- Molnár Béla (1984): A Föld és az élet fejlődése. Nemzeti Tankönyvkiadó. Szeged. 351. old.
- Statisztikai tükör (2013): Az erdőgazdálkodás jellemzői. 7. évfolyam. 95. sz. 1. old.
- Stelbaczkzy Tibor (2005): A strukturális politika múltja és jelene. In. Marján Attila (szerk.): Az Európai Unió gazdasága. Minden, amit az EU gazdasági és pénzügyi politikáiról tudni kell. HVG Kiadói Rt. Budapest. 599-622. old.
- Területi Tervezési és Értékelési igazgatóság (2009): Az I. Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív Program indikátorrendszerének áttekintő elemzése. 35. old.

A TURIZMUS-VENDÉGLÁTÁS GAZDASÁGI ÉS PÉNZÜGYI VETÜLETEI MAGYARORSZÁGON ÉS AZ EURÓPAI ORSZÁGOKBAN

ECONOMIC AND FINANCIAL ASPECTS OF THE TOURISM-CATERING IN HUNGARY AND IN THE EUROPEAN COUNTRIES

DR. PHD DARABOS ÉVA egyetemi docens
Debreceni Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar

ABSTRACT

This treatise presents some aspects of the economic-financial role of tourism in Hungary and in the EU countries, highlighting its part acted in the development of balances of payments account.

The international economic crisis has affected every country of Europe, it has influenced the performance of tourism-catering as well therefore the statistical figures serve as a database of the research from the pre-crisis period till the present days.

We point to the changing of the revenue and expenditure sides of the current account, the role of EUR/HUF exchange rate fluctuation in Hungary which mostly affects the tourism-catering.

The balance of tourism continuously increased during the researched years: it was EUR 1918 million in 2008 and EUR 2383 million in 2013 which can be considered an almost 20% growth. While the number of the total overnight stays has increased only since 2010, the average room rates have hardly changed, the tourists have spent more in Hungary, 11 thousand fewer people have worked in the sector since 2008.

1. Bevezetés

A tanulmány a turizmus gazdasági-pénzügyi szerepének néhány gazdasági és pénzügyi vetületét mutatja be Magyarországon és az európai országokban³⁶, kiemelve a fizetési mérleg szerepét. Az idegenforgalomnak a nemzetközi fizetési mérleg egyenlegének alakulásában számos ország esetében meghatározó szerepe

36 A TÁMOP-4.1.1.C-12/1/KONV-2012-0014 Gasztronómiai I. alprojektben az ÉKMSZ- gasztronómiai albrand (munkaerő-piaci trendek a gasztronómia és a turizmus területén) program keretében készült.

van. Kiemelten kezeltük Németország és Ausztria helyét a vizsgálat során, mivel e két országgal folytatott külgazdasági kapcsolatunk meghatározó.

A fizetési mérleg elemzése során csak a főbb tendenciák bemutatására szorítkozunk, nem törekszünk teljes, részletes, minden tényezőre kiterjedő vizsgálatra. A fizetésimérleg több részből áll, azok alakulását számos tényező alakítja pl. a cserearány, a volumen, kamat, ár, árfolyam, konjunkturális hatások stb. változása, de még a választási gazdaságpolitika is.³⁷ A tanulmányban elsősorban az idegenforgalom változását alakító tényezőkre, valamint a fizetési mérleg egyenlegére gyakorolt hatást mutatjuk be.

A nemzetközi pénzügyi válság Európa minden országát érintette, a turizmus-vendéglátás teljesítményét is befolyásolta, ezért a statisztikai adatok 2001-től illetve 2008-tól a válságot megelőző időszaktól napjainkig szolgálnak a kutatás adatbázisaként. A témához kapcsolódó fogalmak értelmezésére nem törekedtünk, elfogadtuk a szakirodalomban használt fogalmak, kategóriák alkalmazását pl. turizmus-vendéglátás, szálláshely-vendéglátás, idegenforgalom stb. szavak használatát.

A kutatás során elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett statisztikai adatokat, valamint a MNB Fizetési Mérleg Jelentés éves adatait használtuk fel.

2. Turizmus-vendéglátás és a piaci környezet

A turizmus növekedését vagy csökkenését számos tényező együttes hatása befolyásolja. Pozitív irányú a változás, ha a társadalomban nő a rendszeres személyi jövedelem, ha stabil az ország pénzneme és növekszik a konjunkturális helyzet. Negatívan befolyásolja a turizmus növekedését a termelés visszaesése, a bérek befagyasztása, az ingadozó valuta árfolyam, az adott pénznem romló vásárlóereje, illetve a különböző vis maior események (háború, természeti katasztrófa stb.).

A turizmus piaca a turistákat befogadó hely kínálatának és a turisták keresletének egymásra hatásaként értelmezhető.

A turisztikai kereslet a turistáknak az a készsége, hogy különböző, meghatározott mennyiségű turisztikai terméket meghatározott pénzmennyiségért elcseréljenek, azaz megvásároljanak, ebben a szubjektív hasznosságnak nagy szerepe van.³⁸

A turisztikai kereslet változását számos tényező befolyásolja, ezek közül a két legfontosabb az ár és a jövedelem, valamint az árfolyam alakulása és ezek kölcsönhatása.

A kereslet erőteljes ár-érzékenységet tekintve általánosságban a két tényező ellentétesen mozog, azaz az átlagos árszint növekedése csökkentheti a turisztikai keresletet. A kereslet a belföldi forgalomnál a pénz hazai, a külföldi forgalom esetében pedig a pénz külső vásárlóerejével arányban jut kifejezésre.

37 Soós Károly Attila (2005): Választási gazdaságpolitika és folyó fizetési mérleg alakulása Közép-Kelet-Európában. Közgazdasági Szemle, LII. évf., 2005. december. (960-990.o.)

38 Dr. Fekete Mátyás (2006): Hétköznapi turizmus. A turizmus elmélettől a gyakorlatig. PhD értekezés. Nyugat-Magyarországi Egyetem, Sopron.

A nemzetközi aktív idegen forgalom alakulását a belföldi szolgáltatások árszintjén kívül a valuta átváltási árfolyama is befolyásolja. Ezek a paritások a kínált szolgáltatások árszintjét pozitívan csökkentik vagy negatívan drágíthatják. Egy valuta tartósan alul- vagy felülértékeltisége is hat a nemzetközi turizmusra, így a forint nagyobb vagy rendszeres, kisebb mértékű forint leértékelődése is (szlovák és osztrák „bevásárló” turizmus a határmentén).

A belföldi idegenforgalmi kereslet jövedelemrugalmassága³⁹ – a jelenlegi statisztika szerint – a fejlettebb államokban gyakorlatilag 1 alatti értéket vesz fel. Ez azt jelenti, hogy a jövedelem viszonylagos változása az idegenforgalmi keresletre aránytalanul kis hatással van, azaz időközben az idegenforgalom luxus igényeket kielégítő áruból létszükségleti áruvá alakult át, e folyamat általánosságban csökkenti az idegenforgalmi kereslet jövedelemrugalmasságát. Ezen túlmenően feltételezhető, hogy egy alacsony és viszonylag magas jövedelemszint mellett az idegenforgalmi kereslet jövedelemrugalmassága kisebb, mint a közepes jövedelműeknél. Ez azt jelenti, hogy a kisebb jövedelműek nem tudnak erre a célra pénzt fordítani, a magasabb jövedelműek fogyasztási kosarába pedig a turizmus már bekerült – legfeljebb magasabb minőségű szolgáltatást vesznek igénybe –, így a közepes jövedelműek azok, akiket a kínálati ár alakulásától függően be lehet vonni a piacba. Az áremelkedés esetén a turistáknak kompenzációs lehetőségei vannak az úti cél megválasztása (olcsóbb idegenforgalmi vidék), a szálláslehetőségek és a közlekedési ráfordítások tekintetében (kisebb távolság, rövidebb utak, fapados repülő utak stb.).

Általánosságban elmondható, hogy az árugalmasság⁴⁰ többek között a jövedelmek nagyságától, valamint a mindenkor gazdasági helyzettől függ. Receszsiós gazdasági helyzetben a turisták általában jobban odafigyelnek az árakra, az olcsóbb lehetőségeket keresik, az olcsóbb kínálat iránt növekszik a kereslet. A turisztikai kereslet-csomagban rendkívül ár-érzékeny a szállás megválasztása, míg az üdülési kiadások (pl. belépőjegyek) kevésbé reagálnak az árváltozásokra. Ha már elutazott a turista – kifizette az útiköltséget és a szállásdíjat – szeretné a nevezetességeket megtekinteni.

A turisztikai kínálat jórészt szolgáltatásokból áll, a résztvevők igényüket több helyen is kielégíthetik. A turisztikai kínálat kialakításánál ma már egyre inkább a mennyiségi szemlélet helyett a minőségi szemlélet kerül előtérbe, a turisztikai termékekkel kapcsolatos részletes, korrekt információ szerepe a meghatározó. A kínálat alapját az adott ország nemzeti vagyona (természeti, kulturális és egyéb

39 A kereslet %-os változásának és a jövedelem %-os változásának hányadosaként értelmezhető. A belföldi idegenforgalmi kereslet jövedelemrugalmassága általában egynél nagyobb. Pl. a jövedelem 8%-os növekedése a kereslet 10%-os növekedését idézi elő, akkor az idegenforgalmi kereslet jövedelemrugalmassága 1,25.

40 A kereslet %-os változásának és az ár %-os változásának hányadosaként értelmezhető. Az árak bizonyos irányú változása ellentétes keresletváltozást idéz elő. Különböző termékek eltérően reagálnak az árak változására. Pl. ár rugalmatlan termékek a konferencia és az üzleti turizmus, ár rugalmas termék pl. a hétvégi szabadidő turizmus.

értékei) képezi, melyet nem exportálhatunk, helyhez kötött, azonban a vendégek áramlásának befolyásolásában a turisztikai szervezeteknek fontos szerepe van.

A turisztikai szervezetek célirányos reklám- és értékesítési intézkedéseikkel befolyásolják, hogy a turisztikai kereslet mennyire vegye igénybe a szolgáltatásokat. A turisztikai áruknak az eladótól a fogyasztóhoz történő eljutása nem a hagyományos logisztikai folyamat szerint megy végbe, mint az iparban vagy a kereskedelemben. Itt sokkal inkább láthatatlan vásárlásról van szó, mivel a szolgáltatást nem lehet előre megnézni vagy kipróbálni. Pl. az adott földrajzi terület értékeit, szolgáltatásait csak úgy lehet értékesíteni, ha a vendégeket szállítjuk az adott helyre. A szolgáltatás előállítása ugyanakkor hely és idő tekintetében a fogyasztással esik egybe. A piac nehéz áttekinthetőségének hiánya – ugyanis nem jelenik meg koncentráltan –, a turisztikai áruk komplementaritása, az erős szezonális függőség (síelés, vízi sportok), a raktározással történő folyamatos szolgáltatás-előállítás hiánya és a vevők jelentős preferenciája meghamisítja a piacsabályozó árfunkciót. Ugyanakkor számos nevezetességet (pl. Chiemsee, Sasfészek) Németországban csak előre lefoglalt időben lehet megtekinteni, így hetekre hónapokra előre ismert a látogatók száma. Az internet elérhetőség az utazás megszervezésben ma már elsődleges információ forrást jelent, ami az online piac terjedését jelenti ezen a területen is.

Alapvetően a jövedelem az idegenforgalmi piac rendezőjévé válhat, ahol a kedvező idegenforgalmi kínálat az alacsonyabb jövedelmi lakossági csoportoknak is lehetővé teszi az idegenforgalomból való részvételt.

A kereslet-kínálat általános – fentiekben megfogalmazott – törvényszerűségeit nem követik egyértelműen az 1. ábrában szereplő Magyarországra vonatkozó adatok, illetve tendenciák. 2001-ben az előző évhez képest minden mutató magas értékről indul illetve a növekedés mértéke is nagymértékű: szálláshely-vendéglátásra egy főre jutó kiadás 132,3%, a háztartások egy főre jutó összes kiadása 118,7%, háztartások egy főre jutó jövedelme 119,3%. Ezek a változások egy növekvő gazdaság jellemzője, az EU-hoz csatlakozást megelőző – várakozás – időszak, a forint konvertibilitás bevezetésének éve. A vizsgált időszak egészében, a 2001-2013-as években erős ingadozás tapasztalható szinte minden mutató értékében, de egyben a növekedés folyamatos mérséklődése figyelhető meg. A háztartások egy főre jutó nettó jövedelme és az összes fogyasztási kiadások összege is növekszik, de egyre csökkenő mértékben. 2008-2009-ben a válság hatása egyértelműen kimutatható, hiszen az egy főre jutó nettó jövedelmek, az egyéni összes fogyasztási kiadások és szálláshely-vendéglátás kiadásai alig érték el az előző évi adatokat. 2011-ben a szálláshely-vendéglátásra fordított kiadás az előző évhez képest 91%-ra csökkent (26,7 ezer forint), ami egyrészt a forint folyamatos gyengülésével, a deviza hitelek törlesztő részleteinek jelentős növekedésével, s egyben a háztartások fogyasztásra fordítható kiadásainak csökkenésével magyarázható. Másrészt a devizahitelek végtörlesztése a fogyasztási kiadásokat és a megtakarítások alakulását jelentősen átrendezte. 2013-ra – a statisztikai adatok szerint – a

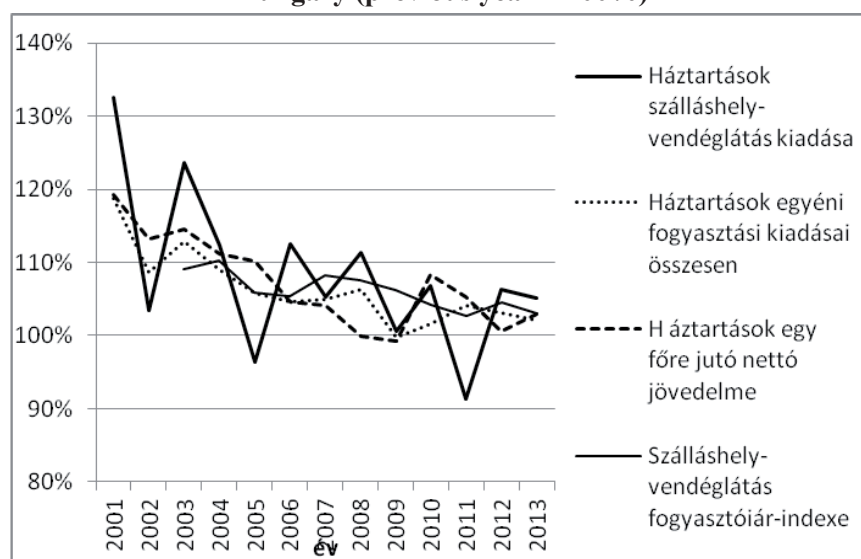

mutatók közelítenek egymáshoz úgy, hogy a háztartások egyéni összes és ebből a szálláshely-vendéglátás szolgáltatás igénybevételére irányuló kiadás 2-3%-kal a növekszik az előző évhez képest – bár a növekedés üteme csökken – a szektort jellemző fogyasztói árindex mérséklődése mellett, miközben a kiáramló jövedelmek összege is nő. Ez nemzetgazdasági szinten igaz, feltehetően a különböző jövedelem csoportok turizmus-vendéglátásra fordított kiadásai már szórtaabb képet mutatnának.

1. ábra. Szálláshely-vendéglátás főbb mutatóinak változása Magyarországon (előző év = 100%)

Figure 1.: The change of main indicators of accomodation&catering in Hungary (previous year = 100%)

Forrás: Statadat, 2014.

Idegenforgalom szerepe fizetési mérlegben

A fizetési mérleg egy adott ország állampolgárai és a külvilág közötti ügyletek értékének számszerű összegzése. A mérleg legfontosabb feladata, hogy tárgyyszerű tájékoztatás adjon az ország nemzetközi gazdasági helyzetéről, valamint felöleli a valuta bel- és külföldiek között létrejött valamennyi tranzakciót, s egyben átfogó képet ad az ország devizamozgással járó ügyleteiről.⁴¹

A fizetési mérleg összeállításához az MNB a gazdasági szereplőknek kötelező statisztikai adatszolgáltatást ír elő. A fizetési mérleg áruk sorának elsődleges forrása

41 Lőrincné Istvánffy Hajna (1999): Nemzetközi pénzügyek. Aula.

a KSH által összeállított külkereskedelmi statisztika. Magyarországon a külföldi szektor nem pénzügyi számláit a Központi Statisztikai Hivatal állítja össze, míg a fizetésimérleg statisztika elkészüléséről a Magyar Nemzeti Bank gondoskodik.

A fizetésimérleg-statisztika és a hozzá kapcsolódó külfölddel szembeni befektetési pozíció alkotja egy adott gazdaság külfölddel kapcsolatos tranzakcióinak és pénzügyi pozícióinak koherens módon összeállított elszámolását, amelyben az összeállító ország szempontjából kerülnek elszámolásra a reálgazdasági és pénzügyi műveletek.⁴² (MNB, 2012)

A folyó fizetési mérlegben elszámolt tranzakciók az ország rendelkezésre álló jövedelmének (disposable income) nagyságát befolyásolják. A reálgazdasági tranzakciók – az áru- és szolgáltatásforgalom – egyenlege mutatja azt meg, hogy egy adott időszakban a külkereskedelem miképpen járult hozzá a hazai hozzáadott érték termeléséhez.

A szolgáltatások osztályozása általában a tárgyat képező tevékenységhez kötődik, ugyanakkor az idegenforgalom, a kormányzati szolgáltatások és az építési szolgáltatások esetében a szolgáltatást igénybe vevőhöz kapcsolódik. A szolgáltatások részletezettsége jelentőségének növekedésével bővül.

A fizetési mérleg funkció az idegenforgalmi mérleg vonatkozásában a belföldön a külföldieknek eladott áruk és szolgáltatások (export) és a külföldön a belföldiek által vásárolt áruk és szolgáltatások (import) arányát tükrözi.

A külföldiek idegenforgalmának egy országra, illetve annak gazdaságára gyakorolt hatásai különbözőek, attól függően, hogy

- túlnyomóan turistákat fogadó ország, aktív idegenforgalommal és idegenforgalmi mérlege aktívumot mutat pl. Ausztria, Svájc, Görögország, Olaszország, Spanyolország, Csehország, de akár Magyarország is,
- főleg turistákat küldő ország, rendszerint passzív idegenforgalommal rendelkezik, idegenforgalmi mérlege passzívumot mutat pl. Németország, USA, Japán stb.

A nemzetközi idegenforgalomból származó bevételek egyrészt a fizetési mérleg szempontjából a folyó fizetési mérleg szolgáltatások sorában az exporttal, a kiadások az importtal egyenértékűek. Másrészt az áruexport és -import sorban is megjelennek idegenforgalommal kapcsolatos bevételek és kiadások (pl. élelmiszer, ajándék, belépőjegy vásárlás stb.), amelyek statisztikailag nem különíthetők el a „normál hazai” forgalomtól. A statisztika a turizmusból származó bevételek ezen részét láthatatlan, hallgatólagos exportnak, a kiadásokat pedig importnak tekinti.

42 MNB (2012) Magyarország fizetési mérleg-és külfölddel szembeni befektetés-pozíció statisztikái.

A láthatatlan export előnyei:

- a kiegyenlítés általában készpénzzel, bankkártyával történik azonnal pl. ajándék, élelmiszer, belépőjegy vásárláskor, éttermi fogyasztáskor, tömegközlekedés igénybe vételekor pénztárban stb.,
- az ország határain belül bonyolódik, így nem terhelik vámok, szállítást, csomagolást nem igényelnek, a belső fogyasztást növelik, nem különíthető el belföldi és külföldi fogyasztók szerint stb.

Az idegenforgalmi mérleg a nemzetközi megállapodások (IMF) alapján a következő fő tételeket tartalmazza:

- üdülés, illetve üzleti tartózkodás
- gyógyászati, kórházi és tanulmányi célú tartózkodás,
- egynapos és tranzit forgalom
- nemzetközi személyszállítás (vasúti, hajózási és légi forgalom).

A mérleg aktív oldalán szerepelnek:

- külföldi vendégek szállodákban, gyógyintézményekben és más szálláshelyeken történő elszállásolásából és ellátásából származó bevételek,
- turisztikai vállalkozások külföldi vendégektől származó bevételei
- külföldi vendégek, főleg az egynapos vendégek vásárlásaiból eredő bevételek,
- külföldi vendégek részére nyújtott szolgáltatások bevételei.

A mérleg passzív oldalán:

- a belföldiek külföldön felmerült idegenforgalmi célú kiadásai (üdülési, üzleti, gyógyászati célú tartózkodás, tanulmányút, egynapos kiránduló forgalom),
- a belföldiek nemzetközi közlekedési kiadásai a külföld javára.

Az idegenforgalmi mérleg a külföldiek miatt jelentkező élelmiszer- és élvezeti cikk importot nem veszi figyelembe, illetve a láthatatlan export nem mutatható ki.

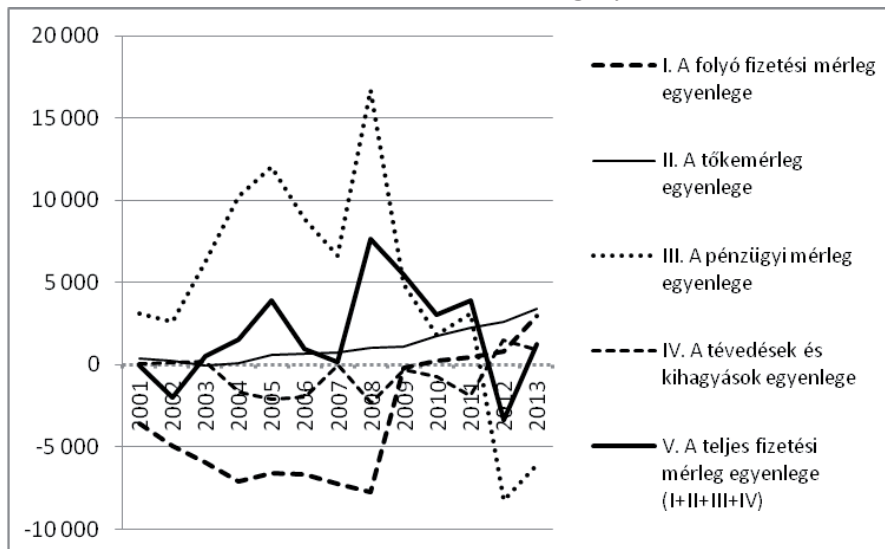
4. Fizetési mérleg alakulása nemzetközi összehasonlításban

Magyarország teljes fizetési mérleg egyenlege 2001 óta jelentős ingadozást mutat. A folyó fizetési mérleg 2008-ig negatív értéket mutat. A passzívumot egyrészt a külkereskedelmi mérleg hiánya okozza, azaz az import kiadások jóval meghaladták az exportból származó bevételeket, másrészt a jövedelmek tartós negatív egyenlege. 2009-től a külkereskedelmi mérleg egyenlege ugyan aktívumot mutat, de ezzel egyidejűleg a válság hatására a pénzügyi mérleg 2009-ről 2010-re 16,7 milliárd euróról 4,9 milliárd euróra csökkent, majd 2010-ben szerény növekedést követően további mélyrepülés tapasztalható, csak 2013-ban stabilizálódik a javuló tendencia. A teljes fizetési mérleg egyenlegének jelentős ingadozását a tőkeforgalommal kapcsolatos ügyletek pl. működő tőkebefektetések és a hitelállomány változása okozzák. A teljes fizetési mérleg egyenlegének pozitív alakulásában évtizedek óta a szolgáltatásból származó aktívum, azon belül is az idegenforgalom pozitív szaldója játszik kiegyenlítő szerepet. (2-3. ábra)

2. ábra: A teljes fizetési mérleg egyenleg Magyarországon
Figure 2.: Development in the situation of the total balance-of-payments and current account in Hungary

Forrás: STATADAT, 3.7.1. Magyarország fizetési mérlege

A 3. ábra adatai alapján részleteiben látható, a folyó fizetési mérleg egyenlegének alakulását a jövedelmek negatív egyenlege (a közvetlen, a portfóliós és egyéb befektetések) határozza meg. 2009-től a szolgáltatásforgalomból származó 2-3 milliárd euró tartós többlet és a külkereskedelmi áruforgalom 2-4 milliárd többlet nem tudja kompenzálni a jövedelmek 4-6 milliárdos passzívumát. 2013-ban és 2014-ben a növekedés stabilizálódni látszik, amiben exportbevételek növekedése fontos szerepet játszik.

A magyar gazdaság külső finanszírozási képességének alakulásában a fizetési mérleg folyó tételeinek fontos szerepe van. A külső egyensúlyi többletben a nagymértékű külkereskedelmi és szolgáltatás többlet, illetve az enyhén növekvő tőke mérleg tükröződött. A külkereskedelmi mérleg egyenleg többlet ugyan 2008-ban visszaesett, de a válság alatt és után is folyamatosan nőtt a külkereskedelmi és szolgáltatás egyenlege. (3. ábra)

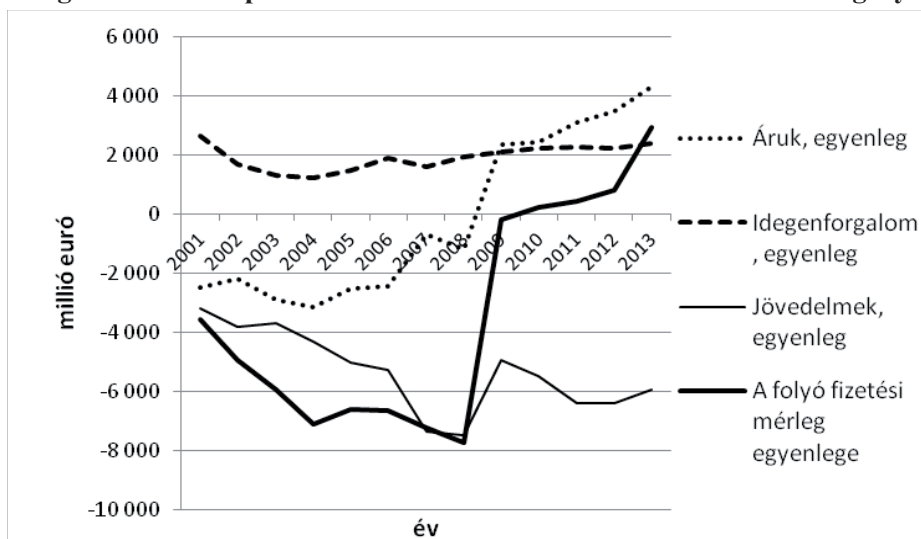
A külkereskedelem emelkedő többlete 2013-ban arra vezethető vissza, hogy jelentősen javult a cserearány (csökkentek az olaj árak), miközben az élénkülő külső kereslet és a fokozódó autógyártás mellett az export növekedési üteme meg egyezett a belföldi felhasználás gyorsulása miatt továbbra is jelentős importbővüléssel. A tovább mérséklődő jövedelemegyenlegen belül csökkent a korábban felvett külföldi hitelek után fizetett kamat, illetve a részesedések jövedelme miatti forráskiáramlás is.

2013-ban az MNB folyó fizetési mérlege alapján 3 846 millió euró bevétel és 1 463 millió euró kiadás keletkezett, így az az egyenleg 2 383 millió euró aktívum, ami 6,2-kal haladta meg az egy évvel korábbit. Az idegenforgalmi egyenleg részesedése a folyó fizetésimérleg szolgáltatás tételén belül 68% volt, amely jelentősen hozzájárult az aktívumhoz. (3. ábra, 3. táblázat)

3. ábra: A folyó fizetési mérleg egyenlegének alakulása Magyarországon
Figure 3.: Development in the situation of current account in Hungary

Forrás: STATADAT, 2013; 7.3.19.1. A folyó fizetési mérleg egyenlege (millió euró)

A 4. ábra adatai alapján jól látható a forint árfolyamának folyamatos gyengülése, ami folyó fizetési mérleg aktívumának emelkedésében fontos szerepet játszik. A gyenge forint az export bevételek növekedését eredményezi. A külkereskedelmi mérleghez hasonlóan az idegen forgalom egyenlege a vizsgált években folyamatosan nő, 2008-ban 1918 millió euró, 2013-ban 2383 millió euró volt, ami közel 20%-os növekedésnek tekinthető. Az összes vendégéjszakák száma csak 2010-től emelkedett, miközben az átlagos szobaárak alig változtak (14 ezer forint), a szállodák kihasználtsága 50-60% között mozog (3. táblázat) és a szektorban foglalkoztatottak száma 2008 és 2013 között közel 11 ezer fővel csökkent.

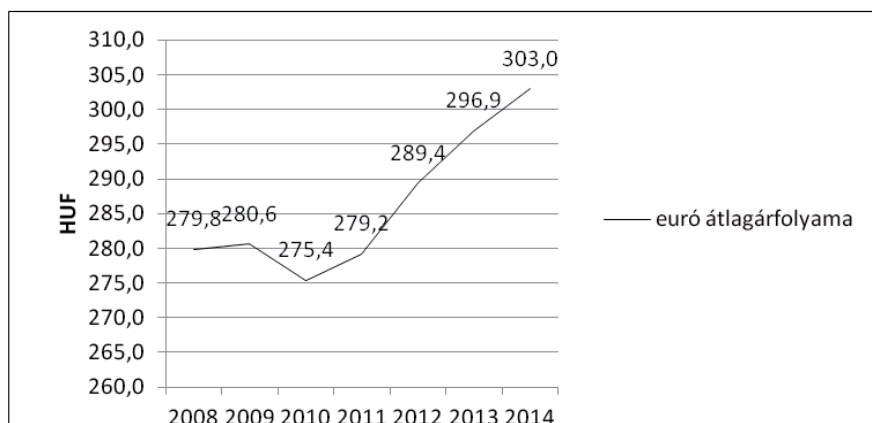
Ha a válság előtti magyar adatokat összehasonlítjuk az európai adatokkal (1-2. táblázat) akkor láthatjuk, hogy a magyar folyó fizetési mérleg egyenleg 2007-2008-ban mínusz 7-8 milliárd eurót mutat, addig Ausztriában plusz 10-14, Németországban plusz 181-154 milliárd euró az aktívum, az EU-28 országában mínusz 138-271, az EU-17 országokban plusz 7 illetve mínusz 141. milliárd. Mondhatnánk azt is, hogy 2008-ban a német fizetési mérleg pozitív egyenlege fedezi az

EU-15 ország passzív egyenlegét. Pozitív fizetés mérleg egyenleget csak néhány ország ért el, pl. Ausztria, Dánia, Finnország, Hollandia, Luxemburg, Németország és Svédország. 2013-ra a legtöbb ország folyó fizetési mérlegének egyenlege jelentős összegű illetve mértékű emelkedést mutat, kivéve az Egyesült Királyság és Törökország, ahol a mérleg egyenleg jelentős passzívumot mutat.

4. ábra: Euró/HUF átlagárfolyama
Figure 4.: Average exchange rate of EUR/HUF

Forrás: STATADAT, 2014

A 5. számú ábrán látható, hogy a válságot megelőző években Németországban a folyó fizetési mérleg saldója jelentős, folyamatos növekedést mutat, addig az EU-28 és még az EU-17 országaiban nagymértékű visszaesés tapasztalható. A válságot követő években a legtöbb országban – kisebb visszaesésekkel – de folyamatos növekedés figyelhető meg. Az uniós országokban 2011-től az egyenleg növekedése jellemző, a pozitív változásban a válságot követő években a külkereskedelem, az idegenforgalom és a jövedelmek áramlásának pozitív hatásai egyaránt szerepet játszanak, ami feltehetően a magyar gazdaság számára is kedvező hatással volt, hiszen a 2013-2014-ben külkereskedelmünk közel 77%-át az uniós országokkal bonyolítjuk, az EU-15 országokkal folytatott külkereskedelem 54% arányt képvisel.

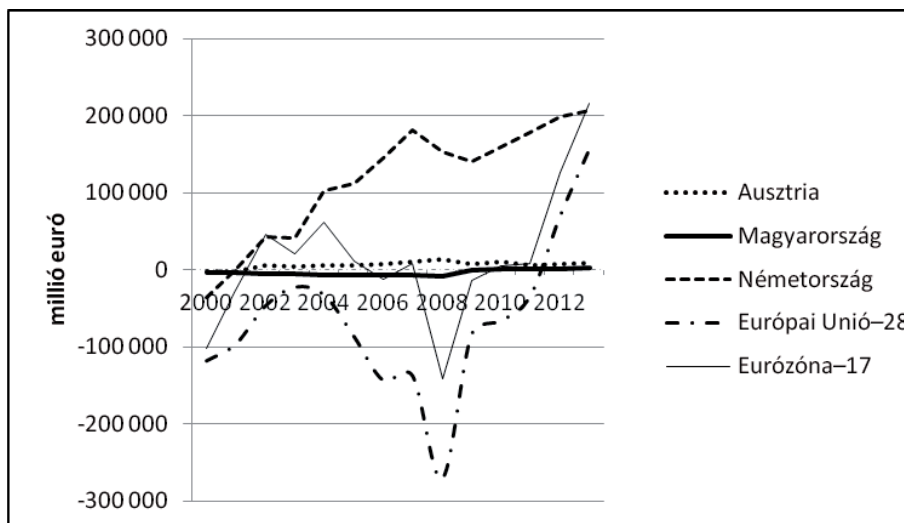
A nemzetközi turizmus gazdasági szerepe az európai országokban vitathatatlan és a számok magukért beszélnek. A legmagasabb nemzetközi turisztikai bevétellel 2013-ban Spanyolország (45,5 milliárd EUR) és Franciaország (42,2 milliárd EUR) rendelkezett. A sorban ezeket az országokat Olaszország, Németország és az Egyesült Királyság követte 31-33 milliárdos turisztikai bevétellel. A nemzetközi utazási kiadások összege 2013-ban Németországban volt a legmagasabb (64,7 milliárd EUR), a következő két helyre az Egyesült Királyság (39,6) és Franciaország (31,9) került. A legjobb mérleggel Spanyolország rendelkezik, ahol 252 millió vendégéj-

szakát töltötték el a turisták, ami az EU-28-beli összes vendégéjszaka 21,2%-át teszi ki. A legnagyobb hiányt Németország könyvelte el (33,6 milliárd EUR)⁴³, de a jövedelmek pozitív szaldója kompenzálja az idegenforgalomból származó hiányt.

5. ábra: A folyó fizetési mérleg egyenleg az európai országokban
Figure 5.: Development in the situation of current account in the European countries

Forrás: STATADAT, 2013; 7.3.19.1. A folyó fizetési mérleg egyenlege (millió euró)

A turisztikai szolgáltatások átlagos fogyasztóár színvonala 2011-ig csökkent, 2011-2012-ben a nemzetgazdasági fogyasztói árváltozásnál alacsonyabb mértékű volt. 2013-ban már a szálláshely-vendéglátás árszínvonal növekedése meghaladta az átlagos inflációt. (5. ábra, 12. táblázat). A harmonizált fogyasztói árindex a szomszédos országokban – Lengyelországban, Csehországban- jelentősen csökkent elmúlt évben, 2014 első negyedévében 0,5% alatt van. Ausztriában és az EU-15 országaiban már 2012-ben deflációval kellett szembe nézni.

2013-ban 44 millió külföldi 1 268 milliárd forintot költött hazánkban. A látogatók számának változatlansága mellett a kiadások összege 4,6-kal emelkedett. (KSH, 2014). 2013-ban a turizmus exportja és importja, vagyis a hazánkba érkező külföldi utazók és a külföldre utazó magyarok kiadásainak egyenlege 762 milliárd forint volt. Ezáltal az ágazat jelentősen hozzájárult az ország GDP-jéhez. (KSH, 2014)

A tanulmány először a piaci tényezők – kereslet és kínálat, ár és jövedelem – turizmus-vendéglátásra gyakorolt hatását mutatta be. A közgazdaságtanban megfogalmazott összefüggéseknek a magyar statisztikai adatok ellentmondani látsza-

⁴³ EUROSTAT (2015): Turisztikai statisztika. Online: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tourism_statistics/hu 2015.03.05.

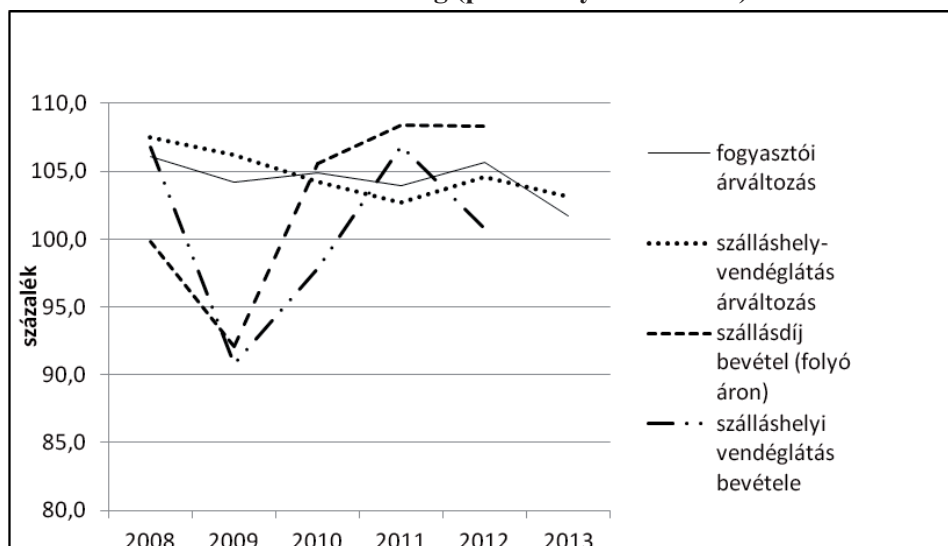

nak. Pl. az árak növekedése nem feltétlenül okoz kereslet csökkenést, vagy csak késéssel. Bár a szektor sajátossága, hogy a kereslet jelentkezése gyakran megelőzi a fogyasztást, hiszen több hónappal az utazás előtt ki kell fizetni a legtöbb külföldi utat, a tényleges „fogyasztás” későbbi időpontra tolódik el.

**6. ábra: Árváltozás, szállásdíj és vendéglátás bevételének alakulása
(előző év=100%)**

**Figure 6.: Price change, accommodation charges and development in the
income of catering (previous year = 100%)**

Forrás: Statadat, 2014. Az ábra 3. táblázat adatai alapján készült.

Összefoglaló gondolatok

A tanulmány először a piaci tényezők – kereslet és kínálat, ár és jövedelem – turizmus-vendéglátásra gyakorolt hatását mutatta be. A közgazdaságtanban megfogalmazott összefüggéseknek a magyar statisztikai adatok ellentmondani látszanak. Pl. az árak növekedése nem feltétlenül okoz kereslet csökkenést, vagy csak késéssel. Bár a szektor sajátossága, hogy a kereslet jelentkezése gyakran megelőzi a fogyasztást, hiszen több hónappal az utazás előtt ki kell fizetni a legtöbb külföldi utat, a tényleges „fogyasztás” későbbi időpontra tolódik el. A jövedelmek növekedése sem jelenti feltétlenül azt, hogy többet fordítunk pihenésre, üdülésre. Magyarország esetében számos tényező együttes hatását kell figyelembe venni, pl. a forint árfolyamának az árakra, a hitelekre, kamatokra, a fogyasztásra gyakorolt hatását is a klasszikus ár-jövedelem tényezők mellett.

Az Unió euró övezetbe tartozó országaiban övezeten belül nem kell árfolyamváltozás hatásaival számolni, a lakosság átlagos jövedelme is jóval magasabb a magyar

átlaghoz képest, feltehetően a fogyasztás szerkezete is más, a szálláshely-vendéglátás szolgáltatás igénybe vételére jóval nagyobb összeget fordítanak a jövedelmükből. Németország példája bizonyítja, hogy a passzív idegenforgalmi mérleg egyenlegét a külkereskedelem és a jövedelmek mérlegének aktívuma tudja ellensúlyozni. Ausztria adatai alapján megállapítható, hogy a turizmus-vendéglátás fontos szerepet játszik a gazdaságban, aktív idegenforgalmi mérleggel rendelkezik és megőrizte a folyó fizetési mérleg egyensúlyát a gazdasági-pénzügyi válság alatt is.

A turizmus-vendéglátás fontos szerepet játszik a nemzetgazdaságban azáltal, hogy hozzájárul a fizetési mérleg egyensúly javításához és serkenti a gazdasági növekedést, sőt lehetőséget kínál a foglalkoztatásra. Az idegenforgalom folyton újabb igényeket gerjesztő (multiplikátor) hatású, a kereslet továbbgyűrűzését teszi lehetővé a közlekedésben, az élelmiszeriparban, a szállodaiparban és a vendéglátóiparban. Növekedése – a hazai és a nemzetközi tapasztalatok alapján is – emelkedő tendenciát mutat.

**1. táblázat: A folyó fizetési mérleg egyenlege az európai országokban
(millió euró)**

**Sheet 1.: Balance of the current account in the European countries
(million EUR)**

Ország	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ausztria	9619	13757	7487	9740	4901	7329	8448
Belgium	6355	-4555	-2177	6848	-4118	-7294	-5980
Bulgária	-7756	-8182	-3116	-534	33	-335	751
Ciprus	-1865	-2679	-1808	-1711	-601	-1216	-310
Csehország	-5671	-3297	-3428	-5894	-4247	-2040	-2150
Dánia	3093	6774	7595	13804	14299	14664	18155
Egyesült Királyság	-50326	-15604	-19872	-51818	-22336	-73774	-83352
Észtország	-2563	-1486	382	408	291	-311	-185
Finnország	7668	4855	3048	2709	-2831	-2745	-2077
Franciaország	-18924	-33725	-25143	-25458	-35208	-44424	-27748
Görögország	-32602	-34798	-25814	-22501	-20629	-4607	1361
Hollandia	38424	25494	29671	43318	54381	57158	62570
Horvátország	-3091	-4138	-2189	-365	-363	44	525
Írország	-10124	-10169	-3763	1782	2002	7292	10851
Lengyelország	-19253	-23818	-12153	-18121	-18516	-14190	-4982
Lettország	-4710	-3014	1598	532	-434	-552	-191
Litvánia	-4149	-4194	996	20	-1151	-68	509
Luxemburg	3784	2002	2584	3027	2773	2499	2361
Magyarország	-7224	-7728	-176	204	427	809	2954
Málta	-343	-286	-530	-385	-53	142	102
Németország	180912	153634	140724	159329	178427	198570	205955
Olaszország	-19916	-44899	-29028	-52564	-47303	-4060	15803
Portugália	-17105	-21736	-18402	-18291	-12007	-3325	850

Románia	-16758	-16178	-4938	-5476	-5921	-5851	-1529
Spanyolország	-105265	-104676	-50539	-46963	-38968	-12428	7965
Svédország	31592	30232	18240	22156	23550	24404	26039
Szlovákia	-2912	-4021	-1627	-2454	-2597	1584	1547
Szlovénia	-1441	-2029	-173	-50	145	1160	2223
Európai Unió–28	-138162	-271705	-84724	-67055	-34164	68626	155735
Euró-zóna–17	7403	-141094	-13480	5277	8178	126216	216665
Norvégia	40127	54547	35815	38697	47772	55777	41056
Törökország	-27915	-28108	-9551	-34215	-53891	-37043	-48683
Japán	154915	106987	104986	153722	85563	..	..
Egyesült Államok	-519747	-460480	-269207	-356954	-339793	..	..

Forrás: STATADAT, 2014, 7.3.19.1. A folyó fizetési mérleg egyenlege

2. táblázat: Magyarország fizetési mérlege 2007-2013 (millió euró)
Sheet 2.: Hungary's balance of payments 2007-2013 (million EUR)

Megnevezés	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1. Áruk, egyenleg	-690	-1 208	2 341	2 445	3 112	3 469	4 313
1.1. Export	67 820	72 096	57 358	66 926	74 471	75 654	77 834
1.2. Import	68 510	73 304	55 017	64 481	71 360	72 185	73 521
2. Szolgáltatások							
bevételek	12 575	13 819	13 309	14 585	15 810	15 931	16 205
kiadások	11 233	12 302	11 323	11 710	12 637	12 568	12 707
egyenleg	1 342	1 517	1 986	2 875	3 173	3 363	3 498
Ebből:							
2.2. Idegenforgalmi							
bevételek	3 450	4 101	4 083	4 051	4 030	3 781	3 846
kiadások	1 856	2 183	1 974	1 822	1 782	1 538	1 463
egyenleg	1 593	1 918	2 110	2 229	2 248	2 244	2 383
3. Jövedelmek, egyenleg	-7 372	-7 481	-4 935	-5 489	-6 412	-6 408	-5 933
3.1. Az egy évnél rövidebb ideig alkalmazottak díjazása, egyenleg	726	719	701	775	760	808	801
3.2. A közvetlen tőkebefektetések jövedelmei, egyenleg	-5 797	-5 054	-3 373	-4 309	-4 748	-4 500	-4 157
3.3. A portfólió befektetések jövedelmei, egyenleg	-1 681	-1 640	-960	-836	-1 111	-1 486	-1 749
3.4. Az egyéb befektetések jövedelmei, egyenleg	-619	-1 506	-1 303	-1 120	-1 313	-1 230	-828
4. A viszonzatlan folyó átutalások egyenlege	-503	-579	404	377	547	403	1 062

I. A folyó fizetési mérleg egyenlege	-7 223	-7 752	-202	208	419	826	2 941
II. A tőkemérleg egyenlege	708	1 016	1 071	1 737	2 285	2 575	3 392
III. A pénzügyi mérleg egyenlege	6 663	16 695	4 943	1 801	3 087	-8 274	-6 057
7. A közvetlen tőkebefektetések egyenlege	209	2 677	128	787	990	2 051	615
7.1. Külföldön	-2 643	-1 514	-1 348	-888	-3 141	-8 800	-1 701
7.2. Magyarországon	2 852	4 191	1 476	1 675	4 131	10 851	2 316
8. A portfólió befektetések egyenlege	-1 627	-2 531	-3 592	-138	6 579	1 864	3 140
8.1. A követelések egyenlege	-2 125	-2 517	-738	-376	1 624	727	420
8.2. A tartozások egyenlege	498	-14	-2 854	238	4 955	1 137	2 720
9. Derivatívák	838	-671	641	625	-787	274	576
10. Az egyéb befektetések egyenlege	7 242	17 220	7 765	527	-3 695	-12 463	-10 388
10.1. A követelések egyenlege	-3 911	-2 175	-424	93	1 719	1 952	67
10.2. A tartozások egyenlege	11 153	19 395	8 189	434	-5 414	-14 416	-10 456
IV. A tévedések és kihagyások egyenlege	-13	-2 283	-325	-728	-1 917	1 522	934
V. A teljes fizetési mérleg egyenlege (I+II+III+IV)	134	7 676	5 486	3 018	3 874	-3 351	1 210
VI. A nemzetközi tartalékok változása ("-" növekedés)	-134	-7 676	-5 486	-3 018	-3 874	3 351	-1 210

Forrás: Statadat, 2013, 3.7.1. Magyarország fizetési mérlege 2007-2013 (millió euró)

3. táblázat: A magyar gazdaság és a turizmus főbb mutatói
Sheet 3.: The main indexes of the Hungarian economy and tourism

Mutató		2008	2009	2010	2011	2012	2013
Fogyasztói árak							
a nemzetgazdaságban	előző év = 100%	106,1	104,2	104,9	103,9	105,7	101,7
a Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágban	előző év = 100%	107,5	106,2	104,2	102,7	104,6	103,1
Folyó fizetési mérleg							
szolgáltatások egyenlege	millió euró	1 517	1 986	2 875	3 173	3 363	3 498

idegenforgalmi bevétel	millió euró	4 101	4 083	4 051	4 030	3 781	3 846
idegenforgalmi kiadás	millió euró	2 183	1 974	1 822	1 782	1 538	1 463
idegenforgalmi egyenleg	millió euró	1 918	2 110	2 229	2 248	2 244	2 383
Utastorgalmi adatok							
Utastorgalmi bevétel	millió euró	4 257	4 299	4 307	4 312	4 176	4 270
Ebből: turisztikai motivációval utazóktól származó bevétel	millió euró	2 863	2 942	2 994	3 045	2 905	3 013
Utastorgalmi kiadás	millió euró	2 339	2 106	1 946	1 918	1 789	1 703
Ebből: turisztikai motivációval utazóktól származó kiadás	millió euró	1 878	1 568	1 452	1 398	1 341	1 304
Utastorgalmi egyenleg	millió euró	1 918	2 193	2 361	2 394	2 387	2 567
Ebből: turisztikai motivációval utazóktól származó bevétel–kiadás egyenlege	millió euró	985	1 374	1 542	1 647	1 455	1 709
Árfolyamok							
euró átlagárfolyama	forint / euró	279,8	280,6	275,4	279,2	289,4	296,9
Külföldivendég-éjszakák							
Kereskedelmi szálláshelyek	előző év = 100%	98,4	92,1	104,1	108,3	109,4	
Ebből: szállodák	előző év = 100%	98,9	91,9	107,7	110,2	110,9	
Belföldivendég-éjszakák							
Kereskedelmi szálláshelyek	előző év = 100%	100,1	95,2	104,4	102,7	102,0	
Ebből: szállodák	előző év = 100%	102,2	93,2	107,2	107,6	104,6	
Összes vendégéjszaka							
Kereskedelmi szálláshelyek	előző év = 100%	99,2	93,7	104,3	105,4	105,8	
Ebből: szállodák	előző év = 100,0	100,3	92,4	107,5	109,0	108,1	
Szobafoglaltság							
Szállodák	százalék	48,5	43,1	44,6	45,9	47,7	

Ebből: gyógyszállodák	százalék	61,3	56,5	56,0	53,7	62,1	
Szállásdíjbevétel - folyó áron							
Kereskedelmi szálláshelyek	előző év = 100%	99,8	92,1	105,6	108,4	108,3	
Ebből: szállodák	előző év = 100%	99,7	91,4	107,5	110,2	109,2	
Szálláshelyi vendéglátás bevétele							
Kereskedelmi szálláshelyek	előző év = 100%	106,8	90,8	97,8	106,9	100,8	
Ebből: szállodák	előző év = 100,0	107,5	89,1	99,8	110,3	101,7	
Szálláshelyi egyéb szolgáltatások bevétele							
Kereskedelmi szálláshelyek	előző év = 100%	90,9	89,7	136,6	103,4	109,2	
Ebből: szállodák	előző év = 100%	90,5	89,7	136,7	104,2	110,1	
Kiadott szállodai szobák éves bruttó átlagára	forint	14 935	13 885	14 231	14 235	14 630	

a) Negyedéves becslés alapján.

Forrás: STATADAT, 2014, 1.1. A magyar gazdaság és a turizmus főbb mutatói

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dr. Fekete Máttyás (2006): Hétköznapi turizmus. A turizmus elmélettől a gyakorlatig. PhD értekezés. Nyugat-Magyarországi Egyetem, Sopron.
- Eurostat (2015): Turisztikai statisztika. Online: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tourism_statistics/hu 2015.03.05.
- Lőrincné Istvánffy Hajna (1999): Nemzetközi pénzügyek. Aula.
- MNB (2012): Magyarország fizetési mérleg- és külfölddel szembeni befektetés-pozíció statisztikái.
- MNB, Fizetési Mérleg Jelentés 2013-2014. www.mnb.hu
- KSH, Statadat 2001-2013. www.ksh.hu

A FELSŐOKTATÁSI INNOVÁCIÓ, MINT A REGIONÁLIS GAZDASÁG POTENCIÁLIS MOTORJA PÉCS PÉLDÁJÁN

*THE HIGHER EDUCATION INNOVATION AS THE POTENTIAL
ENGINE OF THE REGIONAL ECONOMY ON THE EXAMPLE OF
PÉCS*

FARKAS MARCELL geográfus mesterszakos hallgató,
Pécsi Tudományegyetem – Természettudományi Kar
DR. HABIL M. CSÁSZÁR ZSUZSANNA egyetemi docens,
Pécsi Tudományegyetem – Természettudományi Kar
DR. HABIL PAP NORBERT tanszékvezető egyetemi docens,
Pécsi Tudományegyetem – Természettudományi Kar

ABSTRACT

The RDI as a modern and dynamically developing sector of the economy plays a more and more significant role nowadays. Beside the companies and the governmental sphere the higher education institutions are also reliable for the efficiency of the quaternary sector. The article deals with this topic from the aspect of the University of Pécs (UP) as one of the main institute responsible for the innovational activity of the South Transdanubian region and the biggest employer of the city of Pécs. In the course of this after finding the place of Hungary and the region in the EU and in the country as measuring its RDI potential, it examines the external and internal RDI milieu of the UP with a SWOT analysis. After this it reveals the innovational researches of each faculty and the main profile of the spin-off and start-up enterprises connected to them among with their RDI tendering operation between 2007 and 2013. Among others it also deals with the well-known RDI investments of Pécs according to the city's population and the innovation management process of the UP.

1. Bevezetés és célkitűzés

A kutatás-fejlesztés és innováció (továbbiakban KFI), mint a gazdaság legújabb és dinamikusan fejlődő szektora napjainkban egyre jelentősebb szerepet játszik. A megfelelően tervezett és menedzselt KFI tevékenység sokszorosán hozhatja vissza a befektetett tőkét, így valódi versenyelőnyt realizálhat. Ennek, illetve az erre alkalmas, ezt felismerő vállalkozások hiányában viszont egy térség nem tud kel-

lően reagálni a globális változások regionális hatásaira. A gazdasági szereplők és az állami szféra mellett az innovációs tudásbázist képző felsőoktatási intézmények is tevékeny közreműködői lehetnek a kvaterner szektor eredményességének. A tanulmány ez utóbbi szemszögből mutatja be a KFI szerepvállalás jelenét a Pécsi Tudományegyetem (a továbbiakban PTE) példáján. Célunk az egyetem belső és külső innovációs miliójének feltárása, azon belül pedig hangsúlyosan a kari és az azokkal szorosan együttműködő KFI tevékenységek és vállalkozások rendszerezése és rövid bemutatása. Ehhez kapcsolódva, mind a külső (kérdőíves adatfelvétel) mind pedig a belső (strukturált interjúk) helyzetfeltárás része egy empirikus kutatás, amelyben az intézményen belüli kapacitásteremtésre tett erőfeszítéseket esettanulmányként való bemutatása áll a középpontban. Ezzel végső soron egy általános áttekintést kívánunk nyújtani az egyetem KFI helyzetéről, amely így hozzájárulhat az egyetemi szerepvállalás pontosabb megítéléshez és a hasonló vizsgálatok megalapozásához.

2. Felsőoktatás és innováció

A felsőoktatási intézmények, az egyetemek szerepe jelentő átalakuláson ment keresztül az évszázadok során. A hagyományos funkció, az oktatás kiegészült a kutatási tevékenységgel, majd a 20./21. század fordulójától a tudásalapú társadalom korában egyre inkább előtérbe került egy új igény, az egyetemek által „teremtett” és „kibocsájtott” tudásnak a gazdaság szolgálatába állítása. A változások nyitányaként, előfutáraként értelmezhető a 20. század második felében lezajlott felsőoktatási expanzió, tömegesedés. Ezt követte az üzleti szempontok begyűrűzése az egyetemek életébe. A B. Clark által kidolgozott vállalkozói egyetem modellje, amely alatt azt értjük, ha egyetemek vállalkozó szelleműek, nyitottak az új megoldásokra, elmozdulnak a szolgáltató, a kiterjesztett egyetemi modellek irányába⁴⁴ mindez kiindulópontja lehet a felsőoktatás és innováció új típusú összekapcsolódásának.

Magyarországon az ezredfordulón indult meg a felsőoktatási K + F szektor aktívabb innovációs szerepvállalása, ami maga után vonta az egyetemek innovációs infrastruktúrájának és szervezetrendszerének kiépülését is, mint tudástranszfer-irodák, tudományos parkok, tudományos inkubátorok. Az erősödő jelenlét ellenére azonban arányaiban elmarad a vállalkozások K + F ráfordításaitól, sőt az elmúlt évtizedben pozíciója is jelentősen visszaesett a vállalati szektor javuló innovációs szerepvállalása miatt.⁴⁵ Ha a statisztikai adatait nézzük, látható, hogy folyamatos a felsőoktatási K + F ráfordítás arányának és nominális értékének csökkenése 2000 óta. 2014-ben az ország összes kutatóhelyének 43%-a működött valamely felsőoktatási intézményben (2007-ben ez az arány 52,7% volt), a K + F számí-

44 Hrubos I A gazdálkodó egyetem karrierje: Magyar Tudomány 2015 <http://www.matud.iif.hu/2015/07/03.htm>

45 Gál Z. 2014: A felsőoktatás területi szerkezetének változásai. Educatio 2014/1 pp. 108-120

tott létszámból csak mintegy 22,4%-al részesedett a szektor. 2014-re tovább csökken a K+F ráfordítások aránya a felsőoktatásban, a 2004-es 25,8%-ról 13,7%-ra. A K+F-ráfordítások finanszírozásában nőtt a vállalkozások és a külföldi források aránya, az állami költségvetése pedig kisebb lett.

A KSH 2015-ös jelentése, a Statisztikai Tükör alapján megállapítható, hogy 2014-ben a felsőoktatásban a K+F-ráfordítások több mint fele az alap kutatásoknál jelentkezett – 52% –, és a kísérleti fejlesztés aránya 11% volt. Ez a megoszlás a 2004. évihez képest változott, tíz évvel ezelőtt alacsonyabb volt az alap kutatás (47%) és magasabb a kísérleti fejlesztés (16%) hányada. A K+F-tevékenység nem azonos intenzitású az egyes tudományágakban, és változásuk üteme, esetenként iránya is különböző. Ez mind a kutatásfejlesztési ráfordítások, mind a K+F-létszám alakulásában megmutatkozik. A legdinamikusabban országos viszonylatban a műszaki tudományok területén érhető tetten a növekedés.⁴⁶

3. Magyarország és a Dél-dunántúli régió KFI helyzetének rövid bemutatása

A KFI tevékenységet is végző vállalkozások arányát tekintve hazánk a legutolsók között, a 24. helyen áll az Európai Unió 28 tagállama közül. Ebben a listában ugyanis a tőkeerős és kutatás-fejlesztést végző kisszámú nagyvállalat és az ebben kevésbé jeleskedő számos KKV ugyanolyan súllyal kerültek számításba. A KFI foglalkoztatottakat és a kiadásokat tekintve már a középmezőnyben (16. a tagállamok sorában) találjuk Magyarországot, ami jelzi a jelenlévő nagyvállalatok meghatározó nemzetgazdasági súlyát. A foglalkoztatottak átlag 0,5-1,5%-os részesedéséhez képest a kiadások aránya ezeknél az értékeknél kb. 1%-kal magasabbak, ami igazolja a szektor nagyobb tőkeigényét. A felsőoktatási KFI kiadások arányának hazai csökkenő tendenciája pedig ellentétes a legtöbb uniós ország folyamataival.⁴⁷ Az egyetem KFI helyzetének taglalása előtt röviden kitérnénk a Dél-dunántúli régióra is. A KSH adatai szerint a Közép-magyarországi régión kívüli többi vidéki régióval összevetésben a Dél-Dunántúl igencsak hátrányban van, ami a kvaterner szektort illeti. Különösen igaz ez a teljes munkaidőben a KFI szférában dolgozók arányára, illetve a szektornak a régióban realizálódó ráfordításaira. Mindkét kategóriában országos viszonylatban az utolsó helyen találjuk a Dél-Dunántúlt, utóbbit tekintve lényegesen lemaradva a többi vidéki térségtől. A hátrány még szembetűnőbb, ha a hasonló méretű regionális központokkal rendelkező régiókkal vetjük össze az adatokat, így ugyanis Szeged és Debrecen fölénye jóval nagyobbak hat. A KFI helyek számát tekintve is egyedül a Közép-Dunántúlt előzi meg a régió.

46 KSH. Statisztikai Tükör 2015/71 <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/tudkut/tudkut14.pdf>

47 4 Innovation statistics – Eurostat http://www.ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Innovation_statistics

Amennyiben az ennek hátterében megbúvó okokat kívánjuk feltárni, úgy érdemes lehet előbb rátekinteni, hogy az egy KFI szektorban foglalkoztatottra hány publikáció jut egy-egy régióban. Ebből világosan látszik, hogy a külföldi szakfolyóiratokat leszámítva valamennyi kategóriában a Dél-Dunántúl az első, megelőzve még a Közép-magyarországi régiót is. Ezzel arányosan a 100 millió forint KFI ráfordításra jutó publikációk is szinte azonos képet mutatnak.⁴⁸ Ebből arra következtethetünk, hogy lényeges gazdasági szereplő révén a régió a KFI terén jelentős mértékben az egyetemekre és az állami kutatóműhelyekre, azon belül is elsősorban természetesen a PTE-re támaszkodhat. Az állami szféra pécsi képviselői pedig gazdaságilag nem vagy alig hasznosítható alapkutatást végző MTA-ra (Regionális Kutatások Központja és a Pécsi Akadémiai Bizottság), valamint az FVM Szőlészeti és Borászati Kutatóintézetére korlátozódnak.⁴⁹

Az egyetemen folyó kutatások - mint láthatjuk - kevésbé teremtenek a KFI szektor számára valódi munkahelyeket, még ennél is kisebb arányban tudnak a költségvetésükből kutató-fejlesztő tevékenységre fordítani, illetőleg végképp alig képesek profitot realizálni. A szükséges vállalkozási ismeretek hiányában pedig sokkal inkább jellemző a szabadalmaztatás helyett a publikálás, mint azt az ismertetett adatokból is láthattuk. A PTE külső környezetének további elemzésére a következő fejezet hivatott.

4. A Pécsi Tudományegyetem KFI miliójének SWOT analízise

Ha az egyetem és a KFI kapcsolatát komplexebben szeretnénk értelmezni, akkor mindenképpen érdemes először annak külső környezetét, azon belül is az azzal kapcsolatban felmerülő lehetőségeket és veszélyeket számításba venni. Ennek szemléltetésére szolgál az 1. ábra.

A lehetőségekre vonatkoztatva tehát látható, hogy a tevékenységet támogató hazai és nemzetközi KFI pályázatok azok, amik potenciálisan valódi forrásként megjelenhetnek az intézménynél. Ez az aktuális 2014-2020-as időszakra vetítve országosan 700 milliárdos forrást jelent a KKV-k számára. A Pécsset érintő M60, illetve annak folytatásában az M6 autópályák kevésbé integrált részét képezik a hazai hálózatnak. Csupán annak folytatásával képzelhető el, akár a kvaterner szektort is érintő vállalkozói aktivitás jelentősebb térségi megjelenése. Az egyetem kapcsolatrendszere alatt elsősorban Tolna megye, azon belül Szekszárd és Paks említhetőek. Ebben a megyében a Paksi Atomerőmű bővítésével összefüggő kutató-fejlesztő tevékenységek jelenthetik a külső környezet adta lehetőséget a PTE számára, amellyel élni is kíván az egyetem.

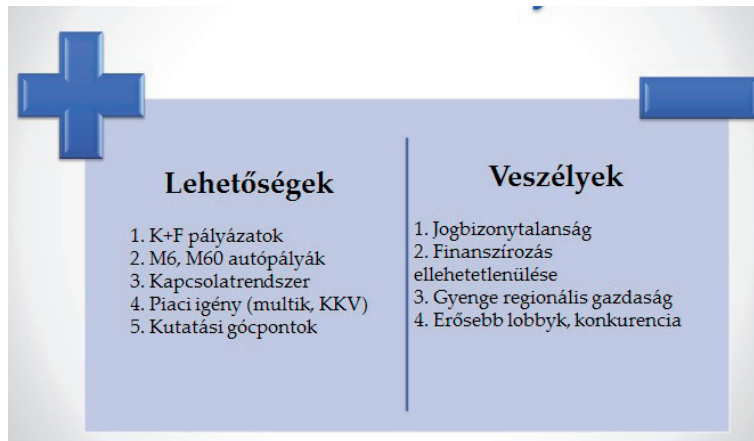
⁴⁸ STADAT táblák <http://www.ksh.hu/stadat>

⁴⁹ Pécs MJV Integrált Városfejlesztési Stratégia. 2012. <http://www.okováros-okoregio.hu/index.php/hu/letolt/category/1-pecsi-zold-informaciok?download=2:pmjv-integralt-varosfejlesztesi-strategia-2012>

1. ábra. Lehetőségek és veszélyek a PTE külső környezetét illetően
Figure 1.: Chances and dangers on the UP's external milieu

Forrás: PTE KTTO alapján szerkesztette Farkas Marcell

A multik, valamint a KKV-k felől érkező megrendelések is jelentősek, így további lehetőségként is mindenképpen lehet velük számolni. Ezek a megbízások azonban sokszor alapkutatásokat takarnak, amelyek ilyen módon nem tekinthetők valódi KFI tevékenységnek. A Kutatáshasznosítási és Technológia-transzfer Osztály (továbbiakban: KTTO) és a PTE által meghatározott stratégiai kutatási gócpontok elsősorban az orvostudományok (3D mikroszkóp, intelligens betegkövetés, biotechnológia) és kisebb részben a műszaki tudományok (intelligens város-tervezés) köré összpontosulnak. A szponzorációban rejlő potenciált pedig főleg az egyetemi karok körül az ÁOK, de még inkább a KTK igyekszik kihasználni, ami a jövőben is kiugró pont lehet.⁵⁰ A Dél-Dunántúli Kooperációs Kutatási Központ, mint az egyetem és a vállalati szféra közötti közvetítőszeret betöltésére hivatott kezdeményezés is bőven rejt még magában kiaknázatlan lehetőségeket.⁵¹ A főként az orvosi és műszaki tudományok terén elért sikereket ugyanis csak kevés sikerrel tudja a gazdaság számára is hasznosíthatóvá tenni a szervezet, ami megint rámutat az egyetemi és a vállalati szféra közötti meglehetősen nagy távolságokra.⁵² Szintúgy érdemes megemlítenünk, az ugyancsak hasonló profilú Dél-Dunántúli Regionális Innovációs Ügynökséget, amely a tudásbázisok és a transzfertervezők (pl. Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara, Innovációs és Technológiafejlesztési Központ Kht. stb.) közötti hídképző szerepkört kívánja betölteni, egyelőre szerény

50 PTE Kutatáshasznosítási és Technológia-transzfer Osztály <http://innovacio.pte.hu>

51 Dobai K. et al. szerk. 2007. Emberek, irányok, eredmények; A Pécsi Tudományegyetem innovatív kutatásai. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 63 p.

52 Pécs MJV Integrált Városfejlesztési Stratégia. 2012. <http://www.okovaras-okoregio.hu/index.php/hu/letolt/category/1-pecsi-zold-informaciok?download=2:pmjv-integralt-varosfejlesztesi-strategia-2012>

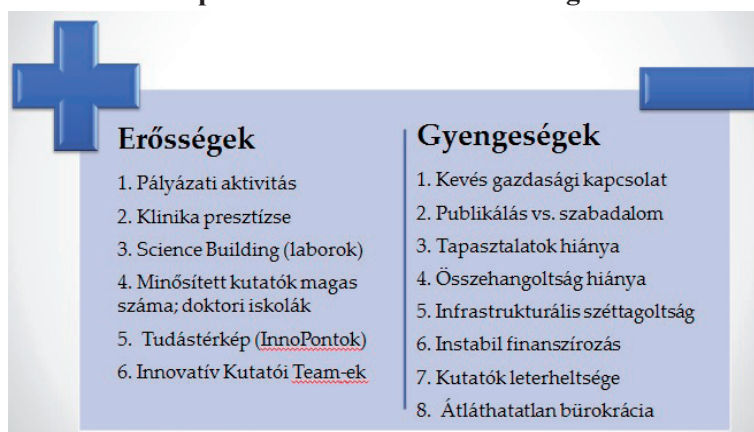

sikerrel.⁵³ Az egyéb, az egyetemi KFI stratégiában is megfogalmazott tényezők irreálisak, szinte kizárólag elméleti síkon lehet velük számolni.

A veszélyekkel kapcsolatban kiemelendő, hogy nincs kidolgozva egy egységes hierarchikus innovációs stratégia, így az egyes (sok esetben ad hoc) projektek összehangolása igen nehézkes. A jogi akadályokat főként az egyetemi szabályzat és a törvényi szabályozás eltérő átfutási idejéből adódik, sokszor az előbbi felülírja a hatályos jogszabályokat. Az általánosan tapasztalható jogbizonytalanság is jellemző, tehát a jogszabályi környezet gyors változását nehéz intézményi szinten kellően lereagálni. Ebből, illetve az állami és egyetemi bürokráciából következően ellehetetlenülhet vagy nagymértékben megnehezedik a pályázati forrásszerzés. Potenciális veszélyként kell számolni továbbá a kutatói pálya vonzerejének csökkenésével, valamint az oktatói túlterheltség következtében az alacsony kutatói motiváltsággal. Ezenfelül a brain drain jelensége a KFI-ben is számottevő mértékű. Pécs városának gyenge gazdasági szerepe, a viszonylagos elszigeteltsége, a high-tech ipar és a nagyberuházók teljes hiánya pedig meglehetősen kedvezőtlen innovációs környezetet teremt. A vállalati szféra kutatóbázisainak esetleges kialakulása helyett inkább más vidéki egyetemek (elsősorban az SZTE és a DE) erősebb lobby tevékenységét is érdemes megemlítenünk egyéb veszélyforrásként.⁵⁴

A legfőbb lehetőségek és veszélyek feltárása után a PTE helyzetének mélyebb elemzéséhez az intézmény erősségeinek és gyengeségeinek ismereteit kívánja meg. Ezeket érzékelteti a 2. ábra.

2. ábra. A PTE KFI helyzete az intézmény erősségei és gyengeségei mentén
Figure 2.: The RDI position of the UP on its strengths and weaknesses

Forrás: PTE KTTO alapján szerkesztette Farkas Marcell

53 Gál Z. szerk. 2013. Innovációbarát kormányzás Magyarországon; A regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete, Pécs. 244 p.

54 PTE Kutatáshasznosítási és Technológia-transzfer Osztály <http://innovacio.pte.hu>

Az erősségek között legelsőként a hazai és nemzetközi szintű pályázati aktivitást kell kiemelnünk, mivelhogy a fejlesztésre számítható bevételek döntő többsége ebből a tevékenységből származik. A klinikák és a különböző egészségügyi intézmények regionális szerepe és presztízse is fontos szempont, hiszen az ebből adódó előnyével is részben élni tud az egyetem. A KTTO, valamint az Innovációs Bizottság pedig intézményi és testületi háttérrel biztosít az innovációs tevékenységnek, azonban sikereik még egyelőre szerénynek mondhatóak. Az emberi erőforrás oldaláról vizsgálva a PTE kitűnik a minősített kutatók számában, illetve a mintegy húsz doktoriskola révén az utánpótlás is biztosított. Egy 2009-es TÁMOP projekt keretében valamennyi karon létrehoztak (mérsékelt sikerű) Inno Pontokat, Innovatív Kutatói Team-eket és az egyetemi innovációs potenciáljának feltérképezésére a Tudástérképet.

Ez utóbbira csupán a megvalósult kutatások mindegy 50-60%-a került fel, ugyanis az oktatók vagy nem tudnak ennek létezéséről vagy nem megfelelően szolgáltatnak ehhez adatokat.⁵⁵ Ez utóbbi oka leginkább abban keresendő, hogy a piacosítható ötleteket inkább saját vállalkozásokba kiszervezve próbálják meg eladhatóvá tenni, így sok kutatás marad az intézmény számára láthatatlan. Az erősségeknél kiemelhető még a klinikai és egyéb kutatások számára rendelkezésre álló laborok, műszerek és intézményi (pl. kutatóközpont, könyvtárak stb.) infrastruktúra fejlettsége.⁵⁶ A stratégiában megfogalmazott további, ún. soft tényezők és az innovációval csak közvetetten kapcsolatba hozható egyéb faktorok említése indokolatlan a tényleges KFI tevékenység szempontjából.

Ennél lényegesen több gyengeséggel rendelkezik a PTE. Az első és talán legfőbb, hogy nincs jelentős gazdasági kapcsolatrendszere az egyetemnek, így csak viszonylag ritkán érkeznek irányába komplex kutató-fejlesztő aktivitást igénylő vállalati megkeresések, azok jelentős része alapkutatásokra korlátozódik. A másik lényegi összetevője a PTE gyengeségeinek, hogy a szabadalmaztatás helyett sokkal inkább a publikáláson, azon belül is sok esetben a ténylegesen hasznosítható fejlesztések helyett a hobbikutatásokon van a hangsúly, ezek nyújtják a valódi intézményi-tudományos előmenetel lehetőségét. Az oktató tehát legtöbbször nincs rákényszerítve más típusú vizsgálatok elvégzésére, másrészt pedig nem áll módjában a szabadalmaztatással járó magas fokú kockázatot vállalni vagy egyszerűen nem vehető rá a napi munkavégzésen túlmutató feladatok elvégzésére.⁵⁷ Az ipari és kutatáshasznosítási tapasztalati és tudáshiánya mellett a legegyszerűbb, mégis legtöbb felvetésre magyarázatot adó ok, hogy a PTE-n nincs valódi hagyománya az innovációnak. Hiányzik továbbá a megfelelően összehangolt kari és intézményi szintű pályázati rendszer és karközi együttműködés, a minőségellenőrzés és

55 Sitányi L. 2010. Innovációs környezet és társadalmi tőke kapcsolata; Innováció vizsgálat a Dél-Dunántúlon. Publikon Kiadó, Pécs. 247 p.

56 PTE Kutatáshasznosítási és Technológia-transzfer Osztály <http://innovacio.pte.hu>

57 Sitányi L. 2010. Innovációs környezet és társadalmi tőke kapcsolata; Innováció vizsgálat a Dél-Dunántúlon. Publikon Kiadó, Pécs. 247 p.

monitoring gyakorlatilag elhanyagolható hatékonyságú, valamint a szabályozás is sokszor következtelen. Az ad hoc projektek miatt a korszerű infrastruktúra széttartoltsága és nem egyenletes kihasználtsága a jellemző. A rendelkezésre álló műszerek pedig nincsenek kellően nyilvántartva, azok alkalmazási lehetőségei sokszor kihasználatlanok maradnak. Kulcsfontosságú, hogy az állami és egyetemi elvonások miatti pénzügyi instabilitás következtében a tervezhetetlen pályázati önrész és a későbbi fenntartási teher likviditási problémákat és versenyhátrányt okoz (pl. klinikák). A kutatói „kritikus tömeg” és a kutatócsoportok alacsony számán túl a túlzott oktatói leterheltség és az anyagi motivátlanság is szerepet játszik az alacsony hatékonyságú kutató-fejlesztő munkában. A kutatók így – részben visszautalva a már említettekre - elszigetelt kutatásokat végeznek, esetleges újításuk menedzselését pedig jellemzően az egyetem megkerülésével végzik. Részben okot szolgáltat erre az átláthatatlan intézményi bürokrácia, ami aztán bizalmatlanságot és gyenge adatszolgáltatási hajlandóságot eredményez.⁵⁸ Pedig éppen a kölcsönös bizalom lenne az együttműködések és a hálózatosodás záloga, ami a sikeres innováció alapjául szolgálna.⁵⁹

5. Az egyetemi karok KFI helyzete

5.1. Általános Orvostudományi Kar – Egészségtudományi Kar

A legjelentősebb innovatív kutatómunka természetesen az orvos- és egészség-tudományokhoz kötődik. Számos területen értek el gyakorlatban is alkalmazható eredményeket az itt dolgozó kutatók, oktatók. A PTE-hez köthető KFI kvázi spin-off vállalkozások zöme is ezekhez a kutatásokhoz kapcsolódik. A PTE KTTO osztályvezetőjének elmondása alapján ezek nem a klasszikus értelmezés szerinti spin-off vállalkozások, ugyanis nem a PTE-ből nőttek ki (hosszú és bürokratikus lenne ennek a megvalósítása), hanem azon kívüli vállalkozásként működnek jogilag, bár magát a kutatásokat mások mellett főként az egyetemi oktatók végzik akár az egyetem épületén belül.⁶⁰ Igazi regionális klaszterek hiányában az innovációs hálózatosodás jelei is csak ezen a karon, elsősorban a nanomedicina területén jelentkeznek.⁶¹

A KTTO innováció-menedzsmentjének egyik sikertörténeteként értelmezhető az egyik vállalkozás biotechnológia és gyógyszerkutatás terén elért eredményei, akik 3D tüdőszövetekkel és terápiás szerekekkel kapcsolatos kutatásokkal egészítik ki az előbbi területeken folyó vizsgálatokat.⁶²

58 PTE Kutatáshasznosítási és Technológia-transzfer Osztály <http://innovacio.pte.hu>

59 Sitányi L. 2010. Innovációs környezet és társadalmi tőke kapcsolata; Innováció vizsgálat a Dél-Dunántúlon. Publikon Kiadó, Pécs. 247 p.

60 PTE Kutatáshasznosítási és Technológia-transzfer Osztály <http://innovacio.pte.hu>

61 Sitányi L. 2010. Innovációs környezet és társadalmi tőke kapcsolata; Innováció vizsgálat a Dél-Dunántúlon. Publikon Kiadó, Pécs. 247 p.

62 Humeltis sikertörténet <http://innovacio.pte.hu/humeltis>

A további karhoz kötődő cég profiljába a teljesség igénye nélkül szájhygiéniai készítmények,⁶³ intelligens betegkövetésre és prevencióra használt alkalmazások (mobilalkalmazások),⁶⁴ orvosi eljárások, segédeszközök (pl. implantátumok) és finommechanikai eszközök (pl. lézer, laboratóriumi műszerek stb.), valamint egyéb egészségügyi és sterilizációs termékek fejlesztése és forgalmazása is beletartozik.⁶⁵

- A MEDIPOLISZ Dél-Dunántúli Regionális Egyetemi Tudásközpont célja volt, hogy az egyetem a különböző gyógyszeripari vállalatokkal kooperációban gyógyszerkutatási központként működjön. Ebben a legjelentősebb partnercég a Richter Gedeon volt, amely Analgetikum Kutatóintézet néven egy inkubátorházat is működtetett az ÁOK-n.⁶⁶ A RET program egy ideig a KTTO-val párhuzamosan végzett innovációmenedzsment tevékenységet is, majd a projekt végeztével ez utóbbi vette át egységesen ezt a fajta koordináló szerepkört.⁶⁷
- Nemrég a Richter az egyetemmel együttműködve létrehozta a viselkedés-kutatással foglalkozó Grastyán Endre Kutatóközpontot a Pécs melletti Kővágószőlősen. A főemlősök vizsgálatához az infrastruktúrát a Richter, a szakmai-tudományos háttérrel pedig a PTE biztosítja, mindemellett a pályázás is közösen folyik.⁶⁸
- Az osztályvezetővel készült interjú során elhangzott, hogy az ÁOK a Richter mellett más gyógyszeripari vállalatokkal is együttműködik alap- és alkalmazott kutatások elvégzésénél, az ETK pedig főként táplálkozástudományi vizsgálatokat végez több ismert hazánkban is érdekeltiséggel rendelkező multinacionális vállalatnak.

5.2. Természettudományi Kar

A kar Fizikai Intézete 6-8 szabadalmat tudhat magáénak, a legtöbb pedig összefügg a szegedi ELI-ALPS lézerközponttól kapott részecskefizika és nagyenergiájú lézerrel kapcsolatos kísérletek elvégzésére, illetőleg azok eredményeinek hasznosítására alkalmas fejlesztésekre adott milliárdos nagyságrendű megbízásokkal.

A TTK Kémiai Intézete több céggel kooperációjába kifejlesztett egy pH mérésre alkalmas marhabendő szondát. Ennek köszönhetően 20%-kal növelhető a tejho-

63 HerbaDei <http://www.herbadei.hu/>

64 Életet mentett a pécsi mobilalkalmazás <http://www.hirado.hu/2015/04/22/eletet-mentett-a-pecsi-mobilalkalmazas/>

65 Derjanecz A. szerk. 2007. Innováció a Dél-dunántúli régióban. DDRIÜ Kht., Pécs. 33 p.

66 Dobai K. et al. szerk. 2007. Emberek, irányok, eredmények; A Pécsi Tudományegyetem innovatív kutatásai. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 63 p.

67 Gál Z. szerk. 2013. Innovációbarát kormányzás Magyarországon; A regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete, Pécs. 244 p.

68 Együttműködés az oktatás, a kutatás és az innováció szolgálatában http://pte.hu/egyuttmukodes_a_kutatas_oktatas_innovacio_szolgalataban

zam, de a betegségek kiszűrésére és a takarmányozás optimalizálására is alkalmas a mérőműszer.⁶⁹

A Földrajzi Intézet pedig az áramlástan terepasztal mellett egy villámárvíz kockázati térképet szabadalmaztatott. Az intézet egyik oktatójának elmondása alapján ezek gazdasági hasznosulása még várat magára, azt egyelőre csak oktatási, kutatási céllal használják azokat. Emellett az intézet egy oktató révén közreműködik a Környezetipari és Megújuló Energetikai Kompetencia- és Innovációs Központ munkájában, amely egy hídképző szervezet, így feladatai ebből kifolyólag többnyire a potenciális tagok igényeihez kapcsolódó egyetemi szakértői tevékenység támogatása.⁷⁰ Az intézethez kötődő spin-off cég földtudományi kutatási szolgáltatásokat nyújt nemzetközi piaci megrendelésekre. Geotermiával, geo-archeológiával és geopolitikával kapcsolatos vizsgálatokat végez.

A KTTO elmondása alapján a kar többek között milliárdos megrendelést kapott a Paksi Atomerőmű bővítésével kapcsolatos kutatásokra (bár ezek megvalósulását és eredményességét a hazai és nemzetközi viszonyok erősen befolyásolhatják), valamint a Mecsekérc Zrt. mellett a Pannon Hőerőművel is együttműködnek a szükséges vizsgálatoknál.

5.3. Közgazdaságtudományi Kar és a Simonyi BEDC

A 2013-ig erőteljesebben megjelenő, a Kék Gazdasággal kapcsolatos innovációk megvalósítására vonatkozó kutatások napjainkra visszaszorultak, így pl. a 2016-os Kék Gazdaság Nyári Egyetem megrendezése is ezúttal elmaradhat. A PTE a főként a KTK (kisebb részben a TTK és a MIK) révén tagja a régióban működő az energiafelhasználás optimalizálását célként kitűző Kék Gazdaság Innovációs Klaszternek is, amely keretein belül például a kar hallgatóit is be kívánják vonni a projektervezésbe, ami többek között a Pécsi Hőerőmű energiahasznosításának bővítését jelenti.⁷¹

Ebben ugyancsak részt vett a szintén a KTK-hoz fűződő Simonyi BEDC. A gazdaság- és vállalkozásfejlesztéssel foglalkozó központ egy alulról jövő kezdeményezésként jött létre, amelyet szinte egyedülálló módon karolt fel az egyetem vezetése. A gazdaságfejlesztő központ vezető oktatójának elmondása szerint a legfontosabb szerepének azt tekintik az ebben részvevő oktatók, hogy egyfajta hídképző szerepet vállalva elősegítsék a vállalkozási kapacitásteremtést a PTE-n, valamint másiktól a helyi KKV-k versenyképességét, amely hozzájárulna később egy ideális társadalmi-gazdasági közeg kialakulásához, ahol a humán erőforrások által biztosított tudástőke minél nagyobb arányban hasznosulna a regionális gazdaságban. A vállalkozási szemlélet fejlesztésének nehézségét különböző programokkal (mód-

69 PTE Kutatáshasznosítási és Technológia-transzfer Osztály <http://innovacio.pte.hu>

70 Derjanecz A. szerk. 2007. Innováció a Dél-dunántúli régióban. DDRIÜ Kht., Pécs. 33 p.

71 Kék Gazdaság Innovációs Klaszter Hírlevél 2014. III. évf. 3. Szám http://www.kekgazdasagklaszter.hu/sites/default/files/H%C3%ADrlev%C3%A9l_m%C3%A1jus_2014.pdf

szertani, közgazdasági, interdiszciplináris) szeretnék ellensúlyozni valamennyi egyetemi karon. Erre fogékonyság ugyan mutatkozik a többi kar oktatói között, de annak ellenére, hogy elismerik ennek fontosságát, a tényleges vállalkozási tevékenységig motiváció hiányában kevesen jutnak el. A gyakorlati ismeretek átadását egy évente megrendezésre kerülő nyári egyetemmel is elő kívánják segíteni.

Egyebek mellett pedig egyedülállóan már a BSc és MSc szakos hallgatók start-up ötleteinek inkubálásával és menedzselésével is foglalkozik a Simonyi BEDC pl. egy 5let outlet elnevezésű egyetemi ötletversenyt is létrehozva, amely a Simonyi Inkubációs Program kezdő lépcsőfoka. Egy-egy ilyen programon, versenyen összesen akár 15 konkrét ötlettel is jelentkeznek a hallgatók több karról (KTK mellett TTK, MIK és MK). Az ötletek zöme informatikai jellegű, döntően szoftverfejlesztési, 3D tervezési és modellezési, illetve döntés előkészítést segítő platformok. Szinte mindegyikük egyelőre a tervezési-fejlesztési fázisban van, tényleges áttörésről egyelőre nem beszélhetünk. A központ ehhez egy mentorprogramot is biztosít, ahol gyakorló szakemberek és egyetemi oktatók segítik a mentoráltat az ötleteinek megvalósítását. Az anyagi háttér megteremtésére pedig létrehozták a Pécs.Hubbub névre keresztelt közösségi finanszírozási platformot.⁷²

A kar profiljából adódóan számos területen működik együtt helyi és regionális vállalkozásokkal, egyebek mellett az állami, önkormányzati és a nonprofit szféra, valamint főként a bank- és agrárszektor ad alkalmazott kutatások elvégzésére megbízást. Az arra igényt tartó cégeknek pedig rövid vállalati tréningek megtartását is vállalja a kar.

5.4. Egyéb egyetemi karok

A Műszaki és Informatikai Karhoz köthető, intelligens városüzemeltetéssel és várostervezéssel foglalkozó ún. Smart City Technologies kutatócsoport az Szentágothai János Kutatóközpontban (SZKK) működik és célja, hogy a napjainkban drasztikusan változó városi környezeti, gazdasági és társadalmi hatásokra megfelelő műszaki reakciókat adjon, emellett pedig a kutatási eredményeket integrálja az egyetemi oktatásba. A fentebbi célkitűzésekhez illeszkedve tehát a portfólióba pl. drónnal történő monitoring, épületinformációs modellek, hulladékgazdálkodási alternatívák és vízforgalom-optimalizálás is beletartozik.⁷³ A leglényegesebb az ehhez szorosan kapcsolódó, mára már kvázi spin-off vállalkozásként emlegethető smart épülettechnológiai cég, amelyhez a kapcsolódó szabadalmaztatási, védjegy bejegyzési és részben az egyéb szakértői tevékenységet is a PTE KTTO biztosította.⁷⁴

72 Simonyi Üzleti és Gazdaságfejlesztő Központ <http://ugfk.ktk.pte.hu/>

73 Pécs: drónoktól az energiahatékony városokig <http://www.hirado.hu/2015/03/25/pecs-dronoktol-az-energiatahkony-varosokig/>

74 Energiadesign <http://innovacio.pte.hu/content/energiadesign>

Az Állam-és Jogtudományi Kar esetében kiemelhető az összehasonlító globális és európai munkajoggal kapcsolatos vizsgálatok, azonban ennek valós innovációs értéke elhanyagolható. Az iparjogvédelem terén zajló kutatások főként a szabadalmaztatás miatt jelentősebbek a KFI szempontjából. Ezek mellett mára már kevésbé jelentős területként megjelenő infokommunikációs jog pedig a technológiai forradalom kapcsán felmerülő jogi kérdésekre adható válaszok lehetőségével foglalkozik.

A Művészeti Karral kapcsolatosan megemlíthető a formatervezés, valamint a 3D tervezés, mint hangsúlyosabb tématerületek. Ezek kapcsolódnak a MIK-en folyó Smart Cities kutatásokhoz.⁷⁵

A Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar Szekszárdon elsősorban szőlészeti és borászati kutatással foglalkozik, de a Paksi Atomerőművel is együttműködik az erőmű társadalmi hatásainak vizsgálataiban, de ezek az ÁJK-hoz hasonlóan inkább alapkutatásokat takarnak.

6. KFI pályázati aktivitás megyei S3 stratégiai ágazatonként (2007-2013)

A következőkben a pécsi, valamint azon belül a PTE-hez valamilyen formában köthető vállalkozások 2007-2013-as időszakban benyújtott sikeres uniós KFI pályázatainak számát és a támogatási összegeket csoportosítottam az intelligens szakosodási stratégia (továbbiakban S3) Baranya megyére megállapított stratégiai ágazatai szerint. Az S3 stratégia a helyi sajátosságokra alapozva az ország térségeinek tudásalapú gazdasági fejlődését a KFI folyamatok támogatásával elősegíteni szándékozó stratégia. Erre alapozva mintegy 700 milliárdos forrás fog rendelkezésre állni országos szinten ilyen jellegű fejlesztésekre a 2014-2020-as tervezési időszakban.⁷⁶ A csoportosítást indokolja, hogy az előző időszak 84 sikeres pécsi pályázata közül 73 beilleszthető az öt kijelölt ágazat valamelyikébe, így megfelelően alkalmazkodva a helyi adottságokhoz, a fenti stratégia alapján a jelenlegi időszakban folyósított támogatások nagyságrendileg meg fognak egyezni az alábbiakban ismertetésre kerülő arányokkal az egyes prioritások tekintetében. Az állami és az egyéb tőkebevonások hiányos adatai miatt ezek elemzésére nem terjed ki a jelenlegi kutatás. A Kaleidoszkóp adatbázisában számon tartott 204 KFI tevékenységet is folytató pécsi vállalkozás közül 74-en nyújtottak be sikeres pályázatot, ebből 44-en a megelőző és jelen esetben vizsgált 2007-2013-as időszakban.

Az adatok elemzéséből kiderült, hogy az előzetesen támasztott hipotézisünket igazolva az egészségipari vállalkozásokkal tudott jelentősebb partnerkapcsolatokat kialakítani az egyetem. Az ilyen vállalkozások sikeres pályázatainak közel fele (21-ből 9) a PTE-vel együttműködésben is dolgozó vállalkozásoknál realizálódott.

⁷⁵ PTE Kutatáshasznosítási és Technológia-transzfer Osztály <http://innovacio.pte.hu>

⁷⁶ S3 Magyarország <http://www.s3magyarorszag.hu>

Ezen kívül csak az IT és kreatív ipar jelenik meg (32-ből 5 pályázat), azonban itt is beszámolhatunk egészségüggyel kapcsolatos, de jellemzően informatikai jellegű fejlesztésekről. A környezetipar és energetika (9), gépipar, elektronika (7) és az agrár- és élelmiszeripar (4) ágazatain belül nem vagy csak minimálisan beszélhetünk PTE-s kapcsolatáról.

A támogatási összegek megoszlását vizsgálva látszik, hogy arányosan kisebb összegek jutottak ilyen formán az egyes egyetemmel együttműködő vállalatokhoz. Az egészségipart nézve a városi 2,38 milliárd Ft-nyi támogatásból összesen 278 millió jutott az egyetemmel partnervállalkozásokhoz, bár itt egyetlen közel 1 milliárdos projekt torzítja az arányokat. Az IT és kreatív ipar területén az 1,93 milliárd Ft-nyi hozzájárulásból már 346 millió Ft került a PTE-vel kapcsolatban álló helyi vállalkozókhoz.^{77 78}

Mivel azonban ezek többnyire egyedi fejlesztési források és nem tartalmazzák a KFI pályázatokon kívüli egyéb uniós (pl. TÁMOP), illetve az állami pályázatokat és egyéb tőkebefektetéseket sem, ezért ezekből ténylegesen inkább csak a KFI-re fordítható uniós forrásokkal kapcsolatos pályázati aktivitásra és annak vonulomára vonatkozóan állapíthatók meg a fentebbi eredmények.

7. A városi és egyetemi KFI beruházások ismertsége a pécsi lakosság körében

A végzős geográfus hallgatókkal végzett, számos tématerületet érintő kérdőíves felmérésben egy kérdés vonatkozott a KFI-re. Ez a következőképpen hangzott: „Hallott már Ön olyan munkahelyteremtésről Pécsen és környékén, amely a kutatás-fejlesztéshez, illetve az egyetemhez kötődik?”

Ennek kiértékelése során a 601 pécsi megkérdezettből 124-en adtak értelmezhető választ, amelyből azonban csak 94 (15,6%) tekinthető részben vagy egészben relevánsnak a kutatás szempontjából. A maradék 30 válaszadó zömében az Európa Kulturális Fővárosa cím elnyerését követő fejlesztésekre (elsősorban a Tudásközpont, kisebb részben a Kodály Központ) asszociált a kérdés kapcsán, amelyek azonban nem tekinthetőek KFI-vel összefüggő munkahelyteremtő beruházásoknak.

A 94 releváns választ adó adatközlő között a leginkább ismertebb projekt természetesen az SZKK (vagy Science Building), amelyet többségük (55%-uk) említett. A csak részben kapcsolódó IT Services Hungary Kft. pécsi viszonylatban mindenképpen jelentős létszámbővítése is 16%-uk számára ismert, ahogy a többségében az orvostudományokhoz kötődő beruházások (pl. Jannus Pannonius Klinikai Tömb, laborok, Rákkutató és Gyógyszerfejl. Kp.) (összesen 20%) és a különböző kutatási területek (pl. biotechnológia; 6%) egy része is, azonban ezek aránya elenyésző az összes (601) megkérdezetthez képest.

⁷⁷ Széchenyi 2020 <http://www.palyazat.gov.hu>

⁷⁸ Kaleidoszkóp <http://www.kaleidoszkop.nih.gov.hu>

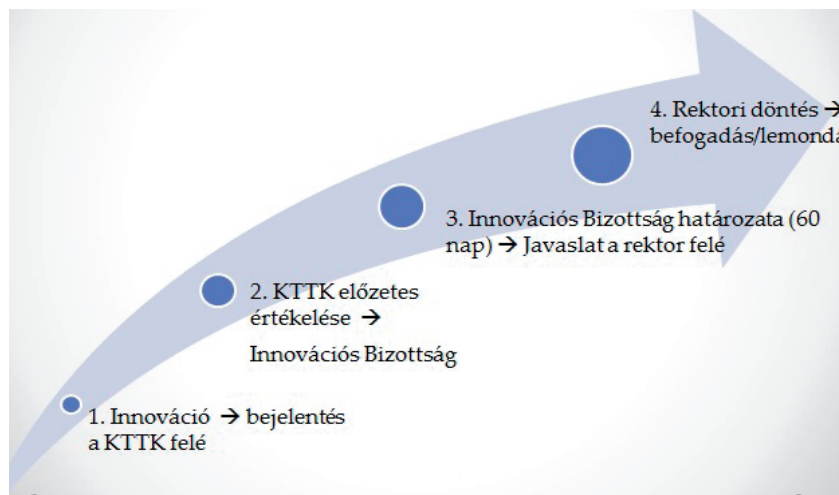

8. Innovációmenedzsment a PTE-n

A 2006-ban létrehozott és az Innovációs Bizottság alá tartozó KTTO a PTE szintű innovációmenedzsment fontos eleme. Az itt dolgozók feladatai közé tartozik az egyetemi KFI potenciál felmérése, a szellemi termékek és szolgáltatások felkeresése és menedzselése, illetve ezek számára a forrásszerzés, start-up és spin-off cégalapítás, szabadalmaztatás, védjegyi oltalom szerzése, jogsegélyezés és a marketing. A KTTO egyben megpróbálja a gazdasági innovációs szükségleteket is közvetíteni a PTE kutatói felé.⁷⁹

3. ábra. A KTTO által végzett innovációmenedzsment folyamata
Figure 3.: The innovational process managed by the UP's Technology Transfer Office

Forrás: PTE KTTO alapján szerkesztett Farkas Marcell

Az itt folyó innovációmenedzsment egy többlépcsős folyamat (ld. a 3. ábrán), amelynek része a KTTO előzetes értékelése és az Innovációs Bizottság határozati javaslata, amíg végül a rektori döntés nyomán a kutató által bejelentett innováció befogadásra és így támogatásra kerülhet. Az anyagi hozzájárulás után azonban az esetleges sikerek esetén a nyereségből nagyarányban részesülne az egyetem, ez sokakat visszatart az alkalmazott kutatásainak ilyen módon való hasznosításától. A KTTO létrehozása óta a szabadalmak száma ugrásszerűen megnőtt. Míg 1986 és 2006 között mindösszesen öt nemzeti és egyetlen PCT (nemzetközi) szabad-

⁷⁹ Gál Z. szerk. 2013. Innovációbarát kormányzás Magyarországon; A regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete, Pécs. 244 p.

lom került bejegyzésre, addig azóta évente tíz körüli, illetve afeletti nemzeti és néhány PCT szabadalmaztatási eljárás is sikeresnek bizonyul. Elmondásuk szerint a bürokratikus eljárások és az esetleges forráshiány mellett az itt dolgozók alacsony száma (6 fő) is akadálya a még eredményesebb kibontakozásnak. Összehasonlításképpen a hasonló munkakörben foglalkoztatottak száma eléri a 180 főt az angliai Cambridge University-n.⁸⁰

Összefoglalás

A leírtakat összegezve elmondhatjuk tehát, hogy a Dél-Dunántúlon a jelentősebb vállalkozások hiányában még az egyetemi és az állami szféra is jelentősen képviseli a regionális KFI-t. Ezt jól érzékelteti az a tény is, miszerint a KFI ráfordításokban országos szinten utolsó, míg az egy kutatóra jutó publikációk számában első a régió.

A PTE-re általában igaz, hogy a megfelelő szellemi tőke (minősített kutatók, doktoriskolák magas száma) és kutatói infrastruktúra (korszerű laborok, klinikai presztízs) ellenére az egyetemi bürokrácia (szabályozás következtetlensége és koordinátlanság) miatti bizalmatlanság és a magas kockázatvállalás szükségessége miatt korlátok közé szorul az egyetemi KFI. A külső gazdasági és anyagi tényezők (nagyvállalatok hiánya, finanszírozási nehézségek) is e folyamatok kibontakozása ellen hatnak.

Az egyetemi karok közül az orvostudománnyal összefüggő kutató-fejlesztő aktivitás a legszembetűnőbb, így nem meglepő, hogy több említésre méltó kvázi spin-off és egyéb vállalkozás is kinőtte magát vagy szorosan együttműködik az AOK-val, valamint ezeken kívül is biztató vállalati megbízások születtek. A természettudományok terén a már lényegesen szerényebb KFI teljesítmény is elsősorban a kémiai érzékelők és a részecskefizikával kapcsolatos kutatásoknak és vállalati megbízásoknak köszönhetőek. A műszaki tudományokban járatos oktatók-kutatók az intelligens várostervezés (Smart Cities) és az ehhez kapcsolódó energia design területén érték el figyelemre méltó eredményeket. A közgazdaságtudományokkal foglalkozók az egyetemi és hallgatói start-up ötletek és vállalkozások inkubálására, illetve a vállalkozói kompetencia fejlesztésére (Simonyi BEDC) fordítanak nagyobb figyelmet.

Mindent egybevetve kihangsúlyoznám, hogy a hálózatosodás, a kapcsolatépítés a vállalati szférával, illetve a vállalkozói kompetencia kialakítása és fejlesztése is elengedhetetlen egy valódi innovációs áttöréshez. Ehhez pedig bízalomra lenne szükség mindkét részcsoporttól, aminek hiányában egyelőre a KTTO és a Simonyi BEDC szándéka ellenére a valóságban egyelőre mérsékelt, a gazdasági szereplők által is hasznosítható vagy piaci termékévé tehető kutatási-fejlesztési eredményekről számolhatunk be a PTE esetében.

80 PTE Kutatáshasznosítási és Technológia-transzfer Osztály <http://innovacio.pte.hu>

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Derjanecz A. szerk. 2007. Innováció a Dél-dunántúli régióban. DDRIÜ Kht., Pécs. 33 p.
- DDRIÜ KHT. 2004. A Dél-dunántúli régió regionális innovációs stratégiája. DDRIÜ Kht., Pécs. 173 p.
<http://www.ddriu.hu/userfiles/File/Dél-Dunántúli%20Regionális%20Innovációs%20Stratégia.pdf>
- Dobai K. et al. szerk. 2007. Emberek, irányok, eredmények; A Pécsi Tudományegyetem innovatív kutatásai. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 63 p.
- Gál Z. 2010. The role of research universities in regional innovation. The case of Southern Transdanubia, Hungary. – In: LONGWORTH N. – OSBORNE, M. eds. Perspectives on Learning Cities and Regions: Policy practice and Participation. Leichester, NIACE. pp. 84-106.
- Gál Z. szerk. 2013. Innovációbarát kormányzás Magyarországon; A regionális innovációs fejlesztéspolitikai kihívásai. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete, Pécs. 244 p.
- Pap N. 2007. Innovációs projekt a terület- és településfejlesztési képzésben és a kutatásban. – In: PAP N. szerk. 2007. Területfejlesztés a gyakorlatban 4. Lomart Kiadó, Pécs. pp. 73-84.
- Pécs MJV Integrált Városfejlesztési Stratégia. 2012.
<http://www.okovaros-okoregio.hu/index.php/hu/letolt/category/1-pecsi-zold-informaciok?download=2:pmjv-integralt-varosfejlesztesi-strategia-2012>
- PTE KTTK 2011. Kutatás-fejlesztési és innovációs stratégia 2011-2020. PTE, Pécs. 86 p.
http://pte.hu/sites/pte.hu/files/files/Kutatoegyetem/KTTK_Teljes.pdf
- Sitányi L. 2010. Innovációs környezet és társadalmi tőke kapcsolata; Innováció vizsgálat a Dél-Dunántúlon. Publikon Kiadó, Pécs. 247 p.

Internetes források:

- Együttműködés az oktatás, a kutatás és az innováció szolgálatában http://pte.hu/egyuttmukodes_a_kutatas_oktatas_innovacio_szolgالاتaban
- Energiadesign
- <http://innovacio.pte.hu/content/energiadesign>
- Életet mentett a pécsi mobilalkalmazás
- <http://www.hirado.hu/2015/04/22/eletet-mentett-a-pecsi-mobilalkalmazas/>
- Együttműködés a kutatás, az oktatás és az innováció szolgálatában
- http://pte.hu/egyuttmukodes_a_kutatas_oktatas_innovacio_szolgالاتaban
- Herba Dei
- <http://www.herbadei.hu/>
- Innovation statistics – Eurostat
- http://www.ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Innovation_statistics
- Humeltis sikertörténet
- <http://innovacio.pte.hu/humeltis>
- Kaleidoszkóp
- <http://www.kaleidoszkop.nih.gov.hu>
- Kék Gazdaság Innovációs Klaszter Hírlevél 2014. III. évf. 3. szám

- http://www.kekgazdasagklasster.hu/sites/default/files/H%C3%ADrlev%C3%A9l_m%C3%A1jus_2014.pdf
- Pécs: drónoktól az energiahatékony városokig
- <http://www.hirado.hu/2015/03/25/pecs-dronoktol-az-energiatahatkony-varosokig/>
- PTE Kutatáshasznosítási és Technológia-transzfer Osztály
- <http://innovacio.pte.hu>
- S3 Magyarország
- <http://www.s3magyarorszag.hu>
- Simonyi Üzleti és Gazdaságfejlesztő Központ
- <http://ugfk.ktk.pte.hu/>
- STADAT táblák - KSH
- <http://www.ksh.hu/stadat>
- Széchenyi 2020
- <http://www.palyazat.gov.hu>

AZ URBANIZÁCIÓ KIBONTAKOZÁSA A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN⁸¹

THE IMPACT OF URBANIZATION IN THE CARPATHIAN BASIN

HORECZKI RÉKA

MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs

ABSTRACT

The 19th century's trends have created new opportunities for the development of the settlement system, especially for the towns. The number of small towns in this area has permanently changed during the last centuries: market town development, urban laws of 1871 and 1886 had a decisive influence on this phenomenon. The number of ceremonial and functional town was significantly different. The factors which have relevant impacts on small town development potentials are: the geographic position, the historical development, and the emergence of civil society. Beside these aspects, local traditions, practices, special age-long agricultural activities, specialized knowledge or economic attitude (small firm production possibilities, special horticultural activities) are also relevant features.

1. Bevezetés

A városi jogot elnyert települések köre Magyarország területén belül erősen eltérő, mind népességszámukat, funkciókkal és infrastruktúrával való ellátottságukat tekintve. A városhálózatban a kisvárosok növekvő súlyával lehet számolni. A városok közül közép- és nagyvárosnak tekintünk közel 50 települést, míg a fennmaradó 277 város kisvárosnak, kisvárosiasnak tekinthető. De a kisvárosok köre sem egységes, az utóbbi négy-öt évben számos vita generálódott a városhálózat ezen alsó szintjével kapcsolatban. Ez annak köszönhető, hogy a rendszerváltás után a városi rangú települések száma megduplázódott; 1990-ben, 1999-ben és 2005-ben voltak nagyobb várossá nyilvánítási hullámok. Így sok olyan városi ranggal rendelkező település tölt be térségközponti szerepkört, melyek tényleges városi funkciókkal nem rendelkeznek. Ezek főként a 3-5000 fő alatti kisvárosok; pl. Dél-Dunántúlon hét ilyen kisváros rendelkezik ugyan városi ranggal, de sem külső megjelenése, sem intézményrendszere „nem nőtt fel” ehhez a feladathoz. A legtöbb kényszerváros a Beluszky által használt faluváros fogalommal azonosítha-

81 A tanulmány elkészülését az OTKA (NK 104985) „Új térformáló erők és fejlődési pályák Kelet-Európában a 21. század elején” kutatási projekt támogatta.

tó.⁸² A döntések során nemcsak gazdasági, társadalmi tényezők játszottak szerepet, hanem ideológiai-politikai kérdések is.

A településhálózat-fejlesztése során egyre növekvő problémát jelentenek a funkcióhiányos, fejlesztési célt meghatározni képtelen kisvárosok tömegei. A területi differenciáltság is jelentős probléma, hiszen a Dél-Dunántúl aprófalvas térségében a kisvárosok népességszáma is jóval alacsonyabb, mint pl. a Dél-Alföld térségében, vagy Pest megyében. Számos esetben viszont ez a városi kategória néha feledésbe is merül, mivel a megyeszékhelyek, regionális központok vonzáskörzete lefedi a kisvárosok vonzáskörzetét, sok esetben ellehetetlenítve a gazdasági helyzetüket. A tanulmány kísérletet tesz arra, hogy a mai kisvárosok 19. század eleji városfejlődését áttekintse, hiszen „a modern gazdasági fejlődés a városokhoz kapcsolódott”⁸³

2. Településhálózatunk fejlődése a dualizmus időszakában

Magyarország településállománya számos változást követően jutott el a 19. századi állapotokhoz, de a fejlődés sajátos vonásai még az azt követő időszakban kezdtek el formálódni. Meghatározó szerep jutott az 1848. évi áprilisi törvényeknek, amelyek a rendi előjogokat eltörölték, felszabadították a jobbágyokat.⁸⁴ A birtokviszonyok és a gazdasági helyzet változása nyomán kis mértékben módosultak a településfejlesztő tényezők; a jobbágyfelszabadítás életre hívta a migrációt, a kapitalizálódó gazdaság a közlekedési ágak bővülését, gyárilpar megteremtését. A településállomány formálódása szempontjából jelentős fordulópontnak 1867., a kiegyezés tekinthető, amely megteremtette a polgári átalakulás politikai feltételeit. A kiegyezés után az ország önálló gazdaságpolitika kialakítására törekedett, aminek keretében infrastrukturális fejlesztéseket valósított meg. A kedvező gazdasági konjunktúra időszaka is ez, az ipari forradalom ösztönzi a társadalmi és jogi feltételrendszer kiépülését, növeli a jó agráradottságokkal rendelkező térségek versenyhelyzetét. Az agrárkonjunktúra fontosságát hangsúlyozni kell, hiszen a változás, amely végbement Magyarországon; egy agrárországban történt, ahol a mezőgazdasági termékek és ezek kereskedelme maradt a legfontosabb belső tökeképző erő. Az agrártermelés és technika modernizációja, a kereskedelem élénkülése, a feldolgozás korszerűsítése, a hitelintézetek kiépülése; mind-mind a városfejlődés forrásává vált.⁸⁵

82 Beluszky Pál – Győri Róbert (2006): Ez a falu város! Avagy a városi rang adományozásának gyakorlata s következményei 1990 után. Tér és Társadalom, 2. szám. 65–81. old.

83 Kaposi Zoltán (2002): Magyarország gazdaságtörténete, 1700-2000. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 255 old.

84 A részleteket lásd Gulyás László (2009/a): Reformkori kísérletek a gazdaság fejlesztésére. In: Gulyás László (szerk.): A modern magyar gazdaság története. Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 31-44. old, Gulyás László (2009/b): A gazdasági élet a polgári forradalom és az önkényuralom korszakában 1848-1867. In: Gulyás László szerk. 45-60. old; GULYÁS László (2009/c): Regionális folyamatok a 19. században. In: Gulyás László (szerk.) 93-95. old.

85 Kaposi (2002)

A 19. század végén településhálózati szempontból szembetűnő változás következett be: a falusi népesség arányának csökkenése, amelyet az 1. táblázat szemléltet. A városi népesség az első világháborúig háromszor olyan gyorsan növekedett, mint a falusi népesség.

1. táblázat: Magyarország népességének változása településtípusonként, 1870-1949

Table 1.: Population change in Hungary to settlement types (1870-1949)

Terület	Állandó népesség			
	1870	1900	1930	1949
Városok együtt	2 280 251	3 584 418	4 923 772	5 258 179
Községek, nagyközségek	2 731 059	3 269 997	3 761 337	3 946 620
Összes népesség*	5 011 310	6 854 415	8 685 109	9 204 799

* Magyarországi népesség az 1920. évi államhatárokat figyelembe véve.

Forrás: saját szerkesztés, KSH megfelelő adatsoraiból

Ennek demográfiai oka mégsem a városi népesség magas természetes szaporodási rátája, hiszen többségében a városokban a születések száma jóval alacsonyabb, mint a falvakban, de a halálozási ráta ellentétes irányú (a jobb közegészségügyi viszonyok, lakásfeltételek miatt kevesebb a csecsemőhalálozás, nagyobb valószínűséggel éri el a felnőttkort a gyermek). A városokba irányuló nagymértékű migráció ellensúlyozza a természetes szaporodás alacsony értékét és a falvak „kitermelték” a városok munkaerejét és népességét.⁸⁶

Az ország városi népességének népességcsoport szerinti bontását vizsgálva 1870 és 1949 között a főváros robbanásszerű növekedését figyelhetjük meg, valamint a 20 000 fő alatti népességgel rendelkező kisvárosok arányának csökkenését. 1870-ben a kisvárosok népessége a városi népesség több mint 54%-át szolgáltatta, az 1949-es népszámlálás szerinti adatok tanúsága szerint az arány több mint 4%-kal csökkent, alig haladja meg az 50%-ot. Érdekes tényező ez az aránybeli eltolódás, amely a településhálózat szempontjából pozitív folyamatnak tekinthető, hiszen mindamellett, hogy a városi népesség összességében pozitív növekedést mutat; a közép- és nagyvárosi hálózat súlya növekszik. A főváros és a 100 000 fő feletti városok népességnövekedését nem számítva; abszolút értelemben a legnagyobb növekmény – 285 037 fő – az 5000-10000 fős kisvárosi rétegben történt. A fővárosi növekedést nem számítva már egy ellentétes folyamatot látunk kibontakozni. A vidéki Magyarország városhálózatának 64%-a (1870-ben) és 89%-a (1949-ben) kisvárosiasnak minősül (2. táblázat).

86 Beluszky Pál – Győri Róbert (2005): Magyar városhálózat a 20. század elején. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.

2. táblázat: A városi népesség népességcsoport szerinti bontása
Table 2.: The urban population between 1870-1949

	1870	1900	1930	1949
Főváros	302 086	861 434	1 442 869	1 590 316
100 000–	272 536	431 024	610 972	649 484
50 000– 99 999	140 799	221 632	322 878	334 472
30 000– 49 999	251 806	339 030	411 918	429 218
20 000– 29 999	239 833	315 266	378 585	409 168
15 000– 19 999	188 894	254 693	326 094	332 026
10 000– 14 999	273 664	371 770	482 293	505 676
5 000– 9 999	421 532	552 478	664 847	706 569
1 000– 4 999	189 101	237 091	283 316	301 250
Együtt	1 978 165	2 722 984	3 480 903	3 667 863

Forrás: Forrás: saját szerkesztés, KSH megfelelő adatsoraiból

A Kárpát-medence településhálózata sajátos kettősséget mutat. A Dunántúl jelentős részén, Erdély és a Felvidéki területeken a kis és közepes falvak, valamint a kereskedő városok számottevőek. Az Alföldön a középkori településhálózat a török uralom alatt megsemmisült, a lakosság főként egy-egy nagyobb központban telepedett le.⁸⁷ A székelyföldi városok a 19. századtól kezdve a polgári közigazgatás központjaivá váltak. A térség az első világháborúig szerkezetváltás időszakát élte.⁸⁸ A helyi társadalmi erők tevékenységének, valamint az állam szerepének köszönhetően elkezdődött a modernizáció. Az erdélyi kisvárosok népessége az 1910. évi növekvő ipari tevékenységeknek, illetve a kereskedelmi funkciók erősödésének köszönhető (1. ábra).

A népesség városképző ereje mellett meghatározó szerepe volt a közigazgatás fejlődésének is. Az országban egységes alapokon megszerveződött a megyerendszer, a megyéket járásokra bontották, megszüntetve az eddig kiváltságokkal rendelkező területeket – térségeket (pl. Jászság, székely székek, stb.). A kiegyezéskor városi ranggal több, mint 800 település rendelkezett, melynek 90%-a mezővárosi státuszú volt. A kiegyezés után a városi jogú települések száma lecsökkent, két jogi kategóriát különböztettek ekkor meg: rendezett tanácsú városok és a törvényhatósági jogú városok körét. Az igazgatási székhellyé válás az adott településen városi funkciók megtelepedését „hozta”: bíróságok, telekkönyvi hivatalok, rendőrség stb. kialakítását.

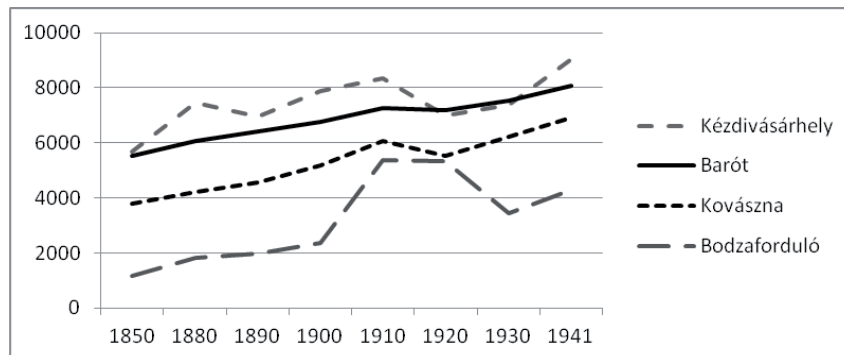
87 Katus László (1979): A településhálózat fejlődése. In: Kovács Endre (szerk.): Magyarország története. 6/2. köt. 1848-1890. Budapest, Akadémiai Kiadó.

88 Beluszky Pál (2000): Egy fél siker stációja (avagy a modernizáció regionális különbségei a századelő Magyarországon) In: Dövényi Zoltán (szerk.): Alföld és nagyvilág. Tanulmányok Tóth Józsefnek. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest 307-311. old.

1. ábra: Hargita megye 20 000 fő alatti kisvárosainak népessége 1850-1941
Figure 1.: The population change in Hargita county's small towns between 1850-1941

Forrás: saját szerkesztés Varga (1998) alapján.

Ezen intézményekben dolgozó köztisztviselői csoport képezte a városok polgári rétegének alapjait, hiszen fogyasztásukban, igényeiben már a városi attitűdök mutatkoznak.⁸⁹ A közhivatalok megtelepedése után több központi funkciójú intézmény is megjelent az egyes településeken: pl. iskola, sajtó, egészségügyi intézmények. Az első világháborúig tartó időszakban a városi funkciók fejlődése látványos, pl. Dél-Dunántúlon Siklós, Bátaszék, Bonyhád esetében.⁹⁰

Az új intézmények megtelepedése új városi életforma kialakítását eredményezte. A belvárosok kiépült modern infrastruktúrával: korszerű víz- és csatornarendszerrel, járdahálózattal, közvilágítással rendelkeztek. A bővülő lakosság és a növekvő kényelemérzet miatt a városok épületei egyre magasabbak lettek, átalakulóban a lakáskultúra.⁹¹ Az épületek átalakulása egyben egy új városkép kibontakozását tette lehetővé. Színházak, éttermek, kávéházak, fürdők, parkok épültek, amelyek az új városi élet meghatározó szimbólumaivá váltak. A kor jellegzetes fürdővárosai a Balaton déli partján: Balatonboglár, Balatonlelle, Balatonföldvár, Fonyód. A Balatonföldvári fürdő kialakítását gróf Széchenyi Dénes határozta el 1872-ben, s tett javaslatokat a fürdőtelep létrehozására. 1894-ben már megkezdték felparcellázni a korábbi pusztát, és megkezdődött a fürdőtelep létrehozása.⁹² A balatoni fürdőkultúra kezdeti szakaszában gyors építkezés zajlott. Földváron 1897-ben 17,

89 Kovács Tibor (1980): Magyarország településhálózata és fejlődésének főbb tendenciái. Statisztikai Szemle, 11. szám 1061–1080. old.

90 Major Jenő (1964): A magyar városhálózatról. Településtudományi Közlemények 16. szám 1-34. old; Vörös Károly (1973): A magyarországi városfejlődés a dualizmus korában. (Különös tekintettel Kaposvár fejlődésére). In: Kanyar József (szerk.): Somogy megye múltjából. Somogy Megyei Levéltár Kaposvár. (Levéltári évkönyv, 4.). 180-190. p.

91 Hanák Péter (1992) (szerk.): Polgári lakáskultúra a századfordulón. MTA TTI, Budapest (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 10.)

92 Reöthy Ferenc (1986): Balatonföldvár. Balatonföldvár Községi Közös Tanácsa, Balatonföldvár

1989-ban már 40 nyaraló állt. 1904-től gyógyfürdői minőségben működött tovább a fürdőtelep. Fonyód helyzete speciálisnak tekinthető, hiszen egy sziget volt, amelyet egy földnyelv kötött össze a szárazfölddel. A nyaraló- és fürdőtelep gondolatát a Szaplonczay Manó tiszti főorvos által vezetett társaság valósította meg. 1894-ben a Zichy család is felkarolta az ügyet, és mérsékelt áron biztosított területeket a nyaralótelephez, mely okán gróf Zichy Béla-telepként lett telekkönyvezve a terület. A vízvezeték-rendszer és a villamosítás bevezetését követően a nyaralók száma folyamatosan növekedett, a megindult építkezések „életre keltették” a fonyód-kaposvári vasútvonalat. A vasútvonal és az állomás kiépülése után, a kikötő építése is elkezdődött, amelyet a vármegye finanszírozott.⁹³

3. A közlekedés fejlődése, mint városképző tényező

A városok fejlődésében mindig meghatározó szerep jutott a közlekedés-földrajzi fekvésének. A dualizmus időszakában a vasút, mint új és kiemelkedő városfejlesztő tényező jelentkezett. A vasút lehetővé tette ipari üzemek és gyárak gyorsabb elérését, a termékek elszállítását, a munkaerő áramlásának új irányokat adott.⁹⁴ A városok agrárjellegének erősödését is jelentette a vasút, a malomipar és a feldolgozóipar is fejlődésnek indult. Olyan kisebb településeken is, mint pl. a Somogy megyei Kadarkút: két malom és egy ipari kisvasút működött. De nem minden település esetében volt katalizátor a vasút a fejlődésük során, a városvezetésen, a helyi értelmiségen, illetve a politikai eliten is múltott, hogy innovátorként gondolkodnak-e.⁹⁵

A kisvárosok fejlődése szempontjából a vasútépítés fontos városképző tényezővé vált. A vasút megjelenése több esetben növelte a települések jelentőségét, elősegítette várossá válását pl. Dombóvár, Szigetvár, Balaton-parti települések illetve Békéscsaba, Nyíregyháza. A Balaton déli partján fekvő kisvárosok a Déli Vasút Nagykanizsa-Buda vonalon helyezkedtek el, kedvező pozíciót biztosítva nekik; hiszen a polgári élet egyik elemévé vált 1895-től kezdődően a fürdőkultúra, amely kiemelte és a kisvárosok fejlődését elősegítette. A déli megyékben a főbb vonalak gyorsabban kiépültek, míg a szárnyvonalak építése csak a századforduló után valósul meg. A helyi érdekeltségű vonalak, mint pl. Kaposvár-Fonyód, Barcs-Kaposvár, Kaposvár-Siófok egy-egy település csomóponti szerepét erősítette, illetve egyéb – esetenként közigazgatási – funkciók megtelepedését segítette elő.

93 BOróvszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. letöltve: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0018/4.html>

94 Erdősi Ferenc (1990): A közlekedési – telekommunikációs viszonyok hatása a városok szerkezetének alakulására. Tér és Társadalom 2. szám.

95 Majdán János (1995): A vasúti csomópontok településfejlesztő hatása a Dunántúlon. In: Mikó Zsófia (szerk.): Mezőváros – kisváros. Csokonai Kiadó, Debrecen (Rendi társadalom – polgáris társadalom, 4.)

Összegzés

Az első világháború előtti magyar városhálózat fő jellegzetessége, az éles különbségek a városi jogállású és városi funkciójú települések között. Számukat, gazdasági szerkezetüket, közigazgatási intézményekkel való ellátottságukat, népességüket tekintve a századfordulón 131 városi jogállású településhez még további 250 település volt sorolható, amely alsó fokú központként, városi funkciókat látott el. A településhálózat képe a főváros túlsúlyát, és a kis- és középvárosi hálózat hiányát mutatja még ebben az időszakban. A városiasodás folyamata alapvetően az 1890-es évektől gyorsult fel, a települések városias jellege szembetűnővé vált. A vizsgált térségben városképző tényezőként a népesség koncentrációja, az igazgatási-közigazgatási funkciók, a polgári élet intézményeinek megtelepedése és a közlekedés megszervezése jelenik meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1870. évi XLII. törvénycikk a köztörvényhatóságok rendezéséről, 1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről. In: Márkus Dezső (1896) (szerk.): Magyar törvénytár. 1869-1871. évi törvénycikkek. Franklin Társulat, Budapest 211-221., 280-293. old.
1876. évi XX. törvénycikk némely városi törvényhatóságok megszüntetéséről. In: Márkus Dezső (1896) (szerk.): Magyar törvénytár. 1875-1876. évi törvénycikkek. Franklin Társulat Budapest. 439-441. p.
- Beluszky Pál (2000): Egy fél siker stációja (avagy a modernizáció regionális különbségei a századelő Magyarországon) In: Dövényi Zoltán (szerk.): Alföld és nagyvilág. Tanulmányok Tóth Józsefnek. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest 307-311. old.
- Beluszky Pál – Győri Róbert (2005): Magyar városhálózat a 20. század elején. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- Beluszky Pál – Győri Róbert (2006): Ez a falu város! Avagy a városi rang adományozásának gyakorlata s következményei 1990 után. Tér és Társadalom, 2. szám. 65–81. old.
- Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. letöltve: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0018/4.html>
- Erdősi Ferenc (1990): A közlekedési – telekommunikációs viszonyok hatása a városok szerkezetének alakulására. Tér és Társadalom 2. szám
- Gulyás László (2009/a): Reformkori kísérletek a gazdaság fejlesztésére. In: Gulyás László (szerk.): A modern magyar gazdaság története. Széchenyi-től a Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 31-44. old.
- Gulyás László (2009/b): A gazdasági élet a polgári forradalom és az önkényuralom korszakában 1848-1867. In: Gulyás László (szerk.): A modern magyar gazdaság története... 45-60. old.
- Gulyás László (2009/c): Regionális folyamatok a 19. században. In: Gulyás László (szerk.) Gulyás László (szerk.): A modern magyar gazdaság története... 93-95. old.
- Hanák Péter (1992) (szerk.): Polgári lakáskultúra a századfordulón. MTA TTI, Budapest (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 10.)

- Kaposi Zoltán (2002): Magyarország gazdaságtörténete, 1700-2000. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs
- Katus László (1979): A településhálózat fejlődése. In: Kovács Endre (szerk.): Magyarország története. 6/2. köt. 1848-1890. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Kovács Tibor (1980): Magyarország településhálózata és fejlődésének főbb tendenciái. Statisztikai Szemle, 11. szám 1061–1080. old.
- KSH (2011): Népszámlálás, 2011. 3. Területi adatok. KSH, Budapest.
- KSH: Helységnevtárak 1990–2011 http://www.ksh.hu/apps/hntr.main?p_lang=HU (letöltés: 2012. április 5. 15:00)
- Magyarország közigazgatási helynévkönyve, 2012. január 1. KSH, Budapest <http://mek.oszk.hu/10900/10991/10991.pdf> (letöltés: 2013. 01.21. 15:40)
- Majdán János (1995): A vasúti csomópontok településfejlesztő hatása a Dunántúlon. In: Mikó Zsófia (szerk.): Mezőváros – kisváros. Csokonai Kiadó, Debrecen (Rendi társadalom – polgáris társadalom, 4.)
- Major Jenő (1964): A magyar városhálózatról. Településtudományi Közlemények 16. szám 1-34. old.
- Reöthy Ferenc (1986): Balatonföldvár. Balatonföldvár Községi Közös Tanácsa, Balatonföldvár
- Vörös Károly (1973): A magyarországi városfejlődés a dualizmus korában. (Különös tekintettel Kaposvár fejlődésére). In: Kanyar József (szerk.): Somogy megye múltjából. Somogy Megyei Levéltár Kaposvár. (Levéltári évkönyv, 4.). 180-190. p.
- Varga E. Árpád (1998): Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850 és 1992 között Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Budapest - Csíkszereda

A MAGYAR KÖZJEGYZŐSÉG FEJLŐDÉSE

DEVELOPOMENT OF THE NOTARY-SYSTEM IN HUNGARY

DEÁK ISTVÁN doktorjelölt

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika
és Gazdaságtan Doktori Iskola, közjegyző-helyettes, Kaposvár

ABSTRACT

The notary-system slowly started to spread from the Middle-Aged-Italy to the other states in Europe. Mainly it was the papal notary-system, which spread through the episcopal seats. In the ancient Hungarian history it was public officials, who attested legal transactions announced by word of mouth. In the 13th century pristalds already got concrete commissions to fact-attest. Notary-system appeared first time in Hungary on 27 Nov 1308, when Charles Robert was elected to be king by the Hungarian Parliament in the presence of Gentilis cardinal. According to the notary statute of the year of 1858, standard documents taken by notars had the force to approve, in the other words they were public attested ones. The circumstances after Trianon basically influenced the condition of notary-system. Statute (no. XLI) of the year of 1991 put into force again the old-fashioned, traditional framework of the notary-system, via re-establishing again Latin (entrepreneur) sort of notary-institution. At present there are five regional notary-chambers have been working in Hungary, organised at territorial level.

1. Bevezetés

Jelen tanulmány célja, hogy rövid áttekintést adjon az európai és annak példáján a magyar közjegyzőség fejlődéséről. A közjegyzők jeles történelmi pillanatok krónikáiként szolgáltak, amikor népünk sorsfordító eseményeit hitelesen tanúsították. A jogalkalmazás szempontjából a hagyatéki eljárások lebonyolításában volt meghatározó szerepük, ami biztosította a megszerzett vagyonok igazolását. A hiteles helyi tevékenység, a mindenkorai politikai akarat részbeni letéteményeseiként/közvetítőiként pedig fontos szerepet játszottak a gazdasági folyamatok biztonságának megteremtésében. A közjegyzőknek meghatározó szerepe volt/van a nem peres eljárások keretében a vagyoni/gazdasági biztonság, folytonosság fenntartásában, biztosításában.

Mára – Európa jelentősebb, nem angolszász jogi berendezkedésű államaihoz hasonlóan - Magyarországon is a vállalkozó közjegyzőség játszik a jog és gazdasági biztonság szempontjából meghatározó szerepet. Negyed század eltelte után

napjainkban generáció váltás zajlik a közjegyzői társadalomban. A felépített hivatalok, megteremtett irodák tulajdonosai nyugdíjba vonulnak, helyüket, szerepüket új generáció veszi át. Meggyőződésem szerint – francia mintára – fontos lenne az orvosi, vagy gyógyszerészi hivatás analógiáján a közjegyzők számára is biztosítani a szabad tulajdon átruházás („praxis jog”) lehetőségét, amihez az államnak a kereteket kellene biztosítania.

2. A közjegyzőség fejlődése a bajor közjegyzőségi törvényig

A római jog szabályai szerint a jogászok kötelessége volt a periratokat, kötelevényeket, szerződéseket és végrendeleteket írni a felek számára. Azon személyeket, akik e korban iratokat szerkesztettek, a rómaiak jegyzőknek, írnokoknak, vagy tabellióknak nevezték. A római kori tabellionátus ugyan még sokban különbözött a későbbi, mai értelemben vett közjegyzőségtől, mégis vitathatatlan, hogy eredete ide vezet. A tabelliók tevékenységét törvények szabályozták s bár irataik nem voltak hiteles jelleggel felruházva, mint a középkori közjegyzők okiratai, nem kétséges, hogy a római közjegyzők jogi ügyletek írásával foglalkoztak⁹⁶.

A római jegyzők kezdetben rabszolgák s egyéb alacsony sorsú személyek voltak, ám később az irat-szerkesztők állása tekintélyében sokat emelkedett. Arkadius⁹⁷ és Honorius⁹⁸ császárok törvényben tiltották el a szolgákat az ügyiratok szerkesztésétől⁹⁹. A tabelliók intézménye a római birodalom bukását¹⁰⁰ csak a bizánci uralom alatt álló területeken és a későbbi egyház államban élte túl¹⁰¹.

A középkori európai államok a római jogból átvették a jegyzők, írnokok és tabelliók intézményét, amit az új kor kihívásainak megfelelően alakították át. A folytonosság fenntartója az egyház volt, amely a jegyző intézményét még a római császárság fennállása idején, a kereszténység első századaiban átvette a római pápák kancelláriájába¹⁰².

A jegyzőknek a közhitelesség jellegével történő felruházását a szokásjog fejlesztette ki. A királyok, fejedelmek főpapok, grófok jegyzői által kiállított okira-

96 Érdújhelyi Menyhért (1899): A közjegyzőség és a hiteles helyek Története Magyarországon, M. Kir. Közjegyzők Országos Egyesület, Budapest, 12. o.

97 Flavius Arkadius Augustus, a Keletrómai Birodalom császára (i.sz. 383-395-ig uralkodott)

98 Flavius Honorius Augustus, a Nyugatrómai Birodalom császára (i.sz. 393-395-ig uralkodott)

99 Érdújhelyi Menyhért (1899): A közjegyzőség és a hiteles helyek Története Magyarországon, M. Kir. Közjegyzők Országos Egyesület, Budapest, 17. o.

100 i.sz. 476. szeptember 4.

101 Csukovits Enikő (1988): Közjegyzők a középkori Magyarországon. In: Rokolya Gábor (szerk.): 700 éves a közjegyzőség Magyarországon. MOKK, Budapest: 54. o.

102 Érdújhelyi Menyhért (1899): A közjegyzőség és a hiteles helyek Története Magyarországon, M. Kir. Közjegyzők Országos Egyesület, Budapest, 21. o.

tokat a közvélemény közhitelességűeknek¹⁰³ fogadta el. Ezen okiratok szerkesztői közhitelt érdemlő személyek voltak, mert az általuk lejegyzett tartalmakhoz érdek fűződött, az azokban foglaltak kikényszeríthetők voltak. A törvénykezési jegyzőkönyvek felvétele már önmagában is legalizálta a tabelliókat. Így fejlődött ki a tabelliók intézményéből a közjegyzői hivatás¹⁰⁴.

Itáliában a XII. század végén már olyan fejlett közjegyzői intézményt találunk, ami a közhitelesség minden elvárásának megfelelt. A közjegyzők pápai és császári tekintéllyel megbízott hiteles személyek, jelöltjeik e fontos pályára iskolában készülnek, a jegyző eljárását törvények és rendeletek szabályozták, közhitelességű okiratokat állítottak ki a peren kívüli ügyletekről, okirataikért szabályszerűen megállapított díjakat szedtek¹⁰⁵.

Itáliából Európa egyéb államaiba csak lassan kezdett áttérjedni a közjegyzőség. Főként a pápai közjegyzőség terjedt a püspöki szentszékek révén. A kánonjogi eljárások egységesítésével Európa más országaiban is megjelentek a pápai közjegyzők, akik a tárgyalások jegyzőkönyveit vezették, a felek számára beadványokat készítettek.

Franciaországnak a déli, írott jogot használó területein terjedt először a jegyzőség tovább¹⁰⁶, de nemsokára nemzeti intézménnyé vált. A szentszékek mintájára a világi törvénykezés is átalakult. A XII. századtól az ibériai félszigeten és Dalmáciában is elterjedt az intézmény, majd később, a XIII-XIV. században a kontinens szokásjoggal élő többi országában is. Az apostoli jegyzők annak érdekében, hogy a világi ügyekben is közreműködhessenek, megszerezték maguknak a császári közjegyzői címet is¹⁰⁷. Ebben az időszakban a közjegyzők hatáskörébe tartozott a diplomáciai jegyzőkönyveken túl a peren kívüli eljárások egésze.¹⁰⁸ Az okiratok szerkesztésénél alaki kellékeket kellett szem előtt tartaniuk a közjegyzőknek*.

IX. Lajos¹⁰⁹ a peres eljárást elválasztotta a peren kívülitől, s az utóbbiakat kizárólag a jegyzőkre bízta, így azoknak a működési területét pontosan meghatározta. Szép Fülöp¹¹⁰ elrendelte, hogy a jegyzők okirataikat protokollumokban (eljárásokban, nyilvántartások alapján) vezessék épp úgy, ahogy ez Itáliában kialakult. A jegyző elhalálása esetén protokollumát a bíróság kiküldötte vette át megőrzésre.

103 A közhitelesség elve azt jelenti, hogy az okirat, vagy nyilvántartás hitelesen tanúsítja a feltüntetett adatok, továbbá a feljegyzett jogok és tények fennállását.

104 Oesterley: Das deutsche Notariat. I. § 22.

105 Gaudentius: Bibliotheca juridica medii aevi. Bononiae. Ranierii de Perusio. Ars Notaria. II. 27.o.

106 Cukovits Enikő (1988): Közjegyzők a középkori Magyarországon. In: Rokolya Gábor (szerk.): 700 éves a közjegyzőség Magyarországon. MOKK, Budapest: 55. o.

107 1311-ben az orleansi egymázmege Bordis plébániájának dézsma-ügyében Guarcino János olasz származású apostoli és császári közjegyző szerkesztette az okiratokat. Regesta Clementis pp. V. VI. 44. o

108 Rolandinus: Summa Artis Notariae I. 808. o.

109 Francia király, uralkodása: 1226-1270.

110 Francia király, uralkodása: 1285-1314.

I. Ferenc¹¹¹ rendeletben szabályozta, hogy a párizsi jegyzők okirataikat írnokaik által is megfogalmazhatták. IX. Károly¹¹² pedig elrendelte már, hogy az iratokat tanuk is írják alá¹¹³.

A nagy francia forradalom utáni új eszmék hatása alatt született meg az 1803. évi¹¹⁴ jegyzőségi törvény, mely szerint a jegyző közhivatalnok, akinek legfőbb feladata, hogy mindazon ügyletekről és szerződésekről, melyeknek a felek hiteles jelleget kívánnak tulajdonítani, közhiteles jelleget adott, s az elkészült okiratokat letétben kellett megőriznie. A jegyzők kinevezése életfogytig tartott a kinevezési helyen. Kiadványaik közhitelességgel bírtak, az egész ország területén végrehajthatóak voltak. Az eredeti iratokat a közjegyző köteles volt megőrizni, s azokról kimutatást vezetni. A jegyző kinevezésével egy időben a kormány által megállapított óvadékot volt köteles letétbe helyezni. A kinevezéshez a törvény betöltött 25. életévet, a közhitelességű okiratok szerkesztéséhez szükséges képzettséget, valamint előzetes gyakorlatot kívánt meg¹¹⁵.

A törvényben érvényre jutott a polgárnak a szabad rendelkezése, amelyet a közjegyző előtt nyilvánított ki, s a közjegyző volt a letéteményese azon szuverenitásnak, amellyel a szabad polgár rendelkezett. A közjegyző hivatali önállósággal rendelkezett, hatáskörében a törvény által elismert függetlenséggel járt el, sem eljárása megkezdéséhez, sem pedig befejezéséhez a bíróságtól nem igényelt hozzájárulást.

A francia jegyzőségi törvény alapja lett a XIX századi európai közjegyzőségeknek. Poroszországban a francia uralom alatt a közjegyzőség is meghonosodott. Németországban ugyanakkor az egyéni szabadság az állam mindenhatóságával szemben kevésbé érvényesülhetett, mint Franciaországban¹¹⁶.

Bajorországban 1861. november 10-én életbe lépett a közjegyzői törvény, mely szerint a bajor közjegyző nem alárendeltje a bíróságnak, sem meghatalmazást, sem pedig jóváhagyást nem kért attól. A kamarai rendszert ugyan átvette a bajor törvény, ugyanakkor a jegyzői kamara fegyelmi jogokkal nem volt felruházva. A hivatal minden állami hivataltól elkülönült. A bajor jegyzőnek mégis kisebb hatásköre volt, mint a francia közjegyzőnek¹¹⁷.

111 Francia király, uralkodása: 1515-1547.

112 Francia király, uralkodása: 1560-1574.

113 Szokolay István (1858): A közjegyzőség, Pest, 36. o.

114 hatályba lépett 1803. március 16.-án.

115 Érdújhelyi Menyhért (1899): A közjegyzőség és a hiteles helyek Története Magyarországon, M. Kir. Közjegyzők Országos Egyesület, Budapest, 251-252. o.

116 Charmant Oszkár (1895): Folyóirat a perenkívüli törvénykezés és közjegyzői gyakorlat számára. I. évf. I. sz. 4. o.

117 Stahl, J.: Bürgerliche Gesetzbuch, für das Notariat das bayrische Notariatsgesetz vom 9.. Nördl 1881. –Bayern. 42. o.

3. A közjegyzőség fejlődése a Magyarországon

A magyar történetiség kezdetén a fejedelmek, illetve azok vezértársai élő beszéddel adták elő szándékaikat, a szerződéseket szóban kötötték. A közhiteles személyek ezeket az élőszóval kihirdetett jogügyleteket tanúsították. Ezeket a személyeket (szláv szóval) pristáldoknak (pristav: ott-állót, jelenlévőt jelent) hívták. Nem csak a királyoknak, nádoroknak és egyéb bírának, hanem a püspököknek, fő- és alispánoknak, főespereseknek is voltak pristaldusaik¹¹⁸. Ajándékozásoknál, birtokadományozásoknál, testületek alapításánál és javadalmazásánál a pristáldok, mint ténytanúsítók szerepeltek. Egyes vélemények szerint bizonyos körben ilyen szerepet a poroszlók is elláttak¹¹⁹. 1067-ben a Zasty apátság alapító-levele szerint az apátság javadalmazásánál a jogi tényt Apa pristáld, Chycha fia, továbbá Ide és Figedy pristáldok tanúsították¹²⁰.

A magyar írásbeliség első korszakában a jogi ügyletek közhitelességű ténytanúsítói és a bírói ítéletek végrehajtói is a pristáldok voltak. Később a törvények körülírták a jogi ügyletek kötéséhez és a tények közhitelességű tanúsítására kiküldött bizalmi férfiak kötelességeit. Az ilyen hatósági kiküldötteket királyi embereknek (homo regius) nevezték. A pristáld ténytanúsítását pristáldságnak hívták**.

Az élőlőszóbeli tanúsítás mellett a XI. században megjelentek írásbeliség első képviselői, (német mintára) a királyi kancelláriák, s vele együtt a királyi közjegyzők¹²¹, a hiteles helyek, melyek őrizték a magyar családok szerzett jogait, kiváltságait. Az Árpád-ház kihalásáig, majd utána a Hunyadiak koráig érdemi változásra nem került sor.

A szóbeliség helyébe lépő írásbeliség terjedésének köszönhetően az első hiteles helyek¹²² a XII. század végén kezdtek működni Magyarországon¹²³, párhuzamosan az állandó bíróságok terjedésével. Az egyházi szervezet új, közhitelességet biztosító funkcióval bővült¹²⁴. A legjelentősebb szerepet a székes- és társas káptalanok játszották, majd a XII. század közepétől a királyi monostorok is bekapcsolódtak¹²⁵.

118 Szilágyi Sándor (1876): Századok, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 337. o.

119 Rokolya Gábor (2009): A polgári közjegyzőség emlékezete 1875-1949. MOKK, Budapest, 13. o.

120 Szilágyi Sándor (1876): Századok, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 440. o.

121 Fejérpataky László (1885): A kir. kancellária az Árpádok korában, Budapest, 23. o.

122 A magyar közhitelesség legfontosabb középkori és újkori szervei (locus authenticus et credibilis) voltak, amelyek a középkori igazságszolgáltatás keretei között a közjegyzői feladatokon túl hatósági szolgáltatást is teljesítettek.

123 Solymosi László (1984): A hiteleshelyi pecséthasználat kezdeteihez. In: Magyar Herald, Budapest 91-139. o.

124 Köfalvi Tamás (1988): A hiteles helyek mint a magyarországi közjegyzőség előzményei; In: Rokolya Gábor (szerk.): 700 éves a közjegyzőség Magyarországon. MOKK, Budapest, 13. o.

125 Szentpétery Imre (1930): Magyar Oklevéltan, Budapest, 122-125. o.

A hiteles helyeken készített oklevelek csak a világi bíróságok előtt rendelkeztek teljes bizonyító erővel, míg az egyházi bíróságok előtt a jogkeresők csak a császári vagy a pápai közjegyzők okleveleit használhatták fel¹²⁶.

A hiteleshelyi tevékenység, mint új funkció a XIII. század folyamán a püspöki, káptalani székhely történetében is változásokat hozott. Európa csaknem minden középkori eredetre visszamenő püspökvárosában Krakkótól Mainzig, így Magyarországon, például Pécsen is, a mai napig a városok ékességét képezik az ekkor kialakított utcák (pl. Káptalan utca). A közhitelű oklevéladás nyitottá tette a káptalant a laikusok, a köznép irányába. Ez a nyitottság megkövetelte a püspökségi központok jelentős átalakítását is, amit a régészeti kutatások egyértelműen alátámasztanak.¹²⁷

A káptalanok és a konventek oklevéladó tevékenységének változása a fennmaradt összes középkori oklevél arányában***

Időszak	Káptalanok	Konventek	Összes oklevél
1101-1200	4	0	462
1201-1300	2.956	514	13.886
1301-1400	19.173	7.196	73.260
1401-1500	24.247	23.819	154.499
1501-1526	8.727	10.502	58.874

A közjegyzőség Magyarországon 1308. november 27-én jelent meg először, amikor a magyar országgyűlés Károly Róbertet Gentilis bíboros jelenlétében királlyá választotta. Ezen a napon Gentilis pápai követ Pontecurvo Jánost és Sanguineto Vilmost, mint apostoli és császári tekintéllyel meghatalmazott közjegyzőket bízta meg a választás hitelesítésére, valamint erről okirat készítésére¹²⁸.

A tabellionatus Nagy Lajos király idejében kezdett elterjedni Magyarországon.

Nagy Lajos korából maradt ránk az Ars Notarialis, azaz a közjegyzőség tudománya, amely pontosan szabályozta a jogi ügyletek iratainak szerkesztését, a jegyzői eljárás szabályait, a közhitelességű iratok formuláit¹²⁹.

Mátyás király 1458. évi XXX. törvénycíkje a hiteles helyeknek a jogtalan birtokfoglalás tanúsítása ügyében való közreműködését írta elő, míg a XXXVIII. tc.

126 Koszta László (2009): A Magyar Székeskáptalanok kanonokjai és a hiteleshelyi tevékenység 1200 és 1350 között; Loca Credibla, Hiteleshelyek a középkori Magyarországon In.: Fedeles Tamás-Bilkei Irén (szerk.) Pécs, 75-76. o.

127 Rokolya Gábor (2009): A polgári közjegyzőség emlékezete 1875-1949. MOKK. Budapest 13. o.

128 Káptalan: Püspökséghez, vagy egyházmegyéhez rendelt katolikus egyház-igazgatási testület, vagy a szerzetesrendek intéző testületeinek gyűlése; Konvent: egyházi (szerzetesrendi) kolostorok szavazati joggal rendelkező tagjainak tanácskozó ülése.

129 Érdújhelyi Menyhért (1899): A közjegyzőség és a hiteles helyek Története Magyarországon, M. Kir. Közjegyzők Országos Egyesület, Budapest, 91. o.

a káptalanok és konventek¹³⁰ kiadványainak díjszabását rendezte. A hiteles helyen történt fizetések után – a szabályozás alapján - a káptalan tized-, illetőleg kilenced részt nem követelhetett¹³¹.

A pápai és császári közjegyzők a mohácsi vész után nyomtalanul eltűntek. Ennek oka, hogy a Pécsi Egyetemen, ahol a magyarországi közjegyzők nagy részét képezték, az oktatás megszűnt¹³².

Az esztergomi érseknek, mint Magyarország primásának kiváltságai közé tartozott a közjegyzők és doktorok kinevezésének joga, de mellette más főpapoknak is adott a pápa a közjegyzői kinevezésre meghatalmazást¹³³.

A mohácsi vész után a szabad királyi városok mellőzték a hiteles helyek okiratait. A városi tanács jegyzője szerkesztette a peres és peren kívüli eljárások okiratait. A jegyző állította ki a feleknek az örökösödési, valamint birtokbecslési iratokat is.

Az 1858. évi jegyzői törvény szerint a szabályszerűen felvett jegyzői dokumentumok teljes bizonyító erővel bírtak, tehát közhitelesek voltak. A közjegyzőnek az iratok szerkesztésénél megnyilvánuló önállósága azt jelentette, hogy azok nem igényeltek záradékot, vagy jóváhagyást. A törvény azonban a közjegyzői okirat végrehajthatóságáról nem rendelkezett¹³⁴. A jegyző „császári és királyi közjegyző”-ként járt el, pecsétje a kétfejű sas ábrázolta, ami ellenérzéseket keltett a polgárságban.

1858-ban I. Ferencz József császári páténszel Magyar-, Horvát- és Tótországra is kiterjesztette az osztrák jegyzői rendtartást¹³⁵.

Az abszolutizmus hanyatlásával egy időben erőre kaptak a nemzeti mozgalmak, amelyek a nacionalizmus jegyében elsöpörték a császári és királyi osztrák jegyzőséget is. 1866-ban a közjegyzői hivatalt megszüntették, az okiratokat, valamint a hivatalos eljárások tanúsítványait a törvényszékek kezelték¹³⁶.

A szabadságharc bukását követően Magyarországon életbe léptették az Osztrák Polgári Törvénykönyvet, melyhez hozzá igazították a törvénykezési szervezetet is. 1852-ben ideiglenes jelleggel életbe lépett az osztrák polgári perrendtartás szabályozása¹³⁷. Miután a közhitelű okiratok kiállítása a császárságban a közjegyzők

130 Érdújhelyi Menyhért (1899): A közjegyzőség és a hiteles helyek Története Magyarországon, M. Kir. Közjegyzők Országos Egyesület, Budapest, 105. o.

131 Érdújhelyi Menyhért (1899): A közjegyzőség és a hiteles helyek Története Magyarországon, M. Kir. Közjegyzők Országos Egyesület, Budapest, 189. o.

132 Érdújhelyi Menyhért (1899): A közjegyzőség és a hiteles helyek Története Magyarországon, M. Kir. Közjegyzők Országos Egyesület, Budapest, 116. o.

133 Fejérfpatak: Magyarországi városok régi számadás könyvei. 268. o.

134 Szokolay István (1859): A közjegyzőség az összehasonlító jogtudomány alapján, Pest, 103. o.

135 Mivel ebben az időszakban hazánkban a közigazgatásban is használták a jegyző szót, ezért a közjegyzők feljogosították a császári és királyi jegyző cím használatára. Rokolya I. 18. o.

136 Érdújhelyi Menyhért (1899): A közjegyzőség és a hiteles helyek Története Magyarországon, M. Kir. Közjegyzők Országos Egyesület, Budapest, 273-274 o.

137 Homoki-Nagy Mária (1988): Megjegyzések a magyar királyi közjegyzőség történetéhez. In.: 700 éves a közjegyzőség Magyarországon (szerk.: Rokolya Gábor), MOKK, Budapest, 75. o.

feladata volt, így Magyarországon is szükségessé vált a közjegyzői hivatalok felállítás. A császári és királyi közjegyzői intézményt 1858-ban¹³⁸ nyílt parancssal honosították meg Magyarországon, amely egyben a hiteles helyek tevékenységének végét is jelentette.

Az osztrák és a bajor jegyzőségi törvények szem előtt tartásával jött létre az 1874. évi XXXV. törvénycikk a magyar királyi közjegyzőségről. E szerint a közjegyzői hivatal és a közjegyző autonóm entitás. A közjegyzői kamara, illetve annak hatásköre a szabadelvűségen alapult, vetekedett a francia szabályozással. Ugyanakkor a közjegyzői hatáskörök tekintetében nagyon konzervatív volt a törvény.

A jogszabály alapján a közjegyző hatásköre kiterjed: a) közokiratok felvételére; b) végrendeletek felvételére; c) tanúsítványok kiállítására; d) okiratok, értékek őrizetére; e) hagyatéki ügyek körüli eljárásra; f) bírói megbízások teljesítésére¹³⁹.

Ebben az időszakban Ausztriában 23.700, Franciaországban 4.500, Olaszországban 4.675, Magyarországon 64.525 lakosra jutott egy közjegyző¹⁴⁰.

A királyi közjegyzőkről szóló törvény alapján országosan a királyi törvényszékek székhelyeinek megfelelően 213 közjegyzői székhelyet, valamint tíz (tizenegy)**** regionális közjegyzői kamarát állítottak fel.

A közjegyzői okiratok érvényesülését jelentősen nehezítette, hogy a közjegyzői törvény alapján a közjegyzői okiratok végrehajtásának elrendelését, a végrehajtási eljárások kifogását is bírósági hatáskörbe rendelte. Telekkönyvi ügyekben nem került bevezetésre a közjegyzői eljárás kényszere.

A Trianon utáni állapotok a közjegyzőség helyzetét is alapvetően befolyásolták. 1918-ban még 329 közjegyző szolgált az országban. A békediktátum után már csak 139 közjegyzői székhely maradt¹⁴¹.

1920-ban a jogbiztonság erősítése érdekében az igazságügyi kormányzat elhatározta az okirati kényszer kidolgozását. Az okirati kényszer bevezetése nem közjegyzői kényszert jelentett, de előre lépés lehetett volna, ha a községi jegyzők helyett az ügyvédek és a közjegyzők nyertek volna jogosítványt az okiratok szerkesztésére¹⁴².

1944-től a szovjet rendszer a közjegyzői rendszert sem hagyta meg régi formájában. A kamarák élére új elnököket választottak, Budapesten a közjegyzői kamara újjászervezése helyett ideiglenes intézőbizottság járt el a kamara elnök-

138 Bónis György-Degré Alajos-Varga Endre (1996): A magyar bírósági szervezet és perjog története, Zalaegerszeg, 205. o

139 1874:XXXV. tc. 53. §.

140 Blum Béla (1896): A közjegyzői törvények (1874:XXXV. t.cz és 1886: VII. t.cz.) magyarázata kapcsolatban az örökösödési eljárásról szóló 1894: XVI. törvénycikk idevonatkozó intézkedéseivel. Grill Károly könyvkereskedése, Budapest, 14. o.

141 Rokolya Gábor (2009): A polgári közjegyzőség emlékezete 1875-1949. MOKK. Budapest, 55. o.

142 Fekete László (1926): Az okirati kényszer. Jogtudományi Közlöny, 1926. 6. szám 48-49. pp.

sége helyett. A királyi közjegyző elnevezése pedig 1945. október 31-től közjegyzőre változott¹⁴³.

A 4090/1949. (VI.14.) Kor. sz. rendelet megszüntette a magánközjegyzői intézményt. A közjegyzők és közjegyző-helyettesek állami alkalmazottakká váltak. Megszűntek a közjegyzői kamarák. A közjegyzők a járásbíróságok mellett működtek tovább. 1956-tól a fővárosi kerületi bíróságok mellé kinevezett közjegyzők a Budapesti Állami Közjegyzők irodájában folytatták tevékenységüket. A közjegyzői tevékenység kereteit az 1972. évi IV. törvény szabályozta. Ezen időszak a magyar közjegyzőség történetének egyik legnehezebb időszaka. A közjegyző a jogászai társadalom egyik legalacsonyabban jegyzett személyisége volt.

Az 1991. évi XLI. törvény állította vissza a közjegyzői tevékenységnek a régi, klasszikus hagyományokon nyugvó kereteit megteremtve ismét latin típusú (válalkozói) közjegyzőség intézményét.

A Magyar Országos Közjegyzői Kamarát 5 területi kamara alkotja, így a Budapesti Közjegyzői Kamara: a Fővárosi, a Tatabányai, a Balassagyarmati és a Budapest Környéki Törvényszék illetékességi területén; a Győri Közjegyzői Kamara: a Győri, a Szombathelyi, a Veszprémi és a Zalaegerszegi Törvényszék illetékességének megfelelően; a Miskolci Közjegyzői Kamara: a Miskolci, a Debreceni, az Egri és a Nyíregyházi Törvényszékek területének megfelelően; a Pécsi Közjegyzői Kamara: a Pécsi, a Székesfehérvári, a Kaposvári és a Szekszárdi Törvényszék illetékességén; végül a Szegedi Közjegyzői Kamara: a Kecskeméti, a Gyulai, a Szegedi és a Szolnoki Törvényszék illetékességi területén jár el.

Jelen dolgozat elkészítésének idején az országban összesen 315 közjegyző, 342 közjegyző-helyettes és 158 közjegyzőjelölt működik.

Jegyzetek

- * Első volt az Isten nevének említése, utána a polgári év, hónap, nap, óra, hely (megye, község, ház) a pápa, vagy a császár neve, uralkodási éve, a jegyző és a tanuk neve, a felek megjelölése. Ezek után az ügy leírása. Az okirat végén jelzi a közjegyző, hogy a felek az általa leírt ügyletről hiteles kiadmányt kértek, amit ő tabellói tiszténél fogva tett meg. Ezután megismételte az ügylet idejét, helyét, a jelenlévő felek és tanuk neveit. A hitelesítő záradék a következő volt: És én X. Y. apostoli vagy császári tekintéllyel közjegyző, vagy esküdt bíró, tabellio, mint a fentebb leírt szerződés kötésén, jogügyletnél, nyilatkozatnál a fent leírt tanukkal együtt jelen voltam, s mindazt amit láttam, halottam, leírtam, azokról a jelen közokiratot kiállítottam és aláírtam, mint a történetek bizonyítására szolgáló közhitelességű személy. Végül a közjegyző aláírása vagy/és nyomása. Diplomáciai emlékek az Anjoukorból. VII.401.
- ** Az 1435. évi VIII. tc. 6. §-a bírságot ró azon királyi emberre, aki a királyi levéllel kirendeltetvén, a végrehajtásokban nem akar eljárni. Az 1486. évi LXXIV. tc. mindazon ténykedéseket, melyeket a hiteles személyek végeznek végrehajtásnak (executiones) nevez. A pristáldoknak a végrehajtásokban való eljárását közhitelességű ténytanúsításnak hívjuk.

143 Rokolya Gábor (2012): A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban. PhD értekezés. Miskolc, 305-306. pp.

- *** A káptalanok és a konventek okleveleinek számadatai a nem hiteles helyi okleveleket is tartalmazzák, ezek aránya azonban a hiteles helyi oklevelekéhez viszonyítva elhanyagolható. A változások bemutatásának alapját a fennmaradt oklevelek száma képezte, annak a figyelmen kívül hagyásával, hogy a fennmaradt anyag mennyire reprezentálja a tényleges oklevélkiadást. Kőfalvi Tamás (1988): A hiteles helyek mint a magyarországi közjegyzőség előzményei; In: Rokolya Gábor (szerk.): 700 éves a közjegyzőség Magyarországon. MOKK, Budapest, 17. o.
- **** Aradi, Budapesti, Debreceni, Kassai, Kolozsvári, Pécsi, Pozsonyi, Szegedi, Szombathelyi, Temesvári. A tizenegyedik a fiumei közjegyzőség volt. Ekkor egyetlen, 1892-től kettő közjegyzői székhely működött itt. A fiumei közjegyzők azonban nem tartoztak közjegyzői kamarához, a kamarai teendőket a Fiumei Királyi Törvényszék látta el. Rokolya Gábor (2012): A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban. PhD értekezés. Miskolc, 82. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1875:XXXV. tc.; Magyar Törvénytár, Budapest, 1896.
- Blum Béla (1896): A közjegyzői törvények (1874:XXXV. t.cz és 1886: VII. t.cz.) magyarázata kapcsolatban az örökösödési eljárásról szóló 1894: XVI. törvénycikk idevonatkozó intézkedéseivel. Grill Károly könyvkereskedése, Budapest,
- Bónis György-Degré Alajos-Varga Endre (1996): A magyar bírósági szervezet és perjog története, Zalaegerszeg,
- Charmant Oszkár (1895): Folyóirat a perenkivüli törvénykezés és közjegyzői gyakorlat számára. I. évf. I. sz. 4.
- Csukovits Enikő (1988): Közjegyzők a középkori Magyarországon. In: Rokolya Gábor (szerk.): 700 éves a közjegyzőség Magyarországon. MOKK, Budapest
- Dumont, Jean: Corps universel diplomatique du droit. I. 1. 303. <https://books.google.hu/books?id=7FJLAAAcAAJ&pg=PA308&lpg=PA308&dq=Dumont:+Corps+universel+diplomatique+du+droit.+I.+1.+303.&source=bl&ots=hUAgFDZPmo&sig=kw6eO-yPXRdQo2lyO5HFA7OdJyKA&hl=hu&sa=X&ei=iSfSVPLxLoPtUr29gsgL&ved=0CB8Q-6AEwAA#v=onepage&q=Dumont%3A%20Corps%20universel%20diplomatique%20du%20droit.%20I.%201.%20303.&f=false>; Letöltve: 2015. február 4.
- Érdújhelyi Menyhért (1899): A közjegyzőség és a hiteles helyek Története Magyarországon, M. Kir. Közjegyzők Országos Egyesület, Budapest,
- Fejérpataky László (1885): A kir. kancellária az Árpádok korában, Budapest,
- Fekete László (1926): Az okirati kényszer. Jogtudományi Közlöny, 1926. 6. szám
- Gaudentius, Augustus: Bibliotheca juridica Medii Aevi. Bononiae 1892. II. 27. Ranierii de Perusio. Ars Notaria. II. http://archive.org/stream/lescuoedellanti00cava/lescuoedellanti00cava_djvu.txt; Letöltve: 2015. február 18.
- Homoki-Nagy Mária (1988): Megjegyzések a magyar királyi közjegyzőség történetéhez. In.: 700 éves a közjegyzőség Magyarországon (szerk.: Rokolya Gábor), MOKK, Budapest,
- Kosztá László (2009): A Magyar Székeskáptalanok kanonokjai és a hiteleshelyi tevékenység 1200 és 1350 között; Loca Credibla, Hiteleshelyek a középkori Magyarországon In.: Fedeles Tamás-Bilkei Irén (szerk.) Pécs,
- Kőfalvi Tamás (1988): A hiteles helyek mint a magyarországi közjegyzőség előzményei; In: Rokolya Gábor (szerk.): 700 éves a közjegyzőség Magyarországon. MOKK, Budapest,

- Magyar diplomacziái emlékek az Anjou korból; Szerk.: Wenczel Gusztáv, Budapest, 1875, MTA Könyvkiadó Hivatala;
- Oesterley, Ferdinand: Das Deutsche Notariat; Hannover, 1842; <http://dlib-pr.mpier.mpg.de/m/klcio/0010/exec/books/%22179064%22>; Letöltve: 2015. február 4.
- Regesta Clementis pp. V. VI. 44.; <http://www.newadvent.org/cathen/12715a.htm>; Letöltve: 2015. február 14.
- Rokolya Gábor (2009): A polgári közjegyzőség emlékezete 1875-1949. MOKK. Budapest,
- Rokolya Gábor (2012): A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban. PhD értekezés. Miskolc,
- Rolandinus Passagerii: Summa Artis Notariae (1590) <https://archive.org/details/RolandinusSummaArtisNotariae1590> Letöltve: 2015. február 8.
- Solymosi László (1984): A hiteleshelyi pecséthasználat kezdeteihez. In: Magyar Herald, Budapest
- Stahl: Die Notariatsgesetze für Bayern. Nördl 1881. –Bayern. 42.
- Szilágyi Sándor (1876): Századok, Magyar Történelmi Társulat, Budapest,
- Szentpétery Imre (1930): Magyar Oklevéltan, Budapest, . 122-125.
- Szokolay István (1858): A közjegyzőség, Pest,
- Szokolay István (1859): A közjegyzőség az összehasonlító jogtudomány alapján, Pest,
- Telman Sándor (1931): Vészjel. Királyi Közjegyzők Közlönye. 1931. 9. szám

A MAGYAR-JUGOSZLÁV-ROMÁN HÁRMASHATÁRPONT KIJELÖLÉSE 1922-1925

*DESIGNATION OF THE HUNGARIAN-YUGOSLAVIAN-ROMANIAN
TRI-BORDER POINT, 1922-1925*

DR. SUBA JÁNOS PHD alezredes

Térképtárvezető, Hadtörténeti Intézet és Múzeum,
Hadtörténeti Térképtár Budapest.

ABSTRACT

The tri-border means the point where the borders of three states meet. In the terrain tri-border signs (Triplex Confinni) mark the beginning and the end of the common border area of the three neighbour countries. The Clause 27 of the Peace Agreement signed in Trianon on 4th June 1920 defined the new border of Hungary. The tri-borders along with their end and beginning points are clearly marked in the description. The partial designation of the border is delegated to the committees by the Clause 29. Four tri-border points of Hungary are established, marked and consolidated with signs by the Trianon Peace Agreement. The issue of the South-East tri-border along with the Porgány issue – regarding the village Porgány nearby – emerged even in front of the Council of the Ambassadors at the time of the Trianon border designation. Finally it had been sorted out in June 1925, after a lot of debates, just before the Hungarian-Romanian Border Designation Committee dissolved. As a result, the stone that marked the tri-border point was set in the location defined by the decision which had been made on 12th June 1922. The study reviews this diplomatic battle, which finally turned out to be fruitless.

1. Bevezetés

A hármashatár, három állam államhatárának találkozási pontját jelenti. A terepen hármashatárjelek (Triplex Confinni) jelzik a három szomszédos állam közös határszakaszának kezdetét, illetve végét.¹⁴⁴ 1920. június 4-én Trianonban aláírt békeszerződés 27. cikke határozta meg Magyarország új határvonalát.¹⁴⁵ A leírásban konkrétan szerepelnek a hármashatárok, a szakaszok végpontjai, illetve kezdőpontjai. A határvonal részletes megállapítását a békeszerződés 29. cikke a bizottságokra bízta. A Határmegállapító Bizottságok (HMB) a Szövetséges és Tár-

144 Suba 2008/a

145 Gulyás 2012/a

sult Hatalmak és az érdekelt államok képviselőiből álltak, amelyet szintén törvénycikkék szabályoztak, a 42., 46., 50. és 71. cikkelyek.¹⁴⁶ Magyarországnak a trianoni békeszerződés értelmében négy hármashatárpontja került megállapításra, kijelölésre, határjelekkel való állandósításra.¹⁴⁷

A trianoni határmegállapítás idején a délkeleti szóban forgó triplex kérdését, amely – a mellette lévő Porgány faluval* azaz – a Porgányi kérdéssel együtt a Nagykövetek Tanácsát is megjárta, hosszas huzavona után a közvetlenül a Magyar-Román HMB feloszlása előtt, 1925. júniusában úgy intézték el, hogy a hármashatárt jelző követ az 1922. június 12-én hozott határozatnak megfelelő helyen állították fel.¹⁴⁸ Jelen tanulmányban erről a meddőnek bizonyult diplomáciai csatározásról lesz szó.

2. Magyar-Román határmegállapító Bizottság

Magyarország határainak kijelölése a HMB-k feladata volt.¹⁴⁹ A HMB-ok működése, amelyhez a magyarok nagy reményeket fűztek- bár a HMB-nak kiadott nyílt és a titkos utasítások behatárolták illetve azok szubjektív értelmezése tovább szűkítette a mozgásterüket, másrészt a szomszédos országok hullarabló mentalitása és a győztesek erőszakossága következtében – csak a trianoni határvonal terepen való kitűzésére korlátozódott.

A trianoni magyar-román határ déli szakaszának megállapítása a történelmi Magyarország térszerkezetének széttörése, az etnikai sokszínűség következtében a különböző érdekellentétek (magyar, román, szerb) központjában voltak.¹⁵⁰

A Magyar-Román HMB 1921. augusztus 2-án Párizsban alakult meg, elnöke Meunier francia tábornok lett. Nagy Britanniát Russel alezredes, Olaszországot Paolotti alezredes, Japánt Sano kapitány képviselte. A Román delegáció vezetője kezdetben Toma Dumitrescu ezredes volt. Később helyettese Constantin Dumitrescu ezredes később dandártábornok – vette át a delegáció vezetését. A magyar delegáció elnöke Dormándy Géza vk. ezredes volt, aki 1921. november 22-én távozott, utána (hat hétig) Oláh Gyula vk. százados, 1922. január 2-től kezdve Czeke Aladár vk. ezredes, majd Szentmiklósy Andor követségi attasé, végül május 10-től kezdve Dietrich Alfréd sorhajókapitány (ezredes) töltötték be a biztos, illetve a biztos helyettesi funkciót.

A bizottságban szavazással dőltek el a kérdések. A vitás kérdések szavazásánál legjobb esetben az angol és japán biztosok szavaztak a magyar mellett. Miután az

146 Suba 1996

147 Suba 2000; Suba 2004

148 Suba J 2009/a

149 A bizottságokra lásd: Suba J (2001, 2002, 2008b)

150 A témakör szempontjából az alábbi tanulmányokat tartjuk fontosnak (Csüllög 2008/a; Csüllög 2008/b; Csüllög 2010; Gulyás 2002; Gulyás 2005/a; Gulyás 2005/b; Gulyás 2009; Gulyás 2012/b; , Kókai 2000; Kókai 2009; Kókai 2015/a; Kókai 2015/b; Suba 1996; Suba 2000; Süli-Zakar-Csüllög 2006.

olasz és francia biztos mindig és céltudatosan a magyar biztos ellen volt, így szavazategyenlőség állt be. A francia biztos, mint elnök még egyszer szavazott és így a magyar érdekekkel ellenkező javaslatot szavazattöbbségre hozta.¹⁵¹

Magyar részre előnyös döntés, vagy változás egyáltalán nem fordult elő, de ott ahol ez látszólag megtörtént, – mint pl. a nagypéli zsilip esetében – a bizottság a leggyöngébb ürügy alatt – egy akár már végleges döntését is – sietett megsemmisíteni a magyar fél hátrányára.¹⁵²

A többi határbizottságoknál szokásos eljárással ellentétben „idegen” területen a magyar delegációnak nem volt iniciatív joga s nem intézhetett kérdéseket a lakossághoz. Ezáltal a román fél könnyűszerrel úgy állíthatta be a helyszíni tárgyalásokat, ahogy neki jölesett.

A román hatóságok rendkívül ügyesen burkolt presziós eljárásával szemben, a bizottság egyáltalán nem foglalt állást, a Porgányi kiutasított bíró esetének kivételével, ahol az angol biztos volt az állásfoglalás kezdeményezője. Egyes esetekben (Magyarpécska, Kisiratos) a bizottság látszólag utánajárt a botránynak, de minden esetben elfogadta a román hatóságok kibúvó magyarázatát és kielégítőnek találta azt minden további utánajárás nélkül.¹⁵³

3. Délkeleti hármashatárpont a békeszerződésben

A trianoni szerződés 27. cikke a magyar-jugoszláv-román hármashatárpontot (triplex) és az abban érintkező magyar-jugoszláv és magyar-román határrészeket a következőképpen írja le: „...innen (ti. a Tisza Szeged alatti folyásától) általában kelet felé, Kiszombor állomástól délnyugatra körülbelül 4 km. távolságra, körülbelül kelet-délkeletre a 84. magassági ponttól és dél-délnyugatra a 83. magassági ponttól a helyszínén választandó pontig, amely hármashatárpontja lesz Romániának, Magyarországnak és a Szerb-Horvát-Szlovén Államnak: a helyszínen megállapítandó vonal, amely Gyála és Ószentiván helyiségek, továbbá Óbék és Kübekháza közt halad.” Később a felsorolt községek közül Gyálát** és Óbékot¹⁵⁴ a Sevrésben 1920. augusztus 10-én egyfelől a Szövetséges és Társult Főhatalmak másfelől Lengyelország Csehszlovákia, a Szerb-Horvát-Szlovén állam és a Román királyság között létrejött un. határszerződés Jugoszláviának juttatta.

151 Lásd: Suba J (2002): Egy határmegállapító bizottság anatómiája: a magyar- csehszlovák határmegállapító bizottság szervezete 1921- 1925. In: “Ahol a határ elválaszt „Trianon és következményei a Kárpát-medencében. (szerk.: Pásztor Cecília) Balassagyarmat-Várpalota 2002. (560.p.) 199-224. p

152 Suba 1996; Suba 2000; Suba 2004

153 Suba 1996

154 Óbéba vagy Óbék (románul: Beba Veche, németül: Altbeba) községközpont Romániában, Temes megyében. Kübekházától 3, Makótól 10 kilométerre található. A település nevét kezdetben Ó-Bébának, később Óbébnak írták. A 20. század elején 2751 lakosa közül 2007 volt román, 420 magyar, és 254 német. Románia legnyugatibb települése. Határátkelő híján zsákfaluvá lett.

4. A délkeleti hármashatárpont megállapítása

A két szerződés fenti rendelkezéseiből kiindulva állapították meg a Magyar-Román és a Magyar-Szerb-Horvát-Szlovén HMB-ok 1922. június 12-én közösen hozott határozattal a Magyar-Román-Szerb-Horvát-Szlovén hármas határpont helyét. Óbék községet azonban Jugoszlávia az 1923. november 24-i jugoszláv-román területcsere keretében Romániának engedte át. Ennek folytán vetődött fel (mint már a trianoni határmegállapítás idején is), a délkeleti (Magyar-Román-Szerb-Horvát-Szlovén) triplexre vonatkozó 1922. június 12-i bizottsági határozat módosításának a – triplex kb. 13 km-rel délnyugat felé eltolásának – kérdése. A határozat módosításához szükséges lett volna mindhárom érdekelt állam, tehát Magyarország hozzájárulása is.

A magyar határbiztos a határozat módosításához nem járult hozzá. A korabeli forrásokból kivehető, hogy azért sem, mert a Magyar-Román HMB a triplexhez közvetlenül csatlakozó „A” határszakaszon előterjesztett magyar területi követeléseket elutasította, illetve csak részben teljesítette. Így Kiszombor határából kb. 300 kataszteri holdat, ottani kisgazdák földjét; továbbá a szintén színmagyar Porgány községet és határának nagyobb részét; a nagylaki kendergyárat a HMB Romániának juttatta. A Porgány község határából Magyarországnak „visszaítélt” kisebbik részt a trianoni határmegállapítási munkák befejezése után Kiszomborhoz*** csatolták, amelynek községi határa ennek folytán az első világháború előtti (1910) állapothoz viszonyítva (10 317 kat. hold) 1 106 holddal növekedett.

A magyar-román-jugoszláv hármas határkő 1925-ben történt elhelyezése nem felelt meg a műszaki célszerűség követelményének sem. Nem volt figyelemmel arra a megváltozott helyzetre, amelyet a triplex helyének 1922-ben történt kijelölése után 1923-ban végrehajtott jugoszláv-román határkiigazítás előidézett. Az a megoldás, amelyhez a Magyar-Román HMB 1925-ben kényszerűségből folyamodott, hogy – az Óbékától a hármas határkő akkori helyéig terjedő kb. 13 kilométer hosszú vonalon 1 méter széles sáv választja el az egymás tőszomszédságában párhuzamosan futó magyar-román, és román-jugoszláv határvonalat, – műszaki szempontból valóban mesterkélt konstrukció.¹⁵⁵

5. Elmélet és a gyakorlat

5.1. A hármashatárpont környéke – Porgány-Kiszombor térsége

A Trianoni békeszerződés szövegezésének határozatlansága folytán a szerződésben jelzett hármashatárpontot a terepen soha nem lehetett megállapítani. A demarkációs vonal megállapításánál egy más pontot jelöltek ki hármas határpontként és azt állandósították. A kitűzött demarkációs vonal által Kiszombor község elvesztette az un. „sárga határ”-ban fekvő, kisbirtokosok tulajdonát képező földjeit.

¹⁵⁵ Suba 2009

Ezenkívül a hármas határponttól délkeletre kb. 1,5 km távolságban fekszik a színmagyar, 980 lakosú Porgány község, amely azért fontos, mert a határában van az 5540 kat. holdas egykori Gróf Nákó féle uradalom, egy kendergyárral. Az uradalom a Szegedi Kenderfonógyár rt. tulajdonát képezte, amelyet azért szereztek meg, hogy a szegedi kenderfonógyár részére – amely az idő szerint Magyarország egyetlen fonógyára – kenderkórót termeljen, azt kenderré és kóccá feldolgozva a fonógyárba beszállítsa, a munkások részére pedig a szükséges élelmet előállítsa.**** A gyár a háborús viszonyok következtében rákényszerült, hogy „saját háterszágában” termeljen kendert, mert Orosz- és Olaszországban fekvő kenderbeszerzési piacaitól elesett. A Trianoni békeszerződés által létesített határok végleg megfosztották a gyárat a Bácskában fekvő utolsó nyersanyag beszerzési forrásától. A Porgányi birtok elvesztése nemcsak a magyar kenderipar veszítette el nyersanyagát. Súlyos veszteséget szenvedett Szeged város élelmezése is, az uradalom látta el a várost tejtermékekkel, zöldségekkel és hüvelyesekkel. Különösen nagy veszteséget jelentett a Porgányi birtok elszakítása Kiszombor községre nézve, mert a község lakosságának nagy része a Nákó-i uradalomban dolgozott.

A Porgányi kendergyár és birtok megszerzése a románok legfőbb kívánsága volt. Törekvésüket a M-R HMB elnöke Meunier tábornok legmesszebbmenően támogatta. A tábornok e cél elérésére egy különös taktikát alkalmazott, mely abból állt, hogy Porgány községet a hármas határponttal kapcsolatba hozta, mely által a bizottság döntési jogát korlátozhatta, különösen abban az esetben, ha a magyar érdekek jogosultságának megfelelően a Bizottság egy többségi szavazattal Porgányt netalán Magyarországhoz visszacsatolná.

Ezen jogi helyzet (junctim) létesítése azért mutatkozott szükségesnek, mert Porgány község a Trianoni békeszerződésben névleg nem volt megnevezve. Mint a hármas határpont, nem tartozott azon helységek közé, melyeknek hovatartozásáról a HMB egyértelmű döntése kellett.

6. Diplomáciai csaták – a délkeleti hármashatárpont deleimitációja

A magyar-román határmegállapító bizottság tárgyalásai során a déli hármas határpont kérdése az 1921. évi november 28-i ülésén vetődik fel először. A bizottság elnöke ekkor a Kísérőlevél alkalmazására vonatkozó tárgyalásokat – tekintettel az érdekelt államok biztosai által tett javaslatokra, – befejezetteknek nyilvánította. Kijelentette, hogy a nem érdekelt államok biztosai a határvonal tanulmányozásának befejezése után az érdekelt államokkal közölni fogják mindazon módosításokat, amelyeket ők érdemesnek találnak arra, hogy a Kísérőlevél***** értelmében a Népszövetséghez felterjesztessenek: Elfogadja a határvonal beosztását 11 szakaszra, melyek közül 6 szakaszban a határvonal véglegesnek tekinthető, míg a többi 5 szakaszban a határvonal még különös tanulmányozásra szorul. Az utóbbi szakaszok közé tartozik az „A” szakasz is, amely a déli hármashatárpontnál kezdődik.

1922. február 15-i ülésén a bizottság elnöke a „A” szakaszra vonatkozó határozatát megmásítja és kijelenti, hogy a nem érdekelt államok biztosai a kísérő levél alkalmazását az „A” szakaszra nem tartják szükségesnek, ebben a szakaszban csak a hármas határpont végleges megállapítása marad hátra, ami a Magyar-Román és Román-Szerb-Horvát-Szlovén HMB-kal egyetértőleg fog megtörténni. Úgy a magyar, mint a román biztos tiltakoztak ezen határozat ellen, de leszavazták.¹⁵⁶

7. A hármashatárpont (triplex) megállapítása

1922. június 12-én a Magyar-Román és a Magyar-Szerb-Horvát-Szlovén HMB-ok közösen tárgyalnak a hármas határpont megállapításáról. Cree angol ezredes, a Magyar-Szerb-Horvát-Szlovén HMB bizottság elnöke előadja a bizottság álláspontját és három pontot javasol, melyek mindegyike előnyösebb Magyarországra nézve, mint a békeszerződés hármas határpontja.

A román biztos követeli, hogy határozatot csak a Román-Szerb-Horvát-Szlovén HMB jelenlétében hozzanak. A bizottság azonban visszautasítja követelését. Meunier tábornok, aki Cree ezredes javaslataival látszólag nem értett egyet, felosztatja a gyűlést azzal az ürüggyel, hogy mielőtt javaslatát bizottsága nevében benyújtaná, még egy saját bizottsági tárgyalásra van szüksége. Ezután saját bizottságának ülésén a kísérő levél és a Triplex közötti összefüggést állapítja meg, vagyis hogy a hármashatárpont eltolása a „kísérő levél alkalmazása nélkül nem lehetséges”. A kísérő levél alkalmazásának kérdését már letárgyalták, így a békeszerződés szövegében megállapított pontnak máshova helyezése teljesen ki van zárva.

A magyar biztos tiltakozik (hiába) ezen álláspont ellen, amely ellentétben van a bizottság korábbi határozataival. Megállapítja, hogy a hármas határpont addig egyáltalán nem képezte a bizottság döntéseinek tárgyát. Sőt minden alkalommal, amikor a magyar fél kérte vagy javasolta Porgány község átcsatolását, a bizottság ezt azért utasította vissza, mert Porgány község hovatartozásának kérdése oly szorosan függ össze a hármashatárpont megállapításával, hogy ettől külön választani nem lehet. A hármas határpont megállapítása pedig csupán a M -SzHSz HMB egybehangzó döntése (d'entente) alapján lehetséges.

A bizottság 5 szavazattal 1 ellenében elhatározta, hogy a kísérőlevél az „A” szakaszban nem alkalmazható. Ez a határozat így Porgány község sorsát is eldöntötte.

Meunier tábornok miután a terepet így előkészítette, az összeült bizottságok előtt kifejtette, hogy a Magyar-Szerb-Horvát-Szlovén HMB által javasolt pontok hatálytalanok, mert azok a békeszerződésben megjelölt pontok megváltoztatását jelentik. Pontosan a békeszerződés szövegéhez kell alkalmazkodni. Ezen állásfoglalása azonban a Magyar-Szerb-Horvát-Szlovén HMB elnökének erélyes ellenvetésével találkozott. A Meunier tábornok által felvetett kérdést szavazásra bocsájtották, és elhatározták, hogy a hármas határpont a kísérő levél alkalmazása nélkül is eltolható.

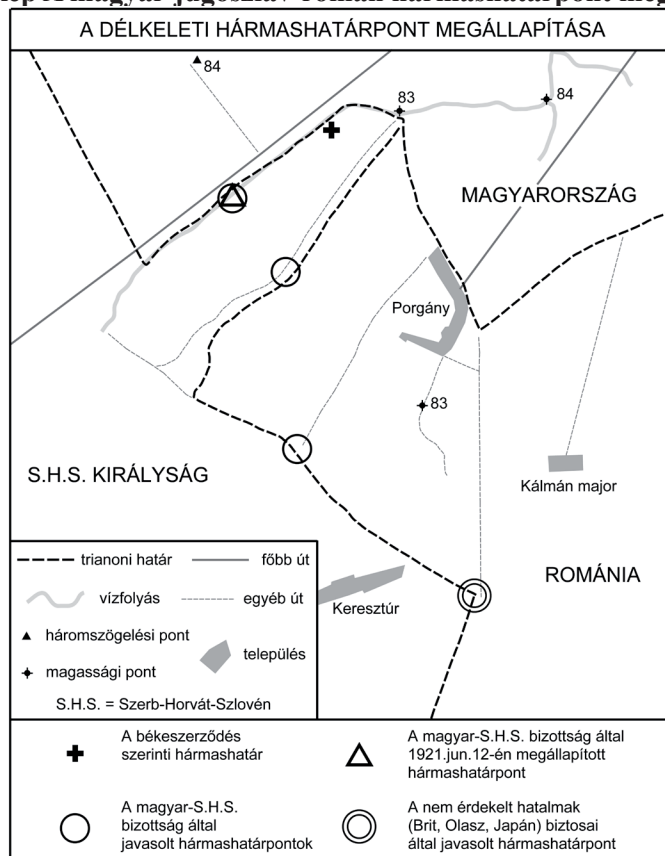
¹⁵⁶ Suba 1996

Ez után Meunier tábornok álláspontja az volt, hogy az új hármashatárpontot amennyire csak lehetséges a Magyarországra nézve hátrányos békeszerződésben leírt hármas határpont közelébe szorítsa. Ezért a következő szavazásnál, hogy a javasolt 4 hármashatárpont közül melyik legyen a két bizottság által elfogadva, a szavazást azzal kezdi, amely Magyarországra nézve a legelőnyösebb. Ezt a pontot a Magyar-Román HMB olasz biztosja javasolta, mely javaslatához az angol és japán biztosok is hozzájárultak. Meunier tábornok ilyen pontról hallani sem akart, de az angol biztos ezt a pontot szavazásra javasolta. A tábornokot leszavazták. Miután a hármashatárpont változtatására az érdekelt felek egyhangú véleménye (accord unanime) szükséges, könnyen érthető, hogy a román fél csakis az utolsó – Magyarországra nézve legelőnytelenebb – pontnál adta le megegyező szavazatát. Így lett az új hármas határpont elfogadva, amely 950 m-re fekszik délre a békeszerződési hármashatárpont helyétől, a természetben egy kisbirtok kellős közepén, amely ezáltal három ország határába esik.

1.sz. térkép A magyar-jugoszláv-román hármashatárpont megállapítása

Maunier tábornok terve sikerült, elérte azt is, hogy ezzel minden olyan javaslatnak elejét vegye, amely arra irányulna, hogy Porgány községet az uradalommal együtt Magyarországnak ítéljék. Ugyanis a magyar-román és román-szerb határvonalak végpontjainak csatlakozása a hármashatárpontban geometriailag lehetetlen anélkül, hogy a magyar érdekek kárt ne szenvedjenek. Ilyen körülmények között Meunier tábornok bátran tehetett a jövőben olyan javaslatot is, mely Porgány községet Magyarországnak ítéli, biztosan tudva azt, hogy javaslatának végrehajtása – a hármashatárpont helyzete miatt – lehetetlen lesz.

1922. augusztus 12-én a nem érdekelt államok biztosai egy határvonalat javasolnak, amely által Porgány község kisbirtokaival együtt, a Porgányi uradalomnak a fele és a kiszombori sárga határ Magyarországhoz kerülne. Igaz a bizottság elnöke 1923. szeptember 9-i végleges jelentésében azt állítja, hogy a nem érdekelt államok biztosai e javaslatot azzal indokolták, hogy a Porgányi uradalom a szegedi kenderfonógyár tulajdona. Ez azonban nem teljesen igaz, a biztosok nem csak ezért javasolták. A román biztos tiltakozik, mert Porgányt a Sevres-i szerződésben Romániának ítelték. Különböző is, egy ilyen változás csakis a kísérő levél alkalmazása által lehetséges, ami pedig a bizottság 1922. február 15-i döntésével ellentézik. A bizottság a román biztos éveléseit visszautasítja, a tárgyalást befejezettnek tekinti, de döntést nem hoz.

1922. szeptember 3-án a Magyar-Román HMB elnöke a Nagykövetek Tanácsához címzett augusztus havi jelentésében külön referál a hármashatárpont és Porgány község kérdéséről. Kifejti a véleményét, hogy az újonnan megállapított hármashatárpont ténylegesen csak mint a magyar-szerb és magyar-román határvonalak csatlakozó pontja szerepelhet, míg a végleges hármashatárpont helye a román-szerb határvonal megállapításától függ. Ezzel a megszavazott hármashatárpontnak csak ideiglenes jelleget tulajdonít. Jellemző különben, hogy Meunier tábornoknak már ekkor tudomása volt arról, hogy a román-szerb határ jóval tovább nyugatra lesz kitolva, miáltal Porgány községet, – mint azt a nem érdekelt államok biztosai javasolták – minden nehézség nélkül Magyarországhoz lehetne csatolni.¹⁵⁷

1922. november 3-án a román biztos egy adás-vételi szerződést terjeszt a Magyar-Román HMB elé, amelyben bizonyítja, hogy a Porgányi uradalmat román alattvalók vették meg. Annak ellenére, hogy az uradalom törvényes birtokosai okmányokkal bizonyítják, hogy ezen adás-vételi szerződés csak fiktív jellegű. Meunier tábornok nem dönt, hanem újra elnapolja az ügyet, későbbi tanulmányozás céljából. Öt hónap múlva ez az egyetlen kérdés, mely elintézetlen marad, amikor a bizottság az határszakasz delimitációs munkálatait befejezi.

1922. november 22-én, a Meunier tábornok a Nagykövetek Tanácsának a Porgányi ügyről egy külön jelentést készít. Ebben a jelentésében a Porgányi kérdés jogi szempontjaival foglalkozik: a Trianoni és a Sevresi szerződések ellentéteit fejtegeti; így teljes ellentétbe kerül saját – és társbiztosainak – döntésével, amikor ezt a

¹⁵⁷ Suba J 1996

kérdést újra felveti (amit a román biztos egyébként is állandóan napirenden tartott). Utalva az újonnan közbejött, de meg nem nevezett eseményekre – mintha ezek okozták volna a döntés elhalasztását – a nagykövetek Tanácsának 1922. augusztus 7-i jegyzékére hivatkozik, amely pont őt sürgeti a határmegállapító munkálatok befejezésére, azért hogy a Nagykövetek Tanácsának véleményét még a döntés előtt megkaphassa. A kért véleményt a következő két kérdésbe foglalja össze:

- 1). Lehet-e Porgány községet a Trianoni békeszerződés szerint, a kísérő levél alkalmazása nélkül Magyarországhoz csatolni?
- 2). Összeférhető-e a Sevresi szerződéssel Porgány község Magyarországhoz való csatlakozása a kísérő levél nélkül, a Magyar-Román HMB által?

Ezzel a levéllel egyrészt fedezni akarja magát a Porgányi kérdés megoldásának 5 hónapos elhúzódása miatt; másrészt a Nagykövetek Tanácsától egy olyan határozatot remél; amely vagy a magyar érdekekkel ellentétes, vagy pedig a helyzetet még jobban összekuszálja.

Egy héttel később – 1922. november 28-án Meunier tábornok egy külön átiratban igyekszik a Nagykövetek Tanácsának döntését befolyásolni, azáltal, hogy Ő személy szerint azon határozatát, hogy Porgány községet Magyarországhoz csatolják, visszavonja, amit főleg a birtok tulajdon viszonyainak megváltozásával indokol; azonkívül a Sevresi szerződést is olyannak tünteti fel, amely habár jogilag hatálytalan, a gyakorlatban nem mellőzhető. Feltűnő a jegyzék formája, és hogy Meunier tábornok abban a társbiztosok véleményéről hallgat – mert tudja, hogy azok nézetét nem osztják.

1923. február 12-i jegyzékében a Nagykövetek Tanácsa kijelenti, hogy a Trianoni békeszerződés nem ellenkezik azzal, hogy Porgány községet Magyarországhoz csatolják, ezt ugyanis a Sevresi szerződés is megengedi, ha pontosan lesz értelmezve.

A Nagykövetek Tanácsa ezen tiszta döntéséhez Meunier tábornok egy olyan véleményt fűz, amely Porgány község hovatartozását újra összeköti a hármashatárpont helyével. Kijelenti ugyanis, hogy Porgány község Magyarországhoz való csatlakozása nehézségekbe ütközik, mert így a hármashatárpont helye is megváltozik, ami pedig az érdekelt Államok hozzájárulásától függ. Ez a véleménye Porgány község átcsatolását a következő tárgyalásoknál megakadályozza. Akkor, amikor a Szerb-horvát-szlovén és a Román királyság megegyezett abban, hogy Óbéd község Romániához kerüljön, – ennek következtében a hármashatárpont helyének is változnia kell, – a Nagykövetek Tanácsának döntése és véleménye együttesen szolgálnak alapul a magyar érdekeknek.

1923. február 26-án a Magyar-Román HMB tárgyalásain újra előkerül Porgány község kérdése. Meunier tábornok eleinte csak tapogatódzva foglalkozik és főleg a nem érdekelt államok biztosaival tárgyal, akiket igyekszik meggyőzni. A magyar biztosnak sikerül megghiúsítani a tábornok azon kísérletét, hogy a Porgányi uradalmat, – mint román polgárok tulajdonát – teljes egészében Romániához csatolja. Egyetlen érve az, hogy a Porgányi birtok 1922. július 22-én telekkönyvileg tényleg nyolc román vevő nevére lett átiratva. Az, hogy ez a fiktív adásvétel következ-

ménye nem zavarja, mert ez a tény lehetőséget ad arra, hogy a hármashatár újra előtérbe kerüljön.

Ez irányú érveléseit egy jegyzékbe foglalva az 1923. március 2-án megtartott bizottsági ülésen meglepetésszerűen felolvassa és minden tárgyalás mellőzésével másnap estéig választ kér. Ezzel eléri azt, hogy a tárgyalásokat újból el lehet napolni, vagy a magyar biztosra nyomást gyakorolni, azért, hogy a függőben lévő határrészt úgy állapítsa meg, – függetlenül a hármashatárpont mindenkori helyétől – hogy mint végleges határ kerüljön szavazásra. Javaslatának lényege – amelyet, mint a nem érdekelt államok biztosainak egyértelmű véleményeként tüntett fel – az, hogy a kérdéses határrész mindaddig függőben maradjon, míg a három érdekelt bizottság a hármashatárpontot meg nem állapítja, és erről mind a magyar-szerb-horvát-szlovén HMB bizottság elnöke, mind a nagykövetek Tanácsa sürgősen értesüljön.

A magyar biztos 1923. március 3-án válaszol (míg a román biztos jegyzéke március 3-ról van keltezve, de március 6-án felel.) A magyar biztos elfogadja a nem érdekelt államok biztosainak javaslatát, hogy a kérdéses határszakasz a hármashatárpont végleges megállapításáig függőben maradjon, és erről a Nagykövetek Tanácsát értesítsék. Ugyanakkor a bizottság felosztatását is javasolja, mindaddig, míg a román-szerb határt véglegesen meg nem állapítják. A Nagykövetek Tanácsának február 12-i átirata alapján legyen meg minden lehetőség, hogy a létező hármashatárponthoz a román határ oly módon csatlakozzék, hogy Porgány község magyar területre essen.

A román biztos többszöri felhívásra sem nyilatkozott, hogy milyen lesz a román-szerb határ. Az elnök 1923. február 9-i sürgetésére a román biztos március 2-án kormányának azon választát közölte, hogy: „miután a román jugoszláv határ nincsen véglegesen megállapítva, semmi körülmények között nem lehet erre támaszkodni a magyar-román határmegállapító bizottság munkálatainál” Ez a válasz feltűnően összecseng a Meunier tábornok meglepetésszerűen felolvasott jegyzékével. A románok vonakodására pedig jellemző, hogy már akkor tudomásuk volt arról, hogy a román-szerb határ Óbéd községet is Romániának juttatja – miáltal a hármashatárpont messze nyugatra eltolódik az akkori – elméleti – helyétől.

Meunier tábornok eleget tesz a román biztos kérésének, aki a függőben lévő határrész megállapítását sürgeti, és aki Nagykövetek Tanácsának 1922. július 27 és augusztus 7-i átirataira hivatkozik. 1923. március 9-én Meunier tábornok a nem érdekelt államok biztosainak végleges javaslatát közli a magyar és román biztossal. Előtte négy napig tárgyal a nem érdekelt államok képviselőivel. A jegyzék átadása után a bizottsági ülésen a magyar és a román biztost azonnali állásfoglalásra szólítja fel. Ez által újabb nyomást gyakorol a magyar biztosra, vagy elfogadja a nem érdekelt államok biztosainak javaslatát, vagy pedig a tárgyalások elnapolásáért a felelősséget teljesen magára veszi. Így a magyar biztos kényszerítve van a javaslat elfogadására, hiszen ha ellenkezik, a tábornok úgymint megszavaztatja, és biztos szó többséggel kikényszeríti akaratát.

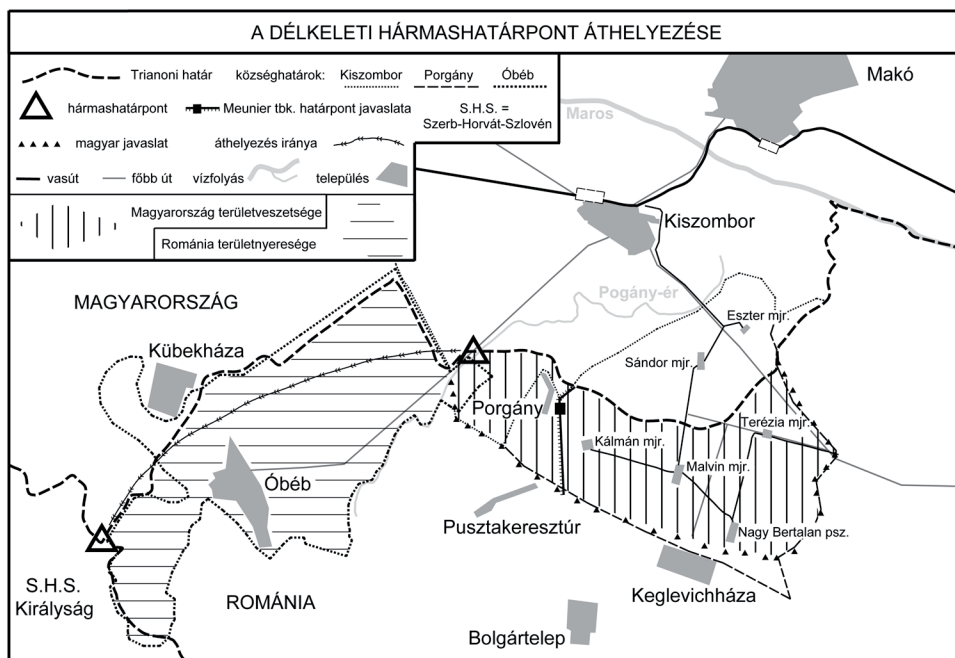

A nem érdekelt államok biztosainak jegyzékében látszólag négy határvonal van figyelembe véve. Ezek közül az egyik határvonal teljesen fedi a román javaslatot, kettő pedig olyan, hogy elfogadásuk vagy a létező hármashatáron, vagy pedig a határ formája végett kezdettől fogva (de principio) lehetetlen. A negyedik határvonalban található a megoldás, amely a létező hármashatárpontból kiindulva fenntartja a demarkációs vonal által okozott összes sérelmeket, de visszacsatol Magyarországhoz a Porgányi uradalom 5 majorjából kettőt – a kendergyárat természetesen Romániának hagyva.

A nem érdekelt államok biztosainak ez a jegyzéke jellemző bizonyítéka Pogány-kérdés megoldása és a hármashatárpont kijelölésének mesterséges összekuszálására. Meunier tábornok nagyon ügyesen összekapcsolta, azért, hogy végeredményben teljesen a román álláspontra helyezkedve kibúvót találjon azon helyzetből, amelybe az 1922. augusztusi javaslatával került, amikor Porgány községet az uradalom legnagyobb részével, és a „Kiszombori sárga határt” is látszólag Magyarországnak ítélte.

Így – a tények teljes elferdítésével, illetve fontos tényezők kihagyásával, – Meunier tábornok (mint a jegyzék szerkesztője), saját szerepének nyomait ügyesen eltünteti, hogy a fejlemények, amelyek esetleg a magyar félre nézve előnyösek lehetnek, ne következzenek be, és a megoldás igazságtalan volta a magyar félre nézve mindenképpen burkolt maradjon.

2.sz. térkép. magyar-jugoszláv-román hármashatárpont áthelyezése

A Magyar-Román HMB feloszlata előtt úgy intézték el e kérdést 1925 júniusában, hogy a hármashatárkövet az 1922. június 12-i határozatnak megfelelően állították fel. Vagyis a román-jugoszláv határkiigazítás és területcseré előtti állapotnak megfelelően állították fel a határjelet, és onnan a gyakorlati értelemben vett hármashatárpontig egy keskeny jugoszláv fennhatóságú területsáv választotta el egymástól a magyar és román államterületet. A területcserét nem követte a triplex megváltoztatása: a gyakorlatban 13 km-rel délnyugati irányba történtő áthelyezések kellett volna követni, ám ehhez a magyar kormány nem járult hozzá. Ez után történt meg a kijelölt pont állandósítása a terepen 1925-ben, és térképi ábrázolása.¹⁵⁸

Jegyzetek

- * Porgány: A Marostól délre fekvő magyar kisközség. Házainak száma 90, lakosaié 1253, a kik római katolikus vallásúak. Postája, távirója és vasúti állomása Kiszombor. 1848-ig önálló pusztá. 1838-ban még csak 32 háza és 202 magyar lakosa volt, a kik dohánytermeléssel foglalkoztak. Földesura gróf Nákó Sándor volt. 1861-ben alakult önálló községgé. Jelenleg is a gróf Nákó családé. A lakosok gazdasági olvasókört, ifjúsági egyesületet és önkéntes tűzoltó-egyesületet tartanak fenn. A községhez tartoznak: Malvin-, Nagyberta-, Sándor-, Teréz-, Eszter- és Kálmán-majorok. A gróf Nákó-féle Sándor-majorban vajgyár van, 109jégkészítővel, Pusztaporgányi-tejgazdaság címen. Forrás: Borovszki S. Torontál vármegye, ezen belül: TORONTÁL VÁRMEGYE KÖZSÉGEI. Irta Reiszig Ede dr. történetíró, a közp. szerk. biz. tagja. Kiegészítette Vende Aladár, a monográfia szerkesztője.
- ** Gyála (szerbül Тала / Đala) település. közvetlenül a magyar határon. Törökkanizsa városától kb. 12 km-re északra fekszik. (Most a szerbiai Vajdaság Észak-bánsági körzetében, közigazgatásilag Törökkanizsa községhez tartozik. Kishatárforgalmú határátkelőhely köti össze a magyarországi Tiszaszigettel. A szőregi kincstári uradalom megszűntével a Wiener Bank-Verein vette meg az itteni kincstári birtokokat, melyek később gróf Szápáry Géza főudvarmester és fia Pál birtokába kerültek. Pál azonban több részre osztva eladta. Szápáry Géza 1888-ban egy kastélyt építtetett itt. Az 1900-as évek elején Lichtenegger Gyula és neje Csorja Zsuzsánna és Récsey Ede voltak a helység nagyobb birtokosai. Gyála 1920-ig Torontál vármegyéhez tartozott.
- *** Kiszombor nagyközség Csongrád megye Makói járásában. A szegedi, makói, nagyszentmiklósi és óbébai út találkozásánál található, a Maros bal partján, a Torontál háromszögben. A lakosság mezőgazdasággal foglalkozott, 1900-ban 167 kisiparosnak volt iparengedélye. Kiszombor etnikai összetétele 1910-ben: 4021 magyar, 28 német, 9 oláh, 1 szerb, 48 egyéb. 1911-ben a község nyugati részén létrejött a szőlő-telep. A község határa 1900-ban 12 465 katasztrális hold, lakóinak száma 4108. 1921-ben 675 házhelyet osztottak ki. 1922-től a csonka Torontál vármegye ideiglenes székhelye. 1923-tól Csanád, Arad és Torontál k.e.e. vármegye torontáli járásának székhelye.

¹⁵⁸ Suba 2006; Suba 2009b; Suba 2010

**** Szegeden Bakay Nándor 1873-ban létrehozott egy mechanikus kötélgyárat, amely nemcsak a Szeged és környékre, hanem a hadsereg és a külföldi megrendelők számára is szállított. Ilyen üzleti viszonyok között, Bakay 1877-ben üzemét, amely ebben az időben már 100-120 munkást foglalkoztatott, gőzerőre rendezte be, angol feldolgozógépeket állított üzembe. Így, Bakay gyára a Duna Gőzhajózási Társaság Hajógyárával együtt jelentette az ország kötéliparát. 1890 december 29-én átalakult Szegedi Kenderfonógyár Rt. -á, egészen 1892-ig, amikor azt egy nagy tűzvész megsemmisítette. Különféle állami közvetlen és közvetett támogatásokkal sikerült a leégett gyárat újra felépíteni és ettől kezdve az első világháborúig a növekedésnek indult fejlődött. Ezt a fejlődést, csak az első világháború előtti túltermelési válság nehezítette, amikor már a gyár termékeinek 30%-át sikerült külföldön értékesíteni. A háború után a forradalmi harcok és a francia megszállás következtében a Szegedi Kenderfonógyár Rt. nehéz helyzetbe került. Jelentős földterületeket vesztett el, ahol korábban kender termelt, kikészítőüzemi felszerelések kerültek idegen kézbe. szegedi kenderfonó gyár <http://www.kenderfono.hu/hu/cegunkrol/cegtortenet/>

***** A magyar kormány számára a legfontosabb dokumentum – amely bizonyos mérvű mozgásszabadságot biztosított részére – a Szövetséges és Társult Hatalmak válaszához kisért levele a magyar béke delegáció elnökéhez, az úgynevezett “Millerand levél” (vagy másképpen a “Kisérőlevél”) volt, amelyet Alexandre Millerand francia miniszterelnök a békekonferencia elnöki minőségében írt alá. Ez a levél tulajdonképpen a trianoni határok bizonyos mérvű “revízióját” helyezte kilátásba. ...” A helyszínén megejtett vizsgálat esetleg szükségessé fogja tenni, hogy egyes helyeken a szerződésben megállapított határt áthelyezzék...ha a határmegállapító bizottságok...úgy vélik, hogy a szerződés intézkedései...valahol igazságtalanok,... módjukban lesz erről jelentést tenni a Nemzetek Szövetsége Tanácsának. Ebben az esetben a Szövetséges és Társult Hatalmak hozzájárulnak, hogy ha az egyik érdekelt fél kéri, a Szövetségek Tanácsa felajánlhassa jó szolgálatait abból a célból, hogy az eredeti határt, ugyanazon feltételek mellett, békés úton megváltoztassa ott, ahol ennek megváltoztatását valamelyik bizottság kívánatosnak mondja.” Ez volt a méz a madzagon, amit a magyarok előtt elhúztak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csüllög G.(2008a): Régiók a Kárpát-medencében – múlt vagy jövő? In: Közép-európai Közlemények I. évfolyam 2008. 1. szám 54-59.p.
- Csüllög, G. (2008b): Az európai áramlási terek hatása a Kárpát-medence területi tagolódásának történeti folyamatára. In Reményi P. – Szabó A. (szerk.) A nagy terek politikai földrajza. Pécs, 2008. 334-341.p.
- Csüllög G.(2010): Birodalmi térszerkezetek a Kárpát-medencében. In: Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok V. évfolyam 1-2. szám 2010.181-186.p.
- Gulyás László (2002): Az Osztrák-Magyar-Monarchia és a regionális etnikai nacionalizmus. In: Gazdag László (szerk.): Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs 2002. 168-188. old.
- Gulyás L. (2005/a): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák-Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest.
- Gulyás László (2005/b): A versaillesi békerendszer hatása a Kárpát-medence régióira. In: Glück Róbert, Gyimesi Gergely (szerk.): Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs 2005. 17-25. old.

- Gulyás László (2009): Az első világháború és a Trianon következményei a magyar gazdaságra. In: Gulyás László szerk. (2009): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 101-112. old.
- Gulyás László (2012/a): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő. 60-62. old.
- Gulyás László (2012/b): A Délvidék története 2. A török kiűzetésétől Trianonig 1683-1920. Közép Európai Monográfiák 6, Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged
- Kókai Sándor (2000): Adalékok a Marosköz történeti földrajzához (XVIII-XIX. század). In: Az Alföld történeti földrajza (szerk.: Frisnyák S.). Nyíregyháza. 303-320. old.
- Kókai Sándor (2009): A trianoni államhatár kijelölésének problémái a torontáli háromszögben /1921-1925/ In.: „A Déli végeken” Tanulmányok a Magyarország és Jugoszlávia között a bácskai térségben kialakult hidegháborús konfliktusokról. Baja. 25-32. old.
- Kókai Sándor (2015/a): Adalékok eltűnt „csonka” vármegyéink demográfiai jellemzőihez (1910-2011). In.: Tiszteletkötet Dr. Gál András geográfus 60. születésnapjára. Kókai S.-Boros szerk. Nyíregyháza-Szerencs. 327-342. old.
- Kókai Sándor (2015/b): A Marosköz külterületi népessége (1910). In. Településföldrajzi Tanulmányok. (szerk.: Csapó T.) Szombathely. 2015/1. 61-71. old.
- Suba J. (1996): „Magyarország határának kitűzése és felmérése 1921-1925 között. (A határmegállapító bizottságok működése)” I-IV. 1996. Budapest. 1-1002 p. Doktori értekezés (kézirat.) ELTE BTK könyvtár
- Suba J. (2000): A trianoni magyar-román határ kitűzése 1921-1925 IN: Pótfüzet Az Alföld történeti földrajza c konferenciakötet. (Szerk: Frisnyák Sándor) Nyíregyházán 2000. április 18-19-én megtartott tudományos konferencia előadásai Nyíregyháza 2000. (79. p.) 47-55. p.
- Suba J. (2001): A Magyarországi határváltozások végrehajtói - a Határmegállapító Bizottságok a XX. Században IN: Tanulmányok a XIX-XX. század történetéből A 2001. május 21-22-én tartott történetész doktorandusz konferencia előadásai. ELTE BTK. Történettudományi doktori iskola (szerk.: Zeidler Miklós) Budapest 2001. (330. p.) 273-284. p.
- Suba J. (2002): Egy határmegállapító bizottság anatómiája: a magyar- csehszlovák határmegállapító bizottság szervezete 1921- 1925. In: „Ahol a határ elválaszt „Trianon és következményei a Kárpát-medencében. (szerk.: Pásztor Cecília) Balassagyarmat-Várpalota 2002. (560.p.) 199-224. p
- Suba J. (2004): Magyarország államhatárának változásai 1867-1947 között (A Határmegállapító Bizottságok működése Magyarországon a XIX. XX. században.) Budapest Ph.D. értekezés
- Suba J. (2006): A trianoni magyar-román határszakasz térképei és leírása In: „Táj, környezet és társadalom” Landscape, Environment and Society Ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona professzorasszony tiszteletére (Szerk: Kiss A-Mezősi G - Sümeghy Z.) Szeged 2006. (788. p.). 611-617. p.
- Suba J. (2008a): Államhatárok- a földrajzi tér elválasztása In: Geographia generalis et specialis Tanulmányok a Kádár László születésének 100. évfordulóján rendezett tudományos konferenciára Debrecen 2008. (szerk: Szabó József, Demeter Gábor) 381-386. p.
- Suba J. (2008b): A határkijelölés humán faktorai a XIX-XX században -A Határmegállapító Bizottságok IN: „A Rendvédelem humán viszonyai” Rendvédelem-történeti füzetek XIV. évf./17. sz. 2008. (főszerk.: Dr. Parádi József) Budapest, 2010. 84-96.p.
- Suba J. (2009a): A trianoni hármashatárok 1921-1925 In: Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok IV. évf. 3-4. szám 2009. SZTE Mérnöki Kar. Ökonómiai és Vidékfejlesztési Intézet, (292.p.) 276-281.p

- Suba J.(2009b): A trianoni magyar-román államhatár határjeleinek története 1921-1925; In: Közép-Európai Közlemények Földrajztudományi tematikus szám Szónokyné Ancsin Gabriella köszöntése, 2009/4-5. száma (II. évfolyam, 4-5. szám No.6-7.) 130-136.p
- Suba J.(2010): A „Trianoni határ” határokmányai In: IV. régiók a Kárpát-medencén innen és túl konferencia 2010. nov. 12. Kaposvár. A Virtuális Intézet közép-Európa kutatására közleményei II. evf. 2-3-. Szám (No.3-4) (főszerk.: Dr. Gulyás László) 308-321.p. Szeged 2010.
- Süli-Zakar István – Csüllög Gábor (2006) A Délvidék helye és szerepe a Kárpát-medence térszerkezetében In Kókai Sándor (szerk.) A Délvidék történeti földrajza Nyíregyháza , 2006 251-273.p.

A KAPITALIZMUS, MINT AKARAT ÉS KÉPZET

THE CAPITALISM AS WILL AND REPRESENTATION

DR. BARANCSUK JÁNOS docens

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar,
a közgazdaság-tudomány kandidátusa

ABSTRACT

Our study's title resembles Schopenhauer's most famous book, but of course it does not want to refer to an (economic) philosophical theory basis similar to the Master's. However we actually do lean on Schopenhauer's theory if we try to find an answer to the following: what kind of realisation we could conclude to if the „forever surviving” capitalism is not seen as the description of actors' rationality with the well recognisable natural order and its own pattern, but we see it as a related want to Keynes' and others' animal spirit belief and its product. But is the economic and social reproduction's sometimes problematic but solid continuity explainable if we break up with the economic action's classic and original – the consumer's needs satisfying – target theory, and the causal and segmental (in other theories: balanced versus imbalanced) motifs' sharp differentiation? In linking of our thoughts we connect to Joseph Vogl's paragraphs in a book he wrote in a similar topic, raising several questions in its logical consequences, if – as opposed to Polányi's paradigm – we see not the social institute system but the often hardly identifiable and even more vital “capitalist spirit” as the first “spring” in case of shaping the social-economic models.

1. Bevezetés

Tanulmányunk Schopenhauer fő művét idéző címe természetesen nem a Mesteréhez hasonló jelentőségű (gazdaság)filozófiai alapvetés elkészítésének szándékára utal. Mindazonáltal valóban támaszkodunk a schopenhaueri felfogásra, amennyiben arra keressük a választ, hogy vajon milyen felismerésre juthatunk, ha az „örök túlélőnek” tűnő kapitalizmust nem az aktorok racionalitását kifejező, jól felismerhető, sajátos mintázattal rendelkező „természetes rend”, hanem a Keynes (és mások) által emlegetett, az akarattal rokon „animal spirit”, és az annak „formát” adó képzetek termékének tekintjük. Vajon megmagyarázható-e a gazdasági és társadalmi reprodukció bár korántsem zökkenőmentes, de mégis „tartósnak” ígérkező folyamatossága, ha szakítunk a gazdasági tevékenység klasszikus és eredeti – a fogyasztói szükségletek kielégítését megnevező – céltételezésével,

valamint a kauzális és eseti (más megközelítésben: egyensúlyi versus nem egyensúlyi) motívumok éles megkülönböztetésével? Gondolatfűzésünk során többször kapcsolódunk Joseph Vogl hasonló tárgykörben írt könyvének¹⁵⁹ passzusaihoz, annak logikai következményeit feszegetve, ha – Polányi paradigmájával ellentétesen – nem a társadalmi intézményrendszert, hanem a gyakran nehezen beazonosítható, ám annál vitálisabb „kapitalista szellemet” tekintjük „első mozgatónak” a társadalmi-gazdasági minták formálása terén.

2. A világ, mint akarat és képzet

Tanulmányunk fontos célja a kapitalista szisztéma átlényegüléseibe való betekintésen túl, eme jelenségsorozat és Schopenhauer világképe közötti „áthaladások”, parabolák szemrevételezése. Jelen keretek között természetesen csak a nagy filozófus témánkba vágó nézeteire térhetünk ki. Magnum opus-át – mintegy in medias res – a következő sorokkal kezdi: „Képzetem a világ: – olyan igazság ez, amely minden élő és megismerő lényre érvényesen vonatkozik (...). Minden, ami valaha csak volt vagy valaha lehet a világon, kikerülhetetlenül hordozza ezt a szubjektum általi meghatározottságot, és csak a szubjektum számára létezik. A világ képzet.”¹⁶⁰ „...az anyagnak nincs a megismerő felfogástól független létezése; mivel a létezés és az érzékelhetőség reciprok fogalmak.”¹⁶¹ Erős motivációt érzünk, hogy ezen a ponton elkanyarodjunk – vagy legalábbis kitérőt tegyünk – a szociális reprezentációelmélet, különösen pedig a narratív pszichológia irányába. Jelen tanulmány keretei azonban nem teszik lehetővé e témakör – érdemeinek megfelelő terjedelemben való – tárgyalását.¹⁶²

Tárgyunk szempontjából azonban megkerülhetetlen, hogy vajon honnan származik az az energia, amely – a képzet által kanalizáltan – a világ átalakítására motivál? Schopenhauer szerint „Az élet: feladat, munka, melyet el kell végezni, és ezért rendszerint folytonos küzdés a szükség ellen. Ezért mindenki azon van, hogy túladjon és átevezzen rajta, amint lehet: úgy végez az élettel, mint rabszolgamunkával, mellyel tartozott. De vajon ki csinálta az adósságot [értsd: a munka célját képező vágyakat]?”¹⁶³ „A fennmaradás sanyargató gondjai: szomjúság, éhség, testünk kitettsége” – tűnik természetesnek a válasz. Ehelyett azonban a szövegben az áll: „Önnön nemzője, a kéj élvezetében.”¹⁶⁴ Szó sincs tehát a szükségletek exogén meghatározottságáról, forrásuk maga az ember, vagy legalábbis a szubjektum. Sőt, egy még mélyebb, oksági meghatározottságnak nem alárendelt tautologikus öselvig,

¹⁵⁹ Vogl (2013)

¹⁶⁰ Schopenhauer (2007) 32. old., kiemelés tőlem – B. J.

¹⁶¹ Schopenhauer i.m. 33. old. lj.

¹⁶² Fontos közlemények e témakörben: Jakab (2003), László – Thomka (2001), Moscovici (2002)

¹⁶³ Schopenhauer (1992) 45. old., kiegészítés tőlem – B. J.

¹⁶⁴ Uo.

az akaratig mehetünk vissza, amely „kívül marad a motiváció törvényén, [...vagyishogy] az akaratnak önmagából kell táplálkoznia, mivel kívülről semmi sincsen, és ez egy éhes akarat”¹⁶⁵ – miként Schopenhauer fogalmaz. Ugyanakkor „semmi kielégülés nem tartós, ellenkezőleg, újabb törekvés kezdőpontja lesz belőle.”¹⁶⁶ „... az elérés hamarosan telítettséget hoz: a cél csak látszólagos volt; a birtoklás megfoszt a vonzerőtől: új alakot öltve a kívánság, az igény megint jelentkezik...”¹⁶⁷ A lét tehát nem más, mint a kiapadhatatlan akarat avatárjait jelentő parttalan szükségletek lecsillapítására tett kísérlet, az élvezetek délibábjait hajszóoló öncélú, reménytelen hajsza, melyet – kissé előreszaladva – bizonyos gazdasági paradigmák a gazdasági cselekvés motorjaként tartottak/tartanak számon.¹⁶⁸

Schopenhauer további fontos adalékot szolgáltat az akarat mibenlétéről, amikor arra utal, hogy mint „a legbensője, a magja minden egyesnek és ugyanígy az egésznek: megjelenik minden vakon ható természeti erőben (...) is...”¹⁶⁹ Eszerint az akarat korántsem valamiféle ab ovo megzabolázott, önszerveződő hatásokat generáló, az isteni rend szolgálatában álló energia, sokkal inkább egyfajta öserő, a kozmosz turbulens vadságának táplálója. Keynes mintha hasonlóan gondolkodna, mondván, hogy „inkább testünk egészséges életerejét követjük, amely a cselekvést jobban kívánja a tétlenségnél, mintsem a kvantitatív valószínűségekkel súlyozott kvantitatív előnyök súlyozott átlagát figyelembe véve döntünk.”¹⁷⁰ Vogl pedig mintegy hozzáteszi, hogy „az érdek (...) az akarat egy formájaként is megnyilvánul, amely nem az aszkézis, az önuralom és az önfegyelem, hanem ellenkezőleg, az önérvényesítés révén funkcionál.”¹⁷¹

Milyen az az „összkép”, ami az akarat elemi vadsága, és az azt kanalizáló (és/vagy hatásait homogén csoportokba rendezni igyekvő) képzet „interakciójából” kialakul? Schopenhauer nem tagadja, hogy a jelenségek bizonyos halmazai (a „karakterek”) a képzet által jól felismerhető szabályszerűségeket, valamiféle rend szervezőerejét felmutatva jönnek létre és/vagy működnek. Végző soron azonban „a jelenségeknek az ily egységből fakadó kölcsönös alkalmazkodása és igazodása mégsem tudja kiiktatni a (...) természet általános harcában megjelenő belső ellentmondást, mely az akarat sajátja. (...) A harmónia (...) csak az általános életfeltételekre [terjed ki]; de már nem az egyedekre, [ami megmutatkozik] megannyi faj individuumainak szüntelen irtóháborújában...”¹⁷² „...az egoizmus (...) a természetben minden dolognak lényegije. Ám épp ez, az önzés az, ami által

165 Schopenhauer (2007) 147. old., kiemelések és kiegészítés tőlem – B. J.

166 Schopenhauer i.m. 371. old.

167 Schopenhauer i.m. 375-376. old.

168 V.ö. Vogl i.m. 52. old.

169 Schopenhauer i.m. 152. old., kiemelés tőlem – B. J.

170 Keynes (1965) 183. old.

171 Vogl i.m. 43. old.

172 Schopenhauer i.m. 206. old., kiegészítések tőlem – B. J.

az akarat önmagával való belső viszállya rettentő megnyilvánuláshoz jut.”¹⁷³ „Ez a viszállykodás az egész természetén végigkövethető, sőt a természet maga épp ebből áll (...).”¹⁷⁴

3. Pro és kontra

Nem zárható ki, hogy a rendkívül széles olvasottsággal jellemezhető Schopenhauer ismerte Adam Smith munkásságát, aki feltűnő hasonlósággal vélekedett az ember és szükségletei viszonyáról: „körülményeink javításának óhaja, habár általában nyugodt és szenvtelen kívánság, mégis olyan vágy, mely a bölcsőben velünk együtt születik és csak a sírban hagy el minket. (...) A két végpont között alig van egy-egy olyan pillanata az embernek, amikor teljes mértékben elégedett az adott helyzetével, és nem kívánna azon változtatni, vagy nem kívánná azt valamilyen irányban megjavítani.”¹⁷⁵ E „hedonizmus”, önzés azonban mintha mégsem lenne „genetikailag kódolt” magatartás. Weber jól ismert passzusa szerint ugyanis „az a viselkedés, amelyet »tradicionalizmusnak« nevezünk [úgy jellemezhető, hogy]: az ember »természettől fogva« nem pénzt és még több pénzt akar, hanem egyszerűen csak élni akar, úgy, ahogyan megszokta, és annyit akar keresni, amennyi ehhez szükséges.”¹⁷⁶

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a Schopenhauer (és Smith) által ábrázolt attitűd ne lenne felismerhető a vizsgálatunk fókuszában álló kapitalista keretek között. Többek között Erich Fromm az, aki mintha kifejezetten megerősítené az említett két filozófus által képviselt emberképet: „...a modern társadalom új vonása az volt, hogy az embert már nem külső kényszer sarkallta munkára, hanem [mintha csak Schopenhauer írná:] belső kényszerítő erő, olyan kemény munkát préselve ki az emberekből, amelyet más társadalmakban csak egy szigorú rabszolgatartó érhetett volna el.”¹⁷⁷ És – miként Schopenhauernél is – ez a tevékenység tökéletesen l’art pour l’art: „Az egyén profitért dolgozik, amelyet azonban nem elkölteni, hanem befektetni akar; a megnövekedett tőke új profitot hoz, ezt ismét befekteti, s a folyamat így megy tovább. (...) ...a klasszikus kapitalisták nem a költsékezésben, hanem a munkában lelték élvezetüket...”¹⁷⁸ „A kapitalizmusban öncélúvá vált a gazdasági tevékenység, a siker és az anyagi nyereség.”¹⁷⁹

A kapitalizmus emberét azonban Fromm szerint nem a Schopenhauer által egyfajta ősökként tételezett akarat ösztökéli vég nélküli cselekvésre, hanem inkább

173 Schopenhauer i.m. 397. old., kiemelés tőlem – B. J.

174 Schopenhauer i.m. 191. old.

175 Smith (1992) 342. old., kiemelés tőlem – B. J.

176 Weber (1982) 62. old., kiegészítés tőlem – B. J.

177 Fromm (2002) 74. old., kiegészítés és kiemelések tőlem – B. J.

178 Fromm i.m. 87. old., kiemelés tőlem – B. J.

179 Fromm i.m. 86. old., kiemelés tőlem – B. J.

valamiféle életstratégiáról van szó, a társadalmi környezetben ásitó hiányt ösztönösen szublimáló megoldásként. Mint írja, „a bizonytalanság elviselhetetlen állapotából és az egyéni jelentéktelenség bénító érzésétől való menekülés egyik lehetséges útja (...): az egyén lázasan tevékenykedik, és arra törekszik, hogy mindeképpen véghezvigyen valamit.”¹⁸⁰ De más, ugyancsak fajsúlyos tudományos életmű által támogatott magyarázat is létezik, mely szerint „az azonos fajtájú dolgok gyűjtésére irányuló kényszer valószínűleg genetikailag programozott, és rendelkezik azzal a veszedelmes tulajdonsággal, hogy a már összegyűjtött mennyiség arányában növekszik a kényszer is.”¹⁸¹ Vajon Lorenz itt Smith felfogását támogatja a „bölcstől sírig tartó” szerzési vágyról? Érzésünk szerint nem ugyanarról van szó: Smith ugyanis a bár végtelen, de önmagában értelmes, fogyasztási célt szolgáló törekvéstről ír, a Nobel-díjas etológus ezzel szemben egy absztrakt, természetes határokkal nem rendelkező, ezért parttalan szükséglet által keltett, véget nem érő „örület” vonzásáról.¹⁸² Ahogy Arisztotelész felismeri: „A pénz az árucseré alapanyaga és végcélja lesz. Aki pedig pénzzel foglalkozik, határtalanul iparkodik azt gyarapítani.”¹⁸³ Vogl szavaival – „A csereeszköz, a pénz révén felcserélődik az eszköz és a cél, az eszköz céllá válik. (...) ...egy és ugyanazon műveletben felcserélhető (...) a szükségletek kielégítése (...) a nyereség elérésével. (...) ...a pénzszerezés már nem találja meg a határait, így sokkal inkább egy olyan belső határtalanság felé hajlik, amelyben az eszközök célszerű felhasználása az eszközök megsokszorozódását célozza.”¹⁸⁴ Sajátosan jelenik meg ez a gondolat Schopenhauer rendszerében: „A pénz elméletileg az emberi boldogság; mindenki, aki többé nem képes a valódi boldogságra, a pénz után vágyakozik.”¹⁸⁵

Érdekes kontrasztot fedezünk fel, ha megvizsgáljuk, milyen összképet implicál a Schopenhauer és Smith által egyaránt feltételezett önző magatartás. Smith (és számtalan követője) úgy gondolja, hogy „Mindenki kétségtelenül saját előnyét tartja szem előtt, és nem a társadalomét. De saját előnyének mérlegelése természetsszerűen, sőt szükségképpen tőkéjének olyan használatára fogja vezetni, mely a társadalomra is legelőnyösebb lesz.”¹⁸⁶ Szokolczai Árpád összegzésében: „Smith egyszerűen kijelentette, hogy (...) a rendet a gazdaság önmozgása magától megvalósítja. A korábbi feltevés szerint a szabályozatlan gazdaság rendezetlen-

180 Fromm i.m. 71-72. old.

181 Lorenz (1997) 126. old., kiemelések tőlem – B. J.

182 „Fogyasztás az egyetlen és végső célja minden termelésnek, és a termelő érdekét csak olyan mértékben kellene figyelembe venni, amilyen mértékben ez a fogyasztó érdekének előmozdításához szükséges. Oly tökéletesen magától értetődő ez az elv, hogy képtelenség lenne ezt tovább is bizonyítani.” Smith i.m. 197. old.

183 Arisztotelész (1984) 85. old.

184 Vogl i.m. 143., 145. old.

185 Schopenhauer (1920) 320. szakasz, kiemelés tőlem – B. J.

186 Smith (2011) 486. old., kiemelés tőlem – B. J.

séghez vezet, és ezért kordában kell tartani (...). Smith újítása abban állt, hogy a spontán gazdasági tevékenység az anarchia forrásából a rend tartópillérévé vált.”¹⁸⁷

Schopenhauernél ezzel szemben a rendezettség legfeljebb a jelenségek kisebb-nagyobb „szigeteire” vagy „zárványaira”, az ún. „karakterekre” vagy „ideákra” jellemző – gyakran ideiglenes, bomlékony – megnyilvánulás csupán egy hánytorgó tengeren. „Az akarat, az élni akarás [ugyanis] mindegyre önmagát emészti, és különböző alakokban önmaga tápláléka, míg végül az emberi nem (...) maga is harcban, akarata önmeghasonlásában nyilvánul meg a legborzasztóbb egyértelműséggel, s lesz homo homini lupus.”¹⁸⁸ Nem létezik tehát semmiféle „természetes rend”: az univerzum – benne az emberi társadalom és gazdaság – immanens állapotát egyfajta káosz, mozgását pedig a kiszámíthatatlan turbulencia jellemzi.

4. A korlátok meghaladása

Ha elfogadjuk, hogy a kapitalista szisztéma ágenseinek alapvető érdeke a profit – ezen keresztül az absztrakt vagyon – növeléséhez kapcsolódik, törvényszerű, hogy ennek következményeként a „termelési kerülőutak” hosszabbá és szövevényesebbé válásával, a termelőjavakat előállító szektor felduzzadásával számolhatunk. Ezen a ponton azonban előbb-utóbb korlátokba ütközhet (akár le is blokkolódhat) a növekedés. A most említett korlátok talán legfontosabbika a szükségletek (és az őket kielégítő termelési eljárások) hagyományoknak, szokásoknak, társadalmi elvárásoknak történő alárendeltségével kapcsolatos. Amint Weber írja: „A kapitalizmus »szellemének« - mint »etikai« mezben fellépő, normához kötött, meghatározott életstílusnak – elsősorban azzal a fajta érzésvilággal és viselkedésmóddal kellett megküzdenie, amelyet tradicionalizmusnak nevezhetnénk.”¹⁸⁹ Vagy Polányi szavaival: „...az emberi gazdaság általában beleszövődik az ember társadalmi viszonyaiba.”¹⁹⁰ Annak érdekében tehát, hogy elháruljon ez az akadály, le kell bontani a rendszer korábbi, hagyományokon, erkölcsi maximákon alapuló reguláló mechanizmusát, fel kell szabadítani a gazdaságot (emberi tényezőjével együtt) annak korábbi intézményi meghatározottsága alól.

Természetes, hogy a kiiktatott kulturális kontroll helyébe új szabályozó szisztéma beemelése van szükség, amely a szakirodalmi kánon szerint nem más, mint a feedback-elven működő, társadalmi értékektől független homeosztát, önszabályozó rendszer: a piac. Ahogy Polányi írja, „Mivel működő termelőapparatús nélkül egyetlen emberi csoportosulás sem maradhat fenn, mielőtt valamilyen önálló és független szférában testesült meg ez a termelőapparatús, a társadalom »többi része« függő helyzetbe került a szóban forgó szférától. (...) Végeredmény-

187 Szakolczai (1990) 94. old., kiegészítések tőlem – B. J.

188 Schopenhauer (2007) 191-192. old., kiegészítés tőlem – B. J.

189 Weber (1982) 61. old.

190 Polányi (1976) 54. old., kiemelések tőlem – B. J.

ben a piaci mechanizmus lett a társadalmi szervezet életének meghatározója.”¹⁹¹ Azaz: „Ahelyett, hogy a gazdasági rendszer ágyazódott volna be a társadalmi viszonyokba, most ezek a viszonyok ágyazódtak be a gazdasági rendszerbe.”¹⁹² Polányi azonban elképzelhetetlennek tartja, hogy ez a „hatalomváltás” totális legyen: „Megengedni, hogy kizárólag a piaci mechanizmus döntsön emberi lények és természeti környezetük sorsáról (...), ez a társadalom lerombolását eredményezné.”¹⁹³

Térjünk azonban vissza a növekedés útjában álló faktorokhoz, amelyek közül a másodikat a fogyasztók fantáziátlanságával azonosítunk. Ez akkor aktivizálódik, amikor az egyre hatalmasabbra duzzadó termelőszektor értékárama nem képes – mintegy „rekurzív” módon – újból tökekeresletként megjelenni, hanem egy konzervatív nagyságú és összetételű végső fogyasztás irányába kénytelen realizálódási lehetőséget keresni. A fogyasztási piac felvevőképességét tehát tágítani kell, amelynek egyik eszköze a manipulatív reklám. Fromm jellemzése szerint „A modern hirdetések (...)a kábítószerkehez vagy a szabályos hipnózishoz hasonlóan elfojtják vagy kiölik a vevő kritikai képességét.”¹⁹⁴ Galbraith hasonló szellemen nyilatkozik: A reklám „nem egyeztethető össze a belső, független vágyak fogalmával, mivel központi feladatuk, hogy igényt teremtsenek, korábban nem létezett szükségleteket hozzanak létre.”¹⁹⁵

Azonban a legügyesebb reklám sem képes elégséges fizetőképes keresletet generálni, ha a profitelven működő rendszer számára nem racionális a teljes foglalkoztatás, ráadásul a bérköltségek leszorításában érdekelt. Másrészt: ha az absztrakt, pénzben kifejezett vagyon felhalmozására irányuló vágy nem rendelkezik természetes határokkal, akkor ez a végtelenbe elrugaszkodó törekvés, „akarat” óhatatlanul is beleütközik a gazdaság, a termelés mindenkor fizikai kapacitáskorlátjaiba.

5. A kapitalizmus, mint akarat és képzet

De – tegyük fel a kérdést – vajon tényleg megtörnek a profitszerzésre irányuló akarat zabolátlan hullámai ezeken a korlátokon? Vogl rámutat, hogy a kapitalizmus szelleme (vagy inkább „kísértete”) nem marad foglya a fizikai világnak, amit a modern pénz használati módjai tesznek lehetővé. Eszerint, mivel a hitelpénz tulajdonképpen a „semmiből” képes likviditást teremteni, módot adva ezzel arra is, hogy a forgalomban lévő javak mennyiségétől (és értékétől) elszakadjon a pénz mennyiség. Nevezetesen: mivel maga a pénz által képviselt adósság is eladható áruvá minősül, ez a profitszerzés új – kifejezetten a lutri vonásait magán hordozó

191 Polányi i.m. 128. old.

192 Polányi i.m. 138. old.

193 Polányi i.m. 89. old., kiemelés tőlem – B. J.

194 Fromm i.m. 98-99. old.

195 Galbraith (1998) 149. old.

– terrénnumát teremti meg az árfolyamokra való spekulálással. Ennek lesz aztán következménye, hogy „...a pénzforgalom szférája autonómmá válik, elkülönül a termeléstől, saját törvényszerűségeket követ, és többé nem konvertálható át egyszerű csereügyletekké. (...) A valóságos és a fiktív értékek, a természetes és a mesterséges javak, a reális és a virtuális gazdaság közti megkülönböztetésnek itt nincs túl sok értelme. (...) ...a gazdasági rendszeralkotás reflexiója a határidők, a várakozások és a bizonytalan jövő felé terelődik, egy olyan nyugtalanság felé, amely az egyensúlyi rendszerek stabilitásának gyöngülésében nyilvánul meg.”¹⁹⁶ Ezt az állítást nyomatékosítja, hogy „a határidős [származtatott] ügyletekkel való kereskedés (...) az évezredváltás idejére (...) a fogyasztási javak világméretű forgalmának háromszorosát érte el.”¹⁹⁷

És itt el is érkeztünk ahhoz a mozzanathoz, amely mintegy érvényteleníti a természetes rendről, mint az egoista magatartás társadalmi eredőjéről vallott smithiánus elképzelést, egyúttal igazolni látszik Schopenhauer pesszimizmusát. Tulajdonképpen arról van szó, hogy a piac „hagyományos”, negatív visszacsatolásokon keresztül érvényesülő automatizmusai helyett pozitív visszacsatolások veszik át a dominanciát – természetesen tökéletesen más végeredményt implicálva. Ahogy Vogl írja: „itt az árak nem az árukra és javakra vonatkoznak, hanem ugyancsak árakra... (...) Maguk az árak váltak áruvá...”¹⁹⁸ „A pénzügyi piacok árai tehát nem a [szűken vett] árupiacok mechanizmusai alapján alakulnak, a létrejövő árszintek nem a szűkös javak és adott mennyiségek mértéke szerint tisztítják meg a piacot. Nem a gazdasági »fundamentumokat« képviselik, hanem az értékek igen hatékony kísérteteiként vesznek részt a forgalomban. Éppen ezért azonban a trendek erősödései és a pozitív visszacsatolások nem katasztrofális kivételek, hanem a rendszer endogén működési elemei. (...) A kínálat és a kereslet kiegyenlítő játéka megfordul (...), a magasabb árak növelik a keresletet, nem pedig csökkentik [és fordítva].”¹⁹⁹ A „...pénzügyi gazdasági folyamatok semmi esetre sem egy önkorigáló és önoptimalizáló rendszer modellje szerint működnek. Hanem maga a rendszerszerűségük kérdőjeleződik meg.”²⁰⁰ Mindez pedig egy új gazdaságelméleti gondolkodást igényel, amely „az anormális helyzeteket és a rendszer instabilitását a kapitalista gazdaság szokásos működése eredményének tekinti.”²⁰¹

Az elsők között Mandelbrot hívta fel a figyelmet arra, hogy „a kirohanások és a trenderősödések nem az ármozgások véletlenszerű ismertetőjegyei, hanem »mélyebb igazságukhoz« tartoznak... (...), ...elmosódik a kauzális és az esetleges közti különbség. (...) ...a szereplők racionális viselkedése – makroökonómiai szinten

196 Vogl i.m. 94-96. old., kiemelések tőlem – B. J.

197 Vogl i.m. 107. old., kiegészítés tőlem – B. J.

198 Vogl i.m. 112. old.

199 Vogl i.m. 188. old., kiemelés és kiegészítések tőlem – B. J.

200 Vogl i.m. 184. old., kiemelések tőlem – B. J.

201 Vogl i.m. 185. old., kiemelés tőlem – B. J.

(...) irracionális hatásokhoz vezethet.”²⁰² Vogl – Minskyre hivatkozva – állapítja meg: „egyszerűen nem állja meg a helyét az, hogy ha minden szereplő a saját érdekeit követi, akkor egyensúlyba kerül a gazdaság. (...) ... a kapitalista gazdaság (...) finanszírozási mechanizmusai úgy működnek, hogy ők maguk is »endogén destabilizáló erőket« fejlesztenek ki.”²⁰³ Mindebből pedig „azt a végkövetkeztetést lehet levonni, hogy (...) ha itt egy láthatatlan kéz tevékenykedik, akkor az ördögi természetű.”²⁰⁴

A gazdaság működési módjában végbemenő változás ördögi hatásai ráadásul nem maradnak elszigeteltek: „a szerződéses formák és a társadalmi kapcsolatokat túlnyomó részét [immár] a pénzügyi szerződések időbeli struktúrája határozza meg. Egy újfajta társadalmi szerződés jut érvényre. Ezáltal pedig olyan dinamika alakul ki, amelyben a pénzügyi tőke reprodukciója – ritmusainak, időszakainak és mechanizmusainak uralma – a reprodukció egyéb, gazdasági, társadalmi és kulturális formáinak mintájává válik.”²⁰⁵ „A tőke önszaporítása (...) minden produktív erőt és termelést eltulajdonít, és (...) átveszi a társadalmi és politikai kötelékek önfenntartásának koordináló szerepét.”²⁰⁶ Figyelmeztetünk: itt nem egyszerűen a Polányi által leírt „fordított beágyazódásról” van szó, hanem annak totális végighajszolásáról, a „polgári forradalom” ad absurdum kiteljesítéséről.

Attól tartunk, nem tudjuk happy end-del lezárni ezt a gondolatmenetet. Nehéz lenne pusztán fantazmagóriának tekinteni Lorenz alábbi sorait: „Ahhoz, hogy ebbe a szerveződésbe betagozódjanak, az individuumokat dezindividualizálni kell. (...) Nagyon is »normális« emberek milliói élnek súrlódásmentesen egy társadalomban, amely ellen, ha valóban ragaszkodnának emberi jogaikhoz, lázadniok kellene.”²⁰⁷ Vogl összegzése szerint: „A gazdasági és társadalmi reprodukció összehangolásával a konkrét gazdasági hatékonyságelvárások és egy olyan társadalmi rendszer reményei kapcsolódnak össze, amelyben egy »nem elidegenedett« kapitalizmus erői valósulnak meg. A tőkében sejtett elidegenedési tendencia visszavételéről [értsd: az ember rendszerrel való azonosulásáról] van tehát szó.”²⁰⁸

6. Vissza a természethez

A dolgozatban a kapitalizmus rendkívüli alkalmazkodóképességgel kombinált vehemenciáját igyekeztünk exponálni. Vajon képesek vagyunk-e megragadni egy olyan objektum mibenlétét, általános vonásait, amely legalább olyan mértékben

202 Vogl i.m. 173-174. old., kiemelések tőlem – B. J.

203 Vogl i.m. 194. old., kiemelések tőlem – B. J.

204 Vogl i.m. 199-200. old.

205 Vogl i.m. 138. old., kiemelések és kiegészítés tőlem – B. J.

206 Vogl i.m. 157. old.

207 Lorenz i.m. 161. old.

208 Vogl i.m. 160. old., kiemelések és kiegészítés tőlem – B. J.

képes alakítani környezetét, mint amennyire ahhoz idomulni kényszerül? Nehezen. Az ehhez hasonló feladatok bonyolultságát hadd illusztráljuk Schopenhauer soraival: „...minden növény önmaga egész karakterét kifejezi s nyíltan feltárja a pusztá alak által (...); míg az állatot már, hogy ideája szerint felismerhessük, tevékenységében és törekvésében kell megfigyelni, az embert [pedig] egy ízig felderíteni s próbára tenni, lévén hogy az ész magas fokú színlelésre teszi képessé. (...) ...oly sok megismerés öltözteti, s ráadásul még a színlelés képessége is leplezi, így aztán valódi lényege csak véletlenszerűen és szórványosan bukkanhat elő.”²⁰⁹

Tegyük még fel a kérdést: vajon milyen tanácsot ad Schopenhauer a telhetetlen akarat (és mint láthatjuk: hasonlóan telhetetlen terméke, a tőke-érdek) rabságában sínylődő (de biztos-e, hogy sínylődik?) ember számára? Furcsa módon több hasonló motívumot is felfedezhetünk az általa adott válasz és a felvilágosodás által hirdetett koncepció között. Utóbbiak a „rosszat”, „destruktívát” az ún. „pozitív rend” jellemzőiként tartották számon, forrásul pedig szintén valamiféle „akarat” kifejeződését: a közhatalmi funkciót betöltő entitás (uralkodó, kormányzat) tevékenységét jelölték meg. Megoldást a „természetes rend” megismerése, majd a hatalmi pozícióban lévő szereplők önkorlátozása jelenti, teret engedve a természet erőinek. Schopenhauer ábrázolásában a világ bajai szintén az akaratra vezethetők vissza, ami viszont az ő rendszerében a közösségnek nem csupán egy kitüntetett szegmentumánál, hanem minden tagjánál azonosítható a bajokért, szenvedésért felelős gócként.

A megoldás itt is az önkorlátozásban rejlik, ami hasonló, akarat nélküli állapot elérése, mint a buddhizmus nirvánája. Figyeljük meg: Smithnél az egyéni érdek szabadsága, Schopenhauernél pedig ignorálása biztosítja az áhított rendet: „Az akaratot nem számolhatja fel más, csak megismerés. Ezért ez az egyetlen útja az üdvnek... (...) A természet éppen azért vezeti el az akaratot a fényhez, mert az akarat csak a fényben lelheti meg önmaga megváltását. Ezért kell a természet céljait minden módon támogatni, mihelyt az életakarat, mely a természet legbensőbb lényege, már döntött.”²¹⁰ Vegyük észre, hogy Schopenhauer rendszerében is jelentős szerepet kap a világ – benne az akarat – lényegének megértése ahhoz, hogy a kívánatos harmóniához eljuthassunk:

A magunk részéről a vágyaink, akaratunk radikális elfojtása helyett inkább egy „középutas” megoldást tartunk szimpatikusabbnak, ami Weöres Sándor költői megfogalmazásában: „Ne mondj le semmiről: mert ki amiről lemondott, abban elszáradt. / De kívánságaid rabja se legyél.”²¹¹

209 Schopenhauer i.m. 201. old., kiegészítés tőlem – B. J.

210 Schopenhauer i.m. 471. old., kiemelés tőlem – B. J.

211 Weöres (1995) 31. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arisztotelész (1984): Politika. Gondolat Kiadó, Budapest
- Fromm, E. (2002): Menekülés a szabadság elől. Napvilág Kiadó, Budapest
- Galbraith, J. K. (1998): The Affluent Society. Houghton Mifflin Company, New York
- Jakab J. (2003): A szervezeti kultúra szociális reprezentációként való értelmezésének lehetőségéről és hasznáról: hozzájárulás a szervezetfejlesztő szakma közös nyelvének alakításához. Alkalmazott pszichológia. 5. évf. 3-4.
- Keynes, J. M. (1965): A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. KJK, Budapest
- László J. – Thomka B. (2001): Narratív pszichológia. Narratívák 5. Kijarat Kiadó, Budapest.
- Moscovici, S. (2002): Társadalom-lélektan. Osiris Kiadó, Budapest
- Polányi K. (1976): Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Gondolat Kiadó, Budapest
- Schopenhauer, A. (1920): Parerga és Paralipomena. Világirodalom Könyvkiadó Vállalat, Budapest
- Schopenhauer, A. (1992): Az élethez való akarat igenléséről. In: A nemi szerelem metafizikája. Az élethez való akarat igenléséről. Az élet semmiségéről és gyötrelméről. Reprint: Hatágú Síp Alapítvány, Budapest
- Schopenhauer, A. (2007): A világ mint akarat és képzet. Osiris, Budapest
- Smith, A. (1992): Nemzetek gazdagsága. E gazdagság természetének és okainak vizsgálata. KJK, Budapest
- Smith, A. (2011): Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól. Napvilág Kiadó, Budapest
- Szakolczai Á. (1990): A fejlődés megkérdőjelezése. A gazdasági fejlődés modern mítosza és valós alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Vogl, J. (2013): A kapitalizmus kísértete. Typotex Elektronikus Kiadó
- Weber, M. (1982): A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Gondolat Kiadó, Budapest
- Weöres S. (1995): A teljesség felé. Tericum Kiadó, Budapest

A SZAKMAI (KÖZJEGYZŐI) FELELŐSSÉGBIZTOSÍTÁS NÉHÁNY KÉRDÉSÉRŐL

*THE PROFESSIONAL (NOTARY PUBLIC) LIABILITY INSURANCE
ON SOME ISSUES*

DR. DEÁK ISTVÁN doktorjelölt
PTE KTK REGA Doktori Iskola

ABSTRACT

A significant portion of the latin type notary activities belong to market participants also in Hungary, especially in editing documents, even if it is circumscribed and round-defined by law and limited by business rules. The responsibility, as a legal norm has three aims: protection, prevention and repairation functions. According to economic theory, the professional liability insurance like any other insurance, is based on the customers' risk aversion, and the customers limited rationality. The professional liability insurance, and the involvement of the insurance company not only reduce transaction costs for the insured in the claim adjustment, but reduce transaction costs between insured and its business partners as well. Even though the risk-averse behaviour does not signify the largest impact of the legal requirements, but also the conclusion of the mandatory liability insurance. This is equal to the performing notary activities in the regional market as well, whose area of responsibility is similar to the jurisdiction of the district court's.

1. A felelősség fogalmának megközelítése

1.1. A felelősség kialakulásának rövid története

A felelősség – általánosságban – valamely követendő magatartás, jogi norma megszegéséért, vagy annak mellőzéséért való helytállási kötelezettség. A felelősség, mint jogi norma célja hármas, így:

- a védelmi funkció, azaz a közösség érdekeinek szem előtt tartása;
- a megelőző funkció, azaz az egyénnek a jogsértő magatartástól való távol tartása és a jogkövető magatartás biztosítása;
- a reparációs funkció, azaz a normaszegéssel okozott hátrányokért való helytállás kényszere.

A felelősség nem képzelhető el kötelességszegés nélkül²¹². Alapvetően két nagy felelősségi rendszert különböztetünk meg.

Az objektív felelősségi rendszer nem vizsgálja a normaszegő motivációját. Az eredményre, a kialakult joghátrányra fókuszál, illetve annak helyreállítását helyezi előtérbe.

A szubjektív felelősségi rendszer ezzel szemben az egyén felelősségére koncentrálna, a helytelen magatartás kiváltásának egyénben rejlő okait vizsgálja.

1.2. A kárfelelősség fejlődése

- Az ősi társadalmakban a felelősség alapja a magánbosszú volt, melynek során a sérelmet szenvedett egyén maga vett elégtételt az elszenvedettekért.
- Az ókorban a kárfelelősség megjelenésekor még nem különült el egymástól a magán(polgári) és büntető jog.
- A szétválást követően a magánjog célja az elszenvedett vagyoni sérelmek helyreállítása.
- A kártérítési felelősség alapja a represszió (büntetés), amely a delictumból²¹³ fakad²¹⁴. A kár olyan hátrány, amelyet a károsult a delictumból eredően vagyonában, vagy személyében szenvedett el²¹⁵. A kártérítési felelősség legfontosabb hivatása a megelőzés.
- A vagyoni kár lehet tényleges kár²¹⁶, elmaradt haszon²¹⁷, továbbá az indokolt költségek.
- A személyhez fűződő kár alapvetően a nem vagyoni kártérítés és a sérelemdíj²¹⁸.
- A polgári társadalom kialakulása magával hozta a büntető és polgári jogi felelősség „elvi alapú szétválasztását”²¹⁹. A polgári jogi kárfelelősség alapjává a vétkesség vált, mely az objektív felelősségen nyugszik, sarokköve a károsult védelme.
- A modern társadalmak kártérítési felelősségének fő szabálya a szubjektív felelősség. A reparáció és a prevenció elvei kiegészülnek a felróhatóság (jogsértő vétkességének) vizsgálatával.

212 Petrik Ferenc (2002): Kártérítési jog, HVG ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 13. old.

213 Bűncselekmény. A római jogban kétféle delictumot ismerünk. A delicta publica esetén az állam indított eljárást, míg a delicta privata esetében a sértett indított eljárást.

214 Fézer Tamás (szerk.) (2010): A kártérítési jog magyarázata, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest 21. o.

215 Fézer Tamás (szerk.) (2010): A kártérítési jog magyarázata, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest 22. o.

216 damnum emergens

217 lucrum cessans

218 melynek lényege a károkozás következtében előállott szenvedésért való helytállási kötelezettség

219 Petrik Ferenc (2002): Kártérítési jog, HVG ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 16. old.

- A felróhatóság a jó gazda gondosságának, a társadalom által elvárt általános cselekvési elveknek való megfelelés vizsgálata, ami „már jóval szűkebb körben ad lehetőséget a mentesülésre, mint a vétkesség”²²⁰.

1.3. A jogi felelősség

A jogi felelősségnek rétegzett értelme van²²¹. Legáltalánosabb, leginkább elvont és legkevesebb tulajdonsággal való leírását a jogelmélet állapítja meg. Ennél sokkal részletesebb ismérveit – az egyes jogterületekre vagy jogágakra jellemző jellegzetességeit – szakjogtudományok tárják fel. A jogfelelősség elméleti magyarázata akkor megfelelő, ha az kellőképpen általános és egyúttal a jogterület valamennyi részletére is helytálló, helyes megállapítás. Nem tekinthető egységes felelősség elméletnek az, amely csak bizonyos részletekre igaz²²². Lábady Tamás szerint „a magánjog irodalma megkülönbözteti a magánjogi kötelezettséget a felelősségtől. Míg a kötelezettség általánosságban azt a magatartást jelenti, amelyet a Servusnak a vele szemben álló Dominus alanyi joga alapján ki kell fejtenie, addig a felelősség nem más, mint helytállás valamely kötelezettségért, illetőleg a kötelezettség.”²²³

1.4. A közjegyzői felelősség

A közjegyző – a közjegyzői működése körében – okozott kár megtérítéséért a Polgári Törvénykönyv szabályai szerint felel. A károk megtérítésének fedezésére a közjegyző köteles legalább ötvenmillió forint értékű²²⁴, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara által megkötött felelősségbiztosítást kötni, és fenntartani azt közjegyzői működésének időtartama alatt.

2. A biztosítás kialakulásának rövid története

2.1. Európai biztosítás történet

A magántulajdon kialakulásával egyidejűleg megjelent az igény annak védelmére is. I.e. 2250-ből ismerjük az első írásos feljegyzéseket a biztosítás kezdetleges formájáról. Így a karavánbiztosítás keretében a kereskedők egyeztek meg

220 Fézer Tamás (szerk.) (2010): A kártérítési jog magyarázata, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest 24. old.

221 Sólyom László (1977): A polgári jogi felelősség hanyatlása, Akadémiai kiadó, Budapest. 8. old.

222 Szalma József (2008): Szerződésen kívüli (deliktualis) az európai és a magyar magánjogban, ELTE ÁJK-Bíbor Kiadó, Budapest-Miskolc, 13. old.

223 Lábady Tamás (1988): A magyar magánjog (polgári jog) általános része. 2. változatlan kiadás. Budapest – Pécs: Dialog Campus Kiadó, 21. old.

224 1991. évi XLI. törvény 10.§. (2) bek.

egymással abban, hogy karavánjuk kifosztása esetén a károkat közösen viselik²²⁵, illetve a másik kezdetleges biztosítási forma a rabszolgák szökéséből eredő veszteségek, károk esetére a rabszolgatartók egymás közötti megegyezése a károk megosztására²²⁶. Mindkét esetben a veszélyközösség tagjai közös pénzügyi alapot hoztak létre, amelyből – szükség esetén – a károkat fedezni tudták.

Az ókori Római birodalomban két formában jelent meg a biztosítás. Egyrészt a felszabadított rabszolgák temetkezési pénztártakat alapítottak, melynek keretében a tagok hozzájárulásokat teljesítettek, s a halál bekövetkezése esetén hozzátartozók segély formájában részesülhettek a befizetett alapból. A másik formát a kereskedelem fejlődése teremtette meg, melynek során a hosszú távra szállított termékekre a kereskedők kölcsönt vettek fel, melynek kamata lényegesen meghaladta a piaci kamatokat. Ezt a kölcsönt nem kellett vissza fizetni, ha az áru az út során megsemmisült, míg ha célt ért, s a szállító eszköz épségben visszatért kiindulási helyszínére, a kölcsönt és kamatát vissza kellett fizetni.²²⁷

A biztosításnak alapvetően tehát két formája működött a kezdeti időkben. Az egyik az ún. felosztó-kirovó rendszer, amely arra az esetre, ha a közösség tagját veszteség érte, az egy tagra eső kárt felosztotta a közösség tagjai között. A másik a kaláka, melynek keretében az ókorban gyakori tűzvészek károsultjait segítették, hogy elveszett ingatlanuk helyébe közösen új épületet emelhessenek.

A céhes ipar fejlődésének hatására Németországban, Dániában és Angliában a megalakult gildék²²⁸ keretében nyújtottak segítséget a tagok egymásnak áruik megsemmisülése, esetleges elveszése esetére. Ezek keretében szervezték meg továbbá a tűzkárok enyhítésének kereteit is. A szakmai alapon szerveződött közösségek anyagi lehetőségei azonban rövid időn belül szűkössé váltak, így rövidesen annak igénye is felmerült, hogy az egymástól elszigetelt közösségek egyesítsék erejüket.

Genovában 1347-ben jegyezték fel az első, kezdetleges biztosítási kötvényt, amelyet a piaci alapon működtetett biztosítási vállalkozások állítottak ki, a kereskedelemről eredő kockázatok mérséklésére, biztosítására.

Ebben az időszakban jelent meg a nápolyi orvos, Lorenzo Tonti által szervezett, biztosítással kiegészített államkölcsön. A tontinák életjáradék típusú kötvények voltak Itáliában és Franciaországban, melynek keretében az állam/városok kötvényt bocsátottak ki, melyek igénylőinek életjáradékot fizettek. Aki a jegyzést követően hamarabb távozott az élők közül, kevesebb, míg az átlagnál szebb kort megélők magasabb szolgáltatást vehettek igénybe. Az állam/város fizetési kötelezettsége kimerült akkor, amikor a lejegyzett összeg elfogyott.²²⁹

225 Biztosítás története, kialakulása, fogalma, www.biztositaskotelezo.hu; Letöltve: 2015. okt. 18.

226 Biztosítás története, kialakulása, fogalma, www.biztositaskotelezo.hu; Letöltve: 2015. okt. 18.

227 Biztosítás története, kialakulása, fogalma, www.biztositaskotelezo.hu; Letöltve: 2015. okt. 18.

228 A távolsági kereskedők érdekvédelmi szervezete a középkorban.

229 Szekeres István (2010): Biztosítási ismeretek, Jegyzet, Szent István Egyetem, Gazdasági Kar, Békéscsaba, 3. old.

A XVII-XVIII. századra, a statisztika és a matematika fejlődésének hatására létrejöttek az első biztosító társaságok, amelyek már nem csak az árut, hanem a fuvarozó eszközt, így elsősorban a hajótestet is biztosították. 1688-ban Nagy-Britanniában alakult meg a Lloyd's Biztosító Társaság, majd 1720-ban ugyan itt jöttek létre a kereskedelmi alapon működő más biztosító társaságok is.

A szigetországban a XVIII. századtól kezdtek működni az életbiztosításokat kínáló társaságok.

A modern technikai fejlődések hatására a XIX. században jelentek meg a felelősség -, baleset biztosítások, megalakultak a viszont biztosítók, majd a XX. századtól váltak általánossá a több kockázatú biztosító társaságok.

2.2. Magyar biztosítástörténet

A XIV. században jelentek meg a céhek keretében szervezett Társládák, amelyek a tagjaik, családtagjaik számára segélyeket, járadékokat fizettek.

A XVIII. században alakultak meg az első társaságok, amelyek főként temetési és nyugdíjbiztosítási tevékenységet folytattak, illetve a Szepességben ezen időszakban működtek tűzpénztárak is a gyakori tüesetek kárainak enyhítésére.²³⁰

1807-ben jött létre a szállítmánybiztosítással foglalkozó Királyi és Császári Hajózást Bátorságosító Társaság, amely – mint a neve is mutatja – szállítmány-biztosítással foglalkozott. 1843-ban alakult meg a tisztán hazai tőkéből életre hívott Jégverés Elleni Kölcsönös Biztosító Magyar Egyesület. 1857-ben alapították az Első Magyar Általános Biztosító Társaságot. 1899-ben jött létre a Gazdák Biztosító Szövetkezete. A XX. század elején a magyar biztosítási piacon tevékenykedő nagyobb gazdasági társaságok voltak az Adria (Triesti) Biztosító Társaság, az Első Magyar Általános Biztosító Társaság, illetve a Generali.

1949-ben, immáron az államosítás jegyében hozták létre az Állami Biztosító-t. Mellette 1986-ban alapították meg a szintén állami Hungária Biztosítót.

A rendszerváltás után piaci alapon szervezett biztosító társaságok kezdtek működni a hazai piacon.

3. A szakmai felelősségbiztosítás fogalma és közgazdasági jellemzői

3.1. Szakmai felelősségbiztosítás fogalma

A felelősségbiztosítás a biztosított által a mások vagyonában okozott károokra nyújt fedezetet, a kártérítési kötelezettség alól mentesíti a károkozót a szerződésben meghatározott esetekben. A szakmai felelősségbiztosítás a felelősségbiztosí-

²³⁰ Szekeres István (2010): Biztosítási ismeretek, Jegyzet, Szent István Egyetem, Gazdasági Kar, Békéscsaba, 3. old.

tások speciális típusa – sokan az általános felelősségbiztosítások egyik fajtájának tekintik, mások a felelősségbiztosítások egyéb csoportjába sorolják²³¹.

Az általános felelősségbiztosítás esetén a biztosító átvállalja a biztosítottat a szerződésben meghatározott minőségében²³² terhelő, azon kártérítési kötelezettségeket, melyekért a magyar jog szerint a biztosított köteles helyállni. A biztosító kockázatviselése kiterjed a személyi sérüléssel járó károk, a szerződésen kívül okozott dologi károk és az ezekre visszavezethető egyéb vagyoni károk miatt támasztott követelésekre.

A szakmai felelősségbiztosítás olyan felelősségbiztosítási szerződés, amely alapján a biztosító azokat a károkat téríti meg, amelyek a szerződésben nevesített szakma vagy hivatás (pl. orvos, gyógyszerész, könyvvizsgáló, bróker, közjegyző) folytatóját terhelik olyan károkozás kapcsán, ahol a felelősségük megállapítható.²³³

A különbség az általános felelősségbiztosítások és a szakmai felelősségbiztosítás között alapvetően az, hogy az előbbi azokra a harmadik félnek okozott károkra nyújt fedezetet, melyek nem a konkrét szolgáltatásnyújtáshoz szorosan kapcsolódóan merülnek fel, míg utóbbi kifejezetten a szakmai szolgáltatásnyújtás közben a szolgáltatás igénybevevőjének okozott kárt fedezi.

A szakmai felelősségbiztosításhoz nagyon hasonló biztosítási termék a szolgáltatási felelősségbiztosítás, mely azonban csak a tevékenység végzése során okozott egyéb károkra és nem a szolgáltatáshoz közvetlenül kapcsolódó károkra vonatkozik. Előfordul, hogy a biztosított részéről felmerül az igény a szolgáltatáshoz közvetlenül kapcsolódó károk fedezésére is. Ekkor a szolgáltatási felelősségbiztosítási szerződés kiegészítésében a tevékenység tárgyára is kiterjesztik a biztosítást, így azonban ez már valójában szakmai felelősségbiztosítássá válik.

3.2. A szakmai felelősségbiztosítási piac közgazdasági jellemzői

A felelősségbiztosításokkal foglalkozó elméleti és az empirikus közgazdasági szakirodalom nagy része a biztosítás kapcsán felmerülő morális kockázattal (moral hazard) foglalkozik. A felelősségbiztosítás ugyanis elvileg növelheti a biztosított ösztönzőit a gondatlan cselekvésekkel kapcsolatban (ex ante moral hazard). A morális kockázat azonban egyrészt különböző szerződéses elemekkel (pl. önrész) csökkenthető, másrészt mértéke nem olyan nagy, hogy meghaladná a biztosításból származó pozitív hatásokat. Az irodalom döntő része arra a következtetésre jut, hogy a felelősségbiztosításnak összességében jólétnövelő hatása van.²³⁴

231 Nohta Tibor (2005): A magánjogi felelősség útjai a társasági jogban, Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 46. old.

232 Nagy Éva (2006): Kölcsönből fogyasztói hitel, Doktori értekezés, ELTE ÁJK, Budapest, 38. old.

233 Szalma József (2008): Szerződésen kívüli (deliktualis) az európai és a magyar magánjogban, ELTE ÁJK-Bibor Kiadó, Budapest-Miskolc, 36. old.

234 Nagy Péter-Micsi Judit (2012): A szakmai felelősségbiztosítások piacának sajátosságai Magyarországon, Infrapont kiadó, Budapest, 18. old.

A közgazdasági elmélet szerint a szakmai felelősségbiztosításnak is, mint minden más biztosításnak az alapját az ügyfelek kockázatkerülő magatartása jelenti. Amennyiben a jövőbeli kár várható mértéke megegyezik a biztosítási díj összegével, egy kockázatkerülő ügyfél és egy kockázat semleges biztosító közt, racionális a biztosítási szerződés létrejötte.

Az intézményi közgazdaságtan szerint a kockázatkerülő attitűd nem magyarázza jól minden esetben a biztosítások létét, ami miatt szükséges a magyarázó tényezők körének kiegészítése.²³⁵ Az intézményi közgazdaságtan a tranzakciós költségek létében, illetve a biztosító információs előnyében látja azokat a legfontosabb tényezőket, amelyek magyarázzák a gazdaságban előforduló jelenségeket, melyek a hagyományos (alapvetően csak a kockázatkerülő attitűdre építő) elmélettel nehezen érthetőek: például, hogy a kockázat semleges nagyvállalatok is kötnék biztosításokat, illetve gyakran előfordul a „túlbiztosítás” is. A biztosító azonban egyrészt információs előnnyel rendelkezik a potenciális károk bekövetkezési valószínűségének meghatározását illetően, másrészt alacsonyabb költséggel képes elvégezni a kárrendezést, mint az ügyfél.

A szakmai felelősségbiztosítás, illetve a biztosító bevonása nemcsak a kárrendezés során csökkenti a tranzakciós költségeket a biztosított számára, de csökkenti a biztosított és annak üzleti partnerei közti tranzakciós költségeket is. Szakmai felelősségbiztosítás hiányában ugyanis a megrendelő csak bonyolult szerződéses konstrukció, illetve különböző garanciák megkövetelésével érheti el azt, hogy a megbízott által elkövetett szakmai hibák által okozott károk megtérítése garantált legyen.

A biztosítások iránti kereslet közgazdasági magyarázótenyezőjét a kockázatkerülő attitűd mellett tehát az ügyfél korlátozott racionalitása (a kár bekövetkezési valószínűségével kapcsolatos információhiány), illetve a biztosítók által a biztosítási eseményekkel (kárrendezéssel) kapcsolatban nyújtott szolgáltatásainak értékelése jelenti. A kínálat jellemzőit különösen, a díjakat pedig alapvetően a biztosítók információi (pl. a kárstatisztikák), illetve a biztosítással kapcsolatos tranzakciók költségei határozzák meg.

A szakmai felelősségbiztosítás specialitásai:

- A múltbeli károkra vonatkozó információk felhasználhatósága a károk jövőbeli bekövetkezési valószínűségének meghatározására vonatkozóan a szakmai felelősségbiztosítás esetében jóval korlátozottabb lehet, mint más biztosítási ágazatoknál. A biztosítás szempontjából ugyanis csak az a kár számít, amit a biztosítottnak a bíróság döntése, vagy peren kívül megegyezés alapján meg kell térítenie. Ez azonban idővel akár meglehetősen gyorsan is változhat a bírósági gyakorlat megváltozásának függvényében. De igen gyorsan megváltozhat a károsultak magatartása is a kárigények bejelentésével kapcsolatban. Gazdasági válság esetén pl. a károsult vállalatok, fogyasztók sokkal kevésbé

235 Huzdik Katalin-Béres Dániel-Németh Erzsébet (2014): Pénzügyi kultúra versus kockázatvállalás empirikus vizsgálata a felsőoktatásban tanulóknál, Pénzügyi Szemle, 2014/4, Budapest, old.!

elnézőek az őket ért károkkal kapcsolatban, mint a gazdasági fellendülés idején. A brit befektetési tanácsadói szakmai felelősségbiztosítási piac elemzése pl. arra következtetésre jutott, hogy a fő problémát a piacon az jelenti, hogy gazdasági visszaesés idején a bejelentett kárigények olyan mértéket öltenek, ami a szakmai felelősségbiztosítási piac összeomlásához vezet.²³⁶

- A kár nagysága nem mindig objektív és egyértelműen meghatározható. Ez különösen az egészségügyi felelősségbiztosítások esetében jelentkezik, ahol az emberi élet elvesztéséhez, vagy a maradandó fogyatékhosszhoz vezető szakmai hibák utáni kártérítés megítélése a bírósági gyakorlat és precedensek függvényében jelentősen változhat.
- A kár nem független a biztosítottól. Mint minden felelősségbiztosítás, éppen a biztosított által okozott károkra vonatkozik. Mégis ez a jellemző fontos különbséget jelent a többi biztosítási ágazathoz képest. Ebből következik, hogy a biztosítónak jóval körültekintőbben kell eljárnia a biztosítás megkötése során, ami magába foglalhatja a biztosítottak egyedi elbírálását egyedi kárstatisztikájuk alapján, illetve olyan ösztönzők alkalmazását (önrész, díj-visszatérítés), ami a károk elkerülésére ösztönzi a biztosítottat, azaz kezeli az erkölcsi kockázat (moral hazard) problémáját. Ilyen ösztönzők hiányában a felelősségbiztosítás társadalmilag nem megfelelő eredményre vezet, hiszen megnöveli a gondatlan szakmai magatartás és az ennek következtében jelentkező károk nagyságát. Az ösztönzők kidolgozása és alkalmazása jelentős többletköltséget okoz a biztosítóknál.
- A kárrendezés elhúzódása és magas költségei. A felelősségi károk esetében a károkozás, a kár megjelenése és a kártérítés megítélése időben elválhat egymástól, az egész folyamat jelentősen elhúzódhat. A kárbejelentés és a bírósági ítélet vagy a peren kívüli megegyezés között akár évek telhetnek el. Bizonyos esetekben – pl. mérnöki, vagy orvosi tevékenység esetén – a károkozás, illetve a kár jelentkezésének az időpontja is jelentősen különbözhet. Mindez ahhoz vezet, hogy a szakmai felelősségbiztosítások esetében jelentősen magasabb a függőkárok nagysága, ami más biztosítási ágazatokhoz képest nagyobb tartalékképzést igényel a biztosító részéről. A károkozás körülményeinek a tisztázása, a felelősség megállapítása nemcsak időigényes, de jelentős költségeket is okoz a biztosító számára, ami jóval magasabb lehet, mint más biztosítási ágazatok esetében. Összességében tehát a kárrendezéshez és a nagyobb tartalékképzéshez kötődő költségek (lekötött tőke költsége) jelentősen magasabbak a szakmai felelősségbiztosítás esetében.
- A viszontbiztosítás nagy szerepe. Részben a veszélyközösségek kis mérete, részben a károk bekövetkezéséhez, illetve a kár nagyságához kapcsolódó nagy bizonytalanság miatt a szakmai felelősségbiztosítások esetén nélkülözhetetlen a kockázat porlasztása, viszontbiztosítások megkötése révén.

236 Financial Services Authority, 2008: www.fsa.gov.uk; Letöltve: 2015. szeptember 14.

4. A magyar szakmai felelősségbiztosítási piac jellemzői

Magyarországon az egyes szakmák felelősségbiztosítási piaci rendkívül koncentráltak, melynek okai:

- **a kereslet alacsony szintje**

Számos szakma esetében a piac olyan kisméretű, hogy a belépéssel való foglalkozás nem éri el a vállalatvezetés „ingerküszöbét”. A közgazdasági irodalomban elméletileg és empirikusan is alátámasztott tény, hogy minél kisebb a kereslet, azaz a piac mérete, annál nagyobb az esélye a kevésszereplős, koncentrált piac kialakulásának.²³⁷

- **kisméretű veszélyközösség**

A kereslet alacsony szintje a biztosítási piacokon egy másik szempontból is korlátozhatja a belépést. Egy szakmához kapcsolódó egyébként sem túl nagy veszélyközösség sok biztosító közti megoszlása esetén az egyes biztosítókra már olyan kicsi veszélyközösség jutna, ami ellehetetleníti a biztosíthatóságot.

- **aszimmetrikus információ (a károkról)**

Egy részpiacon már jelenlévő biztosító jelentős információs előnnyel rendelkezik az új belépővel szemben, ami különösen a kárstatisztikák, illetve pl. a kárrendezés költségeivel kapcsolatban jelenthet lényeges előnyt. A tevékenység ezért az új belépő számára jóval kockázatosabb, ami miatt árai magasabbak lennének. Az új belépő ajánlata így nem lesz versenyképes.

- **a kereslet aggregálása**

Számos esetben a szakma keresletének egészét, vagy jelentős részét a kamarák, szakmai szövetségek aggregálják (a szövetség maga köt csoportos biztosítást a tagjaira, saját biztosítót, saját alkuszcéget működtet). Az ilyen esetekben, még akkor is, ha bizonyos időnként történik biztosítóváltás, a piacról egy adott pillanatban alkotott kép szükségszerűen nagyon erős koncentrálttságot mutat.

- **alacsony váltási hajlandóság a biztosítottak részéről**

A szakmai felelősségbiztosítások esetében is felmerülnek olyan általános váltási költségek (switching cost), amelyek minden szolgáltató váltást jellemeznek: pl. új, kedvezőbb ajánlat keresésének, a szerződés megszüntetésének, új szerződés megkötésének költségei. Ezeket más szolgáltatásokkal összehasonlítva nem nevezhetjük különösen magasnak, a szakmai felelősségbiztosításoknál azonban jelen van egy olyan elem, amely bizonyos esetekben igen erős ellenősztőzöt jelent a váltással szemben. A magyar szakmai felelősségbiztosítási gyakorlat jellemzően ún. claims made alapú, azaz a biztosító csak a biztosítási időszak (a kötvény érvényessége) alatt okozott és bejelentett károk fedezetét vállalja. Biztosítóváltás esetén ezért előfordulhat, hogy a biztosított fedezet nélkül marad, amennyiben egy az előző biztosítás érvényességi időszakában keletkezett kár később, a biztosítóváltást követően derül csak ki, mivel ezt sem a régi sem az új biztosító nem vállalja.

237 Bresnahan, Timothy F. and Reiss, Peter C. (1991): “Entry and Competition in Concentrated Markets,” *Journal of Political Economy*, 99, 977-1009. old

Van lehetőség a múltban elkövetett szakmai hibákra vonatkozó kiegészítő fedezet, illetve olyan utófedezet megkötésére is, amely a biztosítás megszűnése után is fedezetet nyújt a később kiderülő károkra, ezek azonban nyilván akár jelentős többletköltséggel is járhatnak. Azoknak a szakmáknak az esetében tehát ahol a kár jelentkezése és a károkozás időpontja jelentősen elválhat egymástól a biztosítóváltás különösen költséges, a váltási hajlandóság pedig nagyon alacsony lehet.

Az egyes szakmai felelősségbiztosítási területeken tapasztalható erős koncentráció oka elméletileg lehet a piaci szereplők koordinációjának az eredménye, azaz a piac felosztása.

Vizsgálni kell a hallgatólágos koordinációnak azokat az előfeltételeit, amelyeket a közgazdasági szakirodalom és a versenyszabályozási gyakorlat nélkülözhetetlennek tekint.²³⁸ Az európai elsőfokú bíróságnak az Airtours²³⁹ ügyben hozott döntésében szereplő feltételek tekinthetők a hallgatólágos koordináció megvalósíthatóságának szükséges előfeltételeinek. Ezek a következők:

- 1). A szereplők képesek legyenek a koordinációra;
- 2). A szereplők képesek legyenek ellenőrizni, hogy minden résztvevő követi a koordinatív viselkedést.
- 3). Végrehajtható legyen valamilyen büntetési, elrettentési mechanizmus, aminek hatására a résztvevők nem térnek el egyoldalúan a koordinált viselkedéstől.
- 4). Ne legyen olyan külső szereplő (maverick), amelynek érdekében áll, és amely képes is destabilizálni a koordinációt.

Az Airtours kritériumok megvalósulása csak bizonyos strukturális jellemzőkkel rendelkező piacokon reális.

Tekintettel arra, hogy a koordinatív magatartás megvalósíthatóságához az összes Airtours kritériumnak egyszerre kell fennállnia, a fenti jellemzők arra utalnak, hogy a szakmai felelősségbiztosítási piac strukturális jellemzői nem teszik lehetővé az összehangolt piaci magatartás fenntartható megvalósítását²⁴⁰.

238 Gergely Csorba - Aliz McLean 2011. "Analysing coordinated horizontal effects". Competition Mirror 7:(1) 4-13. old

239 Európai Elsőfokú Bíróság T-342/99 sz. ítélete. <http://kuria-birosag.hu/hu/eu/t-34299-sz-ugyben-hozott-iteletenek-osszefoglalasa>; Letöltve: 2015. október 3.

240 Nagy Péter-Micski Judit (2012): A szakmai felelősségbiztosítások piacának sajátosságai Magyarországon, Infrapont kiadó, Budapest, 28. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1991. évi XLI. törvény,
Biztosítás története, kialakulása, fogalma, www.biztositaskotelezo.hu; Letöltve: 2015. október 18.
- Bresnahan, Timothy F. and Reiss, Peter C. (1991): "Entry and Competition in Concentrated Markets," *Journal of Political Economy*,
- Európai Elsőfokú Bíróság T-342/99 sz. ítélete. <http://kuria-birosag.hu/hu/eu/t-34299-sz-ugyben-hozott-iteletenek-osszefoglalasa>; Letöltve: 2015. október 3.
- Fézer Tamás (szerk.) (2010): A kártérítési jog magyarázata, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalom-szolgáltató Kft., Budapest,
- Financial Services Authority, 2008: www.fsa.gov.uk; Letöltve: 2015. szeptember 14.
- Gergely Csorba - Aliz McLean 2011. "Analysing coordinated horizontal effects". *Competition Mirror* 7:(1)
- Huzdik Katalin-Béres Dániel-Németh Erzsébet (2014): Pénzügyi kultúra versus kockázatvállalás empirikus vizsgálata a felsőoktatásban tanulóknál, *Pénzügyi Szemle*, 2014/4,
- Lábaday Tamás (1988): A magyar magánjog (polgári jog) általános része. 2. változatlan kiadás. Dialog Campus Kiadó, Budapest – Pécs,
- Nagy Éva (2006): Kölcsönből fogyasztói hitel, Doktori értekezés, ELTE ÁJK, Budapest,
- Nagy Péter-Micski Judit (2012): A szakmai felelősségbiztosítások piacának sajátosságai Magyarországon, Infrapont kiadó, Budapest,
- Nochta Tibor (2005): A magánjogi felelősség útjai a társasági jogban, Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs,
- Petrik Ferenc (2002): Kártérítési jog, HVG ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest,
- Sólyom László (1977): A polgári jogi felelősség hanyatlása, Akadémiai kiadó, Budapest,
- Szalma József (2008): Szerződésen kívüli (deliktualis) az európai és a magyar magánjogban, ELTE ÁJK-Bibor Kiadó, Budapest-Miskolc,
- Szekeres István (2010): Biztosítási ismeretek, Jegyzet, Szent István Egyetem, Gazdasági Kar, Békéscsaba,

AZ ENERGIAHATÉKONYSÁG FOKOZÁSÁNAK ÉS MEGÚJULÓ ENERGIAFORRÁSOK HASZNÁLATÁNAK TÁMOGATÁSI LEHETŐSÉGEI

*POSSIBLE SUPPORT TO BOOST ENERGY EFFICIENCY AND FOR
THE USAGE OF RENEWABLE ENERGY SOURCES*

HAFFNER TAMÁS doktorandusz

Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar

Földtudományok Doktori Iskola

Közgazdaságtudományi Kar

Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

SCHAUB ANITA doktorandusz

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar

Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

ABSTRACT

In the recent decades, the Member States of the European Union have paid more and more attention to the environment and to a more efficient use of renewable energy sources to gain decent energy security. To tackle these problems, the European Union adopted the Europe 2020 strategy in March 2010, which wants to create more a resource-efficient, more competitive and greener Europe until 2020 on the basis of knowledge and innovation. In the strategy the EU undertake the obligation to fulfill the 20/20/20 goals in the field of energy policy. However, to do this multi-trillion forints and profitable investments are needed over several years, which neither the civil society nor the state cannot accomplish from their own resources, thus grants are necessary to fulfill the objectives. In the present article we intend to show that in the 2014-2020 period of EU development from which operative programs for which goals and what intensity of support will help to fulfill the main objectives of the Europe 2020 strategy. In this study we investigate whether EU funds and supplemental national co-financing are expected or not, and what kind of projects can be supported.

1. Bevezető

Az utóbbi két évtizedben fokozódó figyelem hárult az Európai Unióban az energiabiztonság elérésére, a környezet megóvására és a természeti erőforrások hatékonyabb kihasználására. E problémák megoldása érdekében az Európai Unió

2010 márciusában fogadta el az Európa 2020 stratégiát²⁴¹, mely az intelligens-, a fenntartható-, s az inkluzív növekedési irányok meghatározásával a tudáson és innováción alapuló, erőforrás-hatékonyabb, környezetbarátabb, s versenyképesebb Európát kíván 2020-ig megteremteni. A stratégia az energiapolitika területén rögzítette a 20/20/20 célkitűzések (üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának 20%-os csökkentése, az energiahatékonyság 20%-os növelése, a megújuló energia részarányának 20%-os növelése) teljesítésének szükségességét.

A hazai villamosenergia és távhő termelés fosszilis energiahordozók (főként földgáz) és atomenergia felhasználásán alapul, mely energiahordozók meghatározó része Oroszországból származik. Emiatt Magyarország számára nemcsak fenntarthatósági és környezettudatossági, hanem ellátás-biztonsági szempontból is kiemelten fontos a megújuló energiaforrások részarányának növelése a hazai energiatermelésen belül. Az energiafelhasználás 40 %-a az épületállományhoz kapcsolódik, ezért a tagállamoknak, így Magyarországnak is olyan követelményeket kell támasztania az épületelemekre és épületgépészeti rendszerekre, amelyek az épületek energiahatékonyságát javítják. A célok megvalósítása érdekében az Európai Unió strukturális és beruházási alapjaiból a 2014-2020-as időszakban kiemelten támogatja az energetikai, energiahatékonysági projekteket.

Jelen tanulmányunkban azt kívánjuk bemutatni, hogy a 2014-2020-as unió fejlesztési időszakban mely operatív programokból, milyen célra, milyen mértékű és milyen intenzitású támogatások fogják segíteni a célok megvalósulását.

2. Ellátásbiztonság megteremtésének uniós támogatása

Az Európai Közösség a közös piac létrehozásának kezdeti törekvésén, majd a gazdasági unió megvalósításán túlmutatóan egyre inkább az európai országokat összefogó politikai szövetséggé kezdett válni, melynek egyik célja az államok közti gazdasági, társadalmi és területi kohézió megteremtése lett. A 24 uniós szakpolitika egyike az energiapolitika, melynek alapját a későbbi alapító országok már az integráció kezdete előtt lerakták, azonban nemzetgazdasági és nemzetbiztonsági kiemelt szerepe miatt mégis az integráció egyik leglassabban fejlődő, legkényesebb területe lett.²⁴²

A közös energiapolitika megteremtésének sarokkövét jelentette, hogy több mint 50 évvel a Közösség megalakulása után, 2007-ben az Európai Tanács döntött a közös energiapolitika alapvetéseiről, melyben az ún. 20-20-20 célkitűzések - 2020-ig az üvegház hatású gázok kibocsátásának 20%-os csökkentése, a megújuló energiaforrások 8,5%-ról 20%-ra növelése az energiafelhasználáson belül, valamint az energiahatékonyság 20%-os javítása - kaptak helyet.²⁴³ A célkitűzések

241 COM (2010) 2020

242 Haffner Tamás (2011)

243 COM (2008) 781

alapján kidolgozott, az Európai Unió fejlődését 2020-ig meghatározó Európa2020 stratégiát 2010 márciusában fogadta el az Európai Unió. Az energiapolitika kérdéskörén túlmutató stratégia intelligens-, a fenntartható-, s az inkluzív növekedési pályát határozott meg az Európai Unió számára, melyet erőforrás-hatékonyabb, környezetbarát, s versenyképesebb gazdaságot kíván 2020-ig megteremteni növekvő foglalkoztatottság mellett. A fenntartható fejlődés elérése érdekében a stratégia két részterületet jelöl meg. Az éghajlatváltozás elleni küzdelem kapcsán károsanyag-kibocsátás jelentős, s gyors ütemű csökkentését, valamint a kibocsátás további korlátozását, míg a tiszta és hatékony energiaforrások alkalmazásának érdekében a földgáz és kőolaj importjának 60 milliárd euróval való csökkentését, valamint a megújuló energiaforrások felhasználásának növelésével 600 000 új munkahely létrejöttét jelölte meg megvalósítandó törekvésként. Emellett a stratégia „erőforrás-hatékony Európa” kiemelt kezdeményezése a fejlődés irányának a megújuló energiaforrások növekvő mértékű felhasználását, az energiahatékonyság ösztönzését határozta meg.

3. Magyarországi helyzetkép

Az energiapolitika az 1950-es éveket követően az államok fontosabb stratégiai kérdésévé vált, míg a meghatározó fosszilis energiahordozók egyenlőtlen elhelyezkedése energiaimportőr és energiaexportőr országokra osztotta fel a világot. Az energia politika potenciállá, s több esetben háborút kiváltó okká vált a 20. század második felében. Magyarország fosszilis energiahordozókban rendkívül szegény állam, az ország energiapolitikáját, a felhasznált energiahordozók szerkezetét nagymértékben meghatározta és meghatározza az energiaimport-függőség. A többi közép-európai országhoz hasonlóan az elmúlt 25 évben számos intézkedéssel próbálta meg csökkenteni Oroszországhoz kapcsolódó egyoldalú energiaimport-függőségét, azonban ezek a törekvések csak részsikereket értek el, Magyarország és Közép-Európa nagy részének orosz energiaimport-függősége ugyanakkor napjainkig fennmaradt. Magyarország jelenleg is Oroszországból szerzi be földgáz és kőolajszükségletének meghatározó részét, valamint a Paksi Atomerőmű összes fűtőelemét. Az egyoldalú energiaimport-függőség magas szintű ellátás-biztonsági kockázatot rejt magában, melynek súlyosságára a 2005-2006-os orosz-ukrán gázár vita mutatott rá. Magyarországnak hangsúlyt kell fektetnie energia ellátásbiztonságára. Ezt többek közt a hazai erőforrásokat felhasználó termelés fokozásával, valamint az energiahatékonyság fokozásával tudja elérni.²⁴⁴

Magyarországon a legnagyobb mennyiségű energiát a lakossági szféra és a közlekedési ágazat használja fel, ezen belül is a felhasználás 40 %-a az épületállományhoz kapcsolódik. Az átgondolatlan építőipari és energiagazdálkodási gyakorlat következtében a magyarországi épületállomány legalább 70 %-a felújításra

244 Haffner Tamás (2015)

szorul, amelyek közel 10 %-nak jelenlegi állapota már új építést tenne indokoltta.²⁴⁵ A magas arány oka a 2013. január 1-én hatályba lépett kormányrendelet²⁴⁶ kötelezővé tette minden értékesítésre kerülő ingatlan energetikai felmérését és hiteles energetikai tanúsítvány elkészítését, mely rámutatott az ingatlanállomány helyzetére. Az elmúlt két és fél során 302 701 db²⁴⁷ tanúsítvány készült, ami által hiteles képet kaphat a meglévő épületállomány energetikai állapotáról. Bár a korszerű energetikai szabályozásokról szóló rendelet²⁴⁸ 2006-ban megjelent, a 2007-2008-as pénzügyi válság hatására nem volt elegendő önrész a korszerűsítések teljesítésére. A folyamatosan fejlesztés alatt álló megújuló energiaforrásra épülő gépészeti berendezések és járulékos költségei eltántorították a befektetőket, hogy minél nagyobb arányban alkalmazzák a nem fosszilis energiaforrásokra épülő technológiákat az épületek működéséhez, noha pozitív környezeti hatásai miatt egyre többen gondolkodnak a megújuló energiaforrásokra való átállásra. Hazánk megújuló energiaforrás felhasználása még mindig elmarad az EU átlagtól (Magyarország: 9,8%; EU-28: 15%),²⁴⁹ Magyarország így 2020-ra az energiahatékonyság növelésére irányuló célt 18%-ban, a megújuló energia részarányának növelését 14,65%-ban határozta meg a Nemzeti Megújuló Energia Hasznosítási Cselekvési Tervben (NCsT). Az NCsT-ben, az energiahatékonyságra vonatkozó impozáns célok mellett a megújuló energiaforrások alkalmazására vonatkozó konkrét célok is megfogalmazásra kerültek. A 2011-ben elfogadott Nemzeti Energiastratégia 2030 három pillérre épülő, úgynevezett „Atom-Szén-Zöld” forgatókönyv megvalósításával kívánja biztosítani a hazai energetikai ellátásbiztonság fokozását. A forgatókönyv meghatározó pillére a megújuló energiaforrások részarányának növelése, azon belül is prioritásként jelöli meg a biogáz és biomassa erőművek létesítését, valamint a geotermikus energiahasznosítást. E célok megvalósításával a Kormány az NCsT-ben az uniós 13 százalékos előírást meghaladóan, 14,65 százalékos mértékű, ágazatonként differenciált vállalást tett a megújuló energiaforrások 2020-as részaránya tekintetében.

4. Erőforrás-hatékony Magyarország megteremtésének uniós támogatása

Az Európa2020 stratégia célkitűzéseinek, köztük az Erőforrás-hatékony Európa kiemelt célkitűzés végrehajtásának támogatása adta a 2014-2020-as európai uniós nemzeti uniós pályázati időszakok, így Magyarországon a Széchenyi2020

245 Interjú dr. Sárközi Károllyal az ÉMI Építéstechnikai Minőségellenőrző Innovációs Nonprofit Kft. vezérigazgatójával, Horváth Attila Imrével

246 176/2008. (VI. 30.) Korm. rendelet

247 2015. október 03.-i állapot, Lechner Tudásközpont adatbázisa

248 7/2006. (V. 24.) TNM rendelet

249 Eurostat 2013. évi adatai

program végrehajtásának alapját. Az uniós támogatások felhasználása érdekében Magyarország 2014. szeptember 11-én Partnerségi Megállapodást írt alá az Európai Bizottsággal. A megállapodás 21,9 milliárd euró uniós forrás felhasználása előtt nyitotta meg az utat a 2014 és 2020 közötti kohéziós politikai támogatások keretében. Magyarország emellett a vidékfejlesztés terén 3,45 milliárd euró, a halászati és tengerügyi ágazatban pedig 39 millió euró támogatásban részesül.²⁵⁰ A partnerségi megállapodásban lefektetettek végrehajtása érdekében Magyarország 10 operatív programot (8 ágazati és 2 területi) készített és nyújtott be az Európai Unió felé 2014-2015-ben.

1. táblázat: Magyarországi operatív programok 2014-2020

Table 1.: Hungarian European Union grant programs between 2014-2020

Operatív program neve:	Típusa:
Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP)	területi
Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program (VEKOP)	területi
Környezeti és Energiahatékonysági Operatív Program (KEHOP)	ágazati
Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP)	ágazati
Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (EFOP)	ágazati
Közigazgatás- és Köszolgáltatás-fejlesztési Operatív Program (KÖZOP)	ágazati
Rászoruló Személyeket Támogató Operatív Program (RSZTOP)	ágazati
Integrált Közlekedésfejlesztési Operatív Program (IKOP)	ágazati
Videkfejlesztési Operatív Program (VP)	ágazati
Magyar Halgazdálkodási Operatív Program (MAHOP)*	ágazati

* Még nem került elfogadásra

Forrás: saját szerkesztés palyazat.gov.hu adatai alapján

A Nemzeti Energiastratégia 2030 stratégiában és a Nemzeti Megújuló Energia Hasznosítási Cselekvési Tervben rögzített energetikai célkitűzések végrehajtásának támogatása jelen publikáció készítéséig elfogadott 9 operatív program közül - egyedülálló módon - közvetlenül, intézkedési szinten, vagy közvetve, intézkedés rész céljaként 6 operatív programban is megtalálható. Energetikai szempontból a bemutatott operatív programok közül kiemelkedik a Környezeti és Energiahatékonysági Operatív Program (KEHOP) és a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP), melyek prioritási szinten támogatják az energetikai tárgyú fejlesztéseket, valamint a két területi operatív program, melyek önálló, energiahatékonysági és megújuló energiaforrások használatát is támogató intézkedéssel rendelkeznek.

250 Magyarország Partnerségi Megállapodása a 2014–2020-as fejlesztési időszakra

**2. táblázat: Energetikai támogatások a hazai operatív programokban
2014-2020**

**Table 2.: Grants for energetical projects in hungarian grant programs
between 2014-2020**

OP	Prioritás	Támogatható releváns tevékenységek	Területi lehatárolás	Célcsoport
GINOP	4.	- a napenergia, biomassza, geotermikus- és vízenenergia hasznosítás növelése - épületkorszerűsítések - energiahatékony gazdasági-termelési folyamatokra vonatkozó korszerűsítések - komplex beruházások - projekt előkészítések (pályázati dokumentáció, hatásvizsgálatok, energetikai minőségtanúsítványok, auditok, engedélyeztetések)	Kevésbé fejlett régió*	KKV-k**
KEHOP	5.	- táv hőrendszerek komplex fejlesztése megújuló energiaforrásokkal - decentralizált energiatermelés elősegítése - hálózatra termelő megújuló energia alapú termelés - projekt előkészítések (pályázati dokumentáció, hatásvizsgálatok, energetikai minőségtanúsítványok, auditok, engedélyeztetések) - intelligens energiaszabályozási rendszerek (mérők, szabályozók) alkalmazása „közel nulla” energiaigényű épületek létesítése	Minden régió	- közsféra - civil szféra - táv-hő-szolgáltatók
TOP	3.2. 6.5.	- önkormányzati tulajdonú épületek hőszigetelése - önkormányzati tulajdonú épületek megújuló energiaforrás felhasználása - önkormányzat által vezérelt energiaellátás megújuló energiaforrások alkalmazásával - Önkormányzatok Fenntartható Energia Akció-programjai (SEAP) elkészítésének támogatása - intelligens energiaszabályozási rendszerek (mérők, szabályozók) alkalmazása	Kevésbé fejlett régiók	önkormányzati szféra
VEKOP	5.3. 5.4.	- lakó- és középületek hőtechnikai korszerűsítése - megújuló energiaforrások alkalmazása a lakó- és középületeken - világítás korszerűsítése - táv hőellátás korszerűsítése	Közép-Magyarországi régió	- közsféra - vállalkozói szféra - magán-szféra
IKOP	2.	elővárosi és regionális vasúti állomásépületek épületenergetikai korszerűsítése	Minden régió	
VP	5. - 5B	- mezőgazdasági épületek, létesítmények energiahatékonysági korszerűsítései - megújuló energiaforrások használata	Minden régió	mezőgazdasági termelők

* Magyarország Közép-Magyarországon kívüli régiói

** Alacsony energiahatékonyságú infrastruktúrával rendelkező Kis- és Középvállalkozások

Forrás: Saját szerkesztés operatív programok alapján

Következőekben területi korlátok miatt a KEHOP, a GINOP és a TOP bemutatására szorítkozunk.

4.1. Környezeti és Energiahatékonysági Operatív Program

Nemzeti Energiastratégia 2030 stratégiában és a Nemzeti Megújuló Energia Hasznosítási Cselekvési Tervben rögzített energetikai célkitűzések végrehajtásának támogatása elsődlegesen a Környezeti és Energetikai Hatékonyság Operatív Program (KEHOP) feladata. A KEHOP célrendszere a 2007-2013-as Környezet és Energia Operatív Programjában (KEOP) megfogalmazott „Megelőzés, takarékoság, hatékonyság” cél továbbfejlesztése. A KEHOP kialakítása során a KEOP-ban kialakított „jó gyakorlatok” megtartásra kerültek, melynek legfőbb eleme, hogy továbbra is vissza nem térítendő támogatás formájában valósulhatnak meg a fejlesztések. Különbséget jelent azonban, hogy míg korábban a projekt előkészítések külön intézkedésként szerepeltek az operatív programban, a jelenleginél már bekeverültek az egyes intézkedések alá, így lehetőség nyílik komplex beruházások megvalósítására. Az ország különböző régióinak fejlettségére vonatkozóan a KEHOP támogatást biztosít a fejlettebb és kevésbé fejlett régiók fejlesztési igényeinek kiszolgálására.

A KEHOP-ban 5 prioritást fogalmazódik meg, melyek közül 4 a környezetvédelmi intézkedéseket tartalmaz. Az OP 5. prioritástengelye határozza meg az energiahatékonyság növelése és megújuló energiaforrások alkalmazásának szélesítése érdekében tett intézkedések támogatását, amely a magyar gazdasági fejlődés egyik alappillére lehet. A prioritás nem csak környezetvédelmi célokat szolgál, hanem az ország fosszilis energiahordozó importjának függésének csökkentésére is irányul. Fontos megemlíteni, hogy megújuló energiaforrások tekintetében a megtermelt többlet energia hálózatra történő táplálását is preferálja a prioritástengely. Az OP az alábbi a megújuló energiaforrások épülő technológiákat támogatja:

- Biomassza hasznosítása villamos energiatermelésre, kistérségek kohézióját erősítő helyi rendszerek alkalmazásában. Járulékos hatása, hogy elősegíti a vidéki foglalkoztatás növekedését.
- Biogáz hasznosítása villamos energiatermelésre.
- Geotermikus energia alkalmazása, elsősorban távhő ellátásban, később villamos energia termelésre is.
- Napenergia villamos energia hasznosításra fotovoltaius rendszerek alkalmazásával.
- Vízenergia vízierőművekkel történő hasznosítása.

A megújuló energiaforrás használatának ösztönzésére tett intézkedések köre kiterjed a távhő és hőellátó rendszerek energetikai fejlesztésére is, amely tartalmazza a primer vezetékhálózat megújítását illetve hőszigetelést, a hőközpontok felújítását, szabályozott rendszerek kialakítását, új gerincvezeték kiépítését továbbá a távhűtés fejlesztését. A támogatások előnyben részesítik a kapcsolt

energiatermelésre való átállást. A támogatások megvalósításához az 5. prioritás intézkedései közel 1 milliárd euro támogatáshoz jutnak, melyben a nemzeti önrész mindössze 15%-os arányt képvisel.

2. táblázat: A KEHOP 5. Prioritásának pályázati menetrendje a 2015-ös évre
Table 2.: The 5th priority KEHOP tender schedule for the 2015 year

Felhívás azonosító jele	Felhívás neve	Felhívás keretösszege (Mrd Ft)	Felhívás meghirdetésének tervezett ideje
KEHOP-5.1.0.	Megújuló alapú zöldáram-termelés elősegítése	10,00	december
KEHOP-5.2.0.	Kormányhivatalok épületenergetikai fejlesztései megújuló energiaforrás hasznosításának lehetőségével	20,00	december
KEHOP-5.3.0.	Rendvédelmi szervek épületenergetikai fejlesztései megújuló energiaforrás hasznosításának lehetőségével	3,50	szeptember
KEHOP-5.4.0.	Igazgatási szervek épületenergetikai fejlesztései megújuló energiaforrás hasznosításának lehetőségével	2,00	szeptember
KEHOP-5.5.0.	Központi költségvetési szervek tulajdonában álló oktatási intézmények épületenergetikai fejlesztései megújuló energiaforrás hasznosításának lehetőségével	6,00	december
KEHOP-5.6.0.	Egészségügyi intézmények épületenergetikai fejlesztései megújuló energiaforrás hasznosításának lehetőségével	6,00	szeptember
KEHOP-5.7.0.	Egyházak épületenergetikai fejlesztései megújuló energiaforrás hasznosításának lehetőségével	5,00	szeptember
KEHOP-5.8.0.	Egyházi fenntartású kórházak, valamint a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ épületenergetikai fejlesztése	2,00	május
KEHOP-5.9.0.	Táv hő-szektor energetikai korszerűsítése megújuló energiaforrás felhasználásának lehetőségével	5,00	szeptember
KEHOP-5.10.0.	Helyi hő és hűtési igény kielégítése megújuló energiaforrásokkal	5,00	szeptember
KEHOP-5.11.0.	Szemléletformálási programok	2,00	szeptember
KEHOP-5.12.0.	Önkormányzati tulajdonú középületek energetikai fejlesztései megújuló energiaforrás hasznosításának lehetőségével a Közép-magyarországi régióban	1,00	december

Forrás: Saját szerkesztés 1318/2015. (V. 21.) Korm. határozat 1. számú melléklete alapján

Az operatív programok célkitűzési 12 db pályázat által valósulhatnak meg, melyből idáig – az előzetesen meghirdetett menetrenddel ellentétben - csak KEHOP-5.8.0. azonosító számú „Egyházi fenntartású kórházak, valamint a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ épületenergetikai fejlesztése” című pályázati felhívás került kiírásra. A 12 felhívásból 7 db foglalkozik az épületenergetikai fejlesztések megújuló energiaforrás alapú hasznosításának lehetőségével. A kiírásra kerülő felhívások alapjaihoz a korábbi KEOP pályázatok felhívásai adnak iránymutatást. Ennek értelmében a hazai vagy Európai Unió energia-megtakarítási pályázatok esetében az épületekre kötelező az Energetikai Minőségtanúsítvány elkészítése a meglévő állapotra, energetikai számítás készítése pedig a tervezett állapotra. A szabályozás különbséget tesz, hogy a korszerűsítések felújítást vagy bővítést takarnak, illetve a beavatkozások mértékre vonatkozóan. Hatályos rendelkezések értelmében költségoptimalizált követelményértékeket kell alkalmazni azokra az épületekre, amelyeknél hazai vagy uniós pályázati forrás igénybevételével történik energia-megtakarítási célú fejlesztés. Az épületek energiafogyasztásának csökkentését az alábbi három követelményszint megfeleltetésével kell igazolni:

- 1). az épületszerkezetek hőtechnikai jellemzőinek javítása (pl. épületszerkezetek hőszigetelése ill. meglévők növelése, nyílászáró csere és beépítésének javítása),
- 2). az épület hővesztésének csökkentése (az épületszerkezetek és a lehűlő felületek függvénye)
- 3). az épületgépészeti rendszerek korszerűsítése (pl. alacsony energiafogyasztású és csökkentett szén-dioxid kibocsátású fűtési és HMV ellátó rendszerek, nem lakás célú intézmények esetén korszerű világítási, lég-és szellőzés technikai rendszerek beépítése illetve cseréje, hulladékhő hasznosítása) és a megújuló energiaforrások alkalmazásának növelése.

Az operatív program a konkrét fejlesztések támogatása mellett kiter az energiafogyasztási szokások átalakítására és egy tudatos fogyasztó attitűd megteremtését célozza. Kiemeli a lakosság és gazdasági szereplők tájékoztatását az energiahatékonysági és megújuló energia felhasználás lehetőségeiről és mindezek költséghatékony beruházási módjairól.

4.2. Terület- és Településfejlesztési Operatív Program

A TOP egyike a két területi operatív programnak, amely 3,187 milliárd euro forrást biztosít 18 megyei önkormányzat és 22 megyei jogú város (Pest megye, Budapest és Érd MJV számára a VEKOP forrásai állnak rendelkezésre) számára. A területileg decentralizált fejlesztések tervezéséhez és megvalósításához. Az operatív program által biztosított fejlesztések, a pályázati időszak gazdaságfejlesztési fókuszára ellenére, csak közvetett módon szolgálnak gazdaságfejlesztési célokat, az operatív program fókuszpontja az önkormányzatok által biztosított (köz)szolgáltatások fejlesztése. Az OP 7 prioritást tartalmaz, melyek közül 6 (1-5. prioritás) a

megyei önkormányzatok számára, 1 (6. prioritás) a megyei jogú városok számára, 1 (7. prioritás) pedig pilot jelleggel a helyi kezdeményezéseken alapuló, ún. CLLD fejlesztéseket támogatja. Fontos megjegyezni, hogy annak ellenére, hogy a megyei jogú városok csak 1 prioritással rendelkeznek, ezen belül szinte ugyanazokat a fejlesztési területeket érik le, mint a megyék 5 prioritás keretében. Az OP 3.2. és 6.5. (Önkormányzatok energiahatékonyságának és a megújuló energia-felhasználás arányának növelése) intézkedései keretében biztosít forrást mind a megyék, mind a megyei jogú városok számára energiahatékonyságot növelő, valamint megújuló energiaforrások használatát ösztönző beruházások végrehajtására.

A szinte teljesen megegyező tartalmú intézkedések keretén belül valósítható meg az önkormányzati tulajdonú épületállomány energiahatékonysági központú fejlesztése, mely az épületállomány összesített energiafogyasztásának csökkentését célozza. A támogatás keretében önkormányzati tulajdonú épületek hőszigetelésére (önállóan támogatható tevékenység), valamint ezt kiegészítendő biomassza alapú hőtermelő- és hőleadó rendszerek kiépítésére, szellőző, hűtési és légkondicionáló rendszerek kialakítására és ezek korszerűsítésére nyílik lehetőség. Emellett napkollektorok és háztartási méretű napelem-rendszerek, hőszivattyúk és hulladékhő hasznosítását biztosító rendszerek kialakítására van lehetőség. Ennek alapján a fejlesztési cél az energiahatékonyság mellett fókuszba állítja a költség-hatékonyságot, megfelelően az épületek energiahatékonyságát szabályozó²⁵¹ uniós irányelvben meghatározott költségoptimum szintnek.

Szintén e intézkedés keretében van lehetőség az önkormányzati célokat szolgáló megújuló energiaforrás alapú energiatermelő egységek létrehozásának. Fontos kikötés, hogy a KEHOP-pal ellentétben az itt megvalósuló projektek nem piaci igényeket, hanem kizárólag saját, önkormányzati fogyasztást biztosíthatnak. Az intézkedés kizárólag olyan fejlesztéseket támogat, amelynek révén csökken az önkormányzatok fosszilis energiahordozóktól való függősége és az üvegházhatású gáz kibocsátása, nő az önkormányzatok megújuló energia felhasználásának mértéke, s egyúttal az önkormányzatok költségmegtakarítást érnek el. Ennek tekintetében az alábbi fejlesztések támogathatók:

- Fosszilis energiahordozót használó erőművek átalakítása biomassza alapú energiatermelésre (villamoserőmű, hőerőmű, kapcsolt erőmű)
- Biomassza erőmű létrehozása (villamoserőmű, hőerőmű, kapcsolt erőmű)
- Fosszilis energiahordozó használó erőművek bővítése biomassza alapú energiatermelő kapacitással (villamoserőmű, hőerőmű, kapcsolt erőmű)
- Geotermikus erőmű kialakítása, bővítése
- Geotermikus erőmű bővítése
- Napenergiaerőművek létesítése

A TOP energiahatékonysági és megújuló energiaforrások alkalmazását fokozó fejlesztései hozzájárulnak Nemzeti Megújuló Energia Hasznosítási Cselekvési

251 2010/31/EU

Tervben az energiahatékonyság területén 18%-os és a megújuló energia területén vállalt 14,65%-os cél eléréséhez egyaránt hozzájárulnak, mely beruházásokat az Európai Unió 100%-os támogatási intenzitással támogat.

4.3. Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program

Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP) fő fókusza a gazdaságfejlesztési, gazdaságélénkítési beruházások támogatása. Ennek tekintetében az operatív program keretében megnyíló támogatások fő kedvezményezettjei a gazdasági szféra szereplői. Az OP keretében 7 év alatt 2 586 milliárd forint támogatás igénybevételére nyílik lehetőség többségében az ország kevésbé fejlett régióiban. A program keretében kiemelt cél a hazai kis- és középvállalkozások versenyképességének fejlesztése és növekedésük elősegítése. Ezen keresztül megvalósuló, illetve ezt támogató célkitűzés a foglalkoztatás bővítése versenyképes munkahelyek teremtésén keresztül, mely másodlagos célkitűzés hozzájárul a munka- és értékalapú társadalom megteremtéséhez. Mindezek tükrében az operatív program kiemelt célcsoportja a feldolgozó ipar fejlesztésének támogatása, s ezen keresztül az ország exportpotenciáljának javítása.

A GINOP-on belül önálló prioritásként kapott helyet az energetikai tárgyú fejlesztések támogatása. Célja a vállalatközi szektor épületállománya energiahatékonyságának fokozása, továbbá a gazdasági-termelési folyamatainak optimalizálása. A prioritás ezzel egyidejűleg szolgálja az energiaiimport-függőség és a költségek csökkentését, s ezáltal gazdasági versenyképesség és a környezetvédelem erősítését. A prioritás emellett tartalmazza a megújuló energiák minél szélesebb körű alkalmazásának lehetőségét, ezzel lehetőséget biztosítva az ország energiafüggőségének további mérséklésére.

A vállalkozások energiahatékonyság-növelését és megújuló energia felhasználását célzó fejlesztéseinek támogatása intézkedés keretében az alábbi beavatkozások támogatására nyílik lehetőség összesen 66,5 milliárd forint összértékben:

- az épületek hőtechnikai adottságainak javítása, hőveszteségének csökkentése (például hőszigetelés, nyílászáró csere, hővisszanyerő szellőzés, stb.),
- fűtési, hűtési és használati meleg víz rendszereinek korszerűsítése (például hőtermelők cseréje, távhőrendszerre való csatlakozás feltételeinek megteremtése, stb.),
- világítási vezérlőrendszerek energiatakarékos átalakítása
- az épületekhez kapcsolódó megújuló energiahordozó felhasználás növelését célzó korszerűsítések (napkollektor, biomassza, hőszivattyú, geotermikus energia, napelem alkalmazása)
- gazdasági-termelési folyamatok energiahatékonysági korszerűsítésére az alacsony energiahatékonysággal rendelkező meglévő technológiai (termelő) eszközök korszerűsítésével

- az épületek és gazdasági-termelési folyamatok energiahatékonysági komplex korszerűsítésére megújuló energiaforrások alkalmazása mellett.

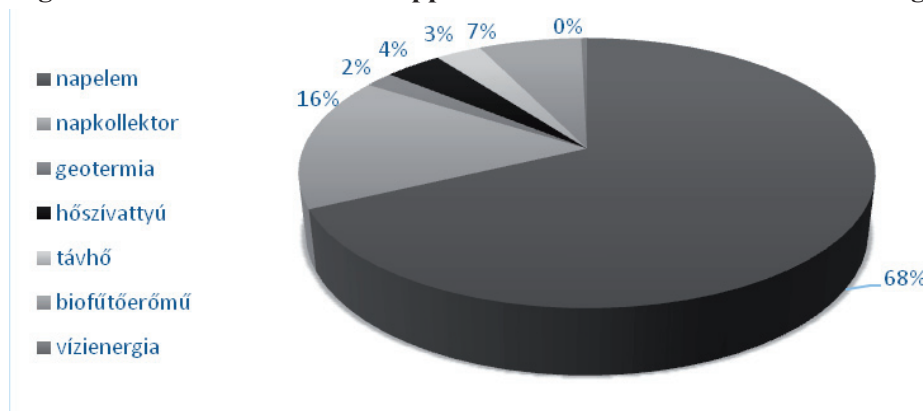
Mint látható a GINOP a TOP-pal egyetemben az energetikai beruházásokat kiegészítő jelleggel, elsődlegesen a vállalkozások hatékonyságának növelése érdekében támogatja, ugyanakkor 66,5 milliárdos keretösszeggel jelentős hatást tud gyakorolni a hazai energetikai célkitűzések végrehajtása tekintetében.

5. 2007-2013 tervezési ciklus eredményei

Annak érdekében, hogy a már két éve tartó, azonban gyakorlatilag még meg sem kezdett 2014-2020-as uniós pályázati ciklus várható eredményeit meg tudjuk vizsgálni fontos támpontot adhat az előző, 2007-2013-as pályázati időszak eredményeinek áttekintése. A megújuló energiaforrások felhasználásának fokozását többek közt a 2007-2013 közötti uniós pályázati ciklusban a Környezet és Energia Operatív Program (KEOP) 4. prioritása (A megújuló energiaforrás-felhasználás növelése) támogatta. A prioritás keretében 1 624 pályázat kapott támogatást összesen közel 88 milliárd forint mértékben.²⁵²

1. ábra: KEOP-ból támogatott beruházások megoszlása a Dél-Dunántúlon 2007-2013 között

Figure 1.: The distribution of supported investments in South West Hungary

Forrás: saját szerkesztés palyazat.gov.hu adatai alapján

Az operatív program kapcsán megnyíló pályázatok napelemek, napkollektorok, geotermikus erőművek, hőszivattyúk, biofűtőművek, vízi erőművek létesítését és bővítését támogatta.²⁵³ A megítélt támogatásokból ez idáig közel 49 milliárd forint

²⁵² palyazat.gov.hu 2014 decemberi adatai alapján

²⁵³ Továbbá épület energiahatékonysági beruházások és közvilágítások energiahatékonyságát javító beruházásokat.

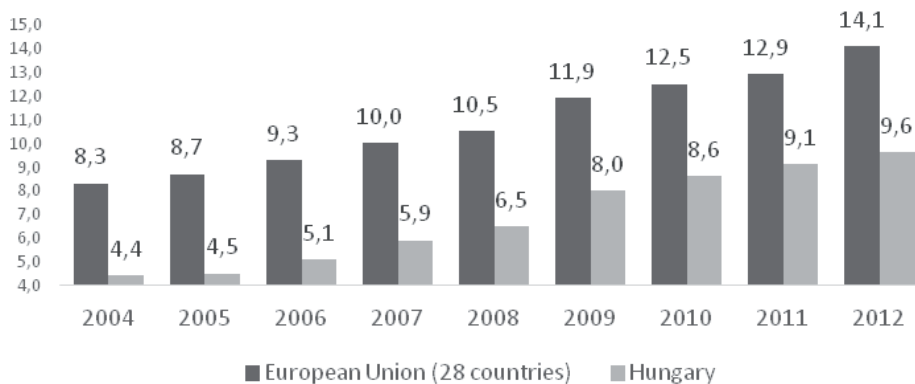

került kifizetésre, melyből közel 43 milliárd forintot fordítottak megújuló energiaforrások alkalmazását támogató beruházásokra, tehát hozzávetőlegesen ez volt az az összeg, mely európai uniós támogatásként támogatta a megújuló energiaforrásokat felhasználó energiatermelő egységek létesítését.

A KEOP mellett - a TOP-hoz hasonlóan - a regionális operatív programok is biztosítottak kisebb léptékű energetikai beruházásokat. Európai Uniós forrásból a Dél-Dunántúli régióban 262 megújuló energiaforrások felhasználását támogató projekt részesült támogatásban az elmúlt hét évben. A támogatott projektek több mint 80 %-a napelemek és napkollektorok alkalmazását támogatta.

A hét éves pályázati időszak első hat évében, többek közt az uniós támogatásoknak is köszönhetően, lassuló ütemben ugyan, de folyamatosan nőtt a megújuló energiaforrások részaránya a hazai energiafelhasználásban. Ha figyelembe vesszük, hogy a KEHOP keretében a KEOP-ban felhasznált támogatás többszöröse áll rendelkezésre, melyet további 5 operatív program forrásai egészítenek ki, jó eséllyel számíthatunk a megújuló energiaforrások arányának dinamikus növekedésére 2020-ig.

2. ábra: Megújuló energiaforrások aránya teljes energia felhasználásban
Figure 2.: The renewable energies' proportion in primer energy consumption

Forrás: Saját szerkesztés Eurostat adatok alapján

Összefoglalás

Az operatív programok áttekintését követően kijelenthetjük, hogy az energetikai fejlesztések támogatása kiemelten jelenik meg a 2014-2020-as európai uniós pályázati időszak támogatásai között. Mind az energiahatékonyság, mind a megújuló energiaforrások alkalmazása támogatására kiterjedő, valamennyi szféra számára elérhető támogatások jó eséllyel képesek lesznek támogatni Magyarország Nemzeti Energiastratégia 2030 stratégiában és a Nemzeti Megújuló Energia Hasz-

nosítási Cselekvési Tervben rögzített energetikai célkitűzések végrehajtását. Az impozáns célkitűzések, s várható eredmények teljesülése a környezetvédelem, az energetikai ellátásbiztonság, a versenyképesség, s az ország exportpotenciáljának növelésén keresztül komplex módon lehetnek képesek javítani a magyar gazdaság helyzetét.

4. táblázat: Energetikai támogatások célkitűzése és várható eredménye
Table 4.: Objectives and results of grants for energetical projects in
hungarian grant programs between 2014-2020

Operatív program	Prioritás	Célkitűzések	Várható eredmények
GINOP	4.	- a vállalkozói szektor tulajdonában lévő épületállomány energiafelhasználásának csökkentése - optimális gazdasági-termelési folyamatok - környezettudatos gazdasági versenyképesség erősítése - a környezetterhelés és a felhasznált primer energia mennyiségének csökkentése (alacsony rezsiköltség) - megújuló energiaforrások alkalmazásának preferálása	- Magyarország külkereskedelmi mérlegének javulása - Megrendelések növelése az építőipar és gépipar számára 2,64 PJ primer energia felhasználás megtakarítás 2012-höz képest - Megújuló energiaforrások 2,43 PJ/év-es növekedése 2012-höz képest
KEHOP	5.	- megújuló energiaforrások alkalmazásának növelése - lakossági- és középületek energiahatékonyságának növelése, épületenergetikai fejlesztései - háztartások és a közfeladat-ellátás energia-fogyasztásának csökkentése - épületek megújuló energiafelhasználásának növelése - fogyasztói szemléletváltás	- Magyarország külkereskedelmi mérlegének javulása - Megrendelések növelése az építőipar és gépipar számára 5,7632 PJ/év-es növekedés a megújuló energiaforrások bruttó felhasználásában 9,91 PJ primer energia megtakarítás 9,60 PJ/év-es növekedés a megújuló energiaforrások bruttó felhasználásában épületkorszerűsítés révén
TOP	3.2. 6.5.	önkormányzatok energiahatékonyságának növelése és megújuló energiaforrások felhasználásnak növelése	25,2 GWh/év primerenergia-fogyasztás csökkenés 330 MW megújuló energiatermelési kapacitás 376 ezer tonna CO₂-egyenérték üvegházhatás kibocsátó gáz csökkenés 0,63 PJ primer energia megtakarítás 3,12 PJ megújuló energiaforrásból előállított energiamennyiség

VEKOP	5.3. 5.4.	• energiahatékonyság és megújuló energiák felhasználásnak növelése a vállalkozói szektorban • lakóépületek és középületek energiahatékonyságának növelése	• 61,88 PJ/év A megújuló energiaforrásból előállított energiamennyiség • 32 ezer tonna CO₂-egyenérték üvegházhatás kibocsátó gáz csökkenés • 27,43 MW megújuló energiatermelési kapacitás
IKOP	2.	• energiahatékonyság növelése	
VP	5. – 5B	• mezőgazdasági épületek energiahatékonyságának javítása • termelési költségek csökkentése • alacsonyabb szén-dioxid kibocsátás	• Üzemek versenyképességének és hatékonyságának javítása.

Forrás: Saját szerkesztés operatív programok alapján

A fejlesztések megvalósulását azonban két probléma akadályozhatja: a pályázatok kiírásának időbeli csúszása, valamint a pályázati önrész biztosításának kérdése. Két évvel a hét éves uniós pályázati ciklus kezdete után mindösszesen 1 darab energiahatékonysággal kapcsolatos intézkedés került kiírásra, a KEHOP-5.8.0. azonosító számú „Egyházi fenntartású kórházak, valamint a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ épületenergetikai fejlesztése tárgyú. További csúszás esetén kétségesse válik, hogy a pályázatok keretében megvalósítani kívánt beruházások, kifejezetten a nagyobb indikátorvállalást teljesíteni tudó erőműfejlesztések 2020-ig meg tudnak valósulni, illetve ki tudják fejteni teljes hatásukat. Komoly problémát jelenthet az alacsony támogatásintenzitás egyes operatív programok esetén. A TOP keretében megvalósuló energetikai fejlesztések 100 százalékos támogatásintenzitásával szemben KEHOP esetén 50 százalék, GINOP esetén vállalatmérettől és területi elhelyezkedés függvényében 20-50 százalék közötti támogatásintenzitással tudnak a pályázók támogatás igényelni, amely több esetben akadálya lehet a csak közép- vagy hosszú távon megtérülni tudó energetikai beruházásoknak.

A problémák ellenére az előző operatív program hatásait megvizsgálva azonban optimista várakozásokat fogalmazhatunk meg a célok teljesülése tekintetében. Ha egy-két év csúszással is, de jó eséllyel megvalósulhatnak nemcsak az Európai Unió által előírtak, hanem az ennél merészebb hazai vállalatok is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 7/2006. (V. 24.) TNM rendelet
176/2008. (VI. 30.) Korm. rendelet
1318/2015. (V. 21.) Korm. határozat
Az energiapolitika második stratégiai felülvizsgálata. az Európai Unió cselekvési terve az energia-ellátás biztonsága és az energiapolitikai szolidaritás terén COM (2008) 781
Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (EFOP)
EURÓPA 2020 - Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája COM(2010) 2020
az épületek energiahatékonyságáról szóló 2010/31/EU irányelv
Eurostat adatbázisa
Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP)
Haffner Tamás (2011): A közösségi energiapolitika helyzete és kihívásai In: Magyarország és az Európai Unió (szerk.: Dr. Tamás Csaba Gergely), Budapest 2012
Haffner Tamás (2015): A magyar energiapolitika történeti áttekintése In: III. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia 2015, Konferenciakötet
Integrált Közlekedésfejlesztési Operatív Program (IKOP)
Interjú dr. Sárközi Károllyal az ÉMI Építésügyi Minőségellenőrző Innovációs Nonprofit Kft. vezérigazgatójával, Horváth Attila Imrével; <http://zbr.kormany.hu/nemzeti-epuletenergetikai-strategia-a-magyar-epulettallomany-energiahatekonysagi-felujitasi-programja> (letöltés ideje: 2015. október 03.)
Környezet és Energia Operatív Program (KEOP)
Környezeti és Energiahatékonysági Operatív Program (KEHOP)
Közigazgatás- és Köszolgáltatás-fejlesztési Operatív Program (KÖZOP)
Lechner Tudásközpont adatbázisa, <https://entan.e-epites.hu/> (letöltés ideje: 2015. október 3.)
Nemzeti Energiastratégia 2030, Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, Budapest, 2012
Magyarország Megújuló Energia Hasznosítási Cselekvési Terve 2010-2020, Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, Budapest, 2010
Magyarország Partnerségi Megállapodása a 2014–2020-as fejlesztési időszakra
palyazat.gov.hu adatbázisa (letöltés ideje: 2015. 10. 08.)
Rászoruló Személyeket Támogató Operatív Program (RSZTOP)
Schaub Anita (2013): A két világháború között oktatási történeti épületek energia hatékony felújítása. Szakdolgozat, PTE PMMIK, 2013
Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP)
Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program (VEKOP)
Vidékfejlesztési Operatív Program (VP)

A MELLÉKVONALI PROBLÉMA - VAN KIÚT?

THE PROBLEM OF EXTENSION LINES - IS THERE A WAY OUT?

SZABÓ LAJOS egyetemi adjunktus

Széchenyi István Egyetem - Közlekedési Tanszék

ABSTRACT

The construction of local interest railways had got big boost at the turn of the nineteenth and twentieth century in Hungary. These lines were constructed with weakened technical infrastructure parameters in a way authorized by law, and during the past decades the technical condition of these lines deteriorated further because of the missed maintenance work, and a vicious circle emerged. The low quality technical level was resulted in less and less traffic and incomes. Several ideas were born to handle the problem, but all of these have proven ineffective until now. Nowadays this problem seems to get less emphasis besides the ongoing corridor restorations supported by the EU. However there are many unexploited opportunities in extension lines which could be realized using complex approaches and examination methods, not to mention the examination of parallelism which gets more and more support.

1. Bevezetés

Amikor a mellékvonalak sorsáról van szó, nem új keletű problémáról beszélünk. A probléma egészen a ma mellékvonalnak nevezett HÉV hálózat kiépítéséig vezethető vissza, amit csak erősített az első majd a második világháborút lezáró békeszerződés. A trianoni békeszerződés alapjaiban megváltoztatta a magyar vasúti hálózatot, vasútvonalak vasúti csomópontok vesztették el regionális szerepüket. Közben megváltoztak a utazási szokások, átalakult a modal split a szállításban. Egyre nehezebben találták meg a mellékvonalak a szerepüket a hálózaton belül. Több elgondolás született a mellékvonalak megmentésére, léteznek tanulmányozható nemzetközi példák. Egy mellékvonal sorsáról dönteni nem egyszerű dolog, nemcsak tényleges anyagi hasznok hanem – egyéb- nehezebben mérhető hasznok is befolyásolják a döntést.

2. A mellékvonali probléma²⁵⁴

A mellékvonali probléma gyökerei az egykori HÉV vonalak megépítéséig vezethető vissza. Az 1. sz. táblázat jól szemlélteti a HÉV vonalak arányát a hálózaton belül Trianon előtt és után. Az arányukat tekintve nem volt nagy változás, ugyanakkor nagyon sok egykori HÉV vonal Trianon után szárnyvonallá vált, s ezzel végleg megszűnt a nemzetközi vasúti átkelő szerep is mivel a határvonal mentén felszedték a vágányokat. A vasútvonalak államhatár által történő elvágása egyúttal a vasútvonal térségi szerepét is alaposan megváltoztatta, mivel megszűnt a térségi összekötő szerep. Jórészt elveszítették ezek a vonalak a fővonalai ráhordó szerepet is. Gyakorlatilag ezzel teljesedett ki a mellékvonali probléma. Napjainkban a III. kategóriás vonalak a mellékvonalakat fedik le, ez döntően az egykori HÉV vonalak. A magyar hálózat 35%-a ebbe a kategóriába esik. Markáns eltérés mutatkozik a mellékvonalak arányában a dunántúli és az alföldi régiókban. Az előbbiben csak 17%, az utóbbiban 53%.

1. táblázat: HÉV vonalak aránya Trianon előtt és után
Table 1.: The Proportion of HÉV Lines Before and After Trianon

év	hálózati hossz (km)	HÉV vonalak hossza (km)	HÉV vonalak aránya (%)
1918	22869	13049	57
1920	8705	4798	55

Forrás: saját szerkesztés

A 2. fejezetben említett Közlekedéspolitikai koncepció végrehajtását megelőzően is történtek vonalbezárások amelyek elsősorban ezeket a szárnyvonalakat érintették. A várt eredmény elmaradt a legveszteségesebb mellékvonalak bezárása után. A vonalbezárások ellenére napjainkra maradt a fentebb említett 30% körüli arány, a mellékvonali probléma nem tűnt el. A mellékvonali probléma a legegyszerűbben az úgynevezett „ördögi körrel” írható le:

Karbantartási/technikai elmaradás → elégtelen szolgáltatás kínálat → forgalomcsökkenés → bevételecsökkenés → költségfedezet romlás.

Az ördögi körből a kitörés lehetőségét az úgynevezett „angyali kör” biztosíthatja ami folyamatos helyzet javulást eredményez. Az angyali kör lényege, hogy a mellékvonali technikai paraméterek javítása és technológiai változtatások mellett attraktív szolgáltatások nyújtásával a forgalom és ezzel a bevétel is növelhető ami költségfedezet javulást eredményez. Jelen tanulmány csak a hazai helyzetet taglalja, ugyanakkor fontos rámutatni, hogy léteznek nemzetközi legjobb megoldások az angyali kör alkalmazására. A Trianon által kettévágott mellékvonalak esetében az EU bővítéssel meggondolandó a határmentén felszedett szakaszok vissza-

²⁵⁴ Dr. Rixer Attila (1993): A vasúti mellékvonali probléma. Közlekedéstudományi Szemle. 1993/3. szám 106-120. old.

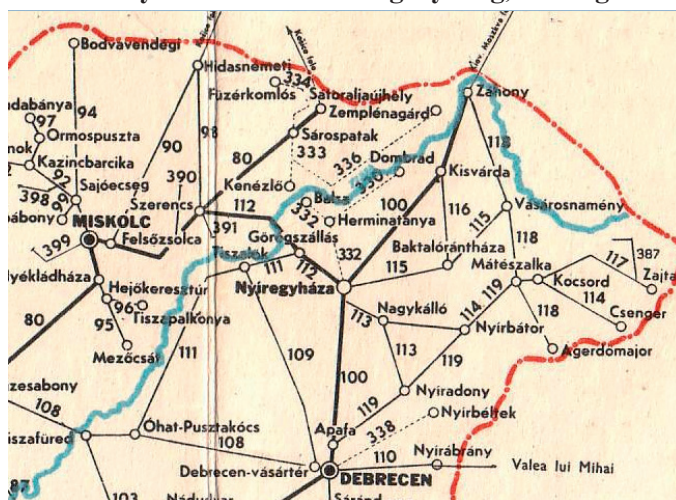
építése, amivel a vasútvonalak egykori funkcióik egy részét visszanyerhetik ami forgalomnövekedést generálhat.

3. Az 1968-as Közlekedéspolitikai koncepció

Az úgynevezett 1968-as Közlekedéspolitikai koncepció alapvető célkitűzése volt a szállítási ráfordítások csökkentése, a kisforgalmú vasútvonalak bezárása valamint az áruszállítás körzetesítése.²⁵⁵ 1968 és 1982 között közel 1700 km vasútvonalat számoltak fel, ebből valamivel több mint 600 km hosszban normál nyomtávú vonalat. A tanulmány bevezetőjében is utaltam rá, egy vonal gazdaságos vagy gazdaságtalan voltát meghatározni nem egyszerű feladat, a kérdés megválaszolása komplex szemléletmódot kíván. Valótlan költségadatokat használata pedig még inkább torzíthatta az eredményt. Nem számoltak a tovagyrűző hatásokkal sem, amelyek jelentős elmaradt hasznot jelentenek. Elmondható, hogy a koncepció alapján végrehajtott vasút-racionalizálási intézkedések a MÁV szempontjából célszerűnek tunktek, de a társadalomra kedvezőtlen hatást gyakoroltak. Később ezek a tovagyrűző hatások a MÁV-nál is hátrányként jelentek meg (a kapcsolódó törzshálózati forgalomcsökkenés).

1. ábra: A Nyírség, Bodroghöz és Hegyköz vasúti kapcsolata

Figure 1.: The Railway Connections among Nyírség, Bodroghöz and Hegyköz

Forrás: www.vasutallomasok.hu

Részben a közlekedéspolitikai koncepció áldozata lett a Nyírvidéki, Bodroghözi és Hegyközi kisvasút megszüntetése. Az 1905-től fokozatosan kiépülő hálózat az 1930-ban megépült Balsai Tisza híd megépítésével lett teljessé, közvetlen kisvas-

²⁵⁵ Dr. Czére Béla (1994): Közlekedéspolitikai koncepció 1968. Vasúthistória évkönyv. MÁV Vezérigazgatóság. Budapest. 23-49. old.

úti kapcsolatot teremtve Nyíregyháza és Füzérkomlós között. A hidat 1944-ben lebombázták, a híd nem épült újjá. A továbbiakban komposzektetés volt a Nyírvidéki és a bodrogi kisvasút között. Legutoljára az egykori Nyírvidéki kisvasúton szűnt meg a forgalom 2009-ben (1. ábra)

A megszűnés okai a politikai szándékban és később az erősen leromlott műszaki színvonalban keresendő. Jól jellemzi a probléma kezelését, hogy Nyíregyháza állomás rekonstrukciójakor 2002-ben az új felvételi épület átadásával együtt korszerű kisvasúti megállót építettek, nagyvasúti felépítményt kapott a Nyírvidéki kisvasút városi szakasza. Napjainkban a Bodrogi közti az infrastruktúra és a határátmeneti pontok hiánya jellemzi, hazánk egyik legelmaradottabb térségeként tartják számon. A kisvasúti hálózat felszámolása is erősítette a térségben tapasztalható kedvezőtlen tendenciákat.

4. Térségi vasutak – próbálkozások a megoldásra

Amint a tanulmány bevezetőjében is utaltam rá, a mellékvonali probléma egészen a helyi érdekű vasútvonalak megépítéséig vezethető vissza. Az 1968-as Közlekedéspolitikai koncepció a mellékvonalak bezárásában látta a megoldást. Ilyen módon próbálta bizonyítani egy mellékvonal gazdaságtalan voltát. A 90-es évektől kezdődően próbálkozások voltak a mellékvonali probléma kezelésére.

A 90-es évek elején (1994) az úgynevezett mellékvonali racionalizálási program²⁵⁶ a kimutatott veszteségek csökkentését alapvetően az üzemeltetés racionalizálásában látta. Lényeges pillére volt a programnak a könnyű, olcsóbban beszerezhető és kisebb költségekkel üzemeltethető járművek üzembe helyezése. Igaz ezek a járművek (Bz mot) kisebb komfortot nyújtottak, de a megfelelő menetrendi alapellátottság és ütemesség nagyobb bevételt remélhetett. A járművek könnyített szerkezete még a mellékvonalak többségén is lehetővé tette a 70 km/órás sebességet. A vontatás területén túlmenően több tevékenységi területen is lehetőség mutatkozott a költségcsökkentésre például az üzemvitel - üzemirányítás, vagy a felépítmény és a pályalétesítmények vonatkozásában.

A 90-es évek második felétől (1997) az úgynevezett profit-center rendszer^{257 258} bevezetése került előtérbe. A profit-center tulajdonképpen egy szervezeti struktúra amely a vasútvállalat számvitelileg elhatárolt része, amelyet eredményességre készítő előirányzatokkal vezetnek. A szervezeti egység a kiadásaira maga teremt fedezetet egyrészt az értékesített szolgáltatások bevételeiből másrészt vállalaton belüli számlázás révén. Ezeket a profit-centereket a Regionális vasúti egységek

256 Fehér László (1994): A személyforgalmi költségek csökkentésének és a vontatás racionalizálásának lehetőségei a kisforgalmú mellékvonalakon. MÁV FKI. Budapest.

257 Dr. Rixer Attila (1991): A profit-center rendszer és a megrendelő- teljesítő viszony kialakításának nemzetközi tapasztalatai. MÁV FKI. Budapest.

258 Beszámoló és értékelés a regionális vasutak (profitcentrumok) helyzetéről (1997): MÁV belső anyag. Budapest.

(RV) testesítették meg, ezekből 1996-ra 20 alakult meg.²⁵⁹ Az RV-k főbb jellemzői a következők voltak:

- az RV-k vonalhálózata jelentős eltéréseket mutatott
- a 20 RV-ből 8 mezőgazdasági jellegű alföldi környezetben üzemelt
- az egyes RV hálózatok műszaki állapota is jelentős eltérést mutatott, ami a szolgáltatási színvonalban is jelentős eltéréseket eredményezett
- gépészeti telephely is az RV-k részét képezte

A profit-center rendszer működtetése nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, elsősorban az RV-k teljes önállóságának a hiánya miatt. A MÁV Rt. Átalakítási programjának keretében 2003 áprilisában regionális vasútprojekt team állt fel. A team megvizsgálta a vasútregionalizálás jogi, - és egyéb szabályozási feltételeit, számba vette a mellékvonali hálózat paramétereit. 2004. január 1-től két elkülönített Regionális Vasúti Szervezetet hoztak létre Balassagyarmat és Vésztő térségében.

A Regionális Vasúti Szervezet részére a pályavasúti tevékenységet a Pályavasúti Üzletág végezte szolgáltatásként (megrendelő- teljesítő viszony). A szervezetek főbb tevékenységei az alábbiak voltak:

- személyszállítás
- állomási szolgáltatás, forgalomirányítás
- saját vonó, - és vontató járművek karbantartása, javítása
- vontatási tevékenység
- árufuvarozási üzletág részére – igény szerinti- kocsimozgatás

A szervezetek működtetése során több kérdés megválaszolatlan maradt. A finanszírozás nem látszott biztosítottnak, az önkormányzatoknak nem volt erre kerete. Nem tisztázódtak az elszámolás kérdései sem. Például bizonyos költségek és bevételek milyen vetítési alap alapján kerüljenek a szervezet vonalaira. A szervezetekhez nagyon leromlott állapotú mellékvonalak is tartoztak, ahol elfogadható színvonalú szolgáltatás az azonnali beruházás nélkül elképzelhetetlen volt. Erre pedig forrás nem akadt. A költségcsökkentés ezeken a vonalakon már nem jöhetett szóba, hiszen a racionalizálási program keretében a lehetőségeket teljesen kimerítették. További költségcsökkentő intézkedések már a biztonság és a menetrend rovására (még kisebb gyakoriság, keresztezési lehetőségek hiánya stb.) mentek volna. Csak érdekességgént jegyzem meg, hogy 2003-ban végeztek egy kutatást, mely arra volt hivatott válaszolni, hogy melyek azok a mellékvonalak ahol a vasúti közlekedést autóbusz közlekedéssel ki lehet váltani.²⁶⁰ A kiválasztott mellékvonalak mintegy 2400 km-t tettek ki. Ebből 900 kilométernyi hosszúságú vonalon célszerűnek látszott megtartani a vasúti közlekedést. Ennek oka, hogy hiányzó közúti szakaszokat

259 A kísérleti jellegű regionális vasutak működésének gazdasági, jogi, szervezeti feltételrendszere (2003). MÁV belső anyag. Budapest.

260 A vasúti közlekedés autóbusz közlekedéssel való kiváltásának lehetőségei és feltételei a MÁV Rt. által kijelölt vonalakon a szükséges állami hozzájárulások mérséklésének érdekében (2004). MÁV belső anyag. Budapest.

kellett volna megépíteni, másrészt az autóbusz közlekedés bevezetése ezeken a vonalakon az utas számára egyértelműen hátrányos lett volna. 615 km-nyi hossz-
szon egyértelműen jövedelmezőbb lett volna a vasúti közlekedés kiváltása. A fenn-
maradó hossz nem volt egyértelműen megállapítható, hogy melyik alternatíva
lenne jövedelmezőbb a rendelkezésre álló adatok alapján.

Aztán 2009 márciusában történt még egy kísérlet a Keleti Vasút térségi modell
felvetésével.²⁶¹ A modell kidolgozásakor felhasználták az ebben a tanulmányban is
említett próbálkozások tapasztalatait. A tapasztalatok kedvezőtlenek voltak, mivel
a potenciális tőkebefektetőn kívüli szereplők (MÁV csoport, Közlekedési Hír-
közlési és Energiaügyi Minisztérium (KHEM)) sem mutattak tartós érdeklődést.
A KHEM üzleti alapon működtetett mellékvonalakban gondolkodott. A Keleti
Vasút térségi modell hatóköre a Budapest-Záhony vasútvonal Debrecen-Nyir-
egyháza-Záhony szakaszától keletre délkeletre elhelyezkedő terület lett volna. A
mobil és immobil infrastruktúra állapota olyan, hogy egy évtizeden belül telje-
sen alkalmatlanná válik a vasúti közlekedésre. A térségben az utasszám-emelkedés
fejlesztések nélkül elképzelhetetlen, ehhez pedig tőkeerős operátorok kellenek. A
konceptió szerint a MÁV START kezdeményező és vezető szerepe megmaradt
volna. A pályafelújítások forrását az Észak-Alföldi Regionális Operatív program-
ból, a Közlekedési Operatív Programból valamint az Unió specifikus program-
jaiból (turisztika, határon átnyúló fejlesztések) kívánták biztosítani. Három lehet-
séges alternatívát hasonlítottak össze a térségi vasúti modell megvalósíthatósági
vizsgálatakor. Úgy mint:

- a jelenlegi helyzet megtartása
- a pálya MÁV kezelésben, személyszállítási operátor megalakítása amely a
MÁV-START leányvállalataként működik
- önálló térségi vasúttársaság alapítása

A komplex vizsgálatok eredményeként a második alternatívát javasolták meg-
valósítani. A vasúttársaság feladata a szükséges eszközök átvétele jogi hátterének
megteremtése, szükséges szerződések megkötése, a térségi önkormányzati egyez-
tetések koordinálása lett volna.

5. Van kiút?

Vincze Tamásnak nagyon érdekes fejtegetése jelent meg évekkel ezelőtt a Köz-
lekedéstudományi Szemlében.²⁶² Sommásan megállapítja a Szerző a tanulmánya
végén, hogy „a mellékvonalak rentábilisan üzemeltethetők”. Személy szerint én
is ennek a véleménynek vagyok a képviselője. Úgy gondolom jó néhány felve-
tés ma is megállja a helyét, érdemes a továbbgondolásra. A mellékvonalak ese-

²⁶¹ Keleti Vasút térségi modell (2009). MÁV belső anyag. Budapest.

²⁶² Vincze Tamás (2005): A magyar mellékvonali vasúti hálózat jövője. Közlekedéstudományi
Szemle. 2005/5, szám. 162-169. old.

tében sem tudható pontosan, hogy hol mikor és mennyien utaznak. Másrészt a markáns kedvezmények, az ingyenes utazások aránya (cca. 30%) gátolja rentábilis működtetést. Kétségtől érzékeny területet érintő szociálpolitikai kérdésről van szó, mégis indokolt a kérdéskör átgondolása. Mindenki fizessen valamennyit, érezze a szolgáltatás „árát”. Már a korábbi években megtörtént az első piciny kapavágás, miszerint az első osztályú kocsikon nem utazhat senki, úgy hogy ne fizessen valamennyit. A mellékvonalak esetében megoldás lehetne ha az ingyenes utazás helyett méltányos kedvezményes jegyeket vezetnének be. A mellékvonalak pozícióját erősítheti az externáliák figyelembevétele. A mellékvonali szolgáltatások attraktivitásának növelése (menetrend, járművek) utasszám-növekedést generál, az integrált közlekedési rendszerek elvét is szem előtt tartva. A mellékvonalak működtetési költségei csökkenthetők lennének a pályahasználati díjak átgondolásával is. Több alkalommal felvettem én is miszerint nem elegendő a mellékvonalak sorsáról a gazdaságossági szempontok mentén dönteni, mindenképpen foglalkozni kell a társadalmi hasznossággal is.

Összegzés

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a mellékvonali probléma nem új keletű. A probléma kezelésére történtek hazai próbálkozások, mindeddig kevés sikerrel. Létezik az úgynevezett angyali kör, ami a mellékvonalak megmaradását biztosíthatja. Fontos a probléma kezelés során a komplexitás valamint az attraktív szolgáltatáskínálat bevezetése, ami a forgalomműködés záloga. A problémakezelésnek vannak személyszállítási közszolgáltatási- alapellátási vonatkozású irányai is, amivel a jelen tanulmány nem foglalkozott.

ÜZLETI ÉS NEMZETI ÉRDEKEK HARCA A DUALIZMUS IDEJÉN. AZ OSZTRÁK LLOYD TÁRSASÁG TENGERI KERESKEDELME FIUMÉBAN (1871–1913)

*THE WAR OF BUSINESS AND NATIONAL INTERESTS DURING THE
DUALISM. THE AUSTRIAN LLOYD'S MARINE TRADE IN FIUME
(1871–1913)*

PELLES MÁRTON Közgazdasági elemző mesterszakos hallgató
a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán

ABSTRACT

In my paper, I introduce the operational history of an important trading company, the Austrian Lloyd, in terms of its connection to Hungary, between 1871 and 1913 focusing on Fiume's port. This company connected Fiume (and Hungary) with the eastern ports of the Adriatic Sea, the Black Sea and the Mediterranean Sea (Levante) until 1891 with beneficial help from the Hungarian Government; and later by the company's own interests. In the presentation I analyse the agreements made in the governmental contracts and why the contracts were terminated in 1891. I also had a look at the size of ship and goods turnover the company had in Fiume's life between 1889 and 1913. In my study I don't mean to present the company's life and operations only but I would like to place it horizontally in terms of its turnover rate among the other governmentally supported marine trading steam ship companies. As references I am using and working with relevant Hungarian and Italian bibliographies, laws and statistical publications. From my research I await to enlighten a slice of Hungarian export which is important and not very much processed.

1. Bevezetés

Az osztrák-magyar és az magyar-horvát kiegyezéseket követően az 1870-es, 80-as években Magyarországnak szüksége volt arra, hogy egy gyors és hatékony modernizációt hajtson végre mind a közlekedés infrastruktúrájában, mind a gazdaság-szerkezetben.²⁶³ Ezen célok egyik eszközeként – az 1776 óta a magyar állam részét képező, és 1868-ban újra visszaszerzett – Fiume kikötője kiemelt helyen szerepelt a

263 Gulyás László (2009): Regionális folyamatok a 19. században. In: Gulyás László (szerk.): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 93-95. old.

tervekben. A mindenkori magyar gazdasági irányítás ezért igyekezett érvényesíteni saját hazai érdekeit, mind szárazon, mind tengeren a rivális, osztrák érdekeltségű vállalatokkal és tőkésekkel szemben, amelyek kezükben tartották, vasútvonalainkat (Déli Vasút) és a Monarchia tengeri kereskedelmét is Trieszt kikötőjén keresztül (Osztrák Lloyd).²⁶⁴ Ez a szembenállás és érdekérvényesítés eredményezte azt, hogy az 1891-98-as évektől kezdődően már hazai vasútvonalon, saját kikötőn keresztül nemzeti vállalatok voltak képesek a honi árut a tengerre vinni (Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Rt., Magyar-Horvát Tengeri Gőzhajózási Rt., Magyar Keleti Tengerhajózási Rt.), és így az ország szükségleteit függetleníteni a szárazföldi importtól. A kor gazdaságát taglaló leírások ennyivel rendezettnek is szokták bélyegezni a történeteket. Én azonban jelen tanulmányomban szeretném bővíteni a Lloydhoz kapcsolódó ismereteinket, ezért szeretném előbb bemutatni a Lloyd történetét abban az időszakban, amikor magyar állami támogatású vállalként is működött (1871-1891 között), majd kitérni az eddig még fel nem tárt 1891-1913 közti évekre, amelyben bemutatom a Lloyd társaság fiúmei áruforgalmát és részesedését horizontálisan a többi tengeri kereskedelmi vállalat között. Forrásaim e célok eléréséhez az elmúlt 100-200 év szakirodalma, törvényei és statisztikai leírásai.

2. A vállalat története

Az Osztrák Lloyd társaságot 1832-ben trieszti kereskedők Bruck Károly vezetésével alapították, az akkor már létező British Lloyd mintájára.²⁶⁵ Forrás: az 1872. évi XXVI. tc. alapján saját szerkesztés. A vállalat alapvetően a postaforgalom lebonyolítására alakult a térség első ilyen vállalataként, így járatokat indított az Adriai-tengeren a dalmát partvidékre, illetve Velencébe, Konstantinápolyba és a levantei kikötőkbe (Földközi-tenger keletre eső kikötői). 1855-ben a vállalat a térségben megjelenő francia és angol versenytársak miatti vesztesége okán szerződéses viszonyra lépett az osztrák kormánnyal, és évenkénti előre meghatározott összegű államsegély fejében rendszeresítette járatait. Így a Lloyd a Levante egyik nagy és kiszámítható hajózási vállalatává vált, mely a postaforgalom mellett a kikötők között jelentős kereskedelmi forgalmat is bonyolított.

A kiegyezést követően, a vállalat nevében is átalakult „Osztrák-Magyar Lloyd” gőzhajózási vállalattá. A Szuezi csatorna megnyitása (1869) után elérhetővé váltak az addig gazdaságosan csak vitorlásokkal a „Jó Reménység” fokon át elért brit-indiai és keleti kikötők. 1870-ben, már rendszeres járatokat tartott fenn a vállalat Bombay, Szingapúr és Kalkutta kikötőivel. A fiúmei kikötő építési munkálatainak megkezdése és a kiegyezések folyamányaként 1871-72-ben a magyar kormánnyal is megállapodás született posta- és kereskedelmi forgalom ügyében. Az 1871. november 18-án kötött és 1872-ben törvénybe iktatott (1872. évi XXVI. tc.) szer-

²⁶⁴ Kaposi 2002.

²⁶⁵ Becher – Kenessey 1892.

ződés világosan rendelkezett a vállalat feladatairól és a fedezésére szolgáló támogatás mértékéről 1877. december végi hatállyal. A törvény világosan megszabta, hogy a vállalat évenkénti 1 700 000 Ft támogatásban részesült, mely összeg megoszlott az osztrák és magyar költségvetések között azok teherbírása alapján, és a szerződésben megjelölték, hogy mely kikötőket volt köteles a vállalat összekötni Fiumével és Trieszttel (ezt mutatja be az alábbi 1. számú táblázat).²⁶⁶

1. táblázat: Az Osztrák-Magyar Lloyd járatai 1871-1877 között
Table 1: The Austrian-Hungarian Lloyd routes from 1871 to 1877

Tétel	MENET MEGNEVEZÉSE	Az évi menetek száma	Egy-egy teljes menettel megjárt tengeri mértföldek száma	Összes megtett tengeri mérföld	Össztérték forintban
<i>A) 10 csomó sebesség; 4 o. é. ft segély</i>					
1	Trieszt-(Fiume)-Korfu-Alexandria és vissza, gyorsm.	52	2 402	124 904	499 616,0
2	Trieszt-Korfu-Syra-Konstantinápoly és vissza, gyorsm.	52	2 356	122 512	490 048,0
3	Konstantinápoly-Várna és vissza, gyorsmenet	91	290	26 390	105 560,0
<i>B) 8 csomó sebesség; 1,15 o. é. ft segély</i>					
4	Fiume-Lussin piccolo és vissza (kapcsolatban a konstantinápolyi menettel)	52	124	6 448	7 415,2
5	Trieszt-Pola-Dalmatia-Albania-Prevesaig és vissza	52	1 468	76 336	87 786,4
6	Trieszt-Pola-Dalmatia-Albania-Durazzoig és vissza	52	921	47 892	55 075,8
7	Trieszt-Pola-Dalmatia-Cattaroig és vissza	52	797	41 444	47 660,6
8	Trieszt-Fiume és vissza	104	272	28 288	32 531,2
9	Fiume-Zengg és vissza	52	56	2 912	3 348,8
10	Fiume-Zengg-Zara és vissza	52	210	10 920	12 558,0
11	Fiume-Lussin-Zara és vissza	52	248	12 896	14 830,4
12	Fiume-Veglia-Zara és vissza	26	198	5 148	5 920,2
13	Fiume-Lussin grande és vissza	26	118	3 068	3 528,2
14	Trieszt-Ancona-Korfu-Syra-Smyrna és vissza	52	2 164	112 528	129 407,2
15	Syra-Piraeus és vissza	104	156	16 224	18 657,6
16	Konstantinápoly-Burgas-Galatz és vissza	40	700	28 000	32 200,0
17	Konstantinápoly-Trapezunt és vissza	26	980	25 480	29 302,0
18	Konstantinápoly-Salonich-Volo és vissza	26	940	24 440	28 106,0
19	Konstantinápoly-Smyrna-Rhodus-Cyprussziget-Beirut Jaffa-Portsaid-Alexandria-Smyrna-Konstantinápoly	26	2 154	56 004	64 404,6
20	Konstantinápoly-Smyrna-Alexandria-Portsaid-Jaffa-Beirut-Cyprussziget-Rhodus-Smyrna-Konstantinápoly	26	2 154	56 004	64 404,6

Forrás: az 1872. évi XXVI. tc. alapján saját szerkesztés

Azért, hogy a trieszti és fiumei kikötők között ne legyen hajózás szempontjából különbség a Lloydon belül, a törvény értelmében a vállalatnak azonos díjszabást kellett alkalmaznia mind a trieszti, mind a fiumei kikötőkből és kikötőkbe érkező posta és áruk tekintetében. Ezekben az években azonban a már említett Szuzei-csatorna megnyitása következtében élénk verseny indult meg a hatékonyságukban egyre inkább fejlődő európai gőzhajózási vállalatok között. Mivel az osztrák és a magyar költségvetések a Lloyd távol-keleti járatait kevésbé támogatták, mint a versenytárs vállalatokat fenntartójuk (például a brit kormány a Peninsular társaságot) és amiért egyre több francia, német, olasz, török, görög felségjelű kereskedelmi hajó jelent meg a Földközi-tengeren, az Osztrák-Magyar Lloyd kénytelen volt hitelt felvenni a versenyben maradásért 3 000 000 Ft összegben.²⁶⁷ Az

²⁶⁶ Érdekeség, hogy ha összegezzük a táblázatban szereplő támogatás mértékét, akkor 1 732 360 Ft 80 krt kapunk.

²⁶⁷ Zsigmond 2009:133.

1877-78-as években komoly parlamenti viták keresztüzébe került a Lloydal való szerződésmegújítás kérdésköre. Ezekben az években a közlekedés modernizálása érdekében tett erőfeszítések hatására kiépült már a közvetlen Budapest-Fiume vasútvonal, azonban az még mindig a trieszti érdekeltségű osztrák tőkések, azaz a Déli Vasút társaság birtokában volt, mely tarifáival sikeresen szívta el a Fiuméba irányuló magyar áruforgalmat. Ez az osztrák érdekeltség a Lloydon keresztül is érzékelhető volt, hiszen az egy év alatt megtett tengeri mérföldekben a társaság Fiumét érintő járatainak aránya (23,5%) messze elmaradt a Lloyd trieszti járatainak arányától (76,5%), ráadásul a vállalat abban volt érdekelt, hogy az osztrák iparcikkeket a keleti régiókba juttassa, szemben a magyar piaci igényekkel, azaz hogy az agrártermékeket a nyugati piacokra juttassuk.²⁶⁸ A nyugati nyitást sürgette más is, a Bismarck-féle német védővámok bevezetése; ahogy Gonda Béla fogalmaz „[...] a német vám- és vasúti politika változása, ráutalta a magyar államot, hogy exportját tengeri úton függetlenítse az idegen államoktól” vagyis, hogy a magyar kivitel irányát az angol, olasz, francia kikötőkre kell helyezni.²⁶⁹ Azonban ezekhez a beruházásokhoz nem volt elegendő forrása a magyar államnak, mivel akkor éppen évi 533 800 Ft államsegélyt biztosított a Lloydnak. Ezek a folyamatok vezettek el a későbbi nevén „Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Rt.” megalapításhoz, és ezért igyekezett az 1878. évi XXVII. törvénnyel beiktatott újbóli szerződés a Lloydal szemben alacsonyabb segélyt megjelölni, 1 300 000 Ft-ot (2. számú táblázat).²⁷⁰

Változás a szerződésben a Lloyd pénzügyi ellenőrzésénél érhető tetten. A vállalatot a magas állami támogatás fejében arra kötelezték, hogy az állampolgárok számára átláthatóan működjön. Továbbá csak magyar és osztrák polgárok lehetek az igazgatótanács tagjai, szabályozták a késésekért kiszabható bírságot és évi 4%-os osztaléknál többet nem adhatott a vállalat a részvényeseinek. Köteles volt továbbá a havi bruttó bevételeket megjelentetni a hivatalos bécsi, budapesti és trieszti lapokban minden hó 15-ig, és főügynökséget kellett elhelyeznie a vállalatnak Bécsbe és Fiuméba, s nem utolsó sorban az évek alatt felhalmozott 1 340 000 forintnyi adósságát 10 év alatt törlesztenie kellett. Ha megvizsgáljuk ennél a szerződésnél is a megtett tengeri mérföldek hosszát, akkor Fiume (37,7%) szempontjából erősödés tapasztalható Trieszttel szemben (62,3%).²⁷¹ A szerződés további tíz évre 1888-ig kötött.

268 Az egy év alatt megtett összes tengeri mérföld a szerződés értelmében 827 838 mérföld volt, ebből Fiumét érintette 194 584 mérföld, Triesztet pedig 633 254 mérföld.

269 Gonda 1906:88–89.

270 Itt is megfigyelhető, hogy az összes segély mértéke valójában 1 302 326,9 Ft-ot tett ki egy évre.

271 Az egy év alatt megtett összes tengeri mérföld a szerződés értelmében 917 870 mérföld volt, ebből Fiumét érintette 346 398 mérföld, Triesztet pedig 571 472 mérföld.

2. táblázat: Az Osztrák-Magyar Lloyd járatai 1878-1888 között
Table 2: The Austrian-Hungarian Lloyd routes from 1878 to 1888

Tétel	Menet megnevezése	Az évi menetek száma	Egy-egy teljes menettel megírt tengeri mértföldek száma Menet és jövet	Összes megtett tengeri mérföld	Összérték forintban
<i>A) 10 csomó sebesség; 4 o. é. ft segély</i>					
1	Konstantinápoly-Várna és vissza	104	290	30 160	120 640,0
<i>B) 9 csomó sebesség; 1,8 o. é. ft segély</i>					
2	Trieszt-Fiume-Korfu-Alexandria és vissza	52	2 402	124 904	224 827,2
3	Trieszt-Korfu-Syra-Konstantinápoly és vissza	52	2 356	122 512	220 521,6
<i>C) 8 csomó sebesség; 1,15 o. é. ft segély</i>					
4	Trieszt-Pola-Dalmátia-Durazzo és vissza	52	1 037	53 924	62 012,6
5	Trieszt-Pola-Dalmátia-Albania-Prevesa és vissza	52	1 488	77 376	88 982,4
6	Trieszt-Pola-Cattaro és vissza	52	825	42 900	49 335,0
7	Fiume-Lussin piccolo-Zara-Cattaro és vissza	26	705	18 330	21 079,5
8	Fiume-Lussin piccolo-Zara-Cattaro-Albania-Patras és vissza	26	1 369	35 594	40 933,1
9	Trieszt-Fiume és vissza	52	272	14 144	16 265,6
10	Fiume-Trieszt és vissza	52	272	14 144	16 265,6
11	Fiume-Zengg-Zara és vissza	52	252	13 104	15 069,6
12	Fiume-Zara-Ancona és vissza	26	293	7 618	8 760,7
13	Trieszt-Fiume-Korfu-Syra-Smyrna és vissza	52	2 280	118 560	136 344,0
14	Trieszt-Patras-Pyraus-Volo-Galonich-Konstantinápoly és vissza	26	3 306	85 956	98 849,4
15	Konstantinápoly-Küstendje-Galatz és vissza	40	858	34 320	39 468,0
16	Konstantinápoly-Trapezunt és vissza	12	1 074	12 888	14 821,2
17	Konstantinápoly-Smyrna-Cyprussziget-Beirut-Port-Said-Alexandria és vissza	26	2 704	70 304	80 849,6
18	Alexandria-Port-Said és vissza	26	320	8 320	9 568,0
19	Pyraus-Syra és vissza	104	156	16 224	18 657,6
20	Syra-Candia és vissza	52	319	16 588	19 076,2

Forrás: az 1878. évi XXVII. tc. alapján saját szerkesztés

Az 1888. évi XXI. törvény nem tartalmazott az új járat táblázaton (3. táblázat) kívül érdemi változásokat azt leszámítva, hogy kötelezte magát a Lloyd, hogy szénszükségletét igyekszik hazai nyersanyaggal kielégíteni az angol szén áremelkedése miatt.

3. táblázat: Az Osztrák-Magyar Lloyd járatai 1888-1891 között
Table 3: The Austrian-Hungarian Lloyd routes from 1888 to 1891

Tétel	A járatok megnevezése	Az évi menetek száma	Egy-egy járatall menet és jövet befutott tengerimérföld. száma
<i>A) 11,5 csomó sebesség; 2,6 o. é. ft segély</i>			
1	Trieszt-Alexandria és vissza	52	2 402
<i>B) 10 csomó sebesség; 1,65 o. é. ft segély</i>			
2	Fiume-Alexandria és vissza	12	2 330
3	Trieszt-Cattaro és vissza	52	756
4	Fiume-Cattaro és vissza	52	584
5	Trieszt-Korfu-Piräus-Konstantinápoly és vissza	52	2 386
6	Piräus-Smyrna és vissza	52	418
<i>C) 8 csomó sebesség; 1,05 o. é. ft segély</i>			
7	Trieszt-Spalato-Metkovich és vissza	52	543
8	Trieszt-Pola-Durazzo-Korfu és vissza	52	1 262
9	Trieszt-Pola-Dalmatia-Korfu-Preveza és vissza	52	1 464
10	Fiume-Trieszt és vissza	52	254
11	Fiume-Cattaro és vissza	52	772
12	Spalato-Metkovich és vissza	52	156
13	Trieszt-Fiume-Korfu-Patras-Piräus-Syra-Salonich-Konstantinápoly és vissza	26	3 690

Forrás: az 1888. évi XXI. tc. alapján saját szerkesztés

Ami fontos az új törvénnyel kapcsolatban az az, hogy a támogatott járatokból ki lett hagyva az Adriai-tenger part menti forgalma. Ennek oka, hogy a magyar államnak, az ország belső tőkeképződésével együtt forrása nyílt, hogy erre a tevékenységre is a saját nemzeti érdekeket képviselő vállalatot támogasson, ez lett későbbi nevén a Magyar-Horvát Tengeri Gőzhajózási Rt. Ez a járatkimaradás jobban érzékelhető, ha itt is megvizsgáljuk a járatok által megtett összes tengeri mérföldet Fiumét illetve Triesztet tekintve. Azon járatok, amelyek érintették Fiumét 11,8%-ot, amelyek pedig csak Triesztet 88,2%-ot tettek ki a vállalat összes szerződésben támogatott járatának hosszából.²⁷²

Az állam és az Osztrák-Magyar Lloyd viszonyában változást az 1891. évi XXIX. tc. hozott, melyben törvénybe foglalták az 1891. május 12-én hozott egyezményt. Az egyezmény kimondta, hogy az 1888. március 19-én megkötött szerződés 1891. december 31-ével hatályon kívül helyeztetik. A szerződésbontásnak több előzménye is volt, mind gazdasági, mind politikai oldalon. Egyfelől a Lloyd fuvardíjai folyamatosan növekedtek köszönhetően az egyre erősödő versenynek a többi rivális vállalattal, és a gazdaságtalan hajóbeszerzéseknek.²⁷³ Másfelől az talpra álló magyar (és horvát) tengeri kereskedelmi vállalatok rohamosan növekvő forgalma, sikeressége is egyre nagyobb anyagi támogatásokat kívánt; de a Lloydnak is megnehezítette a politika a dolgát, hisz „Az állami beleszólás a társaság ügyeibe nem egyszer a részvények kedvező időben történő kibocsátását is megakadályozta, mivel a kormányzati döntés esetenként csak több hónapos késéssel született meg”.²⁷⁴

Mivel a fiumei kikötő és a Lloyd által összekapcsolt brit-indiai- és más távol-keleti kikötőkkel való összeköttetés továbbra is fontos volt a forgalom szempontjából, egyezmény született a magyar és osztrák kormányok között 1891. február 18-án.²⁷⁵ A megállapodás értelmében felosztották a kereskedelem iránya szerint a tengereket a magyar Adria Rt. és a nevében újból Osztrák Lloyd között. Az Adria Rt. bírta a nyugatra, a Lloyd pedig a keletre irányuló forgalmat. Brazíliába (ahova addig csak az Adria Rt. járatott gőzösöket) ekkortól felváltva közlekedtek a társaságok évi 6–6 járatral. A megállapodás 1898. június 30-ig kötöttetett.

1898-ra a magyar kormánynak már volt forrása a keleti hajózás hazai kézbe vételére is. Részben ezt a célt szolgálta az 1894-ben megalapított Magyar Folyam és Tengerhajózási Részvénytársaság (1894. évi XXXVI. tc.), mely egyértelműen az al-dunai kikötőkön keresztül kívánta elérni a Fekete-tengert, így biztosítva kapcsolatot Regensburg és Galac között.²⁷⁶ A Magyar Keleti Tengerhajózási Rt. meg-

272 Az egy év alatt megtett összes tengeri mérföld a szerződés értelmében 946 000 mérföld volt, ebből Fiumét érintette 111 680 mérföld, Triesztet pedig 834 320 mérföld.

273 Gonda 1906:96.

274 Zsigmond 2009:139.

275 Gonda 1906:97.

276 Bartos – Bornemissza 1942:108.

alapításával (1898. évi IX. tc.), a magyar állam hazai vállalattal tudta elérni a keleti kikötőket Galacból és ennek a vállalatnak a szerződése kimondta, hogy azért, hogy ne támasszon a Magyar Keleti Rt. versenyt az Osztrák Lloydnak, köteles átadni annak a Fekete-tengerről a Levantéba irányuló árukat és maximum évi 60 000 K támogatást.²⁷⁷ 1898. július 1-én a Monarchia két nagy tengeri gőzhajózási vállalata között újabb megállapodás is kötött, melynek értelmében újraosztották „területeiket”, ahogy Frisnyák Zsuzsa fogalmaz: „Az Osztrák Lloyd társaság forgalmi területe: Kelet-Afrika, India, Kína, Japán. Az Adria Tengerhajózási Rt. területe: Olaszország, Málta, Spanyolország, Franciaország, Anglia, Északnyugat-Afrika, Egyiptom kivételével, Észak-Amerika. A Lloyd járatai kötelesek Fiumét érinteni, az Adria nyugati járatai pedig Triesztet”.²⁷⁸ Ez a megállapodás a világháború kitöréséig fenn is állt. A háború után a vállalat olasz felségjelzéssel újjászerveződött „Lloyd Triestino” néven, és ma is több létező vállalat jogelődjének tekinti azt, például az „Italia Marittima SpA” vagy az „Österreichischer Lloyd”.

3. A vállalat fiumei hajó- és áruforgalma

Az Osztrák-Magyar illetve a későbbi Osztrák Lloyd, jelentékeny szerepet töltött be a fiumei hajóforgalomban. A vállalatnak szerződésileg ugyanazon kedvezmények jártak a kikötőkben, mint a hadihajóknak. A Magyar Statisztikai Évkönyvekben csak 1896-tól találunk adatokat a Lloyd fiumei hajóforgalmát (számuk és nettó tonnatartalmuk) illetően, mind befutott, mind elindult gőzösök tekintetben (ezt mutatja az 1. számú ábra).²⁷⁹

Az ábrán a két oszlopdiaagram mutatja a Fiuméba érkezett és onnan elindult gőzösök számát, míg a jobb oldali tengely a szaggatott vonal által reprezentált összes (indult+érkezett) nettó regisztertonna tartalmát (azért nem külön itt is, hogy egyszerűsítsem az elemzést). Elsőre feltűnhet az ábrát szemlélve, hogy a kikötőbe beérkező és onnan elinduló hajók száma nem egyezett meg. Mivel a vállalatnak akkor érte meg leginkább szállítania, ha a kirakott áru helyére tudott is árut felvenni, azaz nem járatta gőzőseit üresen, valószínűsíthetjük, hogy az ilyen eltérések az évek között azért voltak jelen, mert például a decemberben érkező gőzös, csak januárban tudott útjára indulni megrakottan vagy, mert Fiumében maradtak javítási vagy egyéb okokból. Érkező hajókat tekintve 1896–1901 között kiegyenlített volt a szomszédos, illetve a távolsági forgalom.

²⁷⁷ Pelles 2015.

²⁷⁸ Frisnyák 2001:123.

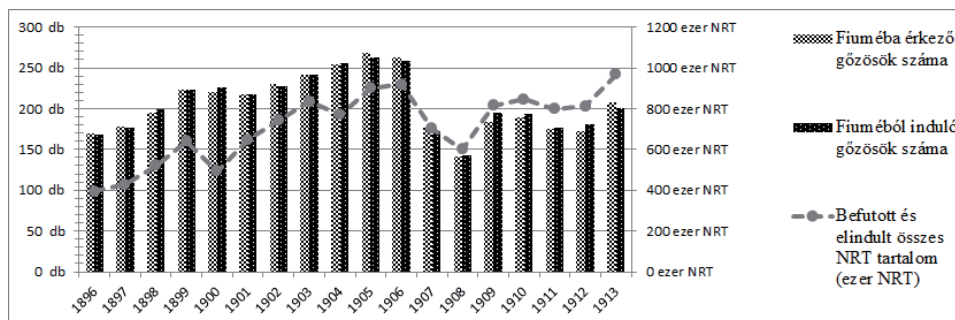
²⁷⁹ A statisztikákban mindkét irány tovább van bontva két irányban: a távolsági forgalom a monarchián kívüli kikötőket jelenti, míg a szomszédos kikötők további két részre oszthatók: magyar és osztrák kikötőkre. Magyar kikötő volt az összes akkori Horvátország területén fekvő „Magyar birodalom” részét képező kikötő és osztrák kikötő volt értelemszerűen Trieszt, az Osztrák Tenger mellék és Dalmácia összes kikötője is.

1. ábra: Az Osztrák Lloyd fiumei járatainak és NRT tartalmának összegei 1896-1913 között

Figure 1: The Austrian Lloyd routes of Fiume and their NRT contents' sums
from 1896 to 1913

Forrás: a MSE 1896–1913 alapján saját szerkesztés

Mindkét adatsornál kb. 50-50%-os, ám az 1902-1913-ig tartó években csak az 1908-as és 1909-es években futott be 1-1 gőzös a szomszédos kikötőkből (azok is, 2700 NRT-val, illetve 861 NRT-val szemben azon évek összes 300 251 NRT, illetve 385 463 NRT tartalmával). Hasonlóan az elindult gőzösöknél is 1896 és 1901 között kiegyenlített volt a forgalom, mind az iránya, mind a tonnatartalma tekintetében, és az 1902-1913-as időszoron is csak 1904-ben indultak gőzösök szomszédos kikötőbe, kettő darab összesen 1550 NRT-val szemben az akkori összes 432 214 NRT-nyi elindult gőzös térfogattal. Az, hogy miért tűnt el 1902-től kezdődően a szomszédos forgalom, a Magyar-Horvát Tengeri Gőzhajózási Részvénytársaság működésével magyarázható, amely ezekre az évekre átvette a Lloydtól a partvidék teljes forgalmát és így az kiszorulva az Adriai-tengerről (hisz annak nyugati fele is a magyar tengerhajózás kezében volt a Magyar-Horvát Rt. és az Adria Rt. által) teljesen a levantei és távol keleti kikötőkre tudta fordítani figyelmét.

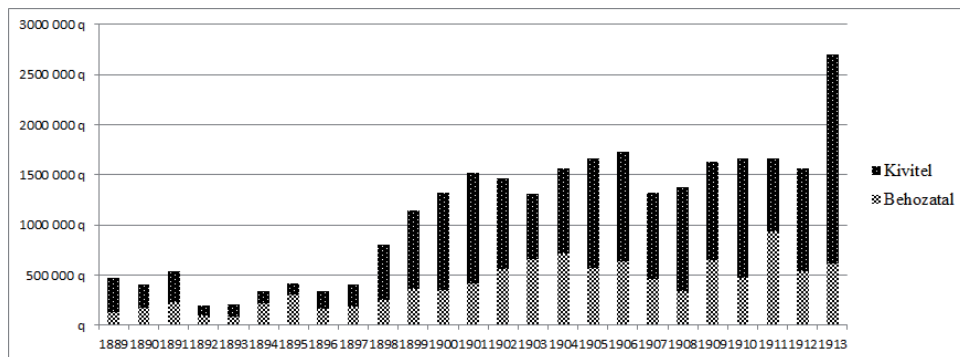
A Lloyd fiumei áruforgalmát tekintve 1889-1913 között állnak rendelkezésünkre adatok (2. számú ábra) a Magyar Statisztikai Évkönyvekben, illetve az erre a célra speciálisan kiadott Fiume hajó- és áruforgalmát részletesebben leíró, statisztikai kötetekben.

Az ábrán nagyon jól látszik a Lloyd fiumei áruforgalmának történelmileg már bemutatott dinamikája. Megállapítható, hogy a vállalat magyar szerződéses korának lejártával (1891-92), a fiumei összforgalma hirtelen visszaesett 542 223 métermázsáról 192 690 métermázsára, ám az 1893. évtől újra növekedést mutatnak az adatok. Sőt, az 1899. évre – a kereskedelmi területek végleges felosztásával, mely megszüntette a rivalizálást az Adria Rt. és a Lloyd között – már sikerült is a Lloydnak megdupláznia az 1891-es forgalmát (1147 628 q).

2. ábra: A vállalat összesített áruforgalma Fiumében 1889–1913 között
Figure 2: The company's cumulate goods turnover in Fiume between 1889 and 1913

Forrás: a MSÉ 1889–1913 alapján saját szerkesztés

Az 1900-as éveket tekintve a növekedés fennmaradt, csak 1903-ban és 1907-ben esett vissza, de az utolsó békeévre, 1913-ra újra meg tudta duplázni a forgalmát, elsősorban a kivitelét az 1912-es értékhez képest. 1912-ben a kivitel mértéke 1 026 924 métermázsa, 1913-ban pedig 2 084 714 métermázsa volt. Ez utóbbi növekedés a balkáni háborúknak volt betudható, hisz a Levantéba szánt cukorexport ebben az évben Fiume felé vette az irányát (így ez adta a legnagyobb mennyiségét is a Lloyd exportjának 1 524 145 q értékben).²⁸⁰ Továbbá az is megfigyelhető a diagramot szemlélve, hogy a Lloyd főként exportszállítóként működött a fiumei áruforgalomban, csak néhány időszakban rendelkezett importtöbbslettel, azok is az 1890-es évek szerződésbontás utáni időszakában, a forgalomstabilizálás és a növekedés beindításnak éveit voltak, illetve az 1903. és az 1911. évek nagy kivitelcsökkenésének tudható be.

Ha átnézzük a Lloyd által legnagyobb mennyiségben szállított árukat, ott sem találunk meglepő adatokat. Ahogy elmondható Fiume összes tengeri áruforgalmáról, hogy nyerstermékeket és gyarmatárakat importált és a hazai és fiumei ipar által feldolgozott árukat exportált, úgy ez a Lloyd kereskedelmi forgalmáról is elmondható. Így a Lloyd legfontosabb helyi importcikkei a fiumei kikötő háború előtti utolsó tíz évében a következők voltak: nyers dohány; kukorica; olajos magvak; hántolatlan rizs; nyers juta; nyers bőrök; bor; nyers pamut. Legfontosabb exportcikkei pedig: homok- és kristálycukor; finomított cukor; hántolt rizs; paraffin; donga, vasúti talpfa és egyéb faárúk; papíros anyag és papíráruk; vas- és acélárúk. Tehát a trieszti Osztrák Lloyd, Fiume forgalmát tekintve nagyon fontos vállalat tudott maradni az állami támogatású járatok szerződésének magyar felbontása után is.

²⁸⁰ Fried 2001:108; Scott 1977; Fiume forgalma 1913:72–73.

Összegzés

Azért, hogy a fiumei forgalma alapján a vállalatot el lehessen helyezni a többi államilag támogatott vállalat között, megvizsgáltam magát a kikötő forgalmát is. Ez alapján az államilag támogatott vállalatok tették ki a Fiuméba érkezett gőzösök számának átlagosan 85%-át (Adria Rt. 4%; Magyar-Horvát Rt. 78%; Osztrák Lloyd 3%; Magyar Keleti Rt. 0,01%) 1893-1913 között úgy, hogy az idő előrehaladtával fokozatosan esett vissza arányuk a megjelenő további külföldi és önálló hazai vállalatok térnyerésével szemben.²⁸¹ Raktérben (NRT) mérve pedig átlagosan a kikötőbe érkezett gőzösök 69%-át (Adria Rt. 20%; Magyar-Horvát Rt. 30%; Osztrák Lloyd 19%; Magyar Keleti Rt. 0,05%) ebből is látszik, hogy a statisztikai adatok megerősítik, hogy a Lloyd alapvetően a nagy távolságú forgalomban volt érdekelt, hisz kevés gőzössel, de nagy szállítótérfogattal szerepelt ezen években a Fiuméba befutott gőzösök között.

Fiume 1867-1913 között alapvetően exportkikötőként működött azaz a métermázsányi forgalom 40,4%-a volt import, és 59,6%-a export. 1893-1913 között az államilag támogatott vállalatok átlagosan a fiumei behozatal 30,3%-át tették ki (ebből az Adria Rt. 13,2%-ot, a Lloyd 8%-ot, a Magyar-Horvát Rt. 8,6%-ot és a Magyar Keleti Rt. 0,5%-ot képviselt). Az exportból ebben az időszakban átlagosan 61% volt a részesedésük (Adria Rt. 35,8%; Lloyd 9,9%; Magyar-Horvát Rt. 15,2%; Magyar Keleti Rt. 0,1%). A fiumei kikötő összforgalmában is átlagosan 47,6%-os részesedést bírtak a vállalatok, amelyből kitűnik számunkra, hogy a Lloyd a maga átlagos 9%-os részesedésével jelentős szereplő tudott maradni a kikötő életében, tudva hogy az 1870-es évek szerződéskötéseiben még szinte egyedül képviselte az egész fiumei áruforgalmat.

Belátható, hogy az Osztrák Lloyd társaság 19. századi és a nagy háborúig tartó történelme, nem csak az osztrák Trieszt, de a magyar Fiume történetével is mélyen összefonódott az idők folyamán. A téma alapos megismerése és kutatása így nem csak a magyar közlekedés történetéhez, és fejlődési okainak alaposabb megvilágításához szolgáltathat újdonságokat, hanem a magyar kereskedelem- és gazdaság történetének alaposabb újragondolásához is nyújt számos fogódzkodót, különösen a Fekete-tenger, a Levante és Fiume magyar áruforgalma kapcsán.

²⁸¹ Ne feledjük, hogy a Lloyd 1891 után továbbra is az osztrák kormány támogatását élvezte és 1898-tól a Magyar Keleti Rt-n keresztül is kaphatott évi 60 000 koronát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bartos Dezső – Bornemissza Félix (1942): Magyarország és a tengerhajózás. Budapest. A Kikötő – Tengerhajózás kiadása.
- Becher Ernő – Kenessey Kálmán (1892): A tengerészet kifejlődése s a hajózás Triesztben és Isztriában. In: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben. VIII. kötet. Az Osztrák tenger mellék és Dalmácia. Budapest. A Magyar Királyi Államnyomda kiadása. 305–326. o.
- Denk Árpád és társai (Batthyány Tivadar, Kemény Ödön, Ossoinack Lajos, Solymásy Endre) (1896): A magyar tengerészet. In: Borovszky Samu – Sziklay János (szerk.): Magyarország Vármegyéi és Városai. Fiume és a magyar-horvát tengerpart. Budapest. Apollo Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadása. 191–218. o.
- Ezer év törvényei: <http://www.1000ev.hu>
- Fest, Alfredo (1933): L'Ungheria e il mare con speciale riguardo a Fiume. In: Berzeviczy A. (szerk.): Corvina, rivista di scienze, lettere ed arti della Società ungherese-italiana Mattia Corvino. Budapest. Società ungherese-italiana Mattia Corvino. 45–88. o.
- Fiume forgalma (1906–1915): Fiume hajó- és áruforgalma 1906–1915. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. Pesti Könyvnyomda-részvénytársaság.
- Fried Ilona (2001): Emlékek városa Fiume. Budapest. Ponte alapítvány.
- Frisnyák Zsuzsa (2001): A magyarországi közlekedés krónikája 1750–2000. Budapest. História – MTA Történettudományi Intézete.
- Gonda Béla (1906): A tengerészet és a fiumei kikötő. Budapest. Pátria irod. vállalat és nyomdai részvénytársaság nyomdája.
- Gulyás László (2009): Regionális folyamatok a 19. században. In: Gulyás László (szerk.): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. 93–95. old.
- Kaposi Zoltán (2002): Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000. Budapest–Pécs. Dialóg Campus Kiadó.
- MSÉ (1885–1918): Magyar Statisztikai Évkönyvek. Budapest. Az Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája.
- Pelles Márton (2015): A Magyar Keleti Tengerhajózási Részvénytársaság története és forgalma 1898–1913 között. In: Dr. Szabó István (szerk.): IV. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferenciakötet. Pécs. Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat. 405–414. o.
- Scott, Eddie (1977): The Terms and Patterns of Hungarian Foreign Trade 1882–1913. In: The Journal of Economic History, 1977. vol. 37. 2. 329–359. o.
- Zsigmond Gábor (2009): Az osztrák-magyar Lloyd története. In: Pelyach István (szerk.): Aetas. Történettudományi folyóirat. 24. évf. 2009. 1. sz. Szeged. AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület. 126–143. o.

VAJDASÁG AGRÁRGAZDASÁGÁNAK HELYZETE ÉS JÖVŐBENI LEHETŐSÉGEI

THE PRESENT AND FUTURE ASPECTS OF THE AGRICULTURAL ECONOMY IN VOJVODINA

SZOMBATHY ZOLTÁN PHD hallgató

Pécsi Tudományegyetem Regionális Politika és Gazdaságtan
Doktori Iskola

ABSTRACT

My research presents the present and changes of the agricultural economy in Vojvodina. My study is mainly focus on the land use, the livestock and the land structure. The main aim of the study is to give a suitable path for the Vojvodinian agriculture, in order to develop the regional economy, and probably to convince the young farmers about the rural lifestyle.

In my study I analized the statistics of different land uses in Vojvodina from the World War II to nowadays. The cultivated land data have been analysed. As a consequence, we will see that there are lot of outstanding trade possibilities in the agricultural economy, however the poor land structure and the used technologies are the factors which prevent the development. In the end of the study I offer different solutions, that could open possibilites to shape a strong region, which could be a severe corner stone of the economic system in Vojvodina.

1. Vajdaság gazdasági adottságai

Vajdaság (teljes nevén Vajdaság Autonóm Tartomány) Szerbia északi részén található autonóm tartomány. Területe: 21.500 km², lakossága: 1.931.809 fő (2011). A területén nagy számban találhatók különböző nemzetiségek, amelyek a lakosság egyharmadát teszik ki. Hivatalos nyelvek: szerb, magyar, szlovák, horvát, román, ruszin.²⁸² Vajdaságot az ország éléskamrájának is szokták nevezni, amit a kiváló minőségű talajának és az ebből fakadó erős mezőgazdaságnak köszönhet. A térség földrajza a Duna és a Tisza folyók által három régióra tagolható: ezek pedig Bácska, Bánát és Szerémség.²⁸³

282 A Vajdaság enciklopédiája: <http://vajdasag.rs/Kezd%C5%91lap> (2014)

283 Dr. Gábrity Molnár Irén – Barlai Jenő (2008): Hazaérsz – Esély és esélyegyenlőség a Vajdaságért. Vajdasági Módszertani Központ. Szabadka. 11. oldal.

Vajdaság közigazgatási szabályozása alapján hét körzetre lett felosztva, ezek pedig a következők: Észak-Bácska, Nyugat-Bácska, Dél-Bácska, Észak-Bánát, Közép-Bánát, Dél-Bánát, Szerémség. Ebben a hét körzetben összesen 45 járás van, amelyekben 467 település található. A községek a tájegységek határvonalait követve oszlanak meg. A tájegységeken belül található községek száma: Szerémségben 9, Bánátban 16, Bácskában pedig 20 község található.²⁸⁴

2. Vajdaság gazdasága a második világháború után és Jugoszláviában

A Vajdaságban a népszaporulat a második világháborút követő időszakban megugrott. Ennek okai a háború miatt későbbre halasztott gyermekvállalásokban és a háború utáni időszakban betelepített lakosság magasabb szaporodási mutatóiban keresendők. 1950-ben az állam birtokolta Vajdaság összterületének a 19%-át, 37%-át a szövetkezetek, a 43%-át pedig a magán személyek, köszönhetően a titói politikának, amely a sztálini kommunizmussal ellentétbe nem kényszerítette az összes földművest arra, hogy beadja minden földjét a szövetkezetekbe. Az állam tulajdonában volt az erdők legnagyobb része (117 000 hektárból 112 000 hektár). A legelők többsége a szövetkezetek tulajdonában voltak (179 000 hektárból 108 000 hektár), csupán 11% maradt magánkézben.

3. Vajdaság helyzete a 90-es évek háborújában

Jugoszlávia felbomlásával Szerbia gazdasági helyzete sokat romlott, amelyhez nagymértékben hozzájárult az országot sújtó gazdasági embargó. Ezt a helyzetet fokozta az 1999-ben elkezdődött NATO-bombázás, amely a szerbiai GDP 50 %-os csökkenését idézte elő. Ez a hatalmas visszaesés végül a lakosság lázadásához vezetett, amely lázadás segítségével később sikerült demokratikus kormányt létrehozni Szerbiában.

A 2000-ben létrejött új demokratikus kormány megszorító intézkedéseket hozott, és még ebben az évben a GDP 6%-ot nöött. 2003 tavaszán meggyilkolták Zoran Đinđićet az ország akkori miniszterelnökét, akinek vezető szerepe volt a Milosevics rezsim megbuktatásában és az ország újjászervezésében. A 2003-ban megtartott választásokon az előző kormány kapta a legtöbb szavazatot, azonban mégis egy kisebb pártokból létrejött koalíció vette át a vezetést. A gazdaság ebben az időszakban már nem tudott olyan ütemben fejlődni, mint előtte, így megszakadt az addigi gyors gazdasági növekedés.²⁸⁵ Ezután, az országban végrehajtott rossz privatizációs politika folyamán a legtöbb nagyvállalat és földbirtok egy kisszámú csoport kezében összpontosult, mely folyamat negatívan befolyásolta az ország

284 A Vajdaság enciklopédiája: <http://vajdasag.rs/Kezd%C5%91lap> (2014)

285 Huszka Beáta – Bakó Tamás (2007): Észak-vajdaság magyar többségű községeinek gazdasága, Budapest, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány 45-80-old

gazdaságát és tovább szegényítette a lakosságot. A 2007-es válság egy kiszolgáltatott és nehéz helyzetben lévő országot ért el, ekkor az ország vezetése kölcsönöket vett fel, hogy enyhítse a válság hatásait, ez a folyamat azonban nem okozott jelentős javulást a gazdaságban, viszont jelentősen megnövelte az ország adósságállományát.

4. Vajdaság mai helyzete

Vajdaság demográfiai helyzetképe: A Vajdaság 45 járás 467 település található, ebből 52 városi jellegű település. A tartomány legkisebb, 500 fő alatti településeinek lakik a népesség elenyésző 0,9%-a. A 2000-4999 lélekszámú településeken a népesség 20,3%-a lakik az 5000-9999 lakosú településeken az emberek 15,4%-a. A vajdasági népesség 47,2%-a lakik 10 000 lakosnál kevesebb lélekszámmal rendelkező településen.²⁸⁶

Vajdaság ma Szerbia legfejlettebb területe. Legfontosabb ágazatai a mezőgazdaság, az élelmiszer-, a fém- és vegyipar, továbbá az építő- és a textilipar. Bácska területén található löszfennsíkok igen vastag csernozjom réteggel rendelkeznek, a folyóvölgyekben pedig hordalékos feketeföld található.

A mezőgazdaságot vizsgálva lényeges, hogy Vajdaság területét a félszáraz térségek közé sorolhatjuk. A térség alapvetően mocsaras vidék volt, a lecsapolásokkal az elmúlt két évszázadban teljesen megváltozott a vidék látképe. A csapadékingadozás miatt gyakran váltja egymást a szárazság és a belvíz. A csatornarendszert azonban soha nem használták megfelelő mértékben. A DTD (Duna-Tisza-Duna) csatorna 510 ezer hektár öntözésére lenne alkalmas, ebből jelenleg csupán 30 ezer hektárt öntöznek. A DTD nagy része jelenleg eliszaposodott és tisztításra szorul, a szivattyú állomások átalakítására is szükség van a kétirányú szivattyúzás érdekében. Az öntöző rendszereket tekintve Vajdaságban jelenleg 94 000 hektárt öntöznek a 1,7 millió hektárból.²⁸⁷

5. Vajdaság mezőgazdasági fejlődésének tanulmányozása statisztikai adatok alapján

Az 1950-1990 között eltelt 40 év alatt a mezőgazdasági földterületek 4,35%-ot csökkent, ami nem nevezhető jelentősnek. A szántók és kertek terén nagy változást nem tapasztalhatunk, a gyümölcsösök terén azonban komoly fejlődést láthatunk, ugyanis 1950 és 2010 között a hatszorosára nőtt a területük. A háborúval lassuló pályára állt a gyümölcsösök bővülése. Jelenleg 18 000 hektáron termesztnek gyümölcsöt.

286 Dr. Gábrity Molnár Irén – Barlai Jenő (2008): Hazaérsz – Esély és esélyegyenlőség a Vajdaságért. Vajdasági Módszertani Központ. Szabadka. 11. oldal.

287 Mészáros Minucsér (2014): Az öntözés helyzete a Vajdaságban. „Vízhiány és adaptív vízgazdálkodási stratégiák a magyar-szerb határ menti régióban”, Szeged Workshop

1. táblázat: Területhasználat a Vajdaságban (hektár)
Table 1: Land use in Vojvodina (hectare)

Év	Összes	Mégművelt terület					Legelők	Tavak, mocsarak, halastavak
		Összes	Szántók és kertek	Gyümöl- csösök	Szőlősök	Rétek		
1950	1861000	1659000	1570000	3000	30000	55000	179000	23000
1972	1809776	1645738	1573834	11097	22185	38622	141796	22242
1987	1776673	1626564	1563796	16574	13465	32729	121563	28546
1990	1779905	1628792	1567329	16270	12823	32303	122211	28902
1995	1794882	1650054	1586996	17143	12373	33542	115890	28938
2000	1787456	1645105	1580879	17223	11869	35134	111917	30434
2005	1790000	1649000	1582000	18000	11000	38000	109000	32000
2010	1750000		1578000	18000	10000	42000	102000	

Forrás: Dr. Dragan Vukmirović (2008): Dva veka razvoja Srbije: statistički pregled. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije

A szőlősöknek nagy veszteségeik voltak az elmúlt 60 évben, mivel területük 30 000-ről 10 000 hektárra csökkent. A réteknél megfigyelhető, hogy területük akkor bővült, amikor háború vagy válság volt az országban. A II. világháború alatt egészen 1950-ig 52-ről 55 000 hektárra bővült a területük. Ez a szám lassan csökkent 1990-ig, amikor megfordult a tendencia, és 32 303 hektárról 2005-re 38 000, majd 2010-re 42 000 hektárra növekedett. Összegezve, a rétek területe 1950-től 1990-ig 41,2%-al csökkent majd 2010-ig 30%-al bővült. A legelők területe folyamatos csökkenést mutat: az elmúlt 60 évben 58%-kal csökkent az összterületük. A halastavak területe is bővült az elmúlt évtizedekben, nagyjából 10 000 hektárral, így 2010-ben 32 000 hektárnyi földet használtak halászatra.²⁸⁸

6. Vajdaság agrártermelésének eredményei

Vajdaság kukoricatermését tanulmányozva láthatjuk, hogy 1939-ben másfél millió tonna kukorica termett a régióban, azonban mára ez a szám elérte a 4,4 millió tonnát, tehát 181%-os bővülést ért el. A kukorica termesztési területe nem változott jelentősen. Az 1986-os évig emelkedett a hektáronkénti kukoricatermés, azonban ezután drasztikusan zuhant. Az 1997-es évtől tapasztalható volt egyfajta visszatérés, azonban soha nem érte el újból azt a szintet, amit a 70-es években produkált.

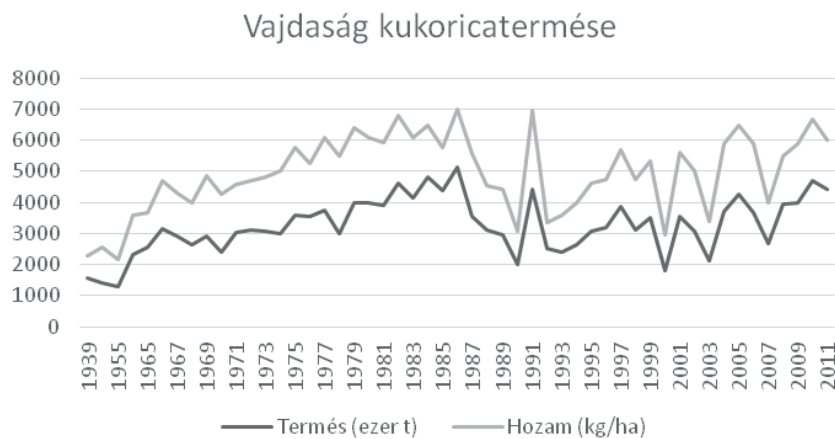
A búza hektáronkénti termése a II. világháború utáni időszaktól, amikor csupán 1120 kg/ha termett, 1967-re 3510 kg/ha-ra nőtt, ami 213%-os emelkedést jelentett ebben az időszakban. Az emelkedés 1977-ig tartott, amikor is egy hektárról már 5 150 kg búzát tudtak learatni. A növekedés ezt követően már nem volt ilyen látványos.

²⁸⁸ Dr. Dragan Vukmirović (2008): Dva veka razvoja Srbije : statistički pregled. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije

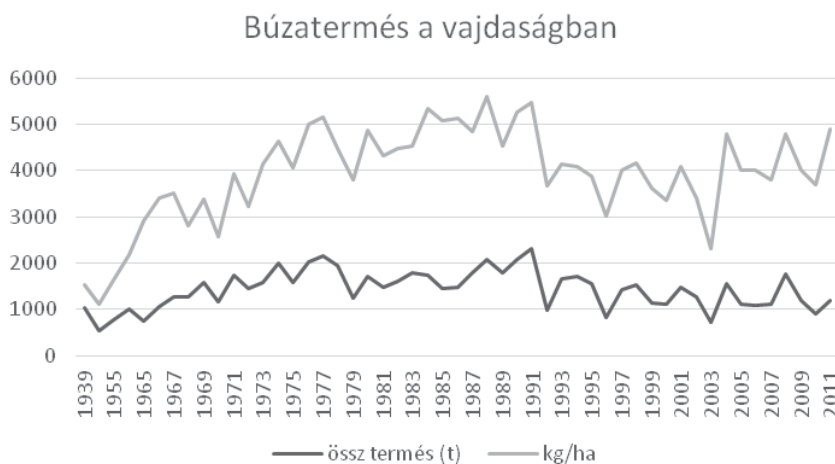

1. ábra: Vajdaság kukoricatermése
Figure 1. Vojvodian maize yield

Forrás: Dr. Dragan Vukmirović (2008): Dva veka razvoja Srbije : statistički pregled. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.

2. ábra: Vajdaság búzatermése
Figure 2. Vojvodian wheat yield

Forrás: Dr. Dragan Vukmirović (2008): Dva veka razvoja Srbije: statistički pregled. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.

A polgárháborúval viszont itt is komolyan visszaesett a termelés, ugyanis 1998-ban, amikor a legjobb termés volt, hektáronként 4 173 kg búzát tudtak csak learatni. Az 2000-es években is hasonló hozamokat értek el: ebben az időszakban

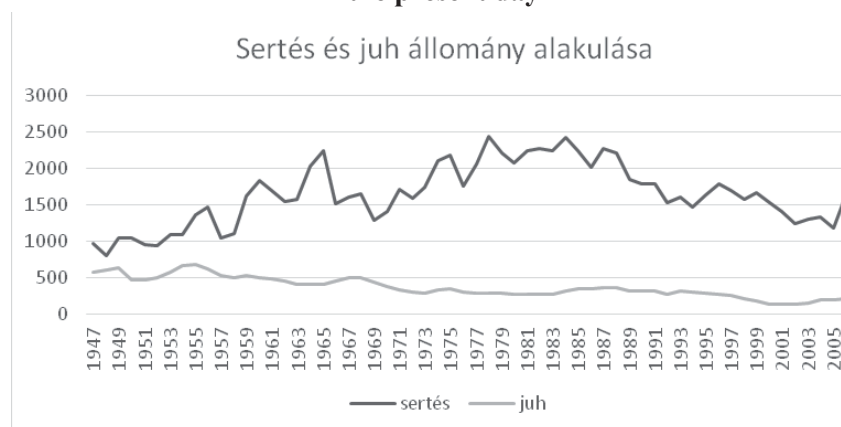

a termés hektáronként átlagosan 4 000 kg feletti mennyiségben maradt, azonban a 4 500 kg-ot már ritkán érte el. A termelt terület viszont folyamatos csökkenést mutatott az elmúlt évtizedekben.

A sertésállomány mindig is Vajdaság fontos gazdasági ágazata volt. 1947-ben 978 000 sertés volt a tartományban, de ez a szám 1978-ra elérte a 2 442 000 egyedet. A 90-es évektől azonban itt is komoly csökkenés mutatható ki: 2000-ben már csak 1 530 000 sertés volt található Vajdaságban. A juhállomány 1948-ban 607 000 példány volt. Ez egészen 2002-ig csökkent, amikor már csak 140 000 juhot számoltak. Ezután egy lassú emelkedés következett, így 2006-ban már 218 000 volt a számuk. Vajdaság baromfi állománya nagy változásokon ment keresztül. Az 1947-es évben 3,32 millió baromfi volt Vajdaságban. 1988-ban már csak 10,1 millió volt a szárnyasok száma, 2006-ig pedig 6,42 millióra esett vissza.

3. ábra: A sertés- és juhállomány alakulása a Vajdaságban 1947-től napjainkig:

Figure 3. The pig and sheep population trends in Vojvodina from 1947 to the present day

Forrás: Dr. Dragan Vukmirović (2008): Dva veka razvoja Srbije: statistički pregled. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.

7. Vajdaság mezőgazdaságának üzemi jellege

Vajdaságban a mezőgazdasági birtokok átlagos gazdasági ereje 12 032 euró. A birtokok legnagyobb része családi gazdaság. Szerbia más régióiban található mezőgazdasági birtokok gazdasági ereje elmarad a vajdaságihoz képest. A legkisebb gazdasági erővel Szerbia déli és keleti régiója rendelkezik, hiszen itt az érték csupán 3 414 euró. Így látható, hogy Szerbia legerősebb és leggyengébb régiója között két és félszeres különbség mutatkozik. Vajdaság Szerbia mezőgazdasági termelésének jelentős hányadát adja, miközben az ország 631 552 birtokából csak 147 588 talál-

ható a tartományban (23,4%). Összehasonlításként: 1950-ben Szerbiában összesen 862 056 gazdaság volt bejelentve, és ebből 196 582 volt Vajdaság területén, ami az ország földműves gazdaságainak 22,8%-át jelentette. Tehát ez az arány az elmúlt 60 évben nem sokat változott, még ha a gazdaságok száma csökkent is

Az egy lakosra eső mezőgazdasági földterületeket alapul véve Szerbia előnyös helyet foglal el, hiszen egy főre átlagosan 0,56 hektárnyi földterület jut. Összehasonlítva ezt más országokkal azt látjuk, hogy Horvátországban 0,33, Romániában pedig 0,43 ez az érték.²⁸⁹ Szerbián belül a Vajdaságban ez az érték kiemelkedően magas, itt ugyanis egy főre átlagosan 0,90 hektár jut. Ez a szám jól szimbolizálja a mezőgazdasági lehetőségeket is.

A gazdaságok mezőgazdasági erejét alapul véve Vajdaságban a leggazdagabb 100 000 euró és annál nagyobb gazdasági erővel rendelkező mezőgazdasági birtokok művelik a legtöbb földterületet átlagosan 375,2 hektárt, miközben a szerbiai gazdasági birtokoknak csupán a 0,3% képviselik. A második gazdasági csoportba tartozó 50 000-99 999 eurós gazdasági erejű birtokok kezében átlagosan 71,1 hektár van, ami a birtokok 0,8%-át képezi. A legkisebb gazdasági erővel rendelkező, 0-1999 eurós gazdaságok kezében pedig átlagosan 1,2 hektár van, miközben belőlük áll össze a szerbiai mezőgazdasági birtokrendszer 45,7%-a.²⁹⁰

8. A sikeres fejlődéshez vezető út

Vajdaság fejlődéséhez nagyon sok változtatásra van szükség minden téren. A földterületeket tekintve láthatjuk, hogy milyen kiváló feltételekkel rendelkezik a tartomány, miközben a terméshozam elmarad a kevésbé minőséges földdel rendelkező országok hozamához képest. Ehhez azonban új és modernebb gépekre van szükség, valamint megfelelő mennyiségű és minőségű műtrágyára a tápanyag utánpótlás érdekében. A csatornarendszer felújítására és karbantartására lenne szükség a már meglévő területeken. Ez egyfajta racionalizációra is szükség van, mivel azokat a földeket nem biztos, hogy érdemes szántónak használni, amelyen komoly anyagi befektetéssel is csupán igen kis mennyiségű búza, illetve kukorica-termés várható. Felhasználásuk inkább erdőként vagy gyümölcsfa ültetvényként, gyógynövény ültetvényként vagy legelőként lenne kiválóan alkalmazható.

A legnagyobb problémának mégis a mezőgazdasági birtokstruktúrát tekintjük, amelyben az elemzések alapján rengeteg apró gazdaság található, illetve néhány hatalmas gazdaság. A legjelentősebb változtatás a kis birtokok átrendezésével érhető el. A nyugati példák alapján láthatjuk, hogy azokat a családi gazdaságokat kell megerősíteni, amelyek képesek a piacra is termelni, mivel ezeknek a

289 V., Paraušić – D., Cvijanović (2014): Ekonomska veličina poljoprivrednih gazdinstva u Srbiji i preporukame raza njihovo osnaživanje. In: Dragan Vukmirović direktor. Zbornik radova. Subotica: Republički zavod za statistiku.

290 Prof. dr Radovan Tomić, Proizvodni potencijali agroprivrede Srbije – faktor unapređenja konkurentnosti Škola biznisa Broj 3/2011. 4. old

családi gazdaságoknak az élet képessége sokkal jobb, mint bármely más gazdasági formának, amelyet már a 1990-es években bizonyítottak nemzetközi tanulmányok.²⁹¹

Fontos még megemlíteni az értékhozzáadást, ugyanis a már feldolgozott áruknak sokkal nagyobb értékük van, mint a még nyers elsődleges áruknak. Ehhez a családi gazdaságoknak térségenként lenne a legmegfelelőbb összefogni, ezzel létrehozva különböző feldolgozó üzemeket, ahol nagy mennyiségben tudnának előállítani jó minőségű, nyugaton eladható termékeket. Ez által komoly többletbevételekhez is jutnának.

Ezekkel a lépésekkel egy életképes és fejlődő vidéket lehet létrehozni. Eredményként a vidék gazdasági ereje megsokszorozódna, megállna a városokba való vándorlás és a vidék elnéptelenedésének folyamata, és más hasonló, jelenleg negatív folyamatok is eltűnnének, visszafordulnának. Végül pedig az egész ország gazdaságában éreztetné a hatását a vidék megerősödése, mely egyik nagyon fontos alapját képezi az országnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A., Sarris – E., Mathijs – T., Doucha (1999): Agricultural Restructing in central and eastern Europe: implications for competitiveness and rural development. In: European Review of Agricultural Economics. Vol 26 (3) (1999) pp. 305-329
- Dr. Gábrity Molnár Irén – Barlai Jenő (2008): Hazaérsz – Esély és esélyegyenlőség a Vajdaságért. Vajdasági Módszertani Központ. Szabadka. 11. oldal.
- A Vajdaság enciklopédiája, <http://vajdasag.rs/Kezd%C5%91lap> (2014)
- Dr. Dragan Vukmirović (2008): Dva veka razvoja Srbije : statistički pregled. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije
- Huszka Beáta – Bakó Tamás (2007): Észak-vajdaság magyar többségű községeinek gazdasága, Budapest, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány 45-80-old
- Mészáros Minucsér (2014): Az öntözés helyzete a Vajdaságban. „Vízhiány és adaptív vízgazdálkodási stratégiák a magyar-szerb határ menti régióban”, Szeged Workshop
- Prof. dr Radovan Tomić, Proizvodni potencijali agroprivrede Srbije – faktor unapređenja konkurentnosti Škola biznisa Broj 3/2011. 4. old
- V., Paraušić – D., Cvijanović (2014): Ekonomska veličina poljoprivrednih gazdinstva u Srbiji i preporukame raza njihovo osnaživanje. In: Dragan Vukmirović direktor. Zbornik radova. Subotica: Republički zavod za statistiku.

291 A. Sarris – E., Mathijs – T., Doucha (1999): Agricultural Restructing in central and eastern Europe: implications for competitiveness and rural development. In: European Review of Agricultural Economics. Vol 26 (3) (1999) 305-329. old.

AZ ÉLELMISZERFOGYASZTÁS ÉS AZ EGÉSZSÉGÜGYI KIADÁSOK KAPCSOLATÁNAK REGIONÁLIS ÖSSZEHASONLÍTÁSA

COMPARISON OF REGIONAL RELATIONSHIP BETWEEN FOOD CONSUMPTION AND HEALTH EXPENDITURES

TÖMÖRI GERGŐ PHD hallgató

Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar,
Számviteli és Pénzügyi Intézet

ABSTRACT

Hungary is at the forefront as regards occurrence of diseases, which would be preventable by continuing consciously lifestyle. Thereby, in the long run expenditures those spend for medical care would be saved in government level. Because of the different economic and infrastructural level of development of hungarian regions, restore of health status of population living in each region also require different financial expenditures from the each households like from general government that provide finance of patient care. Several researches support that the healthy nutrition is an effective prevention method, which reflected in the food consumption too. In my paper I intend to examine that whether and if so yes, how far the price and income elasticity of food consumption explains the value of all health care expenditures per capita in certain regions and in comparison between those, furthermore whether the regional nature of food consumption increases the extent of regional health expenditure or not, compared to region where health status of population is the best.

1. Bevezetés

Napjainkban már számos kutatási eredmény igazolja, hogy az egészségtudatosság által motivált élelmiszerfogyasztás és a populáció egészségi állapota, ezáltal az egészségügyi szolgáltatások iránti kereslet szintje között is erős statisztikai kapcsolat mutatható ki. Ez elsősorban annak tulajdonítható, hogy számos megbetegedés tudatosan végzett életmód révén megelőzhető. E rendellenességek közül is kiemelkednek a szív- és érrendszeri megbetegedések, amelyek az Egészségügyi Világszervezet legújabb tanulmányának becslése szerint a nem fertőző krónikus megbetegedések csoportján belül még napjainkban is a legtöbb halálesetet okozák világszerte – ennek aránya az új évezred elején a fejlett országok „összmor-

talitásának több mint 40%-át tette ki”²⁹². Összességében, Európában „a kardiovaszkuláris betegségek (CVDs) eredményezik leginkább a munkaképtelenséget és emelik az egészségügyi kiadásokat, a korai hirtelen halál leggyakoribb okai közé sorolható”²⁹³. Az Egészségügyi Világszervezet becslése szerint „az elhízottság, a dohányzás, a stressz teli környezet, a túlzott alkoholfogyasztás és a fizikai aktivitás hiánya az életmóddal összefüggő rizikótényezők egy olyan csoportját alkotják, amely a fejlődő országokban az összes halálozás legalább 40%-áért, a fejlett ipari országokban 75%-áért felelős. Ehhez hozzátehetjük, hogy még sokkal több megbetegedés háttérében sejthetünk életmódi tényezőket okokként”²⁹⁴. Ezen utóbbi arányokon belül is Magyarország a kiemelkedő kockázatú országok közé tartozik. Ebből adódóan, amennyiben populációs szinten a betegségmegelőzés kitüntetett szerepet élvezne, úgy ez az egészségügyi ellátórendszer költségvetésére vonatkozóan is jelentős pénzügyi kihatással párosulna.

Az egészségügyi szektor piaca alapvetően „a gyógyító, megelőző és állapot-stabilizáló tevékenységeken túlmenően magában foglalja

- a gyógyszergyártást,
- a gyógyszer nagykereskedelmet,
- az orvosi berendezések és műszerek gyártását,
- a tág értelemben vett gyógyászati segédeszközök gyártását és forgalmazását, valamint a keresőképtelenséggel összefüggő pénzügyi, biztosítói támogatások (pl. táppénz, rokkantsági támogatás, anyasági támogatás) rendszerét is”²⁹⁵.

Annak ellenére, hogy mindezen területek költségoldalán megjelenő szereplőknek jelentős megtakarítás lenne elérhető a prevenció későbbi keresletcsökkentő hatása révén, Ádány rávilágít a prevenció paradoxonjára is, miszerint, habár ez az össznépszerűség viszonylatában igen eredményes lenne, az abban résztvevő egyének számára ritkán lenne érzékelhető közvetlen, személyes előnyként²⁹⁶. Habár „a makro- és mikroszintű egészségügyi allokációs döntések indoklásában a kiadásokra gyakorolt hatás csak második helyen szerepelhet”²⁹⁷, amennyiben a nem jövedelemszerzés céljából töltött időt vagy az elkölthető jövedelmet a véges erőforrások közé soroljuk, úgy azok szükségessége jelentősen behatárolhatja az egész-

292 Czuriga István (2002): Az iszkémiás szívbetegség megelőzése. *Kardiológia*. Hippocrates, 2002/4. szám. 260. old.

293 Kékes Ede (2009): A kardiovaszkuláris betegségek aktuális epidemiológiai adatai, trendjei és prevenciós stratégiája Magyarországon. *Egészség – Társadalom*. 2009/4. szám. 26-28. old.

294 Gárdos Éva (2001): Magyarország lakosságának halandósága, egészségi állapota az ezredfordulón. *Demográfia*. 2001/1-2. szám. 7-43. oldal

295 Szántó Ákos, Barkai László (2012): Az egészségtudatosság mérése. *Egészségtudományi Közlemények*, 2012/1. szám. 75-82. old.

296 Ádány Róza (2011): Megelőző orvostan és népegészségügy. *Debreceni Egyetem*. 39. oldal.

297 Kaló Zoltán, Bors Katalin, Dank Magdolna et. al. (2009): Együtt az egészségért, Az életminőség mérésének jelentősége a bizonyítékokon alapuló egészségpolitikai döntéshozatalban. *Orvostovábbképző Szemle*. 2009/9. szám. 12-14. old.

ségmegőrzés lehetőségeit. Ehhez társul, hogy a betegségmegelőzés prioritásként történő kezelése egy olyan populációban, ahol az életmódbeli szokások az egészségmegőrzés által megkívánttól jelentősen eltérőek, az előbbi, szűkösen rendelkezésre álló erőforrások számottevő részének átcsoportosítását igényli. Ez viszont csak bizonyos egyéni szükségletek kielégítéséről való lemondás mellett lehetséges, amelyet lehetőségeiktől függően a populáció tagjai vagy elhalasztanak, vagy az egészségmegőrzést az életmódváltozással járó vélt nehézségek elkerülésével, jellemzően kiegészítő termékek fogyasztása révén próbálnak elérni, mely többletkiadás formájában jelentkezik. Az élelmiszerpiacon belül ez a jelenség leginkább az étrendkiegészítők fogyasztása területén mutatkozik meg. Ezen felül az élelmiszerfogyasztás egészségtudatossága a piaci kereslet nagyságának, illetve összetétele változásának elemzésén keresztül is vizsgálható.

Az élelmiszerfogyasztás jellege és az egészségügyi kiadások közötti kapcsolat szorosságára utalnak ugyanakkor azok az eredmények is, miszerint az elhízás és a krónikus megbetegedések, úgymint a kardiovaszkuláris és daganatos jellegű megbetegedések növekvő arányával együtt változtak kimutathatóan a táplálkozási szokások²⁹⁸. Részben emiatt, részben a gyógyításban megfigyelhető technológiai fejlődés gyorsuló üteme, részben a beteg által megfogalmazott igények információszerzési lehetőségek kibővüléséből adódó bővülése miatt „az egészségügyi költségvetési kiadások világszerte drámaian megnövekedtek, az egyre növekvő költségek nyomásának a hatására”²⁹⁹. Általánosságban kijelenthető, hogy „a tudatos fogyasztói csoportokat aprólékos információkeresési folyamat jellemzi, amely során a bizalmi tényező kiemelt szerepet kap. A megnövekedett információigény természetesen a hazai tudatos csoportok élelmiszerfogyasztói magatartását is áthatja”³⁰⁰. Ezzel szemben, egy fiatalok körében elvégzett szűkkörű mintán alapuló statisztikai vizsgálat egyértelműen arra a következtetésre jutott, hogy önmagában a rizikófaktorok ismerete még nem járult hozzá ahhoz, hogy a mintaalanyság egészségesebben éljenek³⁰¹. Magyarországon „az egészségtudatosság szintje stabilan alacsonynak tekinthető, a többség „teljesen normálisan étkezik, vagy azt eszik, ami ízlik számukra. Táplálkozási kultúránk arra a színvonalra tudott jutni, amelyet az elmúlt 20 év magyar társadalma egy tágabban értelmezett fogyasztói kultúrában képes volt elérni. Az étkezéssel összefüggő fogyasztás és az erre ráakódó iparágak

298 John Kearney (2010): Food consumption trends and drivers. *Philosophical Transactions, The Royal Society, Biological Sciences*. 2010/1554. szám. 2793–2807. old.

299 Frank A. Sloan and Chee-Ruey Hsieh (2007): Pharmaceutical innovation: incentives, competition, and cost-benefit analysis in international perspective. Cambridge University Press. 3-10. old.

300 Lehota József (2004): Az élelmiszerfogyasztói magatartás hazai és nemzetközi trendjei. *Élelmiszer, Táplálkozás és Marketing*. 2004/1-2. szám. 6-14. oldal

301 Baranyai Réka, Bakos Gellért, Andrew Steptoe, Jane Wardle, Kopp Mária (2006): Egyetemisták és főiskolások szívbetegséggel kapcsolatos egészségmagatartása, rizikótudata és hiedelmei. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*. 2006/2. szám. 125-138. old.

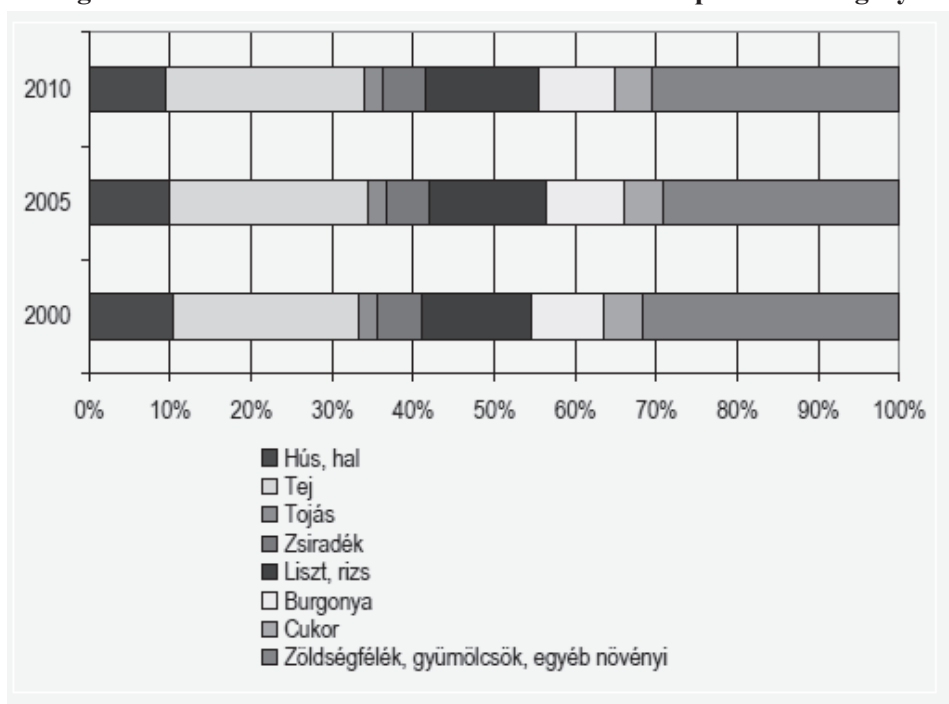

töretlenül fejlődtek ebben az időszakban, de ez egyelőre inkább mennyiségi szemléletű előrehaladásnak tekinthető, a táplálkozás minőségi szempontjainak előtérbe kerülése még várat magára”³⁰².

Alapvetően az élelmiszerfogyasztás változásának mértékét és összetételét három nagyobb tényezőcsoport változása határozhatja meg: az élelmiszerárak és a háztartási jövedelmek értéke együttesen, a kínálat összetételét adó élelmiszereknek tulajdonított specifikumok (táplálkozási kultúrában betöltött szerep, tápanyagtartalom, korábbi ízlelés során tapasztalt elégedettségérzet, marketinghatás, éhségérzetet csökkentő képesség), és az étrendtudatosság. A fogyasztás egészségtudatos jellege legnagyobb mértékben, de nem egyedüli tényezőként az étrendtudatosságot határozza meg. Országos szinten 2000-hez képest viszonylag stabil maradt az élelmiszer-fogyasztás összetétele: a gyümölcs- és zöldségfélék változatlanul 30% körüli értékben, a cukor és zsiradék alapú élelmiszerek 5%-ban, a tej alapú termékek közel 25%-ban részesedtek a 2000-es évtizedben a teljes fogyasztáson belül (1. ábra).

1. ábra: Az élelmiszer-fogyasztás megoszlásának alakulása Magyarországon.

Fig. 1: The evolution of distribution of food consumption in Hungary.

Forrás: KSH; tudastar.elelmiszerklub.hu (2010)³⁰³

302 Kozák Ákos (2009): Táplálkozás, fogyasztás és életmód a rendszerváltás utáni Magyarországon. Élelmiszer, Táplálkozás és Marketing. 2009/1-2. szám. 22. old.

303 Központi Statisztikai Hivatal. Online elérhetőség: www.ksh.hu [Letöltés: 2015. 10. 02.]

2. Anyag és módszer

A betegségmegelőzési piac vizsgálata során csak azokat az étel- és ital-fogyasztói döntéseket lehet figyelembe venni, amelyeket a későbbi megbetegedés valószínűségének csökkentésével nyerhető egészségügyi hasznosság realizálására és maximalizálására való törekvés motivál – megelőzés alatt csak a befolyásolható rizikófaktorok értékeinek tudatos csökkentését lehet érteni. Ebből adódóan is, az általam alkalmazott módszer alapfeltevése, hogy az egészségtudatosság fogyasztásban történő megnyilvánulása a fogyasztói javaknak egészségre gyakorolt hatásuk alapján történő preferálását feltételezi, így az egészséget köztudottan befolyásoló javak további funkciójától függetlenül, azok valamennyi piacán tudatos fogyasztói magatartásban nyilvánul meg. Ehhez az étel- és ital-fogyasztói döntéseket befolyásoló valamennyi olyan tényező változásának hatását ki kell szűrni, amely nem az egészségtudatossággal áll kapcsolatban. Mivel az előbbi tényezők felül még továbbiak is befolyásolják magát az étrendtudatosságot is, így azok kiszűrése már további, az egészségtudatos magatartással kapcsolatos részpiac (a vény nélkül kapható gyógyszerek, az egészségturizmus, és az alkohol- és dohánytermékek piaca) fogyasztási trendjeivel való együttes vizsgálatát követelné meg, amelytől e vizsgálatomban eltekintek. Kiinduló hipotézisem, hogy az étel- és ital-fogyasztás étel- és ital-árak és a háztartási jövedelmek változásával nem magyarázható hányada, amely az étel- és ital-árpiaci fogyasztás tudatosságának erősségét jellemző statisztikai jelzőszámként alkalmazok az elemzésem során, szoros összefüggésben van azzal, hogy ugyanazon étel- és ital-fogyasztás milyen mértékben határozza meg az egy főre jutó egészségügyi kiadások értékét. Az előbbi hipotézis vizsgálata az elemzés alapjául szolgáló időszakban, 2006 és 2013 között annak mértékét az egyes régiókban a háztartások Központi Statisztikai Hivatal által minden évben közzétett fogyasztásaihoz kapcsolódó regionális adatfelvételekre épülő tájékoztató tábláinak keresztmetszeti adatai segítségével történik. Az étel- és ital-árakra vonatkozó fogyasztói tudatosság számszerűsítését a többszörös korrelációanalízis módszerével valósítom meg: az étel- és ital-fogyasztás, mint függő változó varianciájában a magyarázó változókként kezelt éves szintű étel- és ital-árindexek és háztartási jövedelmek varianciája által magyarázott hányadán (a többszörös determinációs együtthatón) felüli, a véletlenhatás szórásának tulajdonítható részarány mértéke alapján kerül meghatározásra a fogyasztói tudatosság relatív szintje régiós összehasonlításban, az alábbi módon:

$$\text{Fogyasztói tudatosság szintje} = 1 - R^2_{y \cdot x_1 x_2} = 1 - \frac{r^2_{y x_1} + r^2_{y x_2} - 2 * r_{y x_1} r_{y x_2} r_{x_1 x_2}}{1 - r^2_{x_1 x_2}} = \frac{SSE}{SST'}$$

ahol y az étel- és ital-árakra fordított kiadások értéke, az x_1 az éves étel- és ital-árindex, az x_2 a háztartási jövedelem éves változásának indexe. Tanulmányomban a régiós populációk egészségi állapotát az egyes régiókhoz tartozó egészségügyi

szolgáltatók betegellátási esetszáma után járó OEP finanszírozásának indikátorán keresztül hasonlítom össze. A populáció egészségi állapotát kutató epidemiológiai mérések általában viszonyszámokon alapulnak, ezek viszont a »betegségi« és nem az »egészségi« állapotot mérik³⁰⁴, úgymint a halálozások száma vagy bizonyos megbetegedések prevalenciája³⁰⁴. A betegellátási költségek kalkulációja a megyei szinten nyilvántartott egészségügyi szolgáltatókhoz rendelt OEP támogatási összegek regionális összegzésén alapulnak. A költségadatokat az egészségügyi inflációval korrigálva, a 2006-os bázisadatokon kerültek megállapításra. Az érendtudatosság és a betegellátási költségek közötti összefüggést hasonlóan a korrelációanalízis vizsgáltam.

3. Eredmények

Országos szinten az egy főre jutó egészségügyi közkiadás mértéke a 2006-ban érvényes egészségügyi bázisárakon számolva 2009-ig több mint 13%-kal csökkent (2. ábra), a gazdasági válság miatti kiadáscsökkentő kormányzati intézkedések hatására minimumértékét, amely szintet a 2010-es kisebb növekedést követően 2012-ben közelítette meg újra. Habár 2013-ban részben az alacsony bázisadat, részben a nagyobb fiskális mozgástér miatt 7%-kal több forrást volt képes biztosítani az OEP átlagosan egy főre vonatkoztatva, ez még mindig 6%-kal maradt el a 2006-os finanszírozási adattól.

Regionális szinten Közép-Magyarország régiója kiemelkedik a betegellátási költségek összehasonlításában, viszont, mivel a régiók eltérő lakosságszámának hatása az egy főre vetített indikátorokban természetesen ki van szűrve, a régióra jellemző kimagasló érték nem az ország összlakosságának közel a harmadát megközelítő népességszámmal, hanem elsősorban az egészségügyi ellátórendszer többi régióhoz viszonyítva relatíve fejlettebb infrastruktúrájával, annak gyakoribb igénybevitelével, illetve az esetlegesen eltérő életmóddal magyarázható. Utóbbi hozzájárulása többek között az élelmiszerek fogyasztására jellemző ár- és jövedelemfüggőséggel való összefüggés vizsgálatának régiós összehasonlításán keresztül válhat mérhetővé.

Amennyiben csak az élelmiszer-árindexek és a jövedelemváltozás indexének mint magyarázó változóknak az élelmiszerfogyasztással való többszörös korrelációját tekintjük, úgy a varianciaanalízis eredményeit összefoglaló 3. ábra alapján megállapítható, hogy az észak-alföldi, illetve a közép- és nyugat-dunántúli régióban befolyásolja az ár és jövedelemváltozás 80% vagy annál nagyobb mértékben az egy főre jutó élelmiszerkiadások értékét, míg a dél-alföldi régióban a legkevésbé. Ebből adódóan, ha a fennmaradó tényezőket együttesen a fogyasztói tudatosság piacon történő megnyilvánulásának tekintjük, úgy annak a fogyasztás teljes varianciáját meghatározó értéke 45%-kal Dél-Alföldön a legmagasabb.

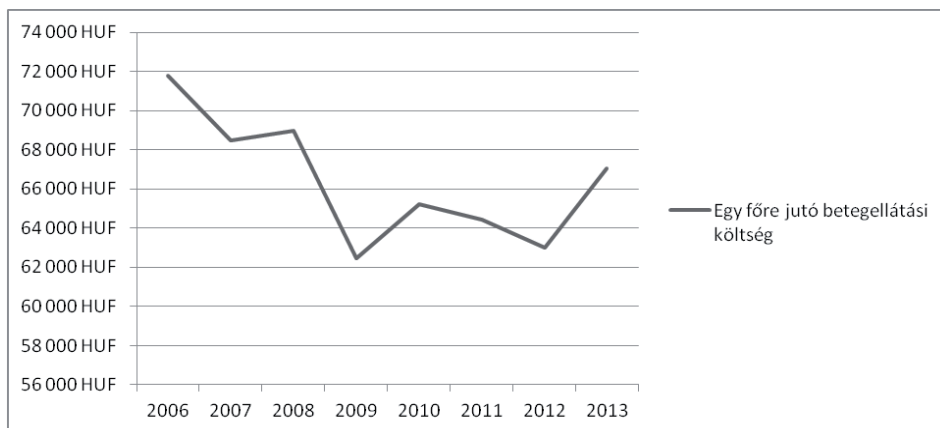
304 Forgács Iván (2000): Az egészség ára. Magyar Tudomány. 2000/9. szám. 1113-1119. old.

2. ábra: Az egy főre jutó éves szintű betegellátási költségek alakulása Magyarországon.

Fig. 2: The evolution of annual expenditures in patient care per capita in Hungary.

Forrás: saját szerkesztés.

1. táblázat: A betegellátási költségek varianciájának az élelmiszerfogyasztás varianciája által magyarázott hányada és az élelmiszerfogyasztás véletlenfaktor szórásából eredő varianciájának régiós értékei közötti korreláció- és regresszióanalízis eredményei.

Table 1: Results of correlation and regression analysis between proportion of variance of patient care expenditures explained by variance of food consumption and proportion of variance of food consumption explained by variance of random factor.

r	R2	F	F szignifikanciája (p-érték)	β_0	β_1
0,3457	11,95%	0,6788	0,4475	0,6367	-0,5099

Forrás: saját számítás.

Ezzel ellentétben az egy főre jutó egészségügyi kiadások varianciájának az élelmiszerekre fordított összes kiadással magyarázott hányada azokban a régiókban vesz fel magasabb értékeket, ahol az élelmiszerkiadásokat relatíve alacsonyabb mértékben határozza meg azok árának és a jövedelmeknek a változása (Közép-Magyarország, Dél-Alföld, Dél-Dunántúl), ugyanakkor viszont 8%-kal a legalacsonyabb érték az észak-magyarországi régióra jellemző, ahol egyúttal a második legmagasabb a fogyasztói tudatosság szintje, miközben Közép-Magyarország esetében a két érték megegyezik. Azaz, habár a tudatosabb fogyasztói

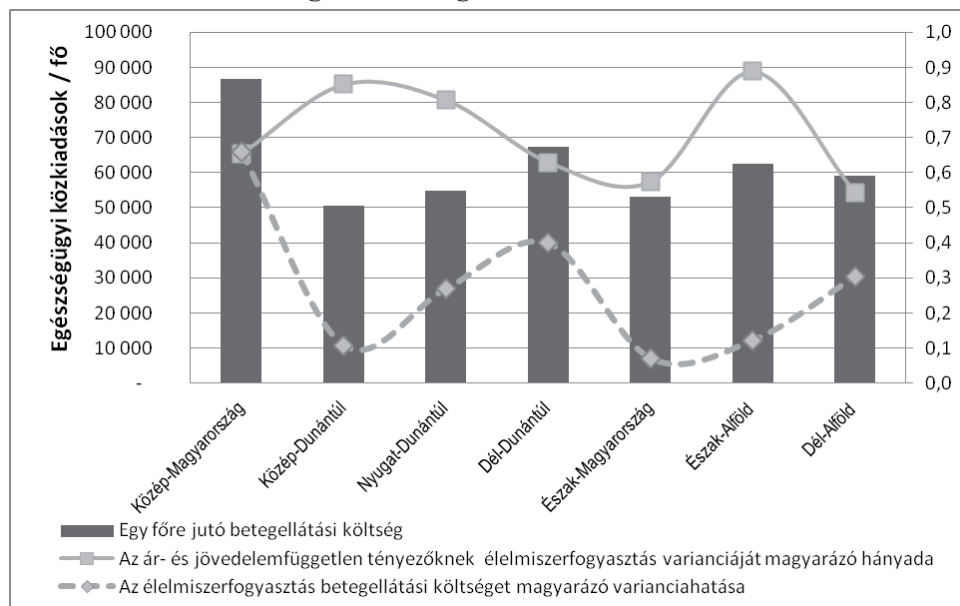

magatartás eltérő szintjéből következtetni lehetne ugyanazon fogyasztásnak az egy főre jutó egészségügyi kiadások szintjét magyarázó értékeinek eltéréseire, önmagában a két érték közötti kapcsolat szorossága még nagyon gyengének tekinthető (0,34). Ezt a korrelációs és determinációs együttthatón túl alátámasztja még az is, hogy a kapcsolat hiányát feltételező igaz nullhipotézis helytelen elutasításának valószínűségét kifejező p-érték a modellben feltételezett 5%-os szignifikanciaszintnél többszörösen magasabbnak adódott (44,75%), így ez alapján sem állapítható meg szignifikáns különbség a betegellátási költségek varianciájának élelmiszerkiadásokkal magyarázott hányadai között az élelmiszerkiadások varianciájának árakkal és jövedelmekkel nem magyarázható hányadainak regionális eltérései szempontjából.

3. ábra: Az egy főre jutó betegellátási költségek és az élelmiszerfogyasztás varianciájának ár- és jövedelmváltozástól független tényezők szórásával magyarázható hányadai régiós szinten, 2006 és 2013 adatainak átlagában.

Fig. 3: Health expenditures per capita and rates of food consumption variance explained by standard deviation of factors not depending on price and income changes in average of data between 2006 and 2013.

Forrás: saját szerkesztés.

Következtetések és összegzés

Habár a korreláció- és regresszióanalízisből levonható az a következtetés, hogy az élelmiszerfogyasztás ár- és jövedelemfüggése, valamint az egészségügyi közkiadásokkal való kapcsolata között nincs összefüggés, ez még nem jelenti a két jelenség statisztikai kapcsolatának teljes hiányát, mivel a gyenge korrelációt mutató eredménynek legalább két, az elemzés módszertana szempontjából releváns magyarázata is lehet:

- a fogyasztói tudatosság szintjének vizsgálata alapjául a teljes élelmiszerkiadás és nem annak, az étrendtudatosság és az egyes élelmiszerkategóriák egészségre gyakorolt eltérő hatása szempontjából informatívabb belső összetétele szolgált
- a fogyasztói tudatosság szintjét is az egyes régiókban eltérő mértékben határozza meg az egészségtudatosság, ennek területi megoszlása pedig gyengén korrelál a fogyasztói tudatosság szintjének eltérő régiós értékeivel.

Összegzésképpen megállapítható, hogy bár a szakirodalom szerint az élelmiszerkiadásokban kivételül táplálkozási szokások az egy adott régiós populáció egészségügyi állapotát leginkább kifejezni képes betegellátási költségeket is jelentősen meghatározza, a két változó közötti korrelációanalízis ezt még önmagában nem támasztja alá, amely miatt további vizsgálatok szükségesek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ádány Róza (2011): Megelőző orvostan és népegészségügy. Debreceni Egyetem. 39. oldal.
- Czuriga István (2002): Az iszkémiás szívbetegség megelőzése. Kardiológia. Hippocrates, 2002/4. szám. 260. old.
- Baranyai Réka, Bakos Gellért, Andrew Steptoe, Jane Wardle, Kopp Mária (2006): Egyetemisták és főiskolások szívbetegséggel kapcsolatos egészségmagatartása, rizikótudata és hiedelmei. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika. 2006/2. szám. 125-138. old.
- Forgács Iván (2000): Az egészség ára. Magyar Tudomány. 2000/9. szám. 1113-1119. old.
- Frank A. Sloan and Chee-Ruey Hsieh (2007): Pharmaceutical innovation: incentives, competition, and cost-benefit analysis in international perspective. Cambridge University Press. 3-10. old.
- Gárdos Éva (2001): Magyarország lakosságának halandósága, egészségi állapota az ezredfordulón. Demográfia. 2001/1-2. szám. 7-43. oldal
- John Kearney (2010): Food consumption trends and drivers. Philosophical Transactions, The Royal Society, Biological Sciences. 2010/1554. szám. 2793–2807. old.
- Kaló Zoltán, Bors Katalin, Dank Magdolna et. al. (2009): Együtt az egészségért, Az életminőség mérésének jelentősége a bizonyítékokon alapuló egészségpolitikai döntéshozatalban. Orvostovábbképző Szemle. 2009/9. szám. 12-14. old.
- Kékes Ede (2009): A kardiovaszkuláris betegségek aktuális epidemiológiai adatai, trendjei és prevencióstratégiája Magyarországon. Egészség – Társadalom. 2009/4. szám. 26-28. old.

- Kozák Ákos (2009): Táplálkozás, fogyasztás és életmód a rendszerváltás utáni Magyarországon. Élelmiszer, Táplálkozás és Marketing. 2009/1-2. szám. 22. old.
- Központi Statisztikai Hivatal. Online elérhetőség: www.ksh.hu [Letöltés: 2015. 10. 02.]
- Lehota József (2004): Az élelmiszerfogyasztói magatartás hazai és nemzetközi trendjei. Élelmiszer, Táplálkozás és Marketing. 2004/1-2. szám. 6-14. oldal
- Szántó Ákos, Barkai László (2012): Az egészségtudatosság mérése. Egészségtudományi Közlemények, 2012/1. szám. 75-82. old.

FIATAL GAZDÁK MAGYARORSZÁGI MÉGÍTÉLÉSÉNAK ÖSSZEHAISONLÍTÓ ELEMZÉSE (REVIEW)

*COMPARATIVE ANALYSIS OF HUNGARY ASSESMENT OF YOUNG
FARMERS*

PRIVÓCZKI ZOLTÁN ISTVÁN hallgató

Kaposvári Egyetem Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

DR. BORBÉLY CSABA PHD tanszékvezető egyetemi docens

Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar Agrárgazdasági és
Menedzsment Tanszék

DR. HABIL BODNÁR KÁROLY PHD főiskolai tanár

Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar Gazdálkodási és
Vidékfejlesztési Intézet Intézetvezető

ABSTRACT

The agriculture including animal husbandry and agriculture still plays an important role in Hungary in the quality of life of rural population coverage. Therefore, it is important to break the aging of the domestic agricultural sector "young farmers" the willingness to gain / regain. The restructuring of the agricultural society, - qualifications, age, gender, according to legal form chosen is ongoing. Thus, national economic interest, and one task is to ensure a "young farmer" supply. Recognition of this problem, a number of literature dissertation dealt with in recent years. These findings works, summarizes and evaluates proposals for solutions, sometimes confronts this paper. A professionally managed by well prepared, with a proper relationship with you and market information, managed by agricultural consultants 'young farmers' farms can achieve spectacular growth, it is better by themselves and can contribute to the development of the country.

1. Bevezetés

Mezőgazdasági szempontból hazánk kiváló természetföldrajzi és klimatikus adottságokkal bír, ezt támasztja alá az a tény is, hogy mezőgazdaságunk évszázadokon keresztül az ország húzóágazatának számított. Bár a mezőgazdaság még ma is jelentős tényező országunk exportágazatai között, fejlettsége és versenyképessége elmarad, attól a szinttől ami adottságaihoz képest elvárható lenne. Ez elveszített kelet-európai piacok és a hazai piacok szűkössége miatt nyugat Európa

került a célkeresztbe. A magyar mezőgazdaság részleges, helyenként teljes összeomlása hátrányosan érintette az amúgy is elmaradott vidéket. Ezzel tovább élezte a centrum és a periféria közötti fejlettségi, anyagi és megélhetési különbségeket.³⁰⁵

Ez erős tőkehiány következtében a hazai agrárszektornak lehetősége sem volt felkészülni a 2004-es Európai Uniós csatlakozásra, ahol a magyar terméknek és termelőnek szembe kellett néznie a sokkal versenyképesebb nyugati termékskálával.³⁰⁶ Ehhez a megállapítást egészítette ki az a ténymegállapítás is, mely jellemző az Európai Unióra, benne Magyarországra is, miszerint a mezőgazdaságban dolgozók aránya folyamatosan csökken.³⁰⁷

2. Összehasonlító elemzés

2.1. Fiatal gazdák száma és kora Magyarországon

Országunkban a mezőgazdasági népességszámban bekövetkező csökkenés egyik legjelentősebb hulláma a hatvanas években következett be. Az 1948 és 1967 között lezajlott kollektivizálás és az irreálisan magas közterhek következtében, megközelítőleg 300 ezren hagyták el a mezőgazdaságot és kerestek máshol megélhetést. A paraszti magángazdaságok, erőszakos nagyüzemmé alakítása eredményeképpen az ország 93%-a vált állami vagy szövetkezeti tulajdonná. A 90-es évek újabb változásokat hozott a magyar agrárgazdaságban. A rendszerváltozással megalkotott kárpótlási, privatizációs és szövetkezeti törvények gyökeresen megváltoztatták a tulajdon és földhasználati viszonyokat, valamint jelentősen hatottak a gazdálkodási formákra, valamint a mezőgazdasági foglalkoztatottakra egyaránt. A mezőgazdasági szektor válságát jelzi, hogy a mezőgazdaság és az erdőgazdaság részesedése a nemzetgazdaságon belül 11% ponttal esett vissza az elmúlt 15 évben. 1999-ben 275 ezer főt foglalkoztatott a mezőgazdaság, erdőgazdaság és a halászat együttesen, addig 2005-ben már csak 194 ezer főt, míg 2008-ban ez 174 ezer főre esett vissza.³⁰⁸

Magyarországon a mezőgazdaság a GDP-hez megközelítőleg 4%-kal járul hozzá, ez valamivel magasabb, mint az európai átlag. Az agrárszektor nemzetgazdasági fontosságát jelzi, hogy hazánkban a turizmus mellett kizárólag a mezőgaz-

305 Nagy Zsolt A Fiatal gazda támogatások szerepe a mezőgazdaságban (Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar 2015. 8.)

306 Szörényiné Kukorelli Irén (2011) Vidékfejlesztés előzményekkel és tényekkel Tér és Társadalom 2001/2 72.

307 Harangi-Rákos Mónika –Szabó G. - Popp J.(2013.) Az egyéni és társas gazdaságok gazdasági szerepének főbb jellemzői a magyar mezőgazdaságban Gazdálkodás 2013. 6. szám 57, 6, 532-541

308 Hantos Krisztina (2010.) Hatékony generációváltás elősegítése a mezőgazdaságban -A fiatal gazdák támogatása-Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola (PhD) disszertáció 30-31.

daság rendelkezik pozitív külkereskedelmi egyenleggel. Országunkban 5,3 millió hektáron folyik mezőgazdasági földművelés, kevesebb mint a népesség 5%-a 174 ezer fő dolgozik a mezőgazdaságban és számok folyamatosan csökken.³⁰⁹ A mezőgazdaságilag hasznosított terület 90%-át, mintegy 180 ezer gazdálkodó műveli.³¹⁰

Az élethivatásszerűen a mezőgazdaságból élők száma jelenleg alig 200 ezer főre tehető, ennek közelíteni kellene a 25-30 évvel ezelőtti 500 ezres létszámhoz. Ha nem növekszik a mezőgazdaság eltartó képessége a vidék folyamatos leépülésével, elszegényedésével kell számolnunk.³¹¹ Az AGRYA (Fiatal Gazdák Magyarországi Szövetsége) és a KSH (Központi Statisztikai Hivatal) együttműködve közös kutatásokat végeznek. Kutatási programjaik elsősorban a fiatal gazdák generációs kérdéseire fókuszálnak. Az elemzés során megállapítást nyert, hogy a mezőgazdaság aránya a GDP-ben 3-4% Magyarországon, ugyanakkor a mezőgazdaságra építő ágazatokat is figyelembe véve 10-12%. A 2014 évet figyelembe véve mezőgazdasági tevékenységet végző gazdálkodó szervezetek száma 8442 volt és a 485 ezer egyéni gazdaságot tartottak számon. A gazdálkodók 31%-a 65 év feletti, az átlagéletkor pedig 56 év. Ugyancsak 2014. évben 61763 fiatal gazdát tartottak nyilván, ami a gazdák 12,8%-a. A Fiatal gazdák átlagéletkora 34 év, 77%-uk férfi, 23%-uk pedig nő.³¹²

Hosszú távon a magyar mezőgazdaságban sem kerülendő el a mezőgazdasági munkaerő további csökkenése. Napjainkban két fontos oka van annak, hogy a mezőgazdaságban a foglalkoztatottak létszáma stabilizálódjék. Az egyik ok, hogy a hazai foglalkoztatási ráta szintjét feltétlenül növelni kell, és erre az alacsony képzettséggel rendelkező vidéki népesség esetében csak a nemzetgazdasági ágazatban lehet előrelépni. A másik ok, hogy bár növekedett a mezőgazdaság termelékenysége az elmúlt években, annak alapvető oka az állattenyésztési ágazat részarányának erős visszaesése volt.³¹³

A fiatal gazda társadalom egyre csökkenő tendenciájához hozzájárult Magyarország össznépességének fogyása is. 2060-ra Magyarország lakossága optimista becslés szerint is 8 millió 590 ezer fő lesz. A pesszimista variációk 6 millió 920 ezer lakossal számolnak, a kettő közti a Népességtudományi Kutatóintézet által végzett számítás szerint pedig 7 millió 920 ezerre tesz a magyarok számát. A csök-

309 Nagy Zsolt (2015) A Fiatal gazda támogatások szerepe a mezőgazdaságban (Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar 2015. 8.)

310 Pólya Árpád (2014.) Mezőgazdasági termelők gazdaságfejlesztési tervei és annak irányai (AgroStratégia)

311 Lázár János (2015) Miniszterelnökséget vezető Miniszter Makói Nemzetközi Hagyma és Gasztronómiai Fesztivál Mezőgazdasági fórumbeszéd

312 Laczka Éva (2014) KSH elnökhelyettes előadás AGRYA és Második Hullám Vidéki Ifjúsági Szövetség közös konferenciáján

313 Nagy-Baráth (2015.) A többtényezős termelékenység és a környezeti állapot változása a magyar mezőgazdaságban, az EU-csatlakozást követően Statisztikai szemle 93. évfolyam 1. szám

kenő gyerekszám nem választható el attól hogy a nők első gyermeküket átlagosan 28 éves koruk környékén szülik meg, míg az 1970-es években 21-22 évesen már anyává váltak. Minél magasabb egy nő iskolai végzettsége, annál később szül, a mai diplomások átlagosan 30,8 évesen vállalnak gyermeket. Azt hogy a népességfogyás nem olyan drámai ütemű, mint ahogy azt a születési számok eredményezhetnék, annak az oka hogy az átlagélettartam viszont nő. A várható élettartam is növekszik, még 2014-ben születéskor várható átlag a férfiaknál 72 év, a nők esetében pedig 79 év volt, addig 2060-ra a férfiak 82,6, a nők pedig 88,8 életévre számíthatnak.³¹⁴

Ebben az értelemben ez az örvendetes mutató is rontja a családi tradíciókon alapuló gazdaságokban a fiatal gazdák mielőbbi térnyerését.

Magyarországon kedvezőtlen a mezőgazdasági termelők korstruktúrája és a gazdaságban alacsony a fiatal gazdálkodók aránya (6-8%). Az Európai unióban a fiatal gazda, mint statisztikai személy megítélése is más, mint Magyarországon. Az előbbinél 35 év alattiak minősülnek fiatal gazdálkodóknak, míg Magyarországon 40 év alattiak. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) és a Fiatal Gazdák Szövetsége, közösfelméréséből azt következtetni lehet levonni, hogy a fiatal gazdálkodók aránya valamivel gyorsabban, csökken Magyarországon mint az EU átlaga 2000 és 2010 között.³¹⁵

A agrárgazdaság szereplőinek előregedése, nem csak hazai probléma 2000 és 2010 között vizsgált agrárgazdasági szereplők közül a 35 évnél fiatalabb gazdák részaránya mintegy 2,1% tett ki, még a 35-54 év közötti gazdák 5,3% volt.³¹⁶

A fiatal gazdák létszámával szoros összefüggésben van a generációváltás kérdése. miatt gond Magyarországon a generációváltás, elsősorban a miatt, hogy nincs ennek még meg a kultúrája hazánkban. Európában 15 éven belül 4,5 millió gazda megy nyugdíjba. Nehéz egy korosabb embernek elfogadnia, hogy már nem bírja annyira fizikai erővel, lehet hogy új idők vannak, másnak, friss erővel, új lendülettel kell nekilátnia a gazdálkodásnak. Nemcsak a napi rutin van, hanem szélesebb látómezőbe kell helyezni a vállalkozást. Ebből nagyon komoly konfliktusok keletkeznek. Ahol lezajlott a nemzedékváltás, ott már túl vannak rajta és viszonylag egyszerű a helyzet. Az AGRYA úgy látja, hogy ez egy gyorsuló folyamat. Földcsuszamlásszerűen fognak megtörténni ezek a gazdaságátadások az elkövetkező időszakban. Erre mindenképpen készülnie kell az agrárstruktúrának és a

314 Diószegi-Horváth Nóra, Nagy B. György, Szabó Kata (2014.) Hová fog Magyarországon Gazdálkodás 2014. augusztusi 10. lapszám

315 Kószegi Rita Irén (2014.) Fiatal gazdák megítélése fenntarthatósági szempontból Magyarországon YOUNG FARMERS'SUSTAINABILITY PERSPEKTIVE IN HUNGARY Kószegi Rita Irén PhD értekezés Kecskemét 120. STOWARZYSZENIE EKONOMISTÓW ROLNICTWA I AGROBIZNESU

316 Weisz Miklós 2011 Generációváltás az agrár (fejlesztés) politika segítségével. Nemzeti Fejlesztési fórum Lajosmizse

szakmai szervezeteknek egyaránt. Mégis jó hír az a generációváltás témakörében, hogy van utánpótlás!³¹⁷

A hazai gazdaságvezetők átlagéletkora 2000-2010 között több, mint két évvel növekedett 54,5 illetve 56,1 év.³¹⁸ A mezőgazdasági népesség előregedése nem magyar sajátosság, a fejlett gazdasággal rendelkező országokban általánosság tekinthető jelenség, mely összefügg ezen országokban a megnyilvánuló demográfiai folyamatokkal. Tudomásul kell venni azonban, hogy az a folyamat, amely a fiataloknak a kedvezőtlen adottságú térségekből történő elvándorlásában nyilvánul meg, különösen hátrányos következményekkel jár azokon a területeken, amelyek a mezőgazdasági termelés szempontjából kiemelkedően fontosnak tekinthetők.

A nemzetközi tendenciákkal párhuzamosan Magyarországon is eltér a mezőgazdaságban dolgozók korszerkezete a többi nemzetgazdasági ághoz tartozó foglalkoztatottétól, körükben ugyanis lényegesen nagyobb az idősebb korosztályhoz tartozók aránya. Az ágazat átlagosnál kedvezőtlenebb korösszetétele az elmúlt másfél évtized alatt – a népesség öregedését követve – még inkább romlott. A 40 évesnél fiatalabbak 1990. évi 54 százalékos aránya ugyanis 15 év alatt 38 százalékra fogyott, míg az ennél idősebbeké valamennyi korcsoportban emelkedett. Közülük is a 60 év felettiek aránya nőtt kiugróan, az 1990. évi 8-szorosára

A gazdaságvezetők csupán 7%-a 35 éven aluli, még közel 30%-a 65 éven felüli. A gazdaságvezetők minőségi jellemzői a gazdasági szervezetekben mind korösszetétel, mind pedig szakképzettség tekintetében jóval kedvezőbben alakulnak, mint az egyéni vállalkozásokban. Az egyéni gazdaságokban a piaci jelenlét erősödésével javul a korstruktúra valamint a képzettségi mutatók is kedvezőbbek, továbbá körükben jelentősebb a foglalkoztatott státuszban tevékenykedők aránya. A fiatal korosztály elvándorlása a falvakból nemcsak a mezőgazdasági munkaerő kapacitást sorvasztja, hanem társadalmi, kulturális tekintetben is felmérhetetlen károkat okoz. A mezőgazdasági munkaerő korösszetételének javítása szempontjából alapvető fontosságú hogy a fiatal korosztályok számára a mostaninál vonzóbbá váljon a mezőgazdaságban dolgozni.³¹⁹

2.2. Fiatal gazdák iskolai végzettsége Magyarországon

A fiatal gazdálkodók jövedelemszerzési lehetőségeit nemcsak a társadalomban lezajló demográfiai és foglalkozáspolitikai változások befolyásolják, hanem szakképzettségük is. A versenyképes és hatékony mezőgazdasági termeléshez elengedhetetlen a humántőke megfelelő képzettsége, iskolázottsága, hiszen szakképzett,

317 Mikula Lajos, (2013.) Fiatal Gazdák Magyarországi Szövetsége, (AGRYA) ügyvezető elnök NAK Konferencia előadás 2013 szeptember

318 Bíró-Székely, 2012) A mezőgazdasági foglalkoztatás bővítésének lehetőségei a vidéki térségeinkben Agrárgazdasági könyvsorozat Agrárgazdasági Kutató Intézet Budapest 26. oldal

319 Mészáros Sándor - Szabó Gábor (2014.) Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban Gazdálkodás 58. évfolyam 1. szám

kvalifikált munkaerő számára a gazdálkodáshoz szükséges korszerű vállalkozói, piaci, marketing és technológiai ismeretek elsajátítása elengedhetetlen.

Magyarországon az elmúlt másfél évtizedben javult a mezőgazdasági foglalkoztatottak iskolázottsága, de még mindig alacsony szintű a többi nemzetgazdasági ágazathoz képest. 2005-ös felmérés alapján 1/3-uk semmilyen szakképesítéssel nem bírt. Legfeljebb az általános iskola 8 osztályát végezte el. Felsőfokú végzettsége pedig csupán 9%-nak volt. A vidéki népesség 40%-a alapiskolai végzettséggel bírt, vagy azzal sem, 1/4-e szakmunkás bizonyítvánnyal, további 1/4- érettségivel, durván a tizede pedig felsőfokú diplomával. A mezőgazdasági szférában 100 foglalkoztatott közül 33-an rendelkeztek legfeljebb 8 osztállyal, 57-en középfokú végzettséggel, diplomával pedig 9 fő rendelkezett. Ugyan ez az arány a nemzetgazdaság egésze esetében, ugyanakkor 12-64-24 fő volt. Az agrárszférában tehát a többi gazdasági ágéhoz képest kiugróan magas a legfeljebb alapfokú végzettségűek aránya, a középfokúaké gyakorlatilag ugyan akkora, míg az egyetemen, főiskolával rendelkezőké jóval alacsonyabb.³²⁰

Általánosságban a magyarországi régiók mindegyikére jellemzők, hogy a termelés célja szerint az egyéni agrárgazdaságok népessége közül az értékesítésre termelők a legiskolázottabbak. Ami annak következménye, hogy korösszetételük jóval fiatalabb, mint a saját fogyasztásra, saját fogyasztás mellett értékesítésre termelőkéknél.

Az iskolázottság tekintetében lényeges különbségek vannak a falvak és megyeszékhelyek között. A falvakban az alacsony végzettségűek munkaerők dominálnak, itt az alapiskolát vagy azt sem végzettek súlya meghaladja az 50%-ot. A falusi lakosság másik fele nagyjából egyenlően oszlik meg a szakmunkásvégzettek (26%) valamint az érettségizettek és diplomások között (23%).³²¹ A kedvezőtlen képzési adatok, többek között azzal a téves sztereotípiával függnak össze, mely szerint a mezőgazdaság olyan ágazat, ahol a megfelelő szakismeret hiányában is jól elboldogul az ember.

Az általános iskolákba 1990-hez képest 2011-ben 23,9%-al kevesebb gyermek iratkozott be. A szakiskolákba beiratkozott tanulók száma 1990-2011 között közel 60%-al csökkent. A középiskolákba lépők száma, átmeneti mérsékelt növekedést követően napjainkban az 1990. éveinek felel meg. A főiskolai/egyetemi hallgatók száma rendkívül dinamikus növekedést mutat. A két évtizeddel korábbi létszámhoz képest 2011-ben 3,2-szer több hallgató került beiskolázásra.

A legfontosabb megoldandó feladat, hogy a fiatalok érdeklődése mind a szakoktatás, mind a felsőoktatás szintjén a korábbinál jobban forduljon a mezőgazdaság felé. Nyilvánvalóan ennek alapvető feltétele az, hogy a mezőgazdaságban a keresetek illetve jövedelmek közelítsenek a nemzetgazdasági átlagkeresetekhez.

320 KSH: (2008) A mezőgazdaság fejlettségének regionális különbségei 2008 december

321 Kovács I. (2005.) Vidék, mezőgazdaság Európai Unió csatlakozás-az érték változása
Műhelytanulmányok MTA Politika Tudományok Intézete 2005/5 2. fejezet

A másik fontos feltétel, hogy a mezőgazdasági tevékenység, társadalmi-erkölcsi elismertsége növekedjen, ami a mainál vonzóbbá tenné a mezőgazdasági ágazatban való munkavállalást / élethivatást.³²²

Nem népszerűek az agrártudományi szakok, pedig a versenyképes mezőgazdaság és élelmiszeripar megteremtéséhez elengedhetetlen az agrárszakemberek képzése. A szakma alacsony presztízse miatt jelenleg a felsőoktatásban részt vevő hallgatók alig 6%-a folytat mezőgazdasági tanulmányokat.

Az agrár-felsőoktatásban tanulók aránya jelenleg csekély, így 2014/15 tanév több, mint háromezer felsőoktatási hallgatójának alig 6% vesz részt mezőgazdasági képzésben. A pályakezdő fiatalok körében végzett kutatások eredményei szerint az agrár szakirányú végzettség nem igazán népszerű a pályaválasztók körében, és a szakma társadalmi presztízst is alacsonynak tartják. Egyesek azonban úgy látják, hogy ez a szakterület jó kereseti lehetőséget biztosít, és mind idehaza, mind külföldön szükség van jól képzett szakemberekre, tehát a várható elhelyezkedési lehetőség is kecsegtető.

A társadalmi tudatban még ma is gyakran a kétkezi munkával kapcsolják össze a mezőgazdasági szakterületeket, pedig a versenyképesség és az uniós forráslehetőségek megfelelő gazdasági-pénzügyi ismereteket, a precíziós gazdálkodás pedig nagyfokú technikai képzettséget igényel. Ezért a mai agrárszakembereknek komplex tudásra van szükségük. Az agrártudományi ismeretek így sok esetben olyan átfogó tudást nyújtanak, amely nem csak a mezőgazdasági, hanem az egyéb gazdasági szakszakterületnél is hasznosítható.³²³

Az agrártudományok magyarországi felsőfokú oktatása, több mint 200 éve kezdődött, és az egyetemi szintű oktatás is hamarosan 100 éves évfordulóját ünnepli. A mezőgazdaság fontos nemzetgazdasági ágazatnak számít, és az ágazat szakembereinek képzése is ennek megfelelően alakult ki, megelőzve számos fejlett országot is. Van tehát olyan örökölt tudásbázis az ország oktatási intézményeiben, amely képes az új idők új követelményeinek megfelelő, műszaki-biológiai, szervezési és közgazdasági ismeretekkel felruházni a fiatalokat.³²⁴

A KSH 2005-ben készült Mikrocenzus a mezőgazdasági termelők végzettségének kedvezőtlen összetételére utal. A termelők egyharmada legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezik, és csupán 9%-uk rendelkezik felsőfokú végzettséggel. A gazdálkodók majdnem egyharmada 50 éven felüli. A 40-49 éves korosztály mezőgazdaságban betöltött aránya csökkent. A legfiatalabbak agrárágazatban való foglalkoztatása csak 15% körül van.

322 Mészáros Sándor - Szabó Gábor (2014.) Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban Gazdálkodás 58. évfolyam 1. szám

323 Tresó István (2015.) K&H Agrárfejlesztési főosztály vezetője Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program interjú Agrárszektor

324 Varga Gyula (2015.) MTA doktora Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program interjú Agrárszektor

A Mikrocenzenus alapján a mezőgazdasági szektor iskolázottsága hátrányban van a nemzetgazdasági ágazatok iskolázottságával összehasonlítva. Vidéken az országos átlagnál sokkal alacsonyabb az egyetemi vagy főiskolai, és érettségivel rendelkező munkavállaló, és lényegesen több a szakmunkás végzettségű. Az UMVP helyzetértékelése szerint mezőgazdaságban foglalkoztatottaknak csupán 7,7%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel (egyetem, főiskola), 58,2%-a középiskolát, 34,1%-a pedig általános iskolát végzett. Az egyéni gazdálkodók végzettségét az hátráltatja, hogy hiányzik a kellő szaktudás és ismeret, ezenkívül nem tudják a támogatások elérhető forrásait.³²⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bíró Sz.-Székely E.(2012.) A mezőgazdasági foglalkoztatás bővítésének lehetőségei a vidéki térségeinkben Agrárgazdasági könyvsorozat Agrárgazdasági Kutató Intézet Budapest
- Díoszegi-Horváth Nóra, Nagy B. György, Szabó Kata (2014.) Hová fog Magyarországon? Gazdálkodás 2014. augusztusi 10. lapszám
- Hantos Krisztina (2010.) Hatékony generációváltás elősegítése a mezőgazdaságban -A fiatal gazdák támogatása-Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola (PhD) disszertáció 30-31.
- Harangi-Rákos Mónika - Szabó G. - Popp J.(2013.) Az egyéni és társas gazdaságok gazdasági szerepének főbb jellemzői a magyar mezőgazdaságban Gazdálkodás 2013. 6. szám 57, 6, 532-541
- Kovács I. (2005.) Vidék, mezőgazdaság Európai Unió csatlakozása-az érték változása Műhelytanulmányok MTA Politika Tudományok Intézete 2005/5 2. fejezet
- Kőszegi Rita Irén (2014.) Fiatal gazdák megítélése fenntarthatósági szempontból Magyarországon YOUNG FARMERS'SUSTAINABILITY PERSPEKTIVE IN HUNGARY Kőszegi Rita Irén PhD értekezés Kecskemét 120. STOWARZYSZENIE EKONOMISTÓW ROLNICTWA I AGROBIZNESU
- KSH: (2008) A mezőgazdaság fejlettségének regionális különbségei 2008 december
- Laczka Éva (2014) KSH elnökhelyettes előadás AGRYA és Második Hullám Vidéki Ifjúsági Szövetség közös konferenciáján
- Lázár János (2015) Miniszterelnökséget vezető Miniszter Makói Nemzetközi Hagyma és Gasztronómiai Fesztivál Mezőgazdasági fórumbeszéd
- Mészáros Sándor - Szabó Gábor (2014.) Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban Gazdálkodás 58. évfolyam 1. szám
- Mikula Lajos, (2013.) Fiatal Gazdák Magyarországi Szövetsége, (AGRYA) ügyvezető elnök NAK Konferencia előadás 2013 szeptember
- Nagy-Baráth (2015.) A többtényezős termelékenység és a környezeti állapot változása a magyar mezőgazdaságban, az EU-csatlakozást követően Statisztikai szemle 93. évfolyam 1. szám
- Nagy Zsolt (2015) A Fiatal gazda támogatások szerepe a mezőgazdaságban (Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar 2015. 8.)

325 Nyíri Lilla (2012.) Mezőgazdasági termelés versenyképességének növelése a fiatal gazdálkodók induló támogatása program keretében Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar, Gazdálkodástudományi Intézet

- Nyíri Lilla (2012.) Mezőgazdasági termelés versenyképességének növelése a fiatal gazdálkodók induló támogatása program keretében Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar, Gazdálkodástudományi Intézet
- Pólya Árpád (2014.) Mezőgazdasági termelők gazdaságfejlesztési tervei és annak irányai (Agro-Stratégia)
- Szörényiné Kukorelli Irén (2001) Vidékfejlesztés előzményekkel és tényekkel Tér és Társadalom 2001/2 72.
- Tresó István (2015.) K&H Agrárfejlesztési főosztály vezetője Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program interjú Agrárszektor
- Varga Gyula (2015.) MTA doktora Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program interjú Agrárszektor
- Weisz Miklós 2011 Generációváltás az agrár (fejlesztés) politika segítségével. Nemzeti Fejlesztési fórum, Lajosmizse

A ZÖLD LOGISZTIKA, EZEN BELÜL IS A ZÖLD BESZERZÉS SZEREPE ÉS JELENTŐSÉGE A TERMELŐ VÁLLALKOZÁSOK ÉLETÉBEN

*THE GREEN LOGISTICS WITHIN THIS THE ROLE AND
IMPORTANCE OF GREEN PROCUREMENT IN THE LIFE OF
PRODUCER ENTERPRISES*

DR. HABIL. OLÁH JUDIT egyetemi docens

Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar
Alkalmazott Informatika és Logisztika Intézet

HORVÁTH ADRIENN PHD hallgató

Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar

Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

ABSTRACT

Many people emphasize the importance of sustainability and green aspects in corporate management. Today market conditions are characteristic by rapid changes. In order for the enterprises to be able to stay competitive, it has become essential adapt to the market challenges properly. The effort of survival and development highlighted the fact that enterprises have to change and evaluate the business operation functions. This change has forced rethinking some business tasks and roles.

First of all, the logistics roles and supply chain management operations come into the foreground. The procurement has become a strategic factor. The procurement, as a logistics function and element of supply chain management determined some domestic and foreign literature, as well. The relevance of procurement can be important in many aspects. In the future, the sustainability goals will be appear in the procurement and the management of supplier relationship increasingly. In this research, we examine the role and importance of green procurement in the life of producer enterprise using case study methods.

1. Bevezetés

Jelen kutatásban a szakirodalmakat alapul véve főként leíró, szekunder kutatás során vizsgáljuk a beszerzés fejlődési irányelvei közül, a fenntartható beszerzést, főként a zöld beszerzést. Ezt kiegészítve esettanulmány jelleggel megvizsgáljuk a szerepét egy hazai termelő vállalkozás életében.

A fenntarthatóság kérdése egyre erőteljesebben megjelenik a felelős vállalatirányítás eszméi között. Többek között a klímaváltozás, a környezeti problémák észrevehető hatásai, a fosszilis energiahordozói készletek fogyatkozása, és még számos más tényezőkre a vállalatok egy része nagyobb hangsúlyt fektet, és alakít ki fenntarthatósági, környezetvédelmi vagy társadalmifelelősségvállalási politikát.

A mai irodalom a fenntarthatóság alatt három különböző, de egymással összefüggő területet ért, úgymint, a fenntartható fejlődés, a környezetvédelem és a társadalmi felelősségvállalás területei. Az 1980-as évek közepén vált ismertté a koncepciója. A koncepció célja, egy gazdasági és társadalmi modell kialakítása, amely mellett a környezet és a társadalom is a káros gazdasági hatásoktól mentesen képes fejlődni.

A szakirodalom és a gyakorlat is felismeri egyre inkább a beszerzés szerepét. A környezeti szempontok beépülése, a beszerzési tevékenységekben, és annak további hatásai, az egész gazdaságra jelentős hatást tehet. Ez eddigi kutatások azt mutatják, hogy a beszerzés a környezeti tényezőket tekintve, főként a belső visszáru/inverz logisztikai folyamatok kapcsán megfigyelhető.

2. Szakirodalmi áttekintés

Ebben a témában a 1990-es évek második felében jelentek meg tudományos kutatások, tanulmányok, cikkek. Az egyik első Min és Galle³²⁶ voltak, akik modelljükben két részre bontották a beszerzést, egyrészt erőforrás csökkentésre (újrahasznosítás, újrafelhasználás, illetve az erőforrások változtatása, kontrollja), másrészt pedig a hulladékcsökkentés (ezen belül is a biodegradáció, égetés, selejtezés vagy a hulladéklerakás). Egy külföldi tanulmány szerint, zöld beszerzésnek azt értelmezi, amikor a beszerzést bevonják olyan tevékenységekbe, amelyek célja az újrahasznosítás (recycling), az újrafelhasználás, és az erőforrás csökkentés elősegítése³²⁷. Egy 2005-ös kutatás szerint, Zhu és társai³²⁸ a zöldbeszerzési tevékenységek motivációs hátterét helyezi a középpontba. Majd egy későbbi tanulmányokba a zöld beszerzést a zöld ellátási lánc részévé teszik, és különböző

326 Hokey Min–William P. Galle (1997): Green Purchasing Strategies:Trends and Implications. International Journal of Purchasing and Materials Management 33, No.2. 10-17.p.

327 Carter, C.R.–Ellram, L.M.–Ready, K. J (1998): Environmental purchasing: Benchmarking Our German Counterparts. International Journal of Purchasing and Materials Management 34. No. 4. 28-37.p. In Vörösmarty Gyöngyi (2015): Zöldbeszerzési gyakorlat egy hazai felmérés eredményei tükrében. Logisztikai évkönyv, Magyar Logisztikai Egyesület,190-199.p.

328 Zhu, Qinghua–Sarkis, Joseph–Geng, Yong (2005): Green supply chain management in China pressures, practices and performance. International Journal of Operations &Production Management 25, No. 5.449-468.p. In Vörösmarty Gyöngyi (2015): Zöldbeszerzési gyakorlat egy hazai felmérés eredményei tükrében. Logisztikai évkönyv, Magyar Logisztikai Egyesület,190-199.p.

tényezőkkel méri, ezek közül egyik a vevőkkel való környezeti szempontú kooperáció³²⁹. (Az általunk vizsgált esettanulmány is ezt támasztja alá).

Egy hazai szerző páros szerint (Vörösmarty-Tátrai) zöld beszerzés, „azt a tudatos tevékenységet jelenti, amikor a vállalat nemcsak a beszállítóktól követeli meg a környezettudatosságot, ami anyag-és energiahatékonyságot takarhat, hanem a saját beszerzési tevékenységével és beszállítóival szemben is hasonló elvek betartását várja el”. Az alábbiakat foglalja magában a zöld beszerzés.

- Környezetbarát termékek előnyben részesítése.
- Beszerzési folyamatok környezeti szempontok figyelembevételével történő kialakítása.
- Zöld szempontok beépítése a szállítói kapcsolatok menedzsmentjébe.
- Zöld szempontok beépítése az ellátási láncba³³⁰.

A későbbiekben ezen szerző páros fogalmát fogadjuk el a zöld beszerzésre.

„Magyarországon évente átlagban 5.785.069.422 kg (2013-as adat) hulladék termelődik. Habár a statisztika a lakossággal egybevonatosságra vonatkozik, az arányok mégis magukért beszélnek, hiszen a lakosság által keletkezett hulladék mennyiség 30%-a, addig 70%-a az ipar javára róható fel”³³¹.

A vállalatok nagy része foglalkozik azzal, hogy figyeljen a hasznosításra, környezettudatosan próbáljon meg működni. Erre a vállalatok tréningeket szerveznek a dolgozóik részére, képzik őket, erősítik bennük a környezettudatosságot. Mivel egy-egy termék, míg a gyártótól a végfelhasználóig eljut addig rengeteget „utazik”. Ezen „utazás” során többször csomagolják és szállítják. Ezért már a szállításnak is a leghatékonyabbnak kellene lennie. Egyrészt itt a szállítási módot is figyelni lehet (Co2 kibocsátás, üzemanyag fogyasztás), de figyelni lehet a keletkezett hulladék mennyiségét is, és ezeken kívül még számos más környezeti mutatószámot. Jelen kutatás számára most a keletkezett hulladék mennyisége volt fontos.

3. A kutatás anyaga és módszere

3.1. A kutatás anyaga

Kutatásunkat egy hazai elektronikai termékeket gyártó vállalkozásnál végeztük. A kutatás tárgya egy ESD („Electrostatic Discharge”), elektrosztatikus

329 Zhu, Qinghua–Sarkis, Joseph–Lai, Kee-hung. (2013): Institutional-based antecedents and performance outcomes of international and external green supply chain management practices. *Journal of Purchasing and Supply Chain Management* 19, No. 2. 106-117.p. In Vörösmarty Gyöngyi (2015): Zöldbeszerzési gyakorlat egy hazai felmérés eredményei tükrében. *Logisztikai évkönyv, Magyar Logisztikai Egyesület*, 190-199.p.

330 Vörösmarty Gyöngyi–Tátrai Tünde (2012): *Beszerzés-Stratégia, folyamatok, információ.* Complex Kiadó Kft. Budapest. 102-103.p.

331 Kárpáti Judit (2014): Értékes hulladékaink, *Logisztikai híradó XXIV. évf. 2. szám* 2014. április. 47.p.

kisülés elleni védelemmel ellátott visszaforgatható többutas csomagolás létrejöttének vizsgálata.

A fejlesztés érintette közvetlenül a termelést, a beszerzést és a vállalkozás beszállítóját is. A termék kialakulása előtt az előkészítés során körülbelül 900 munkaóra/év előkészítést (csomagolás, termelési igény kiszolgálás) igényelt a termék, míg a termelésbe került. Sérültek az alapanyagok a kicsomagolások közben. Évente jelentős veszteség jelentkezett az előkészítés során.

A következő veszteségtípusok keletkeztek az előkészítés során.

- Felesleges tevékenység → beszállítói csomagolás eltávolítása (zacskó, rekesz).
- Mozgás → mozdulatok, lépés, hajlongás.
- Szállítás → hulladékkezelés (kartondoboz, zacskó).
- Selejt.

Ezért a cég úgy döntött, hogy a szállítóval együtt dolgozva felméréseket végez, hogyan lehetne megoldást találni, s a fenti veszteségeket csökkenteni.

A fejlesztés céljai:

- Az előkészítési idő csökkentése, felesleges tevékenységek kiiktatása.
- Selejt csökkentése.
- Beszállítói zacskós csomagolás elhagyása.
- Papírhulladék kezelés csökkentése.

A továbbiakban, csak a csomagolásra vonatkozó eredményeket szemléltetjük majd, illetve azzal foglalkozunk bővebben.

3.2. A kutatás módszere

„Az esettanulmány valamely jelenség széles körű forrásanyaggal alátámasztott vizsgálatán alapuló kutatási módszer. Egy olyan komplex stratégia, amely felhasználja a primer kutatások eredményeit, miközben a választott téma körüli vizsgálódásra helyezi a hangsúlyt. Érdemes abban az esetben alkalmazni, ha a kutatás kérdései gazdasági szervezethez kapcsolódnak, és azonosítani akarják azokat a tényezőket, amelyek jelentősek a szervezet mélyreható vizsgálatában. Az esettanulmány során szükséges a jelenbeli és a múltbeli változásokat feltárni, olyan módon, ahogyan ezek érintik az egész szervezetet, vagy az egyes szervezeti egységek csoportjait kell összehasonlítani egy bizonyos helyzetben. Esetenként a feltárás eredményéből kell következtetéseket levonni, valamint javaslatokat tenni a jövőbeli folyamatokra”³³².

Számos módszer és technika létezik, mellyel a minőséget vizsgálni lehet. Eredményességének a sikere abban rejlik, hogy használatuk egyszerű, könnyen elsajátítható és széles körben alkalmazható. Kihasználják a csoportmunkában rejlő előnyöket, dokumentáltak, szemléletesek, jól áttekinthetőek illetve visszakövethetőek, kis

332 Majoros Pál (2004): A kutatómódszertan alapjai. Tanácsok, tippek, trükkök (nem csak szakdolgozatíróknak). Perfekt Zrt, Budapest, 132-137.p.

mértékben avatkoznak be a működtetett folyamatokba, azokat nem zavarják meg. Viszonylag kis költséggel hajthatunk végre fejlesztést és javítást. A szervezetek a folyamatjavítást, fejlesztést, belső szakembereik tudására támaszkodva vagy külső szakértők, tanácsadók bevonásával valósíthatják meg³³³. Egyik ilyen módszer, melyet a kutatásunk során alkalmaztunk a hibamód és hatáselemzés=Failure Mode and Effect Analysis (FMEA) elemzés. „A minőség és megbízhatóság növelésére használt módszer, amelyet a tervezés, fejlesztés, módosítás fázisában sikeresen alkalmaznak.”³³⁴. Fontosnak tartottuk, hogy a módszer sajátosságait, jellemzőit röviden bemutassuk a folyamatokra nézve.

Az FMEA hibamód és hatás elemző módszert, már az 1920-as években is használtak. A NASA fejlesztette ki, a katonai felszerelések megbízhatóságának fejlesztésére, majd az 1970-es években a neves autógyártó a FORD is bevezette a termékmenedzsmentjébe, később pedig a minőségsszabványba is. Mára egy alaptevékenységgé nőtt ki magát, melyet beintegrálnak a szervezetek minőség, termék és projekt menedzsmentjébe³³⁵.

Az FMEA módszernek különböző változatai ismertek. Két fő típusa a konstrukciós és a folyamat FMEA. Az általunk alkalmazott folyamat a hibamód- és hatáselemzés a csapatmunkán alapszik, ahol a csapattagok feladata, a hibák és azok okainak a feltárása, valamint a hibák hatásainak vizsgálata a rendszerre nézve. Ahhoz, hogy megtudjuk melyik hiba hatása nagyobb a rendszerre nézve, rangsoroljuk a lehetséges hibamódokat a kockázati számuk alapján. A hibamódok kockázati számát, RPN-nek* nevezzük. „Az FMEA módszer alapelve, hogy a termék részeinek (alkatrészeinek, alapanyagainak) hibáit kell mérlegelni, abból a szempontból, hogy a vizsgált hiba valóban előfordult-e, vagy csak elvileg lehetséges (potenciális fenyegetés)”.

A módszer fő lépései:

- A termék elméleti felbontása részekre.
- A részhibák mérlegelése.
- A fontos részhibák okainak megkeresése.
- A részhibák megszüntetése³³⁶.

333 Nagy Sándor (2009): Folyamat és irányítási rendszer fejlesztése minőségtechnikákkal. Magyar minőség, 11. sz. 25-29.p.

334 Chikán Attila–Demeter Krisztina (2006): Az értékteremtő folyamatok menedzsmentje. Termelés, szolgáltatás, logisztika.Aula Kiadó. Budapest. 524-525.p.

335 Narayanagounder, Sellappan–R, Sivasubramanian (2008): Modified Method for Evaluation of Risk Priority Number in Design FMEA, The Icfai Journal of Operations Management, Vol. VII, No. 1. 1-11.p.

336 Anette von Ahsen (2008): Cost-oriented failure mode and effects analysis, International Journal of Quality & Reliability Management, Vol. 25 No. 5. 466-476.p.

A módszert Anette Von Ahsen 2008-ban³³⁷ tovább fejlesztette és létrehozta a költség alapú FMEA-t mely alkalmazásával a hibák rangsorolásánál egy pontosabb eredményt kaphatunk. Ez a módszer figyelembe veszi a külső és belső hibákat is egy folyamat lefutásánál.

4. Eredmények és azok értékelése

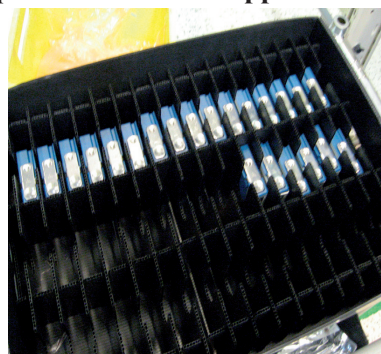
A vállalat fejlesztés céljai:

- Az előkészítési idő csökkentése, felesleges tevékenységek kiiktatása.
- Selejt csökkentése.
- Beszállítói zacskós csomagolás elhagyása.
- Papírhulladék kezelés csökkentése.

A vizsgálat ideje körülbelül másfél év volt. Ez a folyamat, a méréstől, teszteléstől a bevezetésig terjedt.

Az alábbi 1. kép szemlélteti azt az állapotot, ahogy a termék a szállítótól megérkezett. A termék, egy elektronikai alapanyag, melyet további beépítésre kerül a gyártás során. Az alapanyag egyesével egy zacskós csomagolásban van, majd ezek egy-egy kartonpapírokkal elválasztott rekeszekbe kerülnek, s az összes alapanyag, egy kartondobozban, s ez érkezett meg a vállalathoz. Majd ezeket a kicsomagolt alapanyagokat egy előre gyártott ESD védelemmel ellátott dobozokba kellett helyezni, s így továbbítani a gyártás felé. (Ezen folyamat természetesen megelőzte maga a termék beérkeztetése és papírozása a vállalathoz, illetve más logisztikai folyamatok is, de ezeket nem részleteznénk).

1. kép: A szállítótól beérkezett termék kinézete
Picture 1.: View of recived product from the supplier

Forrás: vállalati belső anyag, 2015.

³³⁷ Súlyosság (S): 1-5 terjedő skálán. Gyakoriság (O): 1-5 ig terjedő skálán értékelve. 1: Biztosan nem fordul elő, 5: Biztosan előfordul. Észlelhetőség (D) szintén 1-5-ig terjedő skálán értékelve, ahol 1 jelentette, hogy biztosan észreveszem, 5 pedig, hogy biztosan nem veszem észre a folyamataimban. RPN számítása: $S \times O \times D$.

A folyamat során adódó veszteség, a fejlesztés előtt a következőkből állt, ezt szemlélteti az 1. táblázat.

1. táblázat: Folyamatból eredő veszteségek (előtte)

Table 1.: Losses resulting from the process (before)

Feladat	Felesleges tevékenység (másodperc)	Évente (alkalom)	Évente óra
Kartondoboz fül körbevágása	60	1250	20,8
Kartonfül hulladék kidobása	5	1250	1,7
Kartonrekeszték kivétel	4	3750	4,2
Kartonrekeszték kidobás	5	3750	5,2
Alapanyag kivétele	5	165000	229,2
Zacskó kidobása	3	165000	137,5
Alapanyag rekeszbe helyezése	10	165000	458,3
Kuka ürítés	60	825	13,8

Forrás: Saját készítés a vállalati belső anyag alapján, 2015.

A folyamat során az alábbi 2. táblázat szerinti kritikus hibákat elemeztük.

2. táblázat: FMEA kritikus hibák feltárása (előkészítés során)13

Table 2. Exploration of FMEA critical errors (in preparation)13

Tevékenység	Hibamód	Súlyosság	Gyakoriság	Észlelhetőség	RPN
Beszállítói csomagolás kibontása	Fejjel lefele nyitja ki a dobozt	2	3	1	6
Külső kartondoboz megvágása miatt	ESD rekesz sérül	2	3	4	24
Címke felragasztása első alkalommal	Nem ragasztja fel a forgatás nyomon követésére használt címkét az ESD rekeszre	2	3	5	30
x-elése a címkének	Nem x-eli be a címkét a forgatásnál	2	3	5	30

Forrás: Saját készítés a vállalati belső anyag alapján, 2015.

A hibák megoldására tett javító intézkedések. Egyrészt kialakult az új csomagolás, amelyet a 2. kép szemléltet.

- A csomagolás kibontásához a doboz kinyitási helyét az „itt nyílik felirattal” jelezték. Ezáltal mindenki számára egyértelművé vált, hogyan vannak az alapanyagok elhelyezve a dobozban.
- A retesz belső részén tárolási helyeket jelöltek ki (pirossal). Így csak egyféleképpen lehetett az alapanyagot behelyezni illetve onnan kivenni.

- Előre gyártott címkéket terveztek a dobozok oldalára, melyekkel nyomon lehetett követni a termékeket, illetve ezeknek a forgását.

2. kép: Új csomagolás kinézete
Picture 1.: View of new product packaging

Forrás: Vállalati belső anyag, 2015.

A fejlesztés során mindig minden műszak számára ismétlődő tréningeket tartottak. Illetve mérték a hibákat és a fejlesztések eredményességét. Majd a fejlesztés végével a dolgozókat megkérték, hogy mondják el a negatív és pozitív tapasztalataikat a fejlesztéssel kapcsolatosan. Melyeket a teljes vállalat számára is nyilvánossá tették. A fejlesztés mai napig fenntartható, illetve a vállalat más részeire is kiterjesztették, és más beszállítók által bejövő alapanyag csomagolásait is felülvizsgálták.

5. Következtetések és javaslatok

Kialakult egy új ESD védelemmel ellátott többutas forgatható csomagolás. A korábban használt reteszkés rekeszeket más termék kiszedéséhez és termelésbe továbbításához újrafelhasználják. Az új csomagolásnak köszönhetően kevesebb hulladékot termelnek. Mivel ezt a fejlesztést a vállalkozás a szállítóval közösen gondolkodva alkották meg, ezáltal a vállalat zöld szempontokat (jelen esetben hulladékmegtakarítás) épített be a szállítói menedzsmentjébe. Ez az a fejlesztés, ami a beszállítónál is sikeres fejlesztésnek számít, mert a beszállító folyamatait is javítja, ezáltal a beszállító érdekeltté válik a fejlesztésben, „win-win” („győztes-győztes”) szituáció jön létre. Az új folyamat kialakításával a hulladékmegtakarítás a következőképpen alakult:

- Kartonfűl kidobása 5 322 db/év.
- Kartonrekeszték kidobás 3 991 db/év.
- Zacsó kidobás (alapanyagonként 1 db) 175 613 db/év.
- Kartonlap 3 991 db/év.

Összesen 7,5 tonna zacskó és 2 tonna kartonlapot (becsült eredmény) takarítottak meg a fejlesztés során.

A fejlesztés eredményei a vállalat életében:

- Gyorsabb előkészítés és termelésbe továbbítás.
- Környezetvédelem → nem keletkezik annyi műanyag és papírhulladék.
- Selejt csökkentés (nem sérült az alapanyag a kezelés során).
- Beszállító gyártási folyamatai rugalmasabbá, gyorsabbá váltak.

Összegzés

A vállalati menedzsmentben a fenntarthatóság és a zöld szempontok fontosságát sokan hangsúlyozzák. A mai piaci viszonyokra leginkább a gyors változás a jellemző. Ahhoz, hogy ebben a változásban a vállalkozások versenyképesek tudjanak maradni, létfontosságúvá vált a piaci kihívásokhoz való megfelelő alkalmazkodás. A törekvés a fennmaradásra és fejlődésre, rávilágított arra, hogy a vállalkozások működését, irányítási funkcióit ártértékeljük, és fokozatosan, a vállalkozás érdekében változtassák azt. Ez a változás kikényszerített néhány vállalkozási feladat, szerep újragondolását. Először a logisztikai szerepek majd az ellátási lánc menedzsment irányítási elvei, megvalósulása került előtérbe.

A beszerzés stratégiai tényezővé vált. A beszerzést, mint logisztikai funkciót és az ellátási lánc menedzsment meghatározott elemét, több hazai és külföldi irodalom is elemzi. A beszerzés jelentősége több szempontból is fontos lehet. A kapcsolattartórendszer összetett, bonyolult, nem tudatosan kezelt. Stratégiai szerepet tölt be a vállalat életében. A jövőben a fenntarthatósági célok fokozottan megjelennek a beszerzésben és a szállítói kapcsolatok menedzsmentjében is.

JEGYZET

- * „RPN (Risk Priority Number) melyet a következő képen kapunk meg. Minden egyes lehetséges hibamódot felruházunk három tulajdonsággal, melyek a következők: O=hiba előfordulásának gyakorisága, S=hiba súlyossága, D=hiba felfedezhetősége. Az előforduló hibák minden tulajdonságát ellátunk súlyszámokkal 1-től 10-ig terjedő skálán, az egyes a legkisebb hatással van a folyamatra, tízes pedig a legnagyobb hatással. A továbbiakban az összeszorozott S, O, D értékekkel megkapjuk az RPN számot. Ezeket sorrendbe rendezzük, és a vizsgálat alapját képező rendszer által meghatározott RPN szám feletti hibamódokra, megoldásokat javasolunk. Az általunk választott határ a 150, melyet azért választottunk, mert az e feletti kockázati értékkel rendelkező hibamódok relevánsak az autóiparban és a faiparban végzett elemzések alapján. Az ilyen hibamódok nagyobb hatással vannak a teljes rendszerre” In Kocsi Balázs–Oláh Judit–Budai István (2013): Gyártási folyamat racionalizálása Partner Pont Kereskedelmi és Szolgáltatói Kft.-nél. Közgazdász Fórum Romániai Magyar Közgazdász Társaság - Babes Bolyai Tudományegyetem Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Kar közös szakmai közlönye. XV. évf. 112. sz. 2013/3, 22-37.p. <http://www.rmkt.ro/uploads/media/EconomistsForumVOLXVINr.112.pdf>

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anette von Ahsen (2008): Cost-oriented failure mode and effects analysis, *International Journal of Quality & Reliability Management*, Vol. 25 No. 5. 466-476.p.
- Carter, Craig R.–Ellram, Lisa M.–Ready, Kathyryn. J (1998): Environmental purchasing: Benchmarking Our German Counterparts. *International Journal of Purchasing and Materials Management* 34. No. 4. 28-37.p.
- Chikán Attila–Demeter Krisztina (2006): Az értékteremtő folyamatok menedzsmentje. Termelés, szolgáltatás, logisztika. Aula Kiadó. Budapest. 524-525.p.
- Kárpáti Judit (2014): Értékes hulladékaink, *Logisztikai híradó XXIV. évf. 2. szám* 2014. április. 47.p.
- Kocsi Balázs–Oláh Judit–Budai István (2013): Gyártási folyamat racionalizálása Partner Pont Kereskedelmi és Szolgáltatói Kft.-nél. *Közgazdász Fórum Romániai Magyar Közgazdász Társaság - Babes Bolyai Tudományegyetem Közgazdaság- és Gazdálkodástudományi Kar közös szakmai közlönye*. XV. évf. 112. sz. 2013/3, 22-37.p. <http://www.rmkt.ro/uploads/media/EconomistsForumVOLXVINr.112.pdf>
- Hokey, Min.–Galle, William.P. (1997): Green Purchasing Strategies:Trends and Implications. *International Journal of Purchasing and Materials Management* 33, No.2. 10-17.p.
- Majoros Pál (2004): A kutatómódszertan alapjai. Tanácsok, tippek, trükkök (nem csak szakdolgozatóknak). Perfekt Zrt, Budapest, 132-137.p.
- Nagy Sándor (2009): Folyamat és irányítási rendszer fejlesztése minőségtechnikákkal. *Magyar minőség*, 11. sz. 25-29.p.
- Narayanagounder, Sellappan–R, Sivasubramanian (2008): Modified Method for Evaluation of Risk Priority Number in Design FMEA, *The Icfai Journal of Operations Management*, Vol. VII, No. 1. 1-11.p.
- Vállalati belső anyag (2015): Első forgatható többutas csomagolóanyag projektanyaga.
- Vörösmarty Gyöngyi–Tátrai Tünde (2012): Beszerzés-Stratégia, folyamatok, információ. Complex Kiadó Kft. Budapest. 102-103.p.
- Vörösmarty Gyöngyi (2015): Zöldbeszerzési gyakorlat egy hazai felmérés eredményei tükrében. *Logisztikai évkönyv, Magyar Logisztikai Egyesület*, 190-199.p.
- Zhu, Qinghua–Sarkis, Joseph–Geng Yong. (2005): Green supply chain management in China pressures, practices and performance. *International Journal of Operations & Production Management* 25, No. 5. 449-468.p.
- Zhu Qinghua–Sarkis Joseph–Lai, Kee-hung. (2013): Institutional-based antecedents and performance outcomes of international and external green supply chain management practices. *Journal of Purchasing and Supply Chain Management* 19, No. 2. 106-117.p.

